

Forgács Balázs

GERILLÁK PARTIZÁNOK FELKELŐK

AZ IRREGULÁRIS HADVISELÉS
ELMÉLETÉNEK TÖRTÉNETE
• KORUNK KIHÍVÁSAI

ZRÍNYI KIADÓ

Gerillák, partizánok, felkelők

GERILLÁK, PARTIZÁNOK, FELKELŐK

Az irreguláris hadviselés elméletének
története – korunk kihívásai

Forgács Balázs

ZRÍNYI KIADÓ

© HM Zrínyi Nonprofit Kft. – Zrínyi Kiadó, 2020
© Forgács Balázs, 2020

All rights reserved. Minden jog fenntartva.
A könyvet vagy annak bármely részét a kiadó engedélye nélkül bármilyen formában
vagy bármilyen eszközzel másolni, tárolni, közölni tilos!

Kiadja a HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Korlátolt
Felelősségű Társaság, a Honvédelmi Minisztérium által alapított, annak kizárólagos tulajdonában
lévő cég.

Cím: 1087 Budapest, Kerepesi út 29/b
Honlap: www.honvedelem.hu
E-mail: kiado@armedia.hu

A kiadásért felel: Kulcsár Gábor ügyvezető
A Zrínyi Kiadó vezetője: dr. Isaszegi János ny. vezérőrnagy

Lektor: Prof. dr. Resperger István ezredes

*„az ellenség támad – mi visszavonulunk,
az ellenség megállt – mi nyugtalanítjuk,
az ellenség kimerült – mi csapásokat mérünk rá,
az ellenség visszavonul – mi üldözzük”¹*
(Mao Ce-tung)

¹ MAO CE-TUNG: *A szikrából tűz gerjedhet*. In: *Uő: Válogatott művei. 1. kötet*. Budapest, Szikra Kiadás, 1952, 223. o.

TARTALOM

BEVEZETÉS.....	11
1. fejezet: A GERILLA-HADVISELÉS ALAPJAI.....	16
A gerilla és a partizán kifejezések eredete.....	16
A gerilla/partizán fogalma.....	18
A nemzetközi hadijog a gerillákról/partizánokról.....	22
A gerilla-hadviselés hadtudományi alapjai.....	26
Carl Schmitt partizánelmélete.....	30
Liddell Hart elmélete a gerilla-hadviselésről.....	32
A gerilla-hadviselés hadikultúrája Kovács Jenő művében.....	35
A gerilla-hadviselés jellemzői.....	37
2. fejezet: SZABÁLYOZNI A SZABÁLYOZHATATLANT – AZ ELSŐ GERILLASZABÁLYZATOK.....	39
A Reglamento de Partidas y Cuadrillas és a Corso Terrestre kiadásának előzményei.....	40
A gerillacsapatok szabályzata.....	43
Szabályzat, mely Ő Királyi Felsége, VII. Ferdinánd és az ő Királyi nevében a Királyság Kormánya Legfelsőbb Központi Juntájának utasítására adatott ki.....	44
A szárazföldi korzárkodást elrendelő intézkedés.....	49
Intézkedés, amelyet őfelsége kegyeskedett elfogadni a francia hadsereg elleni szárazföldi korzárkodással kapcsolatban.....	50
A Landsturmedict kiadásának előzményei.....	55
A Landsturmedict.....	59
Rendelet a népfelkelésről 1813. április 21-én.....	60
A rendeletek hatása Magyarországon.....	69

3. fejezet: A NÉPPEL AZ URALKODÓÉRT. AZ ELSŐ GERILLAELMÉLETEK.....	74
Felkelések a forradalmi és napóleoni háborúk időszakában	75
Vendée.....	75
Tírol.....	76
Oroszország	76
A korai gerillaelméletek	77
Francisco Espoz y Mina	77
Jean-Frederic-Auguste Lemièrre de Corvey	79
Denisz Vasziljevics Davidov.....	80
Carl von Decker.....	84
August Wilhelm Antonius Neidhardt von Gneisenau	87
Antoine Henri Jomini	91
Carl von Clausewitz.....	96
Összefoglalás	105
4. fejezet: A NÉPPEL A NÉPÉRT – KORAI BALOLDALI PARTIZÁNELMÉLETEK (BLANQUI, MARX, ENGELS ÉS LENIN A FORRADALMI HÁBORÚRÓL).....	107
Auguste Blanqui és a városi felkelések.....	108
Forradalmak Franciaországban a 19. században.....	109
Auguste Blanqui és a blanquizmus	110
Útmutató a fegyverforgatáshoz	112
Marx elmélete a forradalomról és a fegyveres felkelésről	115
Engels a fegyveres felkelésről	118
Lenin és „a népi felkelés módszere”.....	123
Összefoglalás	126
5. fejezet: A BÖLCSESSÉG HÉT PILLÉRE – ARÁBIAI LAWRENCE ÉS AZ ARAB FELKELÉS ELMÉLETE	129
Arábiai Lawrence	129
A bölcsesség hét pillére	133
A hét pillér.....	134
Az első pillér: az első világháború és az arab felkelés	134
A második pillér: az arab felkelés ideológiája	136
A harmadik pillér: Fejszal herceg	137
A negyedik pillér: a terep	139
Az ötödik pillér: a városok	140
A hatodik pillér: az irreguláris harc	142
A hetedik pillér: kombinált műveletek	145
Az arab felkelés hadelmélete	147
Összefoglalás	149

6. fejezet: A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ PARTIZÁNHARCAI ÉS ELLENÁLLÁSI MOZGALMAI EURÓPÁBAN	151
A francia belső ellenállás Charles de Gaulle emlékirataiban	153
A szovjet partizánmozgalom Sztálin és Zsukov munkáiban	157
A Jugoszlávia területén zajló népfelszabadító harcok Tito visszaemlékezéseiben	163
Összefoglalás	168
7. fejezet: MAO CE-TUNG ÉS VO NGUYEN GIAP A PARTIZÁN-HADVISELÉSRŐL	169
Kína a 20. század elején. A kínai polgárháború és Mao Ce-tung	169
Mao a partizánháborúról	172
Vietnám három évtizedes háborúja	178
Giap elmélete a gerillaháborúról	180
Összefoglalás	186
8. fejezet: GERILLÁK ÉS ELMÉLETEIK LATIN-AMERIKÁBAN	187
A kubai forradalom és Che Guevara	188
A gerillaharcos kézikönyve	190
Egy spanyol forradalmár Latin-Amerikában	196
Abraham Guillén és a városi gerilla stratégiája – a forradalmi stratégia problémái; Kihívás a Pentagonnak	197
Városi irreguláris harcok Brazíliában	205
Carlos Marighella és A városi gerilla kis kézikönyve	208
Összefoglalás	215
BEFEJEZÉS – KORUNK KIHÍVÁSAI	217
FELHASZNÁLT IRODALOM	223

BEVEZETÉS

„Káosz vagy rend a gerilla-hadviselésben?” – tettük fel a kérdést 2008-ban a *Kommentár* hasábjain.¹ A gerilla-hadviselés elméletét időrendi sorrendben tárgyaló tanulmány egyfajta módszertani próba volt az akkor készülõben lévõ, a hadikultúrák elméletét és azok napjaink fegyveres konfliktusaiban való megjelenését vizsgáló doktori értekezésünk hadikultúrákat tárgyaló fejezeteinek. Az értekezés megírásához Kovács Jenõ kutatásai jelentettek kiindulópontot. A rendszerváltás idõszakának egyik legnagyobb formátumú katonai gondolkodója Magyarország katonai stratégiájának megalkotását célzó kutatásai során vezette be a hadikultúra fogalmát, és azonosított hármat: a mozgáscentrikus, az anyagcentrikus és a gerilla-hadviselés hadikultúráját. Korai és hirtelen halála megakadályozta õt munkája befejezésében, azonban kutatásainak e szegmensét doktori kutatásunk során folytattuk. A Kovács Jenõ által lefektetett alapvetések hadtudományi alapjainak kutatása során született meg a fenti tanulmány, melyben sorra vettük a gerilla-hadviselés legfontosabb teoretikusait a 19. század elejétõl egészen a hidegháború végéig, s ennek alapján értékeltük az akkori iraki és afganisztáni eseményeket, s fogalmaztuk meg következtéseinket a jövõt illetõen.

E tanulmány elkészítése kijelõlte azt a pályát, melynek jelenlegi állomását tartja kezében az olvasó. Az azóta eltelt több mint egy évtizedben végzett oktató- és kutatómunka alatt megszületett publikációink mindegyikét a *Kommentárban* megjelent írásunk elméleti folytatásának tekintjük, melyekkel célunk a hazai, a témával foglalkozó szakirodalom bővítése volt. Amint azt a késõbbiekben olvashatjuk, a gerilla-hadviselés témájával neves magyar katonatudósok foglalkoztak a rendszerváltást követõ idõszakban, azonban munkásságuk e hadviselési mód jellemzõinek feltárására, valamint az aktuális fegyveres konfliktusokban történõ jelentkezésére fókuszált. Úgy láttuk, hogy a gerilla-hadviselés elméletének klasszikusai által írott források kevéssé jelennek meg a szakirodalomban, pedig a primer források jelentették

¹ FORGÁCS Balázs: *Káosz vagy rend a gerilla-hadviselésben?* In: *Kommentár*, 2008/1. szám, 88–100. o.

(és jelentik napjainkban is) a gyakorlat elméleti alapjait. Jelen könyv fejezetei ennek megfelelően a téma klasszikusnak számító teoretikusait és azok fő műveit veszik sorba, mely alkotások meggyőződésünk szerint meghatározzák napjaink irreguláris katonai műveleteit is. Ebből kiindulva jelenthetjük ki, hogy ezek a művek elengedhetetlenül fontosak a felkelések ellen küzdő oldal számára is, ugyanis megértve az irreguláris küzdelem mögött meghúzódó elméletet, a felkelők ellen folytatott harc is sikeresebb lehet.

A gerilla-hadviselés elméletének óriási nemzetközi szakirodalmából csupán azokat az angol műveket emeljük ki, amelyek kutatásaink során – nyelvismeretünk okán – a legfontosabb kézikönyvnek számítottak. Az irreguláris harcok történetének felvázolásához Robert B. Asprey kétkötetes,² Max Boot,³ valamint Ian F. W. Beckett⁴ szintéziseit használtuk fel. Utóbbi szerkesztőként a gerilla-hadviseléssel kapcsolatos fogalmakat kiválóan összegyűjtő és magyarázó kézikönyvet is jegyez.⁵ Walter Laqueur összegzése⁶ a gerilla-hadviselésről egyrészt kiváló kronologikus áttekintése a témának, de egyben kritikus elemzése is az ezzel kapcsolatos elméleteknek. A mű első – 1977-es – megjelenésével egy időben jelent meg a műben szereplő teoretikusok legfontosabb műveiből válogatást közlő szöveggyűjtemény⁷ is. A Paul B. Rich és Isabelle Duyvesteyn szerkesztésében megjelent kézikönyv⁸ a 21. század elejének felkeléseit és az azokból fakadó kihívásokat és fenyegetéseket tekinti át.

A hidegháború időszakában, majd az azt követő két évtizedben a magyar hadtudomány és hadügy gyakorlatias szemléletéből eredően a gerilla-hadviselés és a terrorizmus katonai gondolkodásunk egyik központi kérdése volt és maradt napjainkig. A rendszerváltás utáni időszak e kérdés felé irányult figyelmét jelzi az Új Honvédségi Szemle szerkesztősége által kezdeményezett kerekasztalbeszélgetés,⁹ melynek résztvevői – Varga Mihály rovatvezető, Berek Lajos, Csabai György, Héjja István, Kovács Jenő és Turcsányi Károly – a kisháborúk, irreguláris, gerilla- és partizánharcok jellemzőit vitatták meg, külön teret szentelve annak a kérdésnek, hogy vajon a magyar katonai gondolkozástól és gyakorlattól „...valóban távol áll-e a kisháború teóriája, a gerilla- vagy partizán-hadikultúra?”¹⁰ A téma fontosságát jelzi, hogy a beszélgetés

² Robert B. ASPREY: *War in the Shadows: The Guerillas in History. I.* Garden City (NY), Doubleday & Co., 1975

³ Max BOOT: *Invisible Armies: An Epic History of Guerrilla Warfare from Ancient Times to the Present.* New York (NY), Liveright, 2013

⁴ Ian F. W. BECKETT: *Modern Insurgencies and Counter-Insurgencies. Guerrillas and their Opponents since 1750.* London – New York, Routledge, 2004

⁵ Ian F. W. BECKETT: *Encyclopedia of Guerrilla Warfare.* New York, Checkmark Books, 2001

⁶ Walter LAQUEUR: *Guerrilla Warfare: a Historical and Critical Study.* New Brunswick (NJ), Transaction Publishers, 2004

⁷ Walter LAQUEUR: *The Guerrilla Reader. A Historical Anthology.* Philadelphia (PA), Temple University Press, 1977,

⁸ Paul B. RICH – Isabelle DUYVESTEYN (ed.): *The Routledge Handbook of Insurgency and Counterinsurgency.* Abingdon, Routledge, 2012

⁹ SZ. N.: *A kisháborúk, irreguláris, gerilla- és partizánharcok, hadműveletek tanulságai.* In: *Új Honvédségi Szemle*, 1994/7. szám, 46–56. o.

¹⁰ Uo. 54. o.

résztevői között szereplő Kovács Jenő¹¹ *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma)* című munkájában a hadikultúrák között tárgyalta a gerilla-hadviselés hadikultúráját.¹² A témakörben az ő rendszerező kutatásai mellett elsősorban Kőszegvári Tibor életműve érdemel figyelmet, aki az 1980-as évek elejétől foglalkozott a gerilla-hadviselés problematikájával.¹³

Az ezredforduló után a téma magyarországi szakirodalmából Resperger István és Porkoláb Imre művei emelhetők ki. Előbbinek Kiss Álmos Péterrel és Somkuti Bálinttal társszerzőként megjelentetett, az aszimmetrikus hadviselés kérdéseit tárgyaló szintézise¹⁴ és tanulmányai¹⁵ jelentenek fontos hivatkozási pontokat. Porkoláb Imre „A különleges műveleti erők szerepe az aszimmetrikus kihívásokból adódó katonai feladatok tükrében, különös tekintettel a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemre” címmel 2009-ben megvédett doktori értekezése¹⁶ és írásai¹⁷ ugyancsak citációs alapnak számítanak a témakörben.

A negyedik generációs hadviselés témaköre szoros kapcsolatban áll az irreguláris erők alkalmazásának kérdéseivel. A téma hazai szakírói, Kiss Álmos Péter és Somkuti

¹¹ FORGÁCS Balázs: *In memoriam Kovács Jenő*. In: *Hadtudomány*, 2009/1-2. szám, 105–112. o.

¹² KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája. (Komplex kutatási téma) II. kötet*. Kézirat, Budapest, k. n., 1995, 37–44. o.

¹³ KŐSZEGVÁRI Tibor: *Diverzió*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1984.; KŐSZEGVÁRI Tibor: *Az ellenség diverziós erői és az általuk szervezett ellenforradalmi gerilla-csoportok (bandák) elleni fegyveres harc problémái a hadműveleti területen és a hátszágban*. Doktori értekezés, Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1987.; KŐSZEGVÁRI Tibor: *A nemzetközi terrorizmus elleni harc elméleti és gyakorlati kérdései*. In: *Hadtudományi Tájékoztató*, 2004/2. szám, 7–64. o.; KŐSZEGVÁRI Tibor: *A nemzetközi terrorizmus elleni harc tapasztalatai*. In: *Felderítő Szemle*, 2004/4. szám, 5–17. o.; KŐSZEGVÁRI Tibor: *A katonai felderítés aktuális kérdései a terrorizmus elleni harcban*. In: *Hadtudomány*, 2005/3. szám, 30–41. o.; KŐSZEGVÁRI Tibor: *Gerilla-hadviselés*. Budapest, ZMNE, 2008.; KŐSZEGVÁRI Tibor: *A gerilla-hadviselés korunkban. 1.* In: *Honvédségi Szemle*, 2009/1. szám, 13–16. o.; KŐSZEGVÁRI Tibor: *A gerilla-hadviselés korunkban. 2.* In: *Honvédségi Szemle*, 2009/2. szám, 23–26. o.; KŐSZEGVÁRI Tibor: *Gerilla-hadviselés a 21. században*. In: *Felderítő Szemle*, 2009/1. szám, 127–151. o.; KŐSZEGVÁRI Tibor: *A gerilla-hadviselés korunkban. 1.* In: *Honvédségi Szemle*, 2009/1. szám, 13–16. o.; KŐSZEGVÁRI Tibor: *A gerilla-hadviselés korunkban. 2.* In: *Honvédségi Szemle*, 2009/2. szám, 23–26. o.; KŐSZEGVÁRI Tibor: *Gerilla-hadviselés a 21. században*. In: *Felderítő Szemle*, 2009/1. szám, 127–151. o.

¹⁴ RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2013

¹⁵ RESPERGER István: *A terrorizmus és az aszimmetrikus hadviselés jellemzői a jelenkori műveletekben*. In: *Honvédségi Szemle*, 2009/3. szám, 24–28. o.; RESPERGER István: *Az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői*. In: *Hadtudomány*, 2010/4. szám, 68–77. o.; RESPERGER István: *Az aszimmetrikus hadviselésre adható válaszok*. In: *Honvédségi Szemle*, 2017/1. szám, 24–43. o.

¹⁶ PORKOLÁB Imre: *A különleges műveleti erők szerepe az aszimmetrikus kihívásokból adódó katonai feladatok tükrében, különös tekintettel a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemre*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, ZMNE, 2009

¹⁷ PORKOLÁB Imre: *Aszimmetrikus hadviselés: az ortodox és a gerilla hadikultúra összecsapásai*. In: *Hadtudomány*, 2005/4. szám, 188–193. o.; PORKOLÁB Imre: *A kifárasztó gerilla-hadviselési mód*. In: *Kard és Toll*, 2006/2. szám, 113–122. o.; PORKOLÁB Imre: *Új kihívások az aszimmetrikus hadviselésben*. In: *Honvédségi Szemle*, 2013/4. szám, 2–4. o.; PORKOLÁB Imre: *A hadviseléssel kapcsolatos elméletek és elvek változása napjaink konfliktusainak tükrében*. In: *Honvédségi Szemle*, 2014/6. szám, 6–14. o.

Bálint értekezései¹⁸ és tanulmányai¹⁹, valamint az előbbi – magyarul is megjelent – angol nyelvű monográfiája²⁰ a közelmúlt és napjaink háborúinak tapasztalatait elemzik.

Legújabbán Tomolya János és Padányi József,²¹ Kemény János,²² valamint Farkas Sándor publikációi foglalkoznak az irreguláris hadviselés témájával: utóbbi tanulmányai a magát Iszlám Államnak nevező szervezet sajátosságait vizsgálják a gerillaelméletek – elsősorban Mao Ce-tung teóriái – tükrében.²³ A téma hazai vonatkozásában fontos Békés Mártonnak a gerilla- hadviselés témakörében írt tanulmánya²⁴ és az 1956-os forradalom és szabadságharc mint városi felkelés elemzéséről jegyzett monográfiája.²⁵

Könyvünket nyolc nagyobb fejezetre osztottuk. Az elsőben a gerilla-hadviseléssel kapcsolatos alapvetéseket tárgyaljuk: kitérünk a gerilla és a partizán szavak eredetére, igazoljuk azok jelentésbeli azonosságát, bemutatjuk a nemzetközi hadijog vonatkozó szabályait. Elméleti alapvetésként elhelyezzük a gerilla-hadviselés teóriáját Carl von Clausewitz hadelméletében, valamint Carl Schmitt, Basil Henry Liddell Hart és Kovács Jenő művei alapján bemutatjuk annak legfontosabb jellemzőit. A második fejezettel veszi kezdetét a teória kialakulásának és fejlődése történetének áttekintése. E fejezetben először három, a napóleoni háborúk időszakában született szabályzatot mutatunk be, melyek jelentőségére Carl Schmitt hívta fel a figyelmet a partizánelméletről szóló tanulmányában. E spanyol és porosz regulák későbbi hatásairól szólva

¹⁸ Kiss Álmos Péter: *A negyedik generációs konfliktusok jellemzői és tapasztalatai*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, ZMNE, 2011; SOMKUTI Bálint: *A negyedik generációs hadviselés: az érdekvédelem új lehetőségei*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, NKE, 2012

¹⁹ Kiss Álmos Péter: *Átvihető-e az aszimmetrikus hadviselés tapasztalatai?* In: *Hadtudomány*, 2009/Elektronikus szám, 1–24. o.; Kiss Álmos Péter: *Generációk a hadviselésben: a negyedik generáció*. In: *Hadtudományi Szemle*, 2009/2. szám, 10–18. o.; Kiss Álmos Péter: *Ál-gerillák: nélkülözhetetlen erők az aszimmetrikus hadviselésben*. In: *Hadtudomány*, 2010/1-2. szám, 85–96. o.; Kiss Álmos Péter: *Információs műveletek aszimmetrikus konfliktusokban*. In: *Sereg Szemle*, 2011/3-4. szám, 156–173. o.; Kiss Álmos Péter: *Koszovó (1990–1999) – az aszimmetrikus hadviselés látványos sikere*. In: *Felderítő Szemle*, 2012/2. szám, 206–230. o.; SOMKUTI Bálint: *A 4. generációs hadviselés*. In: *Hadtudományi Szemle*, 2009/2. szám, 42–51. o.; SOMKUTI Bálint: *Irregular warfare of the near future*. In: *Tradecraft Review*, 2014/1. szám, 5–11. o.

²⁰ Kiss Álmos Péter: *Winning Wars amongst the People: Case Studies in Asymmetric Conflict*. Lincoln (NE), Potomac Books – University of Nebraska Press, 2014; magyar fordítása: Kiss Álmos Péter: *Háború a nép között: esettanulmányok a negyedik generációs hadviselés történetéből*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016

²¹ TOMOLYA János: *Adalékok a terrorizmus és a gerilla-hadviselés azonosságaihoz és különbségeihez*. In: *Sereg Szemle*, 2014/2. szám, 96–109. o.; TOMOLYA János – PADÁNYI József: *A terrorizmus és a gerilla-hadviselés azonosságai és különbségei*. In: *Hadtudomány*, 2014/E-szám, 126–154. o.

²² KEMÉNY János: *A felkelések elméleti alapjainak fejlődése 1945–1982 között és azok hatása a mai teóriákra*. In: *Honvédségi Szemle*, 2015/1. szám, 3–14. o.

²³ FARKAS Sándor: *A földrajzi és a társadalmi tér megszerzéséért folytatott küzdelem: az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében*. In: *Honvédségi Szemle*, 2018/1. szám, 12–25. o.; FARKAS Sándor: *Az ISIL alkalmazott eljárásai és stratégiája: az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében*. In: *Honvédségi Szemle*, 2018/2. szám, 3–15. o.; FARKAS Sándor: *Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében: a kifárasztó gerilla-hadviselési forma*. In: *Honvédségi Szemle*, 2017/2. szám, 38–46. o.; FARKAS Sándor: *A kifárasztó gerilla-hadviselési forma szakaszai: az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében*. In: *Honvédségi Szemle*, 2017/6. szám, 13–42. o.

²⁴ BÉKÉS Márton: *A gerilla-hadviselésről*. In: *Kommentár*, 2016/4. szám, 3–32. o.

²⁵ BÉKÉS Márton: *Gerillaháború. A fegyveres felkelés elmélete és gyakorlata*. Budapest, Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásért Közalapítvány, 2017

rámutatunk azoknak az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc eseményeire, valamint az Osztrák–Magyar Monarchia haderőszervezésére gyakorolt hatására.

A harmadik fejezet a gerillaelméletek első teoretikusait és azok fő műveit ismerteti. E szakírók kivétel nélkül a fegyveres erő tagjai voltak, akik félelemmel teli csodálattal vizsgálták a hadtudomány e területét. Munkásságuk – főleg Jomini és Clausewitz – hatására került be a katonai szakirodalomba az irreguláris műveletek elméletének területe. A negyedik rész Blanqui, Marx, Engels és Lenin a felkelésekről írt, hadtudományi jelentőségű műveit veszi sorra. A 20. századi baloldali gerillaháborúkra nagy hatást gyakoroltak e művek, melyek továbbfejlesztették az első gerillateoretikusok elméleteit és kiindulópontjai, hivatkozási alapjai lettek a későbbi szerzőknek.

Az ötödik és a hatodik fejezet a két viláégés irreguláris harcaira, az azok mögötti elméletekre fókuszál. Az első világháború kapcsán az arab felkelés harcait meghatározó Arábiai Lawrence hadtudományi munkásságát mutatjuk be, míg a második világháború vonatkozásában a francia belső ellenállás, a szovjet és a jugoszláv partizánmozgalom elméletei háttérét ismertetjük Charles de Gaulle, Sztálin és Zsukov, valamint Tito háborús emlékiratait forrásként felhasználva.

A hetedik fejezet Mao Ce-tung és Vo Nguyen Giap a partizánháborúról alkotott elméleteit összegzi, melyek meghatározták a kínai polgárháború, valamint a franciák és az amerikaiak ellen vívott indokínai harcok menetét. Mao és Giap hadtudományi munkái valódi klasszikusnak, hivatkozási alapnak számítanak a hazai és nemzetközi szakirodalomban: kijelenthető, hogy bár áttételes módon, de e művek nyomán született meg a kommunista állam Kínában, és győzte le a vietnámi kommunista mozgalom előbb Franciaországot, majd kényszerítette rá akaratát az Amerikai Egyesült Államokra.

A nyolcadik fejezet a gerillaelméletek latin-amerikai képviselőit és azok művein keresztül elméleteiket mutatja be. A vidéki harcok primátusát hirdető Che Guevara, valamint a városi gerilla-hadviselés elméletét kidolgozó Guillén és Marighella teóriái látszólag ellentmondanak egymásnak, de fontos kiemelni, hogy mindhárman e két környezet elválaszthatatlanságát hirdették.

A könyv kéziratát a szerző az MTA Bolyai János kutatási ösztöndíj támogatásával készítette.

1. FEJEZET: A GERILLA-HADVISELÉS ALAPJAI¹

A GERILLA ÉS A PARTIZÁN KIFEJEZÉSEK EREDETE

A gerilla kifejezés a spanyol *guerra* (háború) főnév kicsinyítő képzős alakjából (guerrilla) alakult ki, melynek jelentése kezdetben „kis háború, amelyet szabadcsapatok vívnak” volt.² A guerrilla szó elsőként Arthur Wellesley (a későbbi Wellington herceg) két, azonos napon (1809. augusztus 8.) Deleytosában írt levelében fordult elő. Az egyik levél³ címzettje az akkori hadügyi és gyarmatügyi miniszter, Castlereagh vikomt, azaz Robert Stewart volt, akinek a félszigeti háború aktuális eseményeiről beszámolva írta, hogy a gerilláknak Madrid irányában történő műveletekre tett javaslatokat.⁴ Bátyjának, Richard Wellesley márkinak, az akkori Spanyolországba akkreditált nagykövetnek írott levelében⁵ – a hadműveletekről általánosságban szólva – a spanyol nép számára az általános védelmet ajánlotta. A megerősített pontokat kihasználva a betört ellenség állandó zaklatását említve kiemelte, hogy a reguláris erőket és az ország gerilláit az ellenség kommunikációs vonalai ellen lehet alkalmazni.⁶ Megjegyzendő, hogy Arthur Wellesley későbbi – például Roche ezredesnek 1809. október 28-án írt⁷ – leveleiben a guerrilla kifejezés mellett – párhuzamosan – feltűnt a „partizan”⁸ szó is, a háború jelzőjeként. A későbbi herceg e levelében rámutatott arra a tényre is – Galícia tartomány példáján keresztül bemutatva –, hogy a partizánháborúban az

¹ Jelen fejezethez *A háború és a politika viszonyrendszere* (In: GÖCZE István [szerk.]: *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 123–130. o.) és Szem Gézával közösen publikált *A partizánság Magna Chartája*. (In: *Társadalom és Honvédelem*, 2015/3. szám, 19–39. o.) című tanulmányainkat, valamint *Napjaink hadikultúrái: A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban* (Doktori [PhD] értekezés. Budapest, ZMNE, 2009) című doktori értekezésünket használtuk fel.

² ZAI CZ GÁBOR (főszerk.): *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2013, 251. o.

³ JOHN GURWOOD (szerk.): *The dispatches of Field Marshal the Duke of Wellington: during his various campaigns in India, Denmark, Portugal, Spain, the Low Countries, and France, from 1799 to 1818*. 5. kötet. London, J. Murray, 1838, 8–9. o.

⁴ Uo. 9. o.

⁵ Uo. 10–12. o.

⁶ Uo. 12. o.

⁷ Uo. 248–250. o.

⁸ Uo. 249–250. o.

ellenség hátában és szárnyain működő gerillák műveleteinek sikere a terület földrajzi viszonyaitól is függ. A gerilla szó a magyar nyelvben 1832-ben jelent meg, közvetlen forrása nem ismert, francia közvetítéssel terjedt el.⁹

A partizán szó a „rész” jelentésű olasz *parte* főnévből alakult ki, az európai nyelvekben zömében a franciából (*partisan*) terjedt el, a magyarban – 1847-ben jelent meg – a német (*partisan*), később az orosz (*партизан*) közvetítette. Jelentése „*pártfél, valakinek, valaminek a híve*”, később „*az ellenséges csapatokkal fegyveres harcot folytató, a rendes haderőn kívüli személy.*”¹⁰ A kifejezés hadtudományi eredete a 17. századra nyúlik vissza, amikor az európai katonai témájú szakirodalom egyik központi témája a kisháború volt.¹¹ E kifejezés az akkoriban zajló „...*nagy koalíciós háborúknban nem a döntő erővel, hanem csupán egyes kikülönített kötelékekkel megkísérelt összecsapásokat*” jelentette, mely harcmóddal kapcsolatban a korban a különítményháború és a portyázóháború kifejezéseket használták szinonimaként.¹² A következő században a témakörben három meghatározó munka jelent meg: 1752-ben Párizsban *De la Croix: Traité de la petite guerre pour les compagnies franches* (Értekezés a kisháborúról a szabadcsapatok részére) című, 1756-ban szintén a francia fővárosban *Grandmaison: La petite guerre ou traité du servuce des troupes legères en campagne* (A kisháború, avagy értekezés a könnyűcsapatok hadiszolgálatáról) című művei, valamint 1759-ben Hágában Jenev Lajos Mihály: „*Le partisan ou l'art de faire la petite-guerre avec succès selon le génie de nos jours. Détaillé sur des plans propres à faciliter l'intelligence des dispositions et de tous les mouvemens nécessaires aux troupes legères, pour réussir dans leurs marches, leurs embuscades, leurs attaques et leurs rétraites. Avec une méthode aisée pour guérir promptement les facheux accidens qui surviennent ordinairement aux hommes et aux chevaux durant la campagne*” („A portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megvívásának mestersége korunk géniusza szerint. Részleteiben alkalmas saját vázolatokon a könnyűcsapatok szükséges elhelyezése és mozgatása megértésének megkönnyítésére, hogy sikerrel vigyék véghez menetüket, lesvetésüket, rajtaütésüket és visszavonulásukat. A hadjárat alatt embereknél és lovaknál közönségesen váratlanul bekövetkező hátráltató bal esetek gyors gyógyítását célzó könnyű metódussal”) munkája. Ez utóbbi barokkosan hosszú és a mű tartalmát alaposan összefoglaló címben szereplő francia „*le partisan*” szó ekkoriban „...*a kikülönített kötelék élén kisháborús műveletre küldött tisztet...*”¹³, azaz a portyázót jelentette, és Zachar József szerint „...*e mű hatására terjedt el Európa-szerte, kezdte kiszorítani az angol, német és olasz nyelvű megfelelőt, majd vált máig hatóan általánosan ismert fogalommá szinte minden nyelvben.*”¹⁴

⁹ ZAICZ Gábor (főszerk.): *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2013, 251. o.

¹⁰ Uo. 621. o.

¹¹ ZACHAR József: *Bevezetés*. In: JENEV Lajos Mihály: *A portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megvívásának mestersége korunk géniusza szerint*. Budapest, Magvető, cop. 1986, 8–9. o.

¹² Uo. 8. o.

¹³ Uo. 16. o.

¹⁴ Uo.

A GERILLA/PARTIZÁN FOGALMA

A magyar lexikonokban a 20. század közepéig csupán a gerilla kifejezést találhatjuk meg. A Pallas nagy lexikonában – Kápolnai Pauer István tollából – az alábbi meghatározás szerepel a „Guerrillas” címszó alatt: „önkéntes, fegyveres polgárokból esetről-esetre képzett kis társaságok, melyek célul tűznek [sic!] ki maguknak egyes ellenségeket, vagy ennek kisebb csapatait, szállítmányait, raktárait stb. megtámadni s az ellenség sereg-részei közötti, valamint az egész hadseregnek anyaországával vagy a hadászati alapul berendezett vidékkel való összeköttetést félbeszakítani, vagy legalább az ellenséget arra kényszeríteni, hogy az összekötő utak, vasutak stb. biztosítása végett sok őrséget hagyjon hátra s ezzel működő seregét gyengítse. A G. elnevezést csakis e század eleje óta használják, amikor ugyanis Spanyolországban ugy [sic!] nevezték a spanyol országgyűlés [sic!] (junta) felhívása következtében a franciák ellen fölkelt spanyol népnek fegyveres bandáit, melyek a francia hadseregnek igen sok veszteséget okoztak s a francia hadikormányt rendkívül [sic!] sok különítmény kiküldésére kényszerítették, ami a Spanyolország segítségére jött angol hadsereg működését felette megkönnyebbítette.”¹⁵ A „Guerrillas” szócikk meghatározása szinte szó szerint megismétlődik a Révai nagy lexikonában¹⁶, viszont a Tolnai új világlexikonában „gerillaharc” szóösszetétel jelenik meg, ahol a fenti definíció rövid összefoglalását („A napoleoni háborúk [sic!] idején Spanyolországban fegyveres polgárok vállalkoztak arra, hogy a franciák ellen működjenek. Ezeket **guerillas**-nak nevezték. Feladatuk az volt, hogy az ellenség kisebb csapatait, szállítmányait, raktárait megtámadják, összeköttetéseit megszakítsák.”¹⁷) találjuk.

A második világháború után, a szovjet és a jugoszláv partizánharcok hatására a gerilla kifejezés mellett megjelent a partizán főnév is a lexikonok szócikkei között. Az Új magyar lexikon a fegyveres harc megvívásának egy módjaként határozta meg a „gerillá” kifejezést: „harc mód; a terepet és a helyi viszonyokat jól ismerő kis, nagyrészt önkéntes egységek harca nagyobb reguláris katonai egységek ellen. A ~ harc mód fő jellemzője a kezdeményezés, a gyorsaság, a meglepés kihasználása, az ellenség megzavarása, szétzilálása, vezetésének, ellenállásának megnehezítése. A ~ harc mód a nemzeti v. népi felkelő erők jellegzetes harc módja. ... A ~ harc mód ugyan súlyos veszteségeket okozhat az ellenségnek, de központi irányítás és vezetés alatt álló fegyelmezett, begyakorolt, reguláris seregek megsemmisítésére önmagában nem alkalmas. A saját reguláris hadsereggel együttműködve azonban a döntő győzelemnek fontos eszköze lehet.”¹⁸ A „partizán”-t viszont megszemélyesítve, az irreguláris harcokat megvívó egyénként írta le: „az ellenség által megszállt területen kisebb-nagyobb szervezett csoportokban fegyveres ellenállást kifejtő harcos. A nemzetközi jog szabályai szerint a ~ok egyenruha viselése nélkül is

¹⁵ A Pallas nagy lexikona: az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. VIII. kötet, Gesztely – Hegyvám. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1894, 331. o.

¹⁶ Révai nagy lexikona: az ismeretek enciklopédiája. IX. kötet, Gréc – Herold. Budapest, Révai Testvérek, 1913, 66. o.

¹⁷ Tolnai új világlexikona: az általános tudás és műveltség tára. 5. kötet, Fel – Góz. Budapest, Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Rt., 1926, 248. o.

¹⁸ BEREI Andor et al. [szerk. biz.]: Új magyar lexikon. 3. kötet. G – J. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960, 53. o.

irreguláris alakulatokként a fegyveres erő részeinek tekintendők, és fogságba esés esetén a reguláris haderőhöz tartozó katonákkal azonos elbírálás alá esnek, amennyiben felelős parancsnokkal, állandó és távolról is felismerhető megkülönböztető jelzésekkel rendelkeznek, fegyvereiket nyíltan viselik, és megtartják a nemzetközi jog háborúra vonatkozó törvényeit és szokásait.”¹⁹

Az 1970-es évek második felében megjelent szovjet katonai enciklopédia szócikkei között is megtaláljuk e két szót. A „gerilla” itt „a partizánháború elnevezése Spanyolországban és Latin-Amerika országaiban. ... A külföldi katonai szakirodalomban a gerilla kifejezés azon harccselekmények megjelölésére használatos, amelyeket a diverzió, lesvetés, az ellenfél szárnyai, hátországa és közlekedési útvonalai elleni szárnyak elleni váratlan támadások jellemeznek.”²⁰ A tevékenység kapcsán a szöveg megjegyzi, hogy ezt végezhetik partizánok, illetve reguláris erők különleges alakulatai is. A „partizán” szócikk rögzíti, hogy ez „olyan személy, aki önként harcol a partizánerek fegyveres szervezetének kötelékében az ellenség által elfoglalt területen (amit reakciós rezsim kontrollál) a haza szabadságáért és függetlenségéért, vagy társadalmi átalakulásért; a reguláris fegyverek erőkhöz nem csatlakozik.”²¹ A szócikk megemlíti, hogy a partizánháború szokásai évszázadok alatt alakultak ki, és történeti áttekintéssel szemléltetve kiemelte, hogy a nemzetközi hadijog kombattánsként tekint a partizánra, így azokat fogságba esésükkor megilleti a hadifoglyokkal szembeni bánásmód.

A hidegháborús angolszász szakirodalmat tekintve a „partisan” kifejezés helyett szinte kizárólag a „guerrilla”-t használták. Robert B. Asprey az 1975-ben megjelent *War in the Shadows: The Guerrillas in History* című kötete elején a gerilla-hadviselést úgy írta le, mint „a hadviselés egyik típusa, melyet az irreguláris erőknek tágabb politikai és katonai stratégiával összhangban végzett, a hagyományos fegyveres erők ellen alkalmazott kisméretű, korlátozott akciói jellemzik.”²² Walter Laqueur az először 1977-ben megjelent *Guerrilla Warfare: a Historical and Critical Study* című művében azt emelte ki, hogy „a gerilla kifejezést eredetileg az irregulárisok az ellenséges hadsereg hátában vagy a helyi lakosok a megszálló erők ellen végrehajtott műveleteire használták. A közelmúltban a forradalmi és felszabadító háborúk, felkelések, parasztháborúk és terrorista akciók (mint a repülőgép-eltérítések vagy emberrablások) minden típusára alkalmazták.”²³

Az 1990-es években a gerilla és a partizán kifejezések egyre inkább egymás szinonimájaként jelentkeztek, az előbbi gyakrabban használva az irreguláris harcok jelzőjeként. Az 1991-ben kiadott *The New Encyclopaedia Britannica* a guerrilla szócikkében olyan személyről szól, aki „kisméretű, korlátozott akciókat végrehajtó irreguláris fegyveres erő tagja, aki átfogó politikai-katonai stratégia alapján harcol a hagyományos

¹⁹ BEREI Andor et al. (szerk. biz.): *Új magyar lexikon. 5. kötet. Mf – R.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962, 385. o.

²⁰ N. V. OGARKOV – A. A. GRECKO: *Sovetskaa voennaa enciklopedia. 2. kötet, Vavilon – Grazdanskaa.* Moskva, Voenizdat, 1976, 527. o. – a szócikk fordításáért köszönet illeti Rác András.

²¹ N. V. OGARKOV – A. A. GRECKO: *Sovetskaa voennaa enciklopedia. 6. kötet, Obektü-Radiokompas.* Moskva, Voenizdat, 1978, 227–228. o. – a szócikk fordításáért köszönet illeti Rác András.

²² ASPREY: *i. m. xi. o.*

²³ WALTER LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* xvi. o.

fegyveres erők ellen. A gerillaharc magában foglalja a folyamatosan változó helyszínű támadó műveleteket, és magában foglalja a szabotázs és a terrorizmus használatát.²⁴ Itt már megemlítik, hogy a szó szinonimái a partizán és a felkelő.²⁵ A partizán kifejezést viszont csak „a II. világháborúban a tengelyhatalmak és a rojalista ellenállók (csetnikek) ellen harcoló Josip Broz Tito és kommunistái által vezetett jugoszláv gerillaerők tagja”-ira alkalmazta.²⁶ Az enciklopédia magyar változatában a gerilla kifejezéssel „a konvencionális katonai erők ellen korlátozott, nem nagyszabású hadi cselekményeket folytató irreguláris katonai csapat tagja”²⁷-it illették, és kiemelték, hogy „a gerillataktika keretébe tartoznak a gyorsan változtatott színhelyeken indított támadások, a szabotázs és a terrorakciók.”²⁸ A partizán szócikknél viszont eltértek az eredeti angol szócikktől, és az Új magyar lexikon szócikkéhez hasonló jelentéstartalommal definiálták a fogalmat, miszerint az az „ellenség által megszállt területen, fegyveres csoportban harcoló személy, ill. a nemzeti felszabadító mozgalomban részt vevő, a reguláris csapatok állományán kívüli önkéntes szervezett harcos.”²⁹

A Magyar Hadtudományi Társaság kiadásában megjelent Hadtudományi lexikonban is szerepel mindkét kifejezés. Itt a gerilla „az irreguláris csapatokkal, azok tagjaival, haditevékenységeivel kapcsolatos gyűjtőfogalom”³⁰-ként jelent meg. A lexikon a fogalom kialakulását a napóleoni háborúk idejére tette, és rögzítette, hogy „különböző megnevezések (szabadságharcos, ellenálló) ettől az időtől kezdve mindmáig előfordultak, de a II. vh. után a gerilla és a partizán megjelölés világszerte azonos tartalommal egymás szinonimájaként vált használatossá.”³¹ A szócikk után külön szócikket kapott a gerillaháború fogalma is.³² A Hadtudományi lexikon II. kötetének szócikkei között szerepel a partizán, mint „az ellenség által megszállt területen szervezett fegyveres csoportban, az ellenség elleni harcban önként részt vevő személy, v. a nemzeti felszabadító harcok résztvevője, aki nem tartozik a reguláris (rendes) fegyveres erők állományába.”³³

A 2001-ben megjelent Encyclopedia of Guerrilla Warfare című kötetben a szerző, Ian F. W. Beckett különbséget tett a gerilla-hadviselés, a partizán-hadviselés, valamint a forradalmi gerilla-hadviselés/felkelés fogalmai között. Véleménye szerint a gerilla-hadviselés „egy államon belüli kisebbségi csoport vagy bennszülött/hazai népesség által alkalmazott harcászati eszközök készlete (azaz a fegyveres küzdelem különböző módjai – a szerző), melyet a fennálló kormányzat vagy külföldi megszálló erők ellen

²⁴ Philip W. GOETZ (ed. in chief.) – Robert MCHENRY (ed.): *The New Encyclopaedia Britannica: in 32 volumes. Volume 5.* Chicago, University of Chicago Press, cop. 1991, 544. o.

²⁵ Uo.

²⁶ Philip W. GOETZ (ed. in chief.) – Robert MCHENRY (ed.): *The New Encyclopaedia Britannica: in 32 volumes. Volume 9.* Chicago, University of Chicago Press, cop. 1991, 175. o.

²⁷ HALÁSZ György (főszerk.): *Britannica Hungarica világciklopédia. 7. kötet.* Budapest, Magyar Világ Kiadó, 1997, 522. o.

²⁸ Uo.

²⁹ SZÉKY János (főszerk.): *Britannica Hungarica világciklopédia. 17. kötet.* Budapest, Magyar Világ Kiadó, 1998, 496. o.

³⁰ SZABÓ József (főszerk.): *Hadtudományi lexikon. A – L. I. kötet.* Budapest, MHTT, 1995, 403. o.

³¹ Uo.

³² Uo. 405. o.

³³ SZABÓ József (főszerk.): *Hadtudományi lexikon. M – ZS. II. kötet.* Budapest, MHTT, 1995, 1066. o.

alkalmaznak.”³⁴ Úgy gondolta, hogy a partizán-hadviselés „reguláris vagy szervezett irreguláris csapatok harcászati eljárásainak használata, melyekkel a hagyományos műveleteket támogatják.”³⁵ Beckett a forradalmi gerilla-hadviselést vagy -felkelést a politikai hatalom megszerzéséért, egy államon belüli kisebbségi csoport által vívott hadjáratként írta le, mely során a felforgatást, a propagandát és a katonai műveleteket kombinálják.

Heinz Gärtner Nemzetközi biztonság: fogalmak A-tól Z-ig című kötetéből viszont hiányzik a gerilla szócikk, a partizán jellemzőit azonban – Heinz Münkler 2003-ban megjelent *Über den Krieg: Stationen der Kriegsgeschichte im Spiegel ihrer theoretischen Reflexion* című kötete alapján – tárgyalta: eszerint „a partizán identitása ... az erőszakos konfliktusmegoldás lehetőségeinek széles határain belül a terrorista és a reguláris katonai identitása között határozható meg.”³⁶ A fogalom magyarázatában Gärtner a partizánt a katonával összevetve kiemelte, hogy az előbbit a konfliktus katonai megoldásának kisebb mértékben szabályozott formái jellemzik, viszont a terroristától a partizánt regularitása (azaz egyenruhához hasonló öltözete, fegyverek nyílt viselése, hierarchikus parancsnoki struktúra, bizonyos normák tiszteletben tartása harc közben) különbözteti meg. Úgy vélte, hogy „a partizánháború a gyengék háborúja, akik fegyvertechnikai és anyagi alárendeltségüket úgy kísérlik meg kiegyenlíteni, hogy a partizánháborúra – a reguláris háborúval ellentétben – mindenütt és egyidejűleg, idő- és térbeli korlátozás nélkül kerül sor.”³⁷

A 2013-ban megjelent *Encyclopedia of Military Science* a gerilla-hadviselés szócikkében³⁸ a fogalom jelentéstartalmának változásait is leírta. A szócikk szerzője, John S. Reed rámutatott arra, hogy a fogalmat a 19. és a korai 20. században a „small war” és a „la petit guerre” szinonimájaként használták, azaz azt a helyzetet írták le, amikor egy nagyhatalom hagyományos fegyveres ereje egy irreguláris bennszülött fegyveres erővel harcolt. 1945 után azonban a „gerilla” fogalmát az etnikai vagy az európai gyarmattartók elleni nemzeti felszabadító küzdelmekre, majd később a posztkoloniális új nemzet kormányzó rendszere elleni küzdelemre alkalmazták. A gerillát irreguláris harcosként, míg kiterjesztett értelemben a háború megvívásának egyik típusaként írta le. A szócikkben megjelenik a partizán fogalma is, mint az irreguláris harcos 20. század közepén feltűnt másik kategóriája.³⁹

A hazánkban 2015-ben megjelent *Katonai terminológiai értelmező szótár* a gerillát „az irreguláris csapatokkal, azok tagjaival, haditevékenységeikkel kapcsolatos gyűjtőfogalom”⁴⁰-ként tárgyalta. A fogalom jelentését kiegészítették a megjegyzéssel,

³⁴ BECKETT: *Encyclopedia...* ix. o.

³⁵ Uo.

³⁶ Heinz GÄRTNER: *Nemzetközi biztonság: fogalmak A-tól Z-ig*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2007, 155. o.

³⁷ Uo.

³⁸ G. Kurt PIEHLER: (ed.): *Encyclopedia of Military Science. Volume 2*. Thousand Oaks (CA), SAGE, 2013, 600–603. o.

³⁹ Uo. 601. o.

⁴⁰ BERKÁNÉ DANESCH Marianne – M. SZABÓ Miklós – MEZŐ András (szerk.): *Katonai terminológiai értelmező szótár*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2015, 180. o.

hogyan a gerillák „...fegyveres csoportok és önkéntes szervezetek fegyveresei. Harcmódoruk: gondosan álcázott és rejtett, meglepetésszerű rajtaütések az ellenség bázisain, kisebb erőin, az ellenség által kezdeményezett nagyobb, nyílt összecsapások elkerülése.”⁴¹ A szótár a szócikkek közé még felvette a gerillaerők, a gerilla-hadviselés és a gerillaharc szócikkeket is, melyek a fenti fogalmat néhány jellemzővel (helyi erők, katonai és félkatonai tevékenységek, szabadságharcos motiváció, kifárasztás) egészítették ki. Ugyanitt megtalálhatók a *partizánharc* és *partizánok* [sic!] kifejezések is: az utóbbiakat „a helyi harcot önként vállaló polgári személyekből, a fegyveres erők állományából, ill. hadifogolytáborokból megszököttekből alakult v. alakított fegyveres csoportok, osztagok és magasabbegységek”⁴²-nek definiálva. A partizánok szócikk megjegyzésében rögzítették, hogy ezen harcosok „...országuk megszállt területresein veszélyeztetik v. gátolják az ellenség közlekedését, utánpótlását; kötelekeit fegyveresen is támadják, kifárasztják, bizonytalanságban tartják.”⁴³ A partizánharcot a fegyveres harc olyan formájaként írták le, „amelyet az ellenség hátában vívnak a partizánosoztagok, -egységek, -csapatok”, miközben „a partizánok váratlan csapásokat mérnek az ellenség élőerőire, hadtáp- és egyéb objektumaira, harceszközeire, rombolják közlekedési hálózatát, akadályozzák manőverét stb.”⁴⁴

Összegezve megállapítható, hogy bár országonként eltérő megnevezéssel illetik az indirekt hadviselés irreguláris eszközöket alkalmazó harcosait, úgy véljük, nem mutatkozik különbség a gerillák és a partizánok között. Mindkét fogalom arra a kisháborúra utal, melyet az ellenséges csapatok hátában (vagyis nem a főhadszíntéren, hanem annál kisebb jelentőségű helyeken, a nagy hadi események mellett vagy háttérben), irreguláris formában, az ellenség kifárasztása érdekében vívnak.

A NEMZETKÖZI HADIJOG A GERILLÁKRÓL/PARTIZÁNOKRÓL

A nemzetközi hadijog a régi hágai szabályokban az országokat ismerte el hadviselő félnek. Az 1899-ben megtartott hágai békekonferencián elfogadott „II. Egyezmény a szárazföldi háború [sic!] törvényeiről és szokásairól” mellékleteként megfogalmazott „Szabályzat a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól”, valamint az 1907-ben megtartott hágai békekonferencián elfogadott „IV. Egyezmény a szárazföldi háború [sic!] törvényeiről és szokásairól” mellékleteként megfogalmazott „Szabályzat a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól” arról rendelkeztek, hogy

„A háborúra vonatkozó törvények, jogok és köteleességek nem csupán a hadseregre, hanem a néphadra (milíciára) és az önkéntes csapattekre is irányadók, ha ezek a következő feltételeknek megfelelnek:

⁴¹ Uo. 180. o.

⁴² Uo. 505. o.

⁴³ Uo. 505.o.

⁴⁴ Uo. 505. o.

1. ha élükön oly személy áll, aki alárendeltjeiért felelős;
2. ha meghatározott megkülönböztető jelvényt viselnek, amely messziről felismerhető;
3. ha fegyvereiket nyíltan viselik, és
4. ha a hadműveleteikben a háboru törvényeihez és szokásaihoz alkalmazkodnak.

*Azokban az országokban, ahol a hadsereg vagy annak egy része néphadból (miliciából) vagy önkéntes csapattekből áll, a hadsereg elnevezés ezekre is vonatkozik.*⁴⁵

Ez alapján elmondható, hogy a szabályzatban leírt négy hágai ismérvnek (függelmi viszonyok megléte, megkülönböztető jelvény, a fegyver nyílt viselése és a háború törvényeihez és szokásaihoz alkalmazkodás) való megfelelés hadviselőként ismerte el az országok irreguláris erőinek tagjait. Ez azzal is járt, hogy a hadviselőt fogságba esés esetén megillette a hadifoglyokkal szembeni bánásmód.⁴⁶

A mai hadijogban az országok helyett összeütköző felek, a hadviselő helyett a harcos (kombattáns) kifejezés található. Az 1949. évi genfi egyezmények a korábban alkalmazott fogalmakat kibővítették a II. világháborúban, valamint az egyre gyakoribb polgárháborúkban tapasztaltak alapján. A hadijogi szabályok így alkalmazhatóak lettek a szervezett ellenállási mozgalmakra, és azok tagjaira is.⁴⁷

A hadrakelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény⁴⁸ már így fogalmazott:

„13. Cikk

A jelen Egyezmény a következő csoportokba tartozó sebesültekre és betegekre nyer alkalmazást:

1. valamely összeütköző Fél fegyveres erejének, valamint az ezen fegyveres erők részét alkotó néphadnak (milícia) és önkéntes csapattekeknek tagjaira;

2. az egyéb néphadnak (milícia) és önkéntes csapattekeknek tagjaira, ideértve a szervezett ellenállási mozgalmak tagjait, ha azok valamely összeütköző Félhez tartoznak és a saját területükön belül vagy azon kívül tevékenykednek, még ha ez a terület megszállás alatt áll is, feltéve, hogy a néphad és az önkéntes csapattekek, ideértve a szervezett ellenállási mozgalmakat is, megfelelnek a következő feltételeknek:

⁴⁵ Az itt idézett szövegrész mindkét egyezmény mellékleteiként megfogalmazott szabályzatokban megegyezik. Az első és második nemzetközi békeértekezleten megállapított egyezményeket Magyarországon 1913. szeptember 5-én az 1913. évi XLIII. törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában hirdette ki.

⁴⁶ ALMÁSI Ferenc: *A hadijogról*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1990, 61–62. o.

⁴⁷ Uo. 62–63. o.

⁴⁸ Magyarországon az 1954. évi 32. törvényerejű rendelet ezt a belső jog részévé tette, és 1955. február 3-án lépett hatályba. Az egyezmény szövegét azonban csak Magyar Közlöny 2000/112. számában, 2000/17. *Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől* címmel hirdették ki. A gerillákat alapvetően a szárazföldi harcok részeként tekintve is nem térünk ki a tengeri haderők sebesültjei, betegei és hajótöröttei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény szövegére, de megjegyezzük, hogy ezen Egyezmény 13. cikke a harcosok körét ugyanígy határozza meg. Hazánkban az 1954. évi 32. törvényerejű rendelet ezt az egyezményt is a belső jog részévé tette, és 1955. február 3-án lépett hatályba. Az egyezmény szövegét azonban csak a Magyar Közlöny 2000/112. számában, 2000/18. *Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől* címmel hirdették ki.

- a) élükön oly személy áll aki alárendeltjeiért felelős,
- b) meghatározott és messziről felismerhető megkülönböztető jelvényt viselnek,
- c) fegyvereiket nyíltan viselik,
- d) hadműveleteikben a háború törvényeihez és szokásaihoz alkalmazkodnak;

3. a rendes fegyveres erők ama tagjaira, akik olyan kormány vagy hatóság szolgálatában állnak, amelyet az őket fogva tartó Hatalom nem ismer el;

4. a fegyveres erőket követő, de azoknak nem közvetlen részét alkotó személyekre mint a katonai légi járművek polgári személyzetének tagjaira, a haditudósítókra, a szállítókra, a katonák jólétéről való gondoskodással megbízott munka- és szolgálati egységek tagjaira, feltéve, hogy engedélyt kaptak azoktól a fegyveres erőktől, amelyeknek kíséretéhez tartoznak;

5. az összeütköző Felek kereskedelmi tengerészete legénységének tagjaira, ideértve a parancsnokokat, a révkalauzokat és a növendékeket, és a polgári repülés személyzetének tagjaira, ha azok a nemzetközi jog egyéb rendelkezései értelmében nem részesülnek kedvezőbb elbánásban;

6. a meg nem szállott terület lakosságára, amely az ellenség közeledtére önként ragad fegyvert, hogy szembeszálljon a benyomuló csapatokkal, és amelynek nem volt ideje rendes fegyveres erőkké alakulnia, ha fegyvereit nyíltan viseli és a háború törvényeit és szokásait tiszteletben tartja.”⁴⁹

Szinte teljesen ugyanezen szöveg került be a hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezménybe:⁵⁰

„4. Cikk

A) A jelen Egyezmény értelmében hadifoglyok a következő csoportok valamelyikébe tartozó és az ellenség hatalmába jutott személyek:

1. Valamely összeütköző Fél fegyveres erejének, valamint az ezen fegyveres erők részét alkotó néphadnak (milícia) és önkéntes csapatteknek tagjai.

2. Az egyéb néphadnak (milícia) és önkéntes csapatteknek tagjai, ideértve a szervezett ellenállási mozgalmak tagjait, ha azok valamely összeütköző Félhez tartoznak és a saját területükön belül vagy azon kívül tevékenykednek, még ha ez a terület megszállás alatt áll is, feltéve, hogy a néphad és az önkéntes csapattek, ideértve a szervezett ellenállási mozgalmakat is, megfelelnek a következő feltételeknek:

- a) élükön oly személy áll, aki alárendeltjeiért felelős;
- b) meghatározott és messziről felismerhető megkülönböztető jelvényt viselnek;
- c) fegyvereiket nyíltan viselik;
- d) hadműveleteikben a háború törvényeihez és szokásaihoz alkalmazkodnak.

⁴⁹ 2000/17. Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől a hadrakelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény

⁵⁰ Magyarországon az 1954. évi 32. törvényerejű rendelet ezt a belső jog részévé tette, és 1955. február 3-án lépett hatályba. Az egyezmény szövegét azonban csak a Magyar Közlöny 2000/112. számában, 2000/19. Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől címmel hirdették ki.

3. A rendes fegyveres erők ama tagjai, akik olyan kormány vagy hatóság szolgálatában állnak, amelyet az őket fogva tartó Hatalom nem ismer el.

4. A fegyveres erőket kísérő, de azoknak nem közvetlen részét alkotó személyek, mint a katonai légi járművek polgári személyzetének tagjai, a haditudósítók, a szállítók, a katonák jólétéről való gondoskodással megbízott munka- és szolgálati egységek tagjai, feltéve, hogy engedélyt kaptak azoktól a fegyveres erőktől, amelyeknek kíséretéhez tartoznak, és amely erők kötelesek őket a csatolt mintához hasonló személyazonossági igazolvánnyal ellátni.

5. Az összeütköző Felek kereskedelmi tengerészete legénységének tagjai, ideértve a parancsnokokat, a révkalauzokat és a tisztjelölteket, valamint a polgári repülés személyzetének tagjai, ha azok a nemzetközi jog egyéb rendelkezései értelmében nem részesülnek kedvezőbb elbánásban.

6. A meg nem szállt terület lakossága, amely az ellenség közeledtére önként ragad fegyvert, hogy szembeszálljon a benyomuló csapatokkal, és amelynek nem volt ideje rendes fegyveres erőkké átalakulnia, ha fegyvereit nyíltan viseli és a háború törvényeit és szokásait tiszteletben tartja.”⁵¹

A fentieket egészítette ki az 1949. augusztus 12-én Genfben kötött egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló, Genfben 1977. június 8-án kelt Jegyzőkönyv (I. Jegyzőkönyv).⁵² A jegyzőkönyv a harcosok és hadifoglyok jogállásról így rendelkezik:

„43. Cikk

Fegyveres erők

1. Valamely összeütköző Fél fegyveres erői olyan szervezett fegyveres erőkből, csapatokból és alakulatokból állnak, amelyek az alárendeltjeik magatartásáért az adott Félnek felelős parancsnokság alá tartoznak, abban az esetben is, ha a Felet a szemben álló Fél által el nem ismert kormány, vagy a hatóság képviseli. Az ilyen fegyveres erők egy belső fegyelmi rendszerbe tartoznak, amely többek között érvényesíteni tartozik a fegyveres összeütközésre vonatkozó nemzetközi jogi szabályok betartását.

2. Valamely összeütköző Fél fegyveres erőinek tagjai (a Harmadik Egyezmény 33. Cikkében említett egészségügyi személyzet és lelkeszek kivételével) harcosoknak minősülnek, akiknek joguk van közvetlenül részt venni az ellenségeskedésekben.

3. Ha valamely összeütköző Fél fél-katonai, vagy fegyveres rendészeti szervet a fegyveres erői kötelékébe von, erről értesíteni tartozik a többi összeütköző Felet.

44. Cikk

Harcosok és hadifoglyok

1. A 43. Cikkben megjelölt bármely harcos, aki a szemben álló Fél hatalmába kerül, hadifogolynak minősül.

⁵¹ 2000/19. Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől a hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény

⁵² A háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött egyezmények I. és II. kiegészítő jegyzőkönyvei.

2. Bár minden harcos köteles a fegyveres összeütközésre vonatkozó nemzetközi jogi szabályokat betartani, e szabályok megsértése – a 3. és 4. bekezdésben foglalt kivétellel – nem foszthatja meg a harcost attól a jogától, hogy harcosnak, illetve – ha a szemben álló Fél hatalmába kerül – hadifogolynak tekintsék.

3. Annak érdekében, hogy elősegítsék a polgári lakosságnak az ellenségeskedések hatásaitól való védelmét, a harcosoknak a támadás, vagy a támadást előkészítő hadműveletek során meg kell különböztetni magukat a polgári lakosságtól. Annak tudatában azonban, hogy a fegyveres összeütközések során vannak olyan helyzetek, amelyekben az ellenségeskedések természetéből következően a fegyveres harcos nem tudja magát megkülönböztetni, a harcost továbbra is harcosnak kell tekinteni, feltéve, hogy az ilyen helyzetekben nyíltan viseli fegyverét:

a) minden egyes katonai összecsapás során;

b) mindaddig, amíg az ellenség látókörében tartózkodva részt vesz a közreműködésével megindítandó támadást megelőző katonai felfejlődésben.

A jelen bekezdésben foglalt követelmények teljesítésére irányuló cselekmények nem tekinthetők a 37. Cikk 1. c) bekezdése értelmében vett hitszegő cselekményeknek.”⁵³

Összességében elmondható, hogy „a jegyzőkönyv nagy eredménye, hogy a gerillát jogszerű harcosnak – és elfogásakor hadifogolynak – minősíti, ha nyíltan viseli fegyverét:

– minden egyes katonai összecsapás során és

– mindaddig, amíg az ellenség látókörében tartózkodva részt vesz a közreműködésével megindítandó támadást megelőző katonai felfejlődésben.”⁵⁴

A GERILLA-HADVISELÉS HADTUDOMÁNYI ALAPJAI

A gerilla-hadviselés hadelméleti alapjainak vizsgálatakor Carl von Clausewitz *A háborúról* című művét használjuk fel, mely a hadtudomány egyik legnagyobb hatású alkotása.⁵⁵ A szerző a művet – felesége visszaemlékezése szerint – már 1810-ben elkezdte írni, majd a napóleoni háborúk befejezése után, 1816-ban folytatta. A mű Értesítéséből tudjuk, hogy Clausewitz 1827-től megkezdte a 8 könyvre⁵⁶ tagolt mű átdolgozását, erről azonban keveset tud a hadtudomány. Az Értesítés mellett talált „jóval újabb kezeltetésű fogalmazványban”⁵⁷ arról szövegezte Clausewitz, hogy „egyedül az első könyv első fejezetét tekintem befejezettnek; ez, ha mást nem is, legalább az irányt megmutatja, amelyet

⁵³ 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről. Kihirdetve: 1989. X. 12.

⁵⁴ ALMÁSI: *A hadijogról*. 65. o. (Almási kiemelési)

⁵⁵ NAGY Miklós Mihály: *Clausewitz korunkban, avagy a háború hermeneutikája*. In: GÖCZE István (szerk.): *Allam és katona*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 107–118. o.

⁵⁶ 1. könyv: A háború természetéről; 2. könyv: A háború elméletéről; 3. könyv: A hadásatról általában; 4. könyv: Az ütközet; 5. könyv: A haderő; 6. könyv: A védelem; Vázlatok a 7. könyvhöz: A támadás; 8. könyv: A haditerv.

⁵⁷ Carl von CLAUSEWITZ: *A háborúról*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2013, 33. o.

*mindenütt követni akartam.*⁵⁸ A mű befejezetlenségében is monumentális kísérlet a 19. század első fele hadművészetének összefoglalására, mely a maga nemében az egyik első ilyen kísérlet volt a modern korban.

A politikai célból alkalmazott erőszak a háború lényegi eleme. A háborút az egyetemes és a hazai hadtudomány Carl von Clausewitz fogalma alapján határozza meg, miszerint *„A háború tehát az erőszak alkalmazása, aminek célja, hogy az ellenfelet saját akaratumk teljesítésére kényszerítsük.”*⁵⁹ A háborúról című *„Mi a háború?”* című fejezetben a szerző közvetlenül a háború fogalmának definiálása után a háborús erőszak működését vizsgálta: megállapította, hogy a háborús erőszak a végletekre tör és ezt a folyamatot három kölcsönhatás fokozza. Az első abban áll, hogy *„...az egyik fél törvényt szab a másik számára, kölcsönhatás keletkezik, melynek fogalma szerint e tényezőnek a végletekig kell fokozódnia”*⁶⁰ – azaz az egymással konfliktusban levő ellenfelek, győzelmük kivívásához egyre növekvő mértékben – egymásra gerjesztő hatással – alkalmaznak erőszakot. A második kölcsönhatásról így írt: *„Mindaddig, amíg az ellenfelet le nem győztem, rettegnem kell attól, hogy ő tör le engem, hogy tehát nem vagyok többé a magam ura, hanem ő szab törvényt nekem, ahogy én is tenném övele.”*⁶¹ – vagyis a háborús erőszakot gerjesztő interakció lényege abban rejlik, hogy a felekre kényszerítően hat az a saját létükkel kapcsolatos bizonytalanság, amely addig áll fent, ameddig ellenfelüket védtelenné nem teszik. Az ellenfél leveréséig ugyanis mindkét fél attól tart, hogy ellenfele ugyanezt teszi vele, így a felek kénytelenek a végsőig fokozni a háborús erőszakot. *„Feltéve, hogy ily módon sikerül nagy valószínűséggel megállapítanunk az ellenfél ellenálló erejének nagyságát, ehhez mérten tudjuk megszabni saját erőfeszítésünket: vagy fokozni azt, amíg általa fölényre nem teszünk szert, vagy – abban az esetben ha erre nem vagyunk képesek – fokozni, amíg csak lehetséges. Ámde ugyanezt teszi az ellenfél is: mindkét oldalon kölcsönös fokozásra kerül sor, amelynek, legalábbis elméleti alapon, újra a végletekre kell törnie.”*⁶² A végletekre törő erőszakot fokozó harmadik kölcsönhatás tehát abból indul ki, hogy a szemben álló ellenfelek kölcsönösen tisztában lehetnek ellenfelük valószínű ellenálló erejével, ezért mindkettő addig fokozza az erőfeszítéseit, míg a másik fél fölé nem kerekedik, vagy amíg csak bírja. A végletekig törő erőszak tulajdonképpen maga az abszolút háború kategóriája, amely azonban csak elméleti síkon létezik.

A porosz katonai teoretikus a háborús erőszakot gerjesztő három kölcsönös ráhatás bemutatása után azonnal visszatért a valóság változataihoz.⁶³ Tisztázta, hogy mindez csak akkor következhetne be, ha *„1. a háború teljesen elszigetelt jelenség volna, amely hirtelen keletkezik, és nem függ össze az őt megelőző államélettel; 2. egyetlen vagy egyidejű döntések sorozatából állna; 3. magában foglalna egy önmagában befejezett döntést, és nem lenne rá visszamenőleges hatással annak a politikai helyzetnek a mérlegelése,*

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo. 39. o.

⁶⁰ Uo. 41. o.

⁶¹ Uo. 42. o.

⁶² Uo.

⁶³ Uo.

*ami majd követni fogja.*⁶⁴ Röviden szólva, a valóságos háborúban a háborús erőszakot végletekig fokozó erőszak mellett az erőszakot mérséklő tényezők is fellépnek. Minél erősebben érvényesülnek a gerjesztő tényezők, annál erősebben jelentkeznek az azokat mérséklők. Mindezek alapján írta Nagy Miklós Mihály, hogy „... Clausewitznek a háborús erőszakról alkotott logikai rendszere önmagát szabályozó egységes viszonyrendszer, amely belső mechanizmusával akadályozza az erőszak végletekre törését.”⁶⁵

A politikai célt Clausewitz a háború eredeti indítékaként írta le, mely meghatározza a háborús aktus célját és az erőfeszítések nagyságát is. A háború maga is mindig egy politikai helyzetből indul és mindig egy politikai motívum hozza létre, „*tehát politikai cselekvés!*”⁶⁶ Ezt a gondolatot tovább folytatva ismét hangoztatta a szerző, hogy a háborúban az erőszak nem „*tökéletes, korlátlan, abszolút*”⁶⁷, ugyanis ha ez így lenne, azonnal a létrehozása után az őt életre hívó politika helyébe lépne. „*Csakhogy ez nem így van, és ez az elképzelés alapján véve hamis! [...] Gondoljuk meg, ha a háború politikai célból keletkezik, természetes, hogy ez az őt életre hívó első indíték marad az első és legfőbb szempont. Ám a politikai cél ettől még nem válik despotikus törvényhozóvá, alkalmazkodnia kell eszköze természetéhez, ezáltal gyakran teljesen megváltozik, de mindig megmarad olyannak, amit először mérlegelni kell. A politika tehát átszövi az egész háborús tevékenységet, és folyamatosan hatást fejt ki rá, amíg azt a benne lévő robbanékony erők természete megengedi.*”⁶⁸

A fentieket mintegy sommázva Clausewitz a háborút csupán a politika más eszközökkel való folytatásaként, valóságos politikai eszközként írta le.⁶⁹ A politikai szándékot tekintette célnak, míg a háborút az e célt nem nélkülözhető eszköznek. Hangsúlyozta, hogy a politikának is alkalmazkodnia kell eszközéhez, így kerülhető el az, hogy lehetetlent kér eszköztől. A politikai jelleg miatt különbözőek a háborúk is, de ezen jelenség háttérében a nép életét befolyásoló tényezők mértékét, valamint a háborút megelőző feszültség nagyságát látta Clausewitz. Összegzésként így fogalmazott: „*Először is: a háborút semmilyen körülmények között sem foghatjuk fel önálló dologként, hanem politikai eszközként kell tekintenünk rá. Csak ezzel az elképzelési móddal lehetséges az, hogy ne kerüljünk ellentétbe az egész hadtörténettel. Ez nyitja fel előttünk az értelmes belátás könyvét. Másodszor: ugyanezen szemlélet megmutatja nekünk, hogy az indítékok és a körülmények alapján milyen különbözőek lehetnek a háborúk.*”⁷⁰

A nyolcadik könyv⁷¹ hatodik A („A politikai cél hatása a hadicélra”) és B („A háború a politikai eszköze”) fejezeteiben ismét rögzítette Clausewitz, hogy a háborús erőszakot gátló tényezők közül legfontosabb a háború politikai célja, melyet a metaforákat

⁶⁴ Uo. 43. o.

⁶⁵ NAGY Miklós Mihály: *A katonai erőszak elmélete és a XX. század*. In: *Múltunk*, 2004/4. szám, 152. o.

⁶⁶ CLAUSEWITZ: *A háborúról*. 53. o.

⁶⁷ Uo. 53. o.

⁶⁸ Uo. 53. o.

⁶⁹ Uo. 54. o.

⁷⁰ Uo. 55. o. (Clausewitz kiemelése)

⁷¹ Lehetséges értelmezéséről lásd NAGY Miklós Mihály: *Interpretáció Clausewitz fő művének nyolcadik könyvéhez*. In: *Hadtudományi Szemle*, 2017/1. szám, 98–112. o.

előszeretettel használó szerző a politika mérséklő erejét így mutatta be: „A politika ezáltal pusztá eszközt csinál a mindent felülmúló háborúból. A két kézzel és teljes erővel, egyetlen csapásra emelt rettenetes pallos könnyű, kézhez álló karddá, olykor még törre is válik, amellyel a politika váltakozva támad, cselez és elhárít.”⁷² hiszen „...a háború csak egy része a politikai érintkezésnek, tehát egyáltalán nem önálló dolog.”⁷³ A háborút ugyanis – véleménye szerint – „csak a kormányok és a népek politikai érintkezése idézi elő.”⁷⁴ Ebből kiindulva állította, hogy „...a háború nem más, mint a politikai érintkezés más eszközök vegyítésével történő folytatása. Hangsúlyozzuk, hogy más eszközök vegyítésével, és ezzel egyszersmind azt is állítjuk, hogy a politikai érintkezés nem szűnik meg magával a háborúval, nem alakul át másvalamivé, hanem lényegében továbbra is megmarad, bármilyenek legyenek is alkalmazott eszközei, és a hadicselekmények az ő irányvonalaihoz kötve haladnak a háborún át a békéig.”⁷⁵ Így tehát a háború megvívásának módjára is hatással van a politika, hiszen „...a háború alapját képező és fő irányait meghatározó valamennyi tényező politikai jellegű: saját hatalmunk, az ellenfél hatalma, mindkettőnk szövetségesei, a népek és kormányok jelleme stb., amint azt az első könyv első fejezetében felsoroltuk, és olyan szorosan összefüggnek a politikai érintkezéssel, hogy attól lehetetlen elválasztani.”⁷⁶ A politika és a háború kapcsolatáról írottak kapcsán fontos megjegyezni, hogy Clausewitz szerint a politika – bár megtehetné – nem avatkozik bele a fegyveres küzdelem végrehajtó szintjén zajló eseményekbe, vagyis a katonai-szakmai szempontok nem oldódnak fel a politikai szándékban. A kérdés vizsgálatakor azt is megjegyezte a szerző – ahogyan azt Perjés Géza is kiemelte –, hogy a háború a társadalmi élet egyik jelensége, azt vizsgálni csak ebben a keretben érdemes.⁷⁷

Témánk szempontjából fontos megjegyezni, hogy a már korábban említett, 1827. július 10-én írt Értesítésben Clausewitz markánsan elkülönítette a direkt és indirekt hadászatot, másként fogalmazva a megsemmisítésre és a kifárasztásra irányuló, fegyveres úton történő akaratérvényesítést, amikor így fogalmazott: „A háború e kettős jellege egyrészt abból a célból származik, hogy az ellenfelet legyőzzük – tehát hogy politikailag megsemmisítsük, vagy pusztán védekezésre képtelenné tegyük, és a nekünk megfelelő béke megkötésére kényszerítsük –, másfelől pedig mindössze abból, hogy birodalmának határain egyes területeket elfoglaljunk – tehát hogy ezeket a területeket megtartsuk, vagy békekötésnél hasznos ütőkártyaként játsszuk ki.”⁷⁸ A háborús akarat különbözősége az akaratérvényesítés eszközeiben okozhat különbözőségeket, mely a hadviselés intenzitálásában és alkalmazásában jelenik meg. A hadászat e két fajtájának

⁷² CLAUSEWITZ: *A háborúról*. 668. o.

⁷³ Uo. 667. o. (Clausewitz kiemelése)

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo. 668. o.

⁷⁷ Uo. 669. o.; PERJÉS Géza: *Carl von Clausewitz: A háborúról. I-II.* (Budapest, Zrínyi Kiadó, 1961–1962. 349+517 l.) In: *Századok*, 1966/4–5. szám, 990–996. o.

⁷⁸ CLAUSEWITZ: *A háborúról*. 31. o. (Clausewitz kiemelése); a kifárasztás és a megsemmisítés paritásáról lásd továbbá uo. 635–706. o.

elkülönítése mindmáig a modern kori hadelmélet alapjául szolgál a háborús tünetek vizsgálatakor. A gerilla-hadviselés mögött is mindig felfedezhető a politikai szándék, azt azonban főként a kifárasztás eszközeivel, azokat az alkalmazott eszközöknek és eljárásoknak a bevett szokásoktól eltérő módon történő alkalmazásával kívánja elérni, vagyis röviden az indirekt hadviselés irreguláris formájáról beszélhetünk.

CARL SCHMITT PARTIZÁNELMÉLETE

Carl Schmitt 1963-ban publikált partizán-tanulmánya szorosan kapcsolódik a politikai fogalmához: Szabó Márton politológus szerint egy bizonyos értelmezése ez annak a történelmi helyzetnek, melyben a korábban peremfigurából lett partizánból a tanulmány születésének idejére a világforradalmi hadviselés kulcsfigurája vált.⁷⁹ Schmitt nem törekedett arra, hogy „egy minden lehetséges eseményre kiterjedő és átfogó »partizánmonográfiát«⁸⁰ írjon, számára „a partizán elmélete ... a politikai valóság megismerésére szolgáló kulcsnak bizonyul.”⁸¹

Nem célunk Schmitt tanulmányának elhelyezése a filozófus életművében, „partizánjának” jellemzőit azonban fontosnak tartjuk rögzíteni. A partizán elmélete egyfajta történelmi áttekintésként fogható fel, melyben a német gondolkodó kronológiai sorba rendezte azokat a jelentős eseményeket, „amelyeken áthaladva a partizán felforgató ellenségként egyre jelentősebb tényezővé válik.”⁸² A három fő részre tagolt írás kiindulópontja a napóleoni háborúk időszakának 1808 és 1813 közötti szakasza, vagyis a Napóleon ellen kibontakozó spanyol, tiroli és orosz felkelések ideje.

Schmitt munkájának bevezetőjében 1808-at kiindulási pontnak tekintve rögzítette vizsgálatának horizontját, majd megvizsgálta a partizán fogalmát. A partizán kifejezés a 18. század második felében jelenik meg az európai hadtudományi szakírók műveiben,⁸³ „...a kikülönített kötelék élén kisháborús műveletre küldött tiszt” jelentéssel.⁸⁴ Később e jelentés átalakult: Schmitt szerint „...egy valamilyen módon harcoló, hadviselő [félre – a szerző] vagy politikailag tevékeny párthoz vagy csoporthoz való kötöttségre utal.”⁸⁵ A német filozófus szerint négy ismertetőjegy meghatározásával lehet azonosítani a partizánt. Elsőként azt rögzítette, hogy a partizán irreguláris harcos, majd másodikként – etimológiai alapon – aktív politikai karakterére hívta fel a figyelmet, mely megkülönbözteti a közönséges bűnözőktől. „Mozgékonyság, gyorsaság, a táma-

⁷⁹ SZABÓ Márton: *A politika fogalmának elmélyítése. Carl Schmitt partizánelméletéről.* In: *Világosság*, 2003/7–8. szám, 67. o.

⁸⁰ CARL SCHMITT: *A partizán elmélete.* In: CARL SCHMITT: *A politikai fogalma.* Budapest, Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor, 2002, 72. o.

⁸¹ SCHMITT: *i. m.* 140. o.

⁸² SZABÓ: *i. m.* 77. o.

⁸³ JENEY Lajos Mihály: *A portyázó, avagy a kisháborúnak sikerrel való megvívásának mestersége korunk gényusza szerint.* Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986. (Le partisan, ou, L'art de faire la petite-guerre avec succès selon le génie de nos jours, eredetileg megjelent 1759-ben Hágában, francia nyelven)

⁸⁴ Uo. 16. o. (Zachar József előszavában)

⁸⁵ SCHMITT: *i. m.* 112. o.

dás és visszavonulás meglepetésszerű váltogatása, egyszóval a felfokozott mobilitás ma is a partizán egyik ismertetőjegye” – folytatta elemzését Schmitt.⁸⁶ Kiemelte, hogy az irregulárisan harcoló erőknek a siker elérése érdekében mindig együtt kell működniük a reguláris csapatokkal. Az irregularitás, a politikai elkötelezettség és a nagyfokú mozgékonyág mellett negyedik kritériumként a tellurikus karakter jelenik meg, másként szólva a partizán szárazföldre, szülőföldre való kötődése.⁸⁷ Miután Carl Schmitt a fenti négy karakterrel behatárolta vizsgálatának tárgyát, és röviden szövelt a partizánokkal kapcsolatos nemzetközi jogi szabályokról, rátért a partizánelmélet fejlődésének történetére.

Tanulmányának második, központi részében Schmitt 1813-tól tekintette át a partizánhadviselés elméletét az 1960-as évekig: Clausewitztól Lenin és Maón át jut el Raoul Salanig, rávilágítva a teoretikusok munkáiban a teória elemeinek egymásra épültségére, fokozatos, egyben mozaikszerű fejlődésére. Partizánelméletében nagy figyelmet kap 1812–1813 tele és tavasza, amikor porosz vezérkari tisztek egy csoportja „megkísérelte felszabadítani és irányítani alá vonni a Napóleonnal szemben álló nemzeti ellenségesség erőit.”⁸⁸ A porosz népfelkelést ugyan rövid időn belül reguláris keretek közé terelték, Schmitt mégis óriási jelentőséget tulajdonított ennek az eseménynek. Véleménye szerint Carl von Clausewitz Vom Kriegeje⁸⁹ is innenől eredeztethető, de ekkor keletkezett az a porosz ediktum is, melyben a regnáló monarcha, a legitim király, III. Frigyes Vilmos hívta fel partizánhaborúra népét. A tanulmányban a német filozófus az 1813. április 21-i porosz királyi rendeletet tekintette az elmélet kiindulópontjának, mely véleménye szerint „...a partizánság egész történetének legbámulatraméltóbb dokumentumai közé tartozik. Emellett egy olyan ediktumról van szó, amelyet Poroszország királya írt alá és a porosz törvénygyűjteményekben minden formában nyilvánosságra hoztak. Az 1808. december 28-i spanyol *Reglamento de Partidas y Cuadrillas* és a *Curso Terrestre* néven ismertté vált 1809. április 17-i dekrétum példaképe félreismerhetetlen.”⁹⁰ Különlegességét az adja, hogy „e rendelet a nemzeti védelem partizánját legitimé nyilvánító hivatalos dokumentum”, melyben a partizánt „filozófiailag itt akkreditálták és tették szalonképessé.”⁹¹ A királyi rendelet kiadása döntő jelentőséggel bírt, ugyanis Schmitt szerint ezután vált lehetségessé a partizán politikai elméletének kidolgozása, mely túllép a pusztán katonai megközelítésen. A történeti áttekintés a következő elméleti csomópontként Lenin, majd Mao, végül Raoul Salan elméleti és gyakorlati tevékenységeit tárgyalta.

A tanulmány befejező részében a német filozófus négy különböző nézőpont segítségével (a tér, a társadalmi szerkezetek szétrombolása, a világpolitikai, valamint a technikai összefüggések nézőpontja) elemezte tovább a partizán fogalmát. A térnézőpont legfontosabb megállapítása az, hogy „a partizánharcban egy új, bonyolult módon

⁸⁶ Uo. 113. o.

⁸⁷ Uo. 114–115. o.

⁸⁸ Uo. 128–129. o.

⁸⁹ CLAUSEWITZ: *A háborúról*

⁹⁰ SCHMITT: *i. m.* 129. o. (Schmitt kiemelései); az említett dokumentumokat a következő fejezetben mutatjuk be.

⁹¹ Uo. 130–132. o.

strukturált cselekvési tér keletkezik, mivel a partizán nem nyílt csatatéren és nem is a nyílt frontháború ugyanazon szintjén harcol. Sokkal inkább ellenségét kényszeríti bele egy másik térbe.”⁹² Schmitt úgy gondolta, hogy a hidegháborúban a forradalmi háború új formái új eszközöket és eljárásokat hoztak magukkal, és az irregulárisan harcolók legfőbb célja „...a fennálló társadalmi rend lerombolása volt.”⁹³ Ebben az időszakban a partizán kilépett a világpolitika színpadjára: a bipoláris rendszerben az eddig alapvetően defenzív tevékenységét felcserélve „a világorradalmi agresszivitás manipulált eszközévé”⁹⁴ vált. Ez, valamint a harc megvívásának folyton fejlődő technikai eszközei még inkább függővé tették egy őt támogató reguláris féltől, akinek támogatása nélkül ellehetetlenülne tevékenysége. Tanulmánya végén Schmitt kritikusan rámutatott a nukleáris korszak irracionálisára, a kölcsönös megsemmisítésbe torkolló ellenségeskedés zsákutcájára. Ahogyan Szabó Márton megfogalmazta: „Nem nehéz a Partizánkönyv konklúzióját abban látni, hogy a háborúval azonosított politika folytathatatlan mind teoretikusan, mind az egyetemes emberi tapasztalatok alapján. Pontosabban, választhatunk: vagy felszámoljuk az emberiség kultúráját, vagy új tartalmat adunk a politikai fogalmának.”⁹⁵

LIDDELL HART ELMÉLETE A GERILLA-HADVISELÉSRŐL

Liddell Hart Stratégia című műve 1954-ben jelent meg. A könyv 1967-es második, javított kiadásához írott előszavában a brit teoretikus visszautal a korábbi kiadás előszavára, miszerint már akkor is úgy gondolta, hogy a hidrogénbomba „...nem fogja radikálisan megváltoztatni a stratégia alapjait és gyakorlatát... bár valószínűleg ösztönözni fog bennünket, hogy keressük alkalmazásuk kevésbé konvencionális módszereit.”⁹⁶ Az eltelt 13 év tapasztalatai szerinte igazolták előrejelzéseit: „...a nukleáris fegyverek további fejlődése semmissé teszi elrettentő erejüket, így a gerilla típusú stratégia fokozott használatához fog vezetni. Éppen ezért könyvembe felvettem egy új fejezetet, mely a gerilla-hadviselés alapvető tényezőivel és problémáival foglalkozik. Ezek a problémák igen régóta fennállnak, ennek ellenére szemmel láthatólag messze vagyunk a megértésüktől – különösen azokban az országokban, ahol minden, ami »gerillaháborúnak« nevezhető, új katonai divattá vagy örületté vált.”⁹⁷

A Stratégia IV., A stratégia és a nagystratégia alapjai című része így bővült ki a XXIII., A gerillaháború című fejezettel. Az 1930-as években papírra vetett „Ha békét akarsz, értsd meg a háborút” szabályt Liddell Hart az atomkorban módosította: „Ha békét akarsz, értsd meg a háborút, különösen a gerilla- és a felforgató háborút!”⁹⁸

⁹² Uo. 146. o.

⁹³ Uo. 148. o.

⁹⁴ Uo. 149. o.

⁹⁵ SZABÓ: i. m. 77. o.

⁹⁶ B. H. LIDDELL HART: *Stratégia*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2002, 11. o.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ Uo. 550. o.

A változtatás indokaként arra mutatott rá, hogy 1967-re a gerilla-hadviselés minden korábbi időszakhoz képest fontosabbá vált, és bár a jelenség mindenkor létezett, a nyugati katonai teoretikusok csak a 20. században kezdtek el ezzel foglalkozni.

Rövid történelmi áttekintésében Liddell Hart rámutatott Clausewitz szerepére, bár ezt kissé pejoratívan tette: elismerte, hogy a porosz katonai gondolkodó „*megfogalmazta [a jelenség – a szerző] alapvető feltételeit és korlátait*”, azonban bírálta amiatt, hogy a kapcsolódó politikai problémákról, valamint a spanyolországi gerillaháborúról nem tett említést, pedig a kifejezés is innen származik.⁹⁹ A teória történeti áttekintését folytatva kiemelte barátja, T. E. Lawrence szerepét: A bölcsesség hét pillére című művet mesteri jelzővel illette, melyben Lawrence összefoglalta az első világháború egyetlen olyan küzdelmét, ahol „...*a gerillaharc nagyobb jelentőségre tett szert.*”¹⁰⁰ A második világháborúban univerzális jelenséggé vált a gerilla-hadviselés, köszönhetően Lawrence hatásának és Churchill döntéseinek – az európai és a távol-keleti hadszíntéren ugyanis a britek több megszállt országban segítettek az ellenállás megszervezésében. A brit szakíró véleménye szerint a leghatékonyabbak a Tito vezette jugoszláv partizánok voltak, míg a legkiterjedtebb és időben leghosszabb harcot a kínai kommunisták vívták. E küzdelem leírásakor Liddell Hart rámutatott a népi támogatás megszerzésének, valamint a reguláris csapatok kialakításának elengedhetetlenségére.¹⁰¹

A hidegháború időszakára rátérve Liddell Hart Délkelet-Ázsia, Afrika (Algéria), Ciprus és Kuba példáin keresztül rámutatott arra, hogy „*ezek a hadjáratok a jelek szerint azért vannak terjedőben, mert összhangban állnak a modern kor viszonyai-val, ugyanakkor alkalmasak arra, hogy kihasználják a szociális elégedetlenséget, a faji lázongásokat és a nacionalista szenvedélyt.*”¹⁰² A terjedését elősegítette az Amerikai Egyesült Államok „*tömeges megtorlás*” politikája és stratégiája is, viszont a gerillák elteni alkalmazása „...*éppolyan abszurd volt, mintha pörölyvel akartak volna szétverni egy szúnyograjt.*”¹⁰³ Új stratégia csak a Kennedy-adminisztráció idején alakult ki, amikor megindult a gerillaellenes erők létszámának növelése, azok felkészítése, valamint nőtt a kommunisták ellen harcolóknak nyújtott támogatás mértéke.

A brit katonai teoretikus indirekt módon kívánt elméleti segítséget nyújtani a felkelők elleni tevékenységekhez: „*A »jobb félni, mint megijedni« közmondás, mely a hagyományos hadviselésre is érvényes, sokszorosan az a gerilla- és felszervező háborúkra. A felkészülés alapja pedig az ilyesfajta hadviselés elméletének és történeti tapasztalatainak a megértése, valamint annak a sajátos helyzetnek az ismerete, amelyben a harc*

⁹⁹ Uo. 551. o.; Liddell Hart itt téved: A háborúról című mű 6. könyv 26., A népfelkelés című fejezetében valóban nincs említve a spanyolok gerillaháborúja (CLAUSEWITZ: *A háborúról.* 522–527. o.), de a műben több helyen példaként jelenik meg, lásd uo. 220. o., 371. o., 397. o., 653. o., 680. o. és vö. FORGÁCS Balázs: *A néppel az uralkodóért. Az első gerillaelméletek.* In: *Felderítő Szemle*, 2016/1. szám, 46–53. o.

¹⁰⁰ LIDDELL HART: *i. m.* 551. o.

¹⁰¹ Uo. 551–553. o.

¹⁰² Uo. 553. o.

¹⁰³ Uo. 554. o.

*folyik vagy kirobbanása várható.*¹⁰⁴ Másként szólva, leírta a gerilla-hadviselés legfőbb jellegzetességeit, hogy ezek alapján lehessen megkezdni a felkészülést.

Liddell Hart e gondolatait azzal kezdte, hogy „*A gerillaháborúnak mindig dinamikusnak kell lennie, és meg kell őriznie a lendületet.*”¹⁰⁵ Az irregularitás kapcsán kiemelte, hogy a reguláris elvekkel szemben a gerillák stratégiai szinten kerülnek a nagy összecsapásokat, taktikai szinten pedig az esetleges komolyabb embervesztésekkel járó akciókat. A tömegesen végrehajtott rajtaütések viszont a fő eszközöknek számítanak, ugyanis ezeknek a fizikai veszteségokozás mellett pszichológiai hatásai is vannak: egyrészt demoralizálják az ellenség katonáit, másrészt viszont megnyerhetik a lakosságot. „*Az ilyen hadjárat sikerének fő titka a mindenütt jelenvalóság és a megfoghatatlanság együttese. Emellett a »csípj és fuss« gyakran az ellenség csapdába terelésének legjobb eszköze.*”¹⁰⁶ Az irregularitás másik jele a széttagoltság, pontosabban az „*erők cseppfolyóosságának*” elve is, mely „*...a gerillák számára a túlélés és siker alapvető feltétele.*”¹⁰⁷

A tér és az erő arányát a gerillaharc kulcstényezőjeként említette Liddell Hart, melyre barátja, Arábiai Lawrence számvetését hozta fel példaként.¹⁰⁸ Megjegyzi, hogy e két tényező hatásfokát nagyban befolyásolja a terep jellege, a szemben álló felek mobilitása, valamint morális állapota is. A műveletek térségeit tekintve a brit teoretikus úgy vélte, hogy a gerillák számára az átszegdelt vagy erdős terep a legkedvezőbb, míg a sivatagi és a városi térségek egyre kedvezőtlenebbek. Az erdővel borított térségeknek azonban korlátai is vannak: bár jellegüknél fogva a reguláris csapatok tevékenységét nehezítik és ezzel nő a gerillák biztonsága, messze vannak a stratégiai fontosságú objektumoktól, így egy idő után a gerillák kénytelenek lesznek számukra kevésbé előnyös terepen harcolni.¹⁰⁹

Lawrence nyomdokain továbbhaladva Liddell Hart kiemelte a pszichológiai és a politikai tényezők szerepét a tér–erő arányszámban: a műveletek által érintett területek lakosságának támogatása döntő módon hat a gerillamozgalom eredményességére és fejlődésére. „*A gerillaháborút kevesen vívják, de sokak támogatásától függ*”¹¹⁰ – írta Liddell Hart. Úgy gondolta, hogy ez utóbbi megszerzéséhez a komoly társadalmi feszültségekre is reagáló hatásos ideológiára van szükség. A történelmi példák alapján azonban kijelentette, hogy az ellenség mögöttes területein harcoló gerillák hatásossága leginkább attól függött, hogy „*...mennyire kapcsolódtak össze egy erős reguláris hadsereg tevékenységével, mely arcból támadta az ellenséget, és elvonta tartalékait.*”¹¹¹ Ennek hiányában a gerillaharc nem érheti el a kitűzött célokat, sőt maga után vonhatja

¹⁰⁴ Uo. 556. o.

¹⁰⁵ Uo. 556. o.

¹⁰⁶ Uo. 557. o.

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ T. E. LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* Budapest, Révai, 1935, 213–214. o.

¹⁰⁹ LIDDELL HART: *i. m.* 558. o.

¹¹⁰ Uo. 559. o.

¹¹¹ Uo. 561. o.

a lakosság elleni erőszakos cselekményeket és anyagi javak elpusztítását, mellyel a háború utáni újjáépítés, vagyis a béke megteremtése válik nehezebbé.

Liddell Hart szerint a legveszélyesebb utóhatások morális területen jelentkeztek: egyrészt „a fegyveres ellenállási mozgalom sok sötét alakot vonzott magához”, másrészt rossz erkölcsre nevelte a fiatalok nemzedékét azáltal, hogy „...a megszállókkal vívott harc örvén szálljanak szembe a hatóságokkal, és szegjék meg a civil erkölcs szabályait.”¹¹² Ennek igazolására a félszigeti háború gerillabandáinak, valamint az 1870–1871-es francia–porosz háborúban alkalmazott francia szabadcsapatoknak, illetve a második világháborúban a francia ellenállás negatív példáit idézte: nem hoztak békét sem Spanyolországnak, sem Franciaországnak, sőt fegyveres forradalmak „járványa” követte az említett eseményeket.¹¹³ A fejezet zárásaként azt hangoztatta, hogy „sohasem késő tanulni a történelmi tapasztalatokból.”¹¹⁴

A GERILLA-HADVISELÉS HADIKULTÚRÁJA KOVÁCS JENŐ MŰVÉBEN

Kovács Jenő a *Magyarország katonai stratégiája (Komplex kutatási téma)* című munkájában a katonai stratégia és hadikultúrák fejezete tárgyalta a mozgáscentrikus, az anyagcentrikus és a gerilla-hadviselés hadikultúráját. Ez utóbbival, vagyis az indirekt hadviselés irreguláris formájával foglalkozó alfejezetben¹¹⁵ a szerző a 31 tételt felsoroló felhasznált irodalomjegyzékében jóformán alig adott forrást a hadviselés e formájára vonatkozóan. A bibliográfiában említett munkák mind a szekunder források közé tartoznak, a primer irodalom felhasználására vonatkozóan nem találunk utalást. A törzsszövegben Mao Ce-tung az egyetlen gerilla-teoretikus, akinek idézeteit felhasználta.

Kovács Jenő nem tett különbséget a gerilla és a partizán fogalma között, mert úgy vélte, hogy a két fogalom a második világháború befejezése óta azonos jelentéstartalommal bír.¹¹⁶ Véleménye szerint a hadviselésnek e fajtáját nem jellemzi folyamatos fegyveres küzdelem, és a politikai harcok kiegészítője lehet. A gerillaháborúk fajtái között megkülönböztette a függetlenségi, nemzeti felszabadító, belső társadalmi jellegű fegyveres küzdelmet, valamint a nemzeti és polgárháborút.¹¹⁷

A szerző a gerillaháború egyik alapfeltételeként a népi támogatást és támogatottságot emelte ki. Úgy vélte, hogy ebből meríthetik a csapatok azt az erkölcsi, személyi és anyagi támogatást, melyek nélkül a mozgalom kudarcra van ítélve. Fontos feltételként jelentkezik Kovács Jenőnél a gerillamozgalmat irányító, annak élén álló vezető.

¹¹² Uo. 562. o.

¹¹³ Uo. 563–564. o.

¹¹⁴ Uo. 564. o.

¹¹⁵ Kovács Jenő: *Magyarország katonai stratégiája. (Komplex kutatási téma) II. kötet.* Kézirat, Budapest, k. n., 1995, 37–44. o.

¹¹⁶ Uo. 38. o.

¹¹⁷ Uo. 39. o.

A vezetőnek mind a politikai, mind pedig a katonai irányító szerepét is vállalnia kell, de adott esetben az említett pozíciókat különböző személyek is betölthetik. Kiemelte, hogy „a gerilla (had) vezér katonailag művelt, a katonai ravaszsághoz értő, akarat erős és jó szervező egyéniség.”¹¹⁸ Véleménye szerint a vezér szerepe különösen fontos, hiszen a gerillacsapatok fegyveresei önkéntesek, fegyelmük általában laza, és a gerillamozgalmakon belül feszültségek is keletkezhetnek, melyek akár egymás elleni küzdelemhez, ezzel a mozgalom ellehetetlenüléséhez és bukásához vezethetnek.

Kulcsfontosságú feltételként emelte ki a magyar katonai teoretikus a külső (nagyhatalmi) támogatást, illetve a bázisok kiépítését. Míg az előbbi a harchoz szükséges eszközök megszerzése miatt, az utóbbi a harcra való felkészülés végett elengedhetetlen. A bázis lehet földrajzi térség is, de adott esetben a reguláris csapatokkal történő együttműködés is betöltheti ezt a szerepet. A gerillaharc taktikai (harcászati) szinten a meglepetésszerű, gyors támadásokra épít, melyeknek elsődleges célja nem az ellenség megsemmisítése, sokkal inkább annak folyamatos nyugtalanítása, zaklatása. Véleménye szerint a gerillaharcok igen gyakran az elhúzódó háborúban jelentkeznek, melyek során a gerillacsapatokból kialakulhatnak reguláris fegyveres erők is, melyek stratégiai célja már nem az ellenfél kifárasztása, hanem annak megsemmisítése – akár csak a mozgáscentrikus hadikultúrájánál. Az alfejezet végén Kovács Jenő megállapította, hogy „a reguláris és irreguláris hadviselés módjai a jelen korban közelednek egymáshoz. Az irreguláris csapatoknál erősödik – a modern harceszközök alkalmazásának térnyerése következtében – a centralizáció. A reguláris haderőben pedig felálltak – részben az irreguláris csapatok elleni harc, részben az ellenség mélységében megvalósítandó bomlasztó tevékenység (közlekedés bénítása, vezetési pontok megsemmisítése) céljából – az önálló (szárazföldön, légtérben) tevékenységre képes kis alegységek.”¹¹⁹ A magyar katonai gondolkodó fenti megállapítását a 2009-ben megvédett doktori értekezésünkben igazoltuk, és napjaink fegyveres konfliktusait vizsgálva markánsabban is megfogalmazhatjuk: korunkban a hadikultúrák között nem csupán közeledésről, hanem a közöttük levő – zömmel elméleti – határvonalak elmosódásáról beszélhetünk.¹²⁰

A gerilla-hadviselés hadikultúrája jellemzőinek felvázolásakor Kovács Jenő egy másik állásfoglalásával is lehet vitatkozni: munkájában – eltérően a másik két hadikultúra ismertetésétől – azt állította, hogy „a gerilla-hadviselésnek nincsenek olyan ismertető és rendező elvei, mint amilyenek a mozgáscentrikus, vagy az anyagcentrikus hadikultúrát jellemzik. Ennek oka a hadviselés lényegéből fakad.”¹²¹ Amint azt már korábban emlegetett tanulmányunkban is bizonyítottuk,¹²² a gerilla-hadviselés elméleti teoretikusainak munkáit, valamint a világban lezajlott gerilla jellegű fegyveres küzdelmeket vizsgálva éppen ennek ellenkezőjével szembesülhetünk. Az irreguláris

¹¹⁸ Uo. 39. o.

¹¹⁹ Uo. 44. o.

¹²⁰ FORGÁCS Balázs: *Napjaink hadikultúrái: A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban*. Budapest, ZMNE, 2009, 124–133. o.

¹²¹ KOVÁCS: *Magyarország katonai stratégiája*. II. kötet. 37. o.

¹²² FORGÁCS Balázs: *Káosz vagy rend...*

hadviselés nem jelent egyet a szabályok, jellemvonások nélküli fegyveres küzdelemmel. Jelentkező tünetei, megjelenési formái arra utalnak, hogy bár ezek jellegükből fakadóan olyan pontosan nem körülhatárolhatóak vagy meghatározhatóak, mint a reguláris kötelékek által vívott fegyveres küzdelemé, de léteznek. *Che Guevara* szavai-val élve: „Bár minden egyes országban a földrajzi és a társadalmi feltételek határozzák meg a gerilla-hadviselés adott módszereit és formáit, az ilyen küzdelmeknek vannak általános törvényei is.”¹²³

A GERILLA-HADVISELÉS JELLEMZŐI

A gerilla-hadviselés kérdéskörének szakirodalmi kutatásakor nem találunk egyetlen olyan átfogó jellegű elméleti munkát sem, amelyben ennek a hadviselési formának az összes döntő fontosságú elméleti alapvetése benne foglaltatna. Az indirekt hadviselés irreguláris formájának vizsgálatakor mozaikszerűen, képviselőinek elméleti munkáiból lehet szintetizálni annak hadelméleti hátterét: *Carl von Clausewitz*től *Arábiai Lawrence-en át Carlos Marighelláig* számos emlékirat és elméleti munka alapján lehet megalkotni a gerilla-hadviselés elméletét. A gerilla-hadviselésre jellemző, hogy az alkalmazott erőszakot a fegyveres küzdelem végső céljának eléréséig kívánja fokozni. Megfigyelhető a gerillák erőszak-alkalmazásánál mindhárom – Clausewitz által megfogalmazott –, a háborús erőszakot gerjesztő kölcsönhatás: az első, melyben a gerillák a fegyveres küzdelemben folyamatosan fokozzák az alkalmazott erőszakot, de így tesz ellenfelük is fokozódó háborús erőfeszítéseivel; a második, melyben a gerilláknak a saját létük bizonytalanságából fakadó, és ebből adódóan az ellenfelet védtelenné akaró szándéka rejlik; valamint a harmadik, az ellenfél erejével való számolás jelentkezik. A gerillaháború olyan folyamat, amely fejlődése során önmagát erősíti. A gerilla erőszakot alkalmaz az erősebb fél ellen, amely nagyobb erőszakkal válaszol. Ettől nő a gerilla saját társadalmától kapott támogatása, így az ellenfél ellen még nagyobb erőszakot tud alkalmazni. Az ellenfél erre válaszul még nagyobb fokú erőszakot igyekszik alkalmazni – ez a folyamat a küzdelem végéig fokozódik.

A gerilla-hadviselésben felfedezhető, hogy fokozott belpolitikai cél is jelentkezik az elérendő háborús célkitűzések között: nem véletlen, hogy a gerillaháborút – mint eszközt – nem csupán külső ellenség ellen alkalmazták a történelemben, hanem egy adott államban a fennálló politikai rendszer megdöntésére, átalakítására is irányult. Sok esetben nem is lehet meghatározni a tisztán katonai célt a politikai célon belül, annyira átítatódott a politikummal, ezért azt állítjuk, hogy ennél a hadviselési módnál mutatható ki talán a legmarkánsabban a politikának a hadügyre gyakorolt hatása. Az erőszak-alkalmazás fokozatait áttekintve megállapítható, hogy a gerilla-hadviselést az *egyfokozatúság* jellemzi, azaz a háborús erőszak az ellenséges társadalom ellenállási

¹²³ Ernesto CHE GUEVARA: *A gerillaharcos kézikönyve*. Budapest, Ulpius-ház Könyvkiadó, 2007, 31. o.

akaratának megtörésére irányul¹²⁴ – minden más csupán ennek alárendelve jelentkezik. Ha a megsemmisítés és a kifárasztás paritását vesszük górcső alá, akkor megállapítható, hogy a gerilla-hadviselésnél a kifárasztás az elsődleges, de meg kell jegyezni, hogy a gerillaháború magasabb fejlettségi szintjén az ellenfél megsemmisítésére való törekvés dominánssá válhat – ez azonban csak akkor valósulhat meg, ha a gerillacsoportokból, vagy azok mellett megszerveznek és alkalmaznak olyan fegyveres kötelékeket is, amelyek reguláris vonásokat mutatnak.

A gerillaháborúban az elsődlegesen alkalmazott haderőnem a szárazföldi, bár fontos hangsúlyozni, hogy a gerilla jellegű fegyveres konfliktus kibontakozása esetén, az irreguláris fegyveres erők reguláris csapatokkal történő kiegészülésekor megjelenhet és jelentőssé válhat a légi erő és a haditengerészet is az alkalmazott haderőnemek között. Ezt a folyamatot erősítheti a napjaink hadügyében megfigyelhető rohamos haditechnikai fejlődés is, melynek tünetei – a megfelelő anyagi források birtoklása esetén – jelentkezhetnek gerillaháborúban az aszimmetrikus félnél is.

¹²⁴ A háborús tünet itt a fegyveres harc, de az ebben alkalmazott erőszak másodlagos hatása a lényeges. Az amerikai hadsereg nem azért volt kénytelen kivonulni Vietnámból, mert katonai vereséget szenvedett, hanem mert országa társadalmának támogatását nem bírta, és ez a nyomás kényszerítette a politikát a kivonulásra. Henry KISSINGER: *Diplomácia*. Budapest, Panem – Grafo, 1998, 671–700. o.

2. FEJEZET: SZABÁLYOZNI A SZABÁLYOZHATATLANT – AZ ELSŐ GERILLASZABÁLYZATOK¹

A gerillaelméletek megszületésének – amint az a következő fejezetben bemutatjuk – kiindulópontját a 19. század elejére tehetjük. A korszak leghosszabb gerillaháborúja a franciák ellen vívott félszigeti háborúban bontakozott ki, melyhez – Carl Schmitt szerint – a partizán problémája köthető: a nép első alkalommal ütközött meg egy modern, jól szervezett reguláris hadsereggel. A német gondolkodó a forradalmi és napóleoni háborúk időszakát úgy jellemezte, mint amikor a háború új terei nyíltak meg, kifejlődtek a hadviselés új fogalmai, valamint létrejött a háború és a politika új elmélete. Schmitt kiemelte: *„A partizán irregulárisan harcol. Azonban a reguláris és irreguláris harc közötti különbség a reguláris pontos meghatározásától függ és a partizán is először csak a francia forradalom háborúiban keletkező modern formákban találja meg konkrét ellentétét és nyeri el ezáltal fogalmát. Az emberiség minden korszakában, valamennyi háborújában és harcában léteztek háborús- és harci szabályok, következésképpen a szabályok áthágásának és semmibevételének esetei is. ... Ezzel összefüggésben a partizán elméletének egésze szempontjából csak azt kell figyelembe venni, hogy a partizán irregularitásának erejét és jelentőségét az általa megkérdőjeleződött reguláris ereje és jelentősége határozza meg. Az államnak, csakúgy mint a hadseregnek, éppen ez a reguláris mozzanata nyer Napoleon révén új, egzakt meghatározottságot, mind a francia államban, mind a francia hadseregben.”*² Véleménye szerint a félszigeti háborúban küzdő gerillák voltak az elsők, akik kockáztatni merték az irreguláris harcot az első modern reguláris hadsereg ellen, miután a spanyol reguláris erők vereséget szenvedtek.

Az Ibériai-félszigeten zajló eseményekre egész Európa felfigyelt, a spanyolok harca az egész kontinensre lelkesítően hatott és példaként szolgált. Az 1806 sokkjából kiutat kereső Poroszország katonai reformereire, Gneisenaúra, Scharnhorstra, Clausewitzre

¹ Könyvünk e fejezetéhez a *Reglamento de Partidas y Cuadrillas – Az első gerillaszabályzat* (In: *Hadtudományi Szemle*, 2017/1. szám, 23–35. o.), valamint a Szem Gézával közösen írt *A partizánság Magna Chartája*. (In: *Társadalom és Honvédelem*, 2015/3. szám, 19–39. o.) című tanulmányainkat használtuk fel.

² SCHMITT: i. m. 106. o.

és társaikra mély benyomást tettek a spanyolországi események és jelentősen befolyásolta gondolkodásukat is, melynek hatásai a porosz katonai reformokban váltak valóssá. Az államok felismerték a felkelő népből rejlő óriási katonai potenciált, ezért az irregulárisan harcoló csapatokat megpróbálták irányításuk alá vonni, hogy saját érdekeiknek megfelelően és a reguláris csapatokat támogatva vívják azok harcaikat. Ekkoriban írták meg az első ilyen típusú, a felkelők harcait reguláris keretek közé terelő dokumentumokat Spanyolországban és Poroszországban.

Schmitt korábban idézett tanulmányában kiemelte, hogy „*az 1808. december 28-i spanyol Reglamento de Partidas y Cuadrillas és a Corso Terrestre néven ismertté vált 1809. április 17-i dekrétum példaképe félreismerhetetlen.*”³ 1813. április 21-én III. Frigyes Vilmos porosz uralkodó királyi ediktumban (Landsturmedict) általános felkelést hirdetett a franciák ellen.⁴ A porosz Landsturmedict három helyen konkrétan is hivatkozik a spanyol gerillák harcaira: a szöveg bevezetőjében azt olvashatjuk, hogy a népfelkelés bárhol, bármilyen földrajzi közegben lehetséges, a 8. § a spanyol területeken is alkalmazott indirekt módszereket tekinti át, míg az 52. §-ban spanyol mintára a felkelők és a reguláris erők együttes alkalmazásáról szól.

A REGLAMENTO DE PARTIDAS Y CUADRILLAS ÉS A CORSO TERRESTRE KIADÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI

Napóleon 1807 után Európa valódi urának érezhette magát. Az 1807. július 9-én megkötött tiltsiti békeszerződést követően a franciák császárával egyedül Nagy-Britannia állt szemben, akit azonban legyőzni Trafalgar után lehetetlen feladatnak látszott. „*A szárazföld hatalmával akarom meghódítani a tengert*”⁵ – jelentette ki Napóleon, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy a fegyveres erejének direkt alkalmazása helyett gazdasági háborút indított Anglia, pontosabban az angol ipar és kereskedelem ellen. Az 1806. november 21-én Berlinben kiadott dekrétummal Napóleon kontinentális zárlatot léptetett életbe a Brit-szigetek ellen, mely valóságban a kontinens kikötőinek bezárását jelentette a brit árukkal szemben. Napóleon rendeletét eljuttatták Spanyolország, Hollandia és Nápoly uralkodóinak is, így az addig semleges európai államokat is érintette a szabályozás. A francia rendeletet Spanyolországban 1807. február 17-én, Portugáliában azonban csak 1807 novemberében léptették életbe, mely késedelem hamarosan kiváltotta Napóleon katonáinak támadását az Ibériai-félsziget ellen. A brit válasz sem maradt el, 1807 novemberében London ostromzár alatt lévőknek nyilvánította Franciaország és a Nagy-Britanniával háborúzó valamennyi ország kikötőjét.

³ SCHMITT: *i. m.* 129. o.; Az 1809. április 17-én kiadott Corso Terrestre már nem csupán a felkelő osztagok és csapatok szabályozására íródott, hanem az általános népfelkelésre hívta fel a spanyol lakosságot.

⁴ A témáról lásd: FORGÁCS Balázs – SZEM Géza: *A partizánság Magna Chartája*. In: *Társadalom és Honvédelem*, 2015/3. szám, 24–27. o.

⁵ Jean TULARD: *Napóleon*. Budapest, Osiris Kiadó, 1997, 245. o.

Erre Napóleon 1807. november 23-án és december 17-én két dekrétumot adott ki Milánóban, melynek alapján el kellett fogni minden olyan hajót mely angol kikötőben járt, illetve engedelmeskedett az angol miniszteri rendeletnek.⁶

A brit kereskedelem számára az ibériai, elsősorban a portugál kikötőkben zajló csempészet jelentette az egyetlen utat a kontinensre, s ez Napóleon figyelmét a félsziget felé fordította.⁷ A francia császár az Ibériai-félsziget meghódításával kettős célt kívánt elérni: egyrészt ki akarta aknázni a spanyol és a portugál tengeri és gazdasági forrásokat, valamint az Anglia elleni kontinentális zárlatot kívánta teljessé tenni.⁸ Napóleon először Portugáliát akarta térdre kényszeríteni, ezért 1807 novemberében inváziós hadsereget küldött Jean-Andoche Junot tábornok vezetésével az ország ellen. A támadás előtt Napóleon megegyezett Manuel Godoy spanyol miniszterelnökkel: portugál területek fejében a francia csapatok szabadon vonulhattak át Spanyolországon és december 1-jére elfoglalták Lisszabont.⁹ A portugáliai csapaterősítésekre hivatkozva egyre több és több francia katona jelent meg spanyol területen is, ami a nép hangulatát az egyébként sem népszerű Godoy ellen fordította. Aranjuezben felkelés tör ki, melynek hatására a miniszterelnök megbukott, IV. Károly király pedig lemondott fia, VII. Ferdinánd javára. Napóleon azonban testvérének szánta a madridi trónt, így Bayonne-ban lemondatta Ferdinándot és Joseph Bonapartét ültette a spanyol trónra.

Az általános elégedetlenség 1808. május 2-án felkelésbe torkollott Madrid utcáin, mely közel 500 francia katona halálát okozta. A Napóleon spanyolországi helyetteseként Madridban tartózkodó Murat csapatai véres harcok árán, brutális eszközökkel verték le a felkelést, melynek híre gyorsan terjedt. Országszerte katonai kormányzatok, junták jöttek létre, s a lemondott VII. Ferdinánd nevében kezdtek működni. Ez gyakorlatban úgy történt, hogy „a régi kisállamok közigazgatását a »legfelső junták« irányították, össz-spanyol szinten pedig »központi junta« alakult.”¹⁰ A Madridban, majd Cádizban, végül Sevillában működő Központi Junta által névleg irányított helyi junták nemcsak a közigazgatás területén működtek, de a körzetükben tevékenykedő felkelők megszervezésért és irányításáért is feleltek.¹¹ Meg kell jegyezni, hogy bár a Központi Junta alternatív kormányként kívánt működni, ennek feltételei a belső széthúzás és a francia hódítók tevékenysége miatt nem voltak adottak.

Az első gerillák által végrehajtott támadás 1808. június 6-án a katalóniai Bruch falu mellett történt, ahol a felkelők a francia szolgálatban álló nápolyi csapatokon ütöttek

⁶ Lásd Albert Sydney BRITT III.: *The Wars of Napoleon*. West Point (NY), United States Military Academy, 1979, 121–123. o.; TULARD: *i. m.* 242–248. o.

⁷ R. Ernest DUPUY – Trevor N. DUPUY: *The Encyclopedia of Military History from 3500 B. C. to the Present*. 2. rev. ed. New York (NY), Harper & Row, 1986, 753. o.

⁸ ASPREY: *i. m.* 125. o.

⁹ CHARTRAND: *Spanish Guerrillas...* 3–4. o.; TULARD: *i. m.* 407–408. o.

¹⁰ ANDERLE Ádám: *Spanyolország története*. (Budapest), Pannonica, 1999, 101–102. o.

¹¹ CHARTRAND: *Spanish Guerrillas...* 16. o.; LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 31. o.; Charles OMAN: *A History of the Peninsular War*. Vol. 1. Oxford, Clarendon Press, 1902, 349. o.; Charles OMAN: *A History of the Peninsular War*. Vol. 2. Oxford, Clarendon Press, 1903, 21. o.

rajta.¹² A spanyolok gerillaháborúja az 1808. július 19-i Bailén melletti spanyol győzelem után bontakozott ki országszerte, ugyanis ebben az ütközetben szertefoszlott a francia hadsereg legyőzhetetlenségének mítosza és ez komoly motivációt jelentett a szerveződő irreguláris csapatoknak.¹³ A felkelés támogatásáról ez év nyarán született döntés Londonban, ahol az akkori hadügyi és gyarmatügyi miniszter, Castlereagh vikomt javaslatára, Wellesley és Moore vezetésével brit csapaterősítések küldéséről határoztak.¹⁴ A bailéni vereség, valamint a brit csapatok megjelenésének és sikereinek hatására Napóleon úgy döntött, hogy saját maga zárja le a spanyolországi hadjáratot. 1808. november 5-én csatlakozott erőihez és december 4-én már Madridban volt.¹⁵ A gyors hadjárat végére a reguláris spanyol hadsereg maradéka is megsemmisült és a brit erőket is kiszorították a spanyol területekről, de az irreguláris erőkkel a franciák nem boldogultak. Napóleon 1809. január 1-jén abban a hiszemben indult vissza Párizsba, hogy a spanyolok ellenállását megtörte, Spanyolországot pacifikálta és francia ellenőrzés alá vonta.¹⁶ Ezzel szemben a nép körében fegyveres csoportok szerveződtek, akik a francia megszállást – Napóleon szavaival élve – „*spanyol fekély*” változtatták. Ezek a csoportok spontán helyi szerveződések voltak, sikereik titka a meglepetés erejének kihasználása mellett a helyismeretben rejlett. A gerillák tevékenysége Zaragoza második ostroma és eleste után (1808. december 20. – 1809. február 20.) új lendületet kapott és országossá vált.¹⁷

A gerillák között olyan tehetséges vezetők voltak, mint Juan Diaz Porlier (El Maquesito – A Márki), Jean de Mendieta (El Capuchino – A Kapucinus), Juan Palarea (El Medico – Az Orvos), Juan Martin Diaz (El Empechinado – A Rettenthetetlen) és Francisco Espoz y Mina, akik a nép körében igazi legendákká váltak.¹⁸ Bár a franciák sorozatos győzelmeket arattak a spanyol hadsereg felett, a gerillák miatt a jelentős területű országot mégsem sikerült pacifikálni. Az egyre szervezettebb és hatékonyabb gerillák sorozatos támadásai miatt a megszállók kénytelenek voltak szétszórni csapataikat, hogy a vidék ellenőrzése a kezükben maradjon. A francia lépések azonban sikertelenek voltak, a katonák morálja a saját sikertelenségek és a terepviszonyokat maximálisan kihasználó gerillák folyamatos rajtaütései miatt a mélypontra zuhant, és a későbbi európai események, valamint Wellesley sikereinek hatására 1814 februárjában kénytelenek voltak kivonulni az országból.¹⁹ Fontos megjegyezni, hogy az irreguláris csapatok sikerei nagyban hozzájárultak a franciák kiűzéséhez a Pireneusi-félszigetről. Wellesley reguláris erői felbecsülhetetlen értékű felderítési adattal rendelkeztek a franciák erőiről, a gerillák támadásai szétzilálták a franciák parancsnoki láncát és logisztikai rendszerét is. Ugyanakkor a reguláris csapatok támogatása nélkül a gerillák

¹² CHARTRAND: *Spanish Guerrillas...* 6. o.

¹³ Uo. 5. o.; DUPUY – DUPUY: *The Encyclopedia of Military History...* 753. o.

¹⁴ ASPREY: *i. m.* 127–127. o.; BRITT III.: *The Wars of Napoleon.* 126. o.

¹⁵ DUPUY – DUPUY: *The Encyclopedia of Military History...* 753–754. o.; TULARD: *i. m.* 417–418. o.

¹⁶ DUPUY – DUPUY: *The Encyclopedia of Military History...* 754. o.

¹⁷ Uo. 764. o.

¹⁸ BECKETT: *Encyclopedia...* 183–184. o.

¹⁹ CHARTRAND: *Spanish Guerrillas...* 7., 15–16. o.; PIEHLER: *i. m.* 600. o.

harcai sem lehettek volna olyan sikeresek, hiszen Wellesley jelenléte miatt a franciák főerőiket ellene koncentrálták. A reguláris és irreguláris csapatok együttműködésének hatékonysága ugyanolyan fontos tapasztalata volt a spanyolországi harcoknak, mint a gerillák sikerei által okozott katonai és pszichológiai hatások.²⁰ A korral foglalkozó szakírók²¹ a felkelők számát több tízezerre becsülték akiknek irányítására és műveleteinek összehangolására a Központi Junta – VII. Ferdinánd király nevében – 1808. december 28-án szabályzatot adott ki. Ezt követte az 1809. április 17-i intézkedés, mely már általános népfelkelést hirdetett a franciák ellen.

A GERILLACSA PATOK SZABÁLYZATA

Az összesen 34 pontból álló rövid szabályzat a franciák ellen szervezett kisebb csapatok és osztagok számára állított fel regulákat.²² A szabályzat fő célja egy milícia felállítása volt, melynek elemeit Partidának és Cuadrillának nevezték el. Fontos megjegyezni, hogy a VII. Ferdinánd nevében eljáró Központi Junta a felkelőcsoportok felett folyamatos ellenőrzést kívánt gyakorolni, ami mögött a politikai irányítás, illetve az irreguláris erők feletti reguláris kontroll szándékát vélelmezzük. Elmondható, hogy a szabályozás zöme az irreguláris csapatok regularizálását kívánta előmozdítani, ami általánosnak mondható tünet volt a kor hadügyében.²³

Az első pontok rögzítik az elképzelt létszámot, a gyalogság és a lovasság arányát, melyből kitűnik, hogy az utóbbi fegyvernemnek komolyabb szerepet szántak a franciák elleni harcban.²⁴ Az V. ponttól kezdődően az irreguláris erők regularizálására való törekvés dominál, hiszen a hierarchia, a fizetés és az ellátmány szabályozása a korabeli hadseregekben érvényben levő szabályokhoz hasonlított. Ezt erősíti a XIII. pont is, melyben rögzítik, hogy az alá és fölé rendeltségi viszonyban a spanyol haderő szabályai szerint kell eljárni, bár a következő pont a fegyverek és egyenruha tekintetében szabad kezdet ad a parancsnoknak.

A konkrét feladatok meghatározása csupán két pontban történik meg: a XXII. és XXIII. részben az irreguláris erők indirekt alkalmazását részletezik, ahol fő célként az ellenség zaklatása és kifárasztása jelenik meg. A kor politikai és katonai vezetői tartottak a felkelők feletti kontroll elvesztésétől, nehogy azok ellenük forduljanak.²⁵ Ez a félelem a szövegben is érezhető (lásd XXIV., XXV. és XXVI. pontok), hiszen az irreguláris csapatok számára kötelező együttműködést írtak elő a reguláris hadsereg

²⁰ PIEHLER: *i. m.* 601. o.

²¹ René Chartrand szerint 1811-re már annyi felkelő és felkelőcsoport harcolt a franciák ellen, hogy pontos számukat a Központi Junta sem ismerte. Az ekkor becsült létszám 30 000-35 000 fő volt, mely számadat több más szerzőnél is megjelent. Lásd CHARTRAND: *Spanish Guerrillas...* 17. o.; Ian F. W. BECKETT: *Modern Insurgencies...* 7. o.

²² Chartrand tévesen 24 pontot ír, lásd: CHARTRAND: *Spanish Guerrillas...* 15. o.

²³ FORGÁCS: *A néppel az uralkodóért...* 30. o., 40. o., 44. o.

²⁴ Ez a jelenség már a 18. században, a kisháborúk elméletéről írt művekben előfordult. Lásd JENEY: *i. m.*

²⁵ FORGÁCS: *A néppel az uralkodóért...* 55. o.

egységeivel, sőt bizonyos fokig a felkelők feletti irányítást is hivatásos katonákra bízták. A XXIX. pont amnesztiát kínált azoknak a csempészeknek, akik hajlandóak voltak a franciák ellen fordulni. Véleményünk szerint a kontinentális zárlat kijátszásában aktívan részt vevő személyek bevonása is a felkelés indirekt eszközrendszerét erősítette, hiszen tulajdonképpen ez is a megszállók kifárasztását célozta. A Cuadrillák megszervezésének alapelvei a Partidákhoz hasonlóak, csupán a kiegészítés bázisa különböztette meg azokat egymástól. Az utolsó pont a csapatok mindegyikére vonatkozik, melyben a Központi Junta ismét megerősítette a felkelők felett álló politikai és reguláris katonai kontrollt.

SZABÁLYZAT, MELY Ő KIRÁLYI FELSÉGE,
VII. FERDINÁND ÉS AZ Ő KIRÁLYI NEVÉBEN
A KIRÁLYSÁG KORMÁNYA LEGFELSŐBB
KÖZPONTI JUNTÁJÁNAK UTASÍTÁSÁRA
ADATOTT KI²⁶

„Spanyolország bővelkedik kivételes értékekkel megáldott egyénekből, kik – kihasználva a helyismeret által számukra nyújtott nagy előnyöket és az egész nemzet engesztelhetetlen gyűlöletét a zsarnokkal szemben, ki a leggonoszabb eszközökkel próbálja őt leigázni – képesek félelmet és megdöbbenést kelteni az [ellenség] csapataiban.

Megkönnyítendő e nemes cél elérését, és biztosítván számukra a tisztességes megélhetés lehetőségét a hadisákmányból, valamint, hogy örök hírnevet adó hősiességek nyomán neveik megörökíttethessenek, Őfelsége méltóztatik létrehozni egy újfajta milíciát Partidas és Cuadrillas²⁷ elnevezéssel, az alábbi szabályok szerint:

I.

Minden Partida hozzávetőleg ötven lovasból és ugyanennyi gyalogosból fog állni, akik szükség esetén felülnek a lovasok mögé.

II.

A lovaknak alkalmasnak kell lenniük azon szolgálatra, melyre szánják őket, még az esetben is, ha a természetük vagy egyéb hibák miatt nem felelnének meg a hadsereg lovassága számára.

²⁶ Eredeti nyelven: *Reglamento que el Rey Ntro. Señor D. Fernando VII, y en su Real Nombre la Junta Central Suprema de Gobierno del Reino, ha mandando expedir.* In: E. RODRIGUEZ-SOLIS: *Los guerrilleros de 1808. Historia popular de la Guerra de la Independencia. Tomo Primero.* Barcelona, La Enciclopedia Democrática, 1895, 273–277. o. A fordításért köszönet illeti Forgács-Sándor Barbarát, a fordítás pontosításához nyújtott nyelvi és szakmai segítségért Zoltán Mártát, Csikány Tamást és Szem Gézát.

²⁷ Partida és Cuadrilla jelentése: osztag, csapat, csoport

III.

Mindannak, ki saját lovával jelentkezik szolgálatra a Partidában anélkül, hogy kérné az ellenértékét, másikkal fogják pótolni minden oly esetben, mikor azt fegyveres összeütközésben, vagy annak folyományaképpen veszíté el.

IV.

Annak, ki elkéri a ló értékét, mellyel szolgálatra jelentkezik, kifizetik azt, így az a király tulajdonává válik, és másik adatik neki szolgálatra a Királyi Kincstárból minden olyan esetben, amikor azt harci cselekmény során vagy önhibáján kívül betegség vagy egyéb baleset miatt veszíté el.

V.

Minden Partidának léssen egy előljárója parancsnoki címmel, egy helyettese, valamint két lovas és három gyalogos beosztottja.

VI.

A parancsnok természetesen megkapja majd a lovasság alhadnagya (zászlós)²⁸ rendfokozatot napi 15 réal²⁹ fizetéssel, szalma- és árpaellátmány nélkül.

VII.

A parancsnok helyettese természetesen törzsőrmesteri³⁰ rendfokozatot és fizetéseként 13 reált kap, szintén szalma- és árpaellátmány nélkül.

VIII.

A két lovas alárendelt közül az egyik főőrmester³¹ lesz napi 12 réal, a másik pedig tizedes³², 11 réal fizetéssel, mindkettő szalma- és árpaellátmány nélkül.

IX.

A gyalogos alárendeltek a következők: egy főőrmester napi 9 réal, egy szakaszvezető³³ 8 és annak helyettese³⁴ 7 réal fizetéssel.

X.

A parancsnokság tekintetében, a rendfokozatok közötti azonosság esetén a lovasok előrébb valók a gyalogosoknál.

²⁸ Az eredeti szövegben : „alférez”

²⁹ A korabeli Spanyol Királyság fizetőeszköze.

³⁰ Az eredeti szövegben: „sargento primero”

³¹ Az eredeti szövegben: „sargento segundo”

³² Az eredeti szövegben: „cabo”

³³ Az eredeti szövegben: „cabo primero”

³⁴ Az eredeti szövegben: „cabo segundo” (kb. szakaszvezető-helyettes)

XI.

A lovas katona napi 10 reált fog keresni szalma- és árpaellátmány nélkül, a gyalogos pediglen hatot, és ebből a fizetésből kell – a fegyvereket és a löszert leszámítva – minden szükségletüket fedezniök.

XII.

Amennyiben szalma-, árpa-, kenyér- vagy szárított zöldség ellátmányra szorulnak, mert azt nem lehet szabadon megvásárolni az országban, azok a hadsereg készletéből a lehető legalacsonyabb áron biztosítandók számukra. Ezekért vagy készpénzben fizetni, vagy nyugtát adni kötelesek, melynek értéke a járandóságukból levonatik.

XIII.

A különböző osztályok függelmi viszonyai tekintetében ugyanazokat a szabályokat fogják alkalmazni mint a hadseregben, a mulasztásokat és bünteteket pedig a Királyi Rendeletek szerint büntetik majd.

XIV.

Az alkalmazott fegyvereket minden parancsnok maga választja ki, s ugyanez értendő a lőszerszámokra. Ami a ruházatot illeti, mindenki azt viseli, amije van, legalábbis egyelőre.

XV.

Az általuk legyőzött vagy foglyul ejtett ellenségtől szerzett minden hadizsákmány őket illesse, úgy mint pénz, értéktárgyak és a rajtuk talált ruhák, vagy melyeket csomagokból, málhából szednek ki. A zsákmányt fizetségük arányában osszák szét egymás között, s ebbe mindaddig nem avatkozik be senki, amíg az érdekelt felek egyike sem tesz megalapozott panaszt az elosztás igazságtalansága ellen.

XVI.

Ami a zsákmányul ejtett fegyvereket, lovakat, löszert, élelmet, szekereket és hátaslovakat illeti, azok a Királyi Kincstár által vétetnek birtokba az intendáns³⁵, vagy komisszár³⁶ útján, kizárólag 600 reált fizetvén minden szolgálati lóért fegyverrel és lőszerszámmal, és ugyanennyit – a nem kisebb értéket képviselő – szekérért vagy hátaslóért, minden másért pedig a valós árát.

XVII.

Ha az ellenségtől zsákmányolt értéktárgyak spanyoloké voltak, azok visszaadtnak a tulajdonosuknak, megtérítvén az értékük egynegyed részét a zsákmányt szerző számára. A prédának azonban nem képezik részét az olyan bútorok, értéktárgyak és egyebek,

³⁵ Az eredeti szövegben: „intendente” (gazdasági tiszt)

³⁶ Az eredeti szövegben: „comisario” (biztos)

melyeket a Partidák az általuk felszabadított falvakban találnak, és azok az ott lakók tulajdonát képezik.

XVIII.

Ha jelentős zsákmányra sikerül szert tenniök, egyharmad részét betehetik a Partida közös vagyonába, és kifizethetnek egy tetszés szerinti saját egyenruhát.

XIX.

A parancsnokok és beosztottak kiemelkedő vállalkozásait és említésre méltó cselekedeteit a soron következő rendfokozati osztályba történő előléptetéssel, vagy az érdemükkel arányos, egyéb előnyökkel fogják jutalmazni, s ugyanez vonatkozik a katonákra is.

XX.

Azokat, kik a szolgálat során megrokkannak, járadékot biztosító állásba, vagy más beosztásba fogják helyezni, a körülmények figyelembevételével.

XXI.

A Partidákban nem szolgálhatnak a besorozottak, illetve a kisorsoltak³⁷.

XXII.

A partidariók³⁸ feladata leszen az ellenség csapatainak elfogása, portyázásainak visszatartása, annak megakadályozása, hogy betörjenek falvakba és kifosszák azokat, onnan élelmiszert rekviráljanak, valamint az, hogy megszabott helyekről lövöldözéssel zavarják meg az ellenség vonulását.

XXIII.

Amikor szükséges, két, három vagy több Partida egyesítetik, hogy megakadályozzák, vagy legalább megzavarják az ellenség kényes helyeken történő átvonulását, és útközben elfogják szállítmányait, vagy zavarják őt – főleg éjszakai – színlelt támadásokkal, hogy meg ne nyugodhassék.

XXIV.

A szervezetlenség elkerülése, valamint az ellenség elleni műveletek sikeresebb végrehajtása érdekében a Partidák beosztatnak a hadseregek hadosztályaiba, azok tábornokainak alárendeltségébe.

XXV.

A tábornok kinevez egy megfelelő rendfokozattal és igazolt képességgel rendelkező előljárót egy helyettessel, kinek feladata a hadosztályához beosztott Partidák vezetése, azok tagjai pedig elfogadják az előljáró parancsait és jelentést tesznek neki működésükről.

³⁷ Sorshúzás útján katonai szolgálatra kötelezett.

³⁸ A Partida tagjai.

XXVI.

Az elöljárók hagyják, hogy a partidariók a lehető legnagyobb szabadsággal tevékenykedjenek, és biztosítani fogják számukra a műveleteik sikeres végrehajtásához szükséges segítséget.

XXVII.

Ez nem áll ellentétben azzal, hogy két vagy több partidario összehangolja egymás között az akcióit vagy közösen cselekedjék minden olyan esetben, amikor ez célszerűnek tűnik a nagyobb siker érdekében, akár önállóan boldogulván, akár az idősebb, vagy alkalmassabb, vagy a tábornok által kinevezett elöljáró vezetésével.

XXVIII.

Szükséges esetben a Partidák parancsnokai kijelölhetnek egy 15-20 főből álló szakaszt, az egyik beosztott vezetésével, hogy megfigyeljék az ellenséget, vagy önállóan tevékenykedjenek.

XXIX.

Mivel számos kiváló értékkel és bátorsággal rendelkező egyén – olyan cél híján, melyben becsületesen kifejthetné természet adta katonai talentumát – csempészsre adta volt a fejét, súlyos károkat okozván ezzel a Királyi Kincstárnak; hogy biztosítsuk számukra a dicsőséges és az állam számára nagyon hasznos karriert – mit a jelenlegi körülmények nyújtanak – felmentést kapnak, azért, hogy egy másik fajta Partidában, mely Cuadrillának létszen nevezve, a következő négy cikkben megállapított feltételek szerint alkalmazván legyenek:

XXX.

Valamennyi tengeri vagy szárazföldi csempésznek, ki nyolcnapos határidőn belül valamely Cuadrillában történő szolgálatra jelentkezik bármely hadbíró, bírósági vezető vagy a hadsereg parancsnoka előtt, megbocsáttatik a Királyt Illető Jövedelem ellen elkövetett bűncselekménye; és ha lóval és fegyverrel jelentkezik, mindkettő megfizettetik néki azok pontos értékén.

XXXI.

[A csempésznek] Ha van eladható csempészárúja, bármilyen fajta légyen is az, átvétetik és oly árat fizetnek érte, mely mérsékelt haszonnal jár.

XXXII.

Az egykori csempészekből álló Cuadrillák ugyanazon szabályok szerint szervezettek meg, mint a Partidák, és tagjaiknak ugyanakkora fizetések és juttatások járnak majd; a különbség az, hogy a parancsnok Cuadrilleronak neveztetik, alárendeltje létszen egy helyettes Cuadrillero, valamint a Cuadrilla tisztesei, valamennyien katonai rendfokozat nélkül, hacsak nem egy jelentős cselekedettel arra érdemessé válnak.

XXXIII.

Az első Cuadrillerónak napi 15 réal; a helyettesének 13; az első lovas tisztnek 12; az ő helyettesének 11; a lovas katonának 10; az első gyalogos tisztnek 9; az ő első helyettesének 8; a másoknak 7; a gyalogos katonáknak pedig 6 réal fizetés jár majd.

XXXIV.

Az általános szabályként megfogalmazottal nem áll ellentétben az, hogy kivételesen felállhatnak kizárólag lovasokból, és kizárólag gyalogságból álló Partidák és Cuadrillák.

Mindaz, ki a megállapított szabályoknak megfelelően katonának állnék, és belépne a Cuadrillákba, természetesen jelentkezni fog a kerületéhez tartozó Tartományi Juntánál, vagy a tartomány főparancsnokánál, és a területen állomásozó hadsereg főparancsnoka előtt is, felvételre, beosztásra és szolgálatra.

És miután ellenőriztetett minden Partida és Cuadrilla megalakítása, az illetékes intendáns által kiutaltatnak számukra a megállapított bérek, havonta, a komisszár vagy annak hiányában a törvényszolga előzetes szemléje után, a Rendelet szerint.

1808. december 28., Királyi Palota, Alcázar, Sevilla”

A SZÁRAZFÖLDI KORZÁRKODÁST ELRENDELŐ INTÉZKEDÉS

A hosszú bevezetőből és 18 rövid pontból álló intézkedésben a Spanyol Királyság Legfelsőbb Kormányzó Tanácsa a franciák elleni általános népfelkelést rendelt el. A felhívás egyetemlegességére utal, hogy a bevezetőben háromszor is felkiáltójellel jelölve szerepel a „Spanyolok!” felszólítás. A népfelkelést motiváló, országszerte kihirdetett kiáltvány a katolicizmus és a haza védelmére szólította fel a spanyol területen élő népesség minden tagját. A szövegben jól megragadható a hadviselés indirekt módjának előtérbe helyezése. A szöveg fogalmazói felhívták a figyelmet a franciák elleni küzdelem gazdasági vonatkozásaira is – a vallási kincsek és a földek védelme mellett a kézmű- és a gyáriparban a nyersanyaghiány miatt munkanélkülivé válók besorozásának a spanyolok számára kedvezőtlen, míg a franciák számára kedvező hatásaira is rámutattak. Az indirekt jelleg jól azonosítható a szöveg későbbi részeiben is: a későbbiekben meghozott intézkedéseknek a francia csapatok élelem- és hadianyag-ellátmányának, a megszállók hadiszállításainak és kommunikációjának megakadályozását, összességében a francia csapatok kifárasztását és megfélemlítését kell célozniuk. A dokumentum a népfelkelés meghirdetése mellett engedélyezte a szárazföldi korszárkodást³⁹, vagyis

³⁹ A korszár az állam megbízólevelével tengeri háború idején a hazai hadiflottától függetlenül, egyéni harcok – gyakran rablótevékenységet – folytató magánvállalkozó. Ez az alapvetően a tengeri hadviselésben jelentkező fogalom jelentése eltér a kalóztól, ugyanis elfogásuk esetén az utóbbi bűnözőnek, az előbbi hadifogolynak minősült. Lásd MARJAI Imre: *Nagy kalózkönyv: kalózkok, hajók, tengerek*. Budapest, Magyar Könyvklub, 1994, 8. o. és KAISER Ferenc: *A blokád elmélete és gyakorlata a tengeri hadviselésben*. In: *Aetas*, 2007/4. szám, 49. o.

állami megbízással látta el a lakosságot a megszálló francia csapatok kirablására. E tevékenység szabályozása a zsákmánycikkek pontos ellentételezésével történt, mellyel további korzárók megjelenését kívánták ösztönözni. Fontos kiemelni, hogy a zsákmányszerzés mellett a Központi Junta az ellenség tevékenységéről szóló információkat remélte az irreguláris csoportoktól. A megalakuló gyalogos- vagy lovasosztatok az ország teljes területén szabadon mozoghattak, tevékenységüket bárhol folytathatták. Azokon a helyeken, ahol az ellenség előrenyomulását megállítani nem lehetett, ott a felperzselt föld taktikájának alkalmazását rendelték el. A szentnek minősített célok eléréséért az erőszak valamennyi formáját engedélyezték a „szemet szemért, fogat fogért” elv, vagyis a megtorlás jegyében.

INTÉZKEDÉS,
AMELYET ÖFELSÉGE KEGYESKEDETT ELFOGADNI
A FRANCIA HADSEREG ELLENI SZÁRAZFÖLDI KORZÁRKODÁSSAL
KAPCSOLATBAN⁴⁰

SPANYOLOK!

„Európa tirannusa, aki megtapasztalta, hogy képtelen elfoglalni a földeteket, lerombolni a vallásokat és megrontani a szokásaitokat amíg ti mindnyájan fegyvert fogtok azért, hogy visszavessétek kegyetlen és vérengző csapatait, ma minden eddiginél erősebben alkalmazza a terror és becsapás módszereit, megparancsolva csapatainak, hogy öljék meg minden honfitársunkat, akit fegyverrel fognak el, és igyekszik meggyőzni a népeket, hogy mivel nem katonák, nem kell semmi címen sem védelmeznüik az igaz ügyet, amelyért soha nem látott erejű és ismételt támadásaik miatt a Nemzet felvette a harcot. Ezek a módszerek ugyanazok, mint amiket kezdetben már széleskörűen alkalmaztak, amelyek az elmúlt május 2-i ártatlan áldozatokkal szemben is gyalázatos ürügyet szolgáltattak Madridban, és amelyeket más területeken is felhasználtak nagy hódításaihoz. Ki nem ismerné fel ma aljas céljaikat? Ki tudná közömbösen hallgatni ilyen gyűlöletes ürügyekkel elkövetett sorozatos gyilkosságaikat? És mely spanyol ember nem telne meg tenni akarással, buzgalommal, amikor azt látja, hogy testvéreit hidegvérrel meggyilkolják, lövik, mint egy veszélyes vadállatot azért, mert meg akarta védeni királyát, a vallását, a javait, sőt az életét.

Nos, ezt a módszert alkalmazták a francia csapatok Aragóniában és Extremadurában. Néhány gyenge, és a spanyol névre méltatlan falu, e módszerek által megfélemlítve, nemcsak gyáván elrejtette vagy átadta fegyvereit, és azonnal ellátta őket a követt élelemmel, hanem még megadást és engedelmességet is fogadott. Esztelenek! Nem tudják honfitársaik tapasztalatai alapján, hogy e katonák szívében az egyik jellemző tulajdonság a hálátlanság? Nem tudnak arról a fizetségről, amelyet hasonló szolgál-

⁴⁰ Eredeti nyelven: INSTRUCCIÓN QUE SU MAJESTAD se ha dignado aprobar para el curso terrestre contra los ejércitos franceses. 1809-04-17. Sevilla. N.12 In: Órdenes, circulares y decretos de la Junta Central. 1809 Código de Referencia: ES.28079.AHN/1.1.19//ESTADO,11,A; A fordításért köszönet illeti Zoltán Mártát.

latokért Talavérában és más spanyol falvakban adtak? Igen, mindenféle ajándékot kapnak, de a félelem, rettegés és gyávaság hatását látva növelik a dühöngésüket, és a fizetség a szívességekért az, hogy ugyanazokat, akik kiszolgálták őket, kényükre-kedvükre kifosztják.

Fontos, hogy felismerjük ezt az igazságot. A francia csapatok, amelyek szerencsétlenségünkre a félsziget nagy részét uralják, nem gyakorolnak semmilyen vallást, semmilyen erényt sem ismernek el. Az emberek értéke számukra egyenlő egy lenézett állatével. Az önérzet, amely korábban a francia katonát jellemezte, teljesen eltűnt a szívükből, és a sivatagi vadakhoz hasonlóan, csak a mohó kapzsiság és kegyetlenség hajtja őket.

Ha nem így lenne, hogyan tudnának arról a jogról, amely minden spanyolt felhatalmaz arra, hogy fegyvert fogjon királya és a nyíltan megsértett függetlensége védelmében? Miután Napóleon aljas és gonosz módszerekkel elérte, hogy lerombolja és szétbomlassza Spanyolország fegyveres erejét, elfoglalja főbb erődítéseit és elfogja királyát, nem teljesen világos-e, hogy a honfitársaknak kell összefogniuk, hogy szembeszálljanak a csapataikkal? Ha nem volt elég idő a spanyolokat egyenruhába öltöztetni, se arra, hogy szervezetbe rendezzük mindazokat, akikre szükség van, és ha az egész Nemzet akarata, hogy fennmaradjon a dinasztia és a függetlenség, vajon nem világos-e az is, hogy aljasul meggyilkolni bárki fegyveres spanyolt, ez a vad népekre jellemző tett, és a műveltek körében ismeretlen gyalázatos eszköz leigázni és megfosztani Spanyolországot a védelmezőitől.

Spanyolok! Ez az a cél, amit a franciák császára elejétől fogva el akar érni, bármely gyalázatos eszközt felhasználva ehhez. Le akar minket igázni, hogy elvehesse templomi kincseinket és földjeinket. Ezekkel a rabolt kincsekkel tartja fenn hadseregüket, és ismeretes, hogy a madridi Pénzverdében a templomainkból elrabolt több ezer ezüst marcot⁴¹ veretett, és ezzel a pénzzel akarja a rabszolgahordáit fizetni. Az is köztudott, hogy a más európai országokban gyakorolt praktikához hasonlóan, Franciaországba vittek minden itt talált, a hódítás címén elkobzott értéket, több mint 120 millió réalra rúgó gyapjút, gyapotot és más gyarmati árut, így juttatva csődbe ártatlan családok ezreit, és hagyva gyárakat nyersanyag nélkül.

Így egy másik sajátos szándéka elérését is megkönnyíti: sok kézműves is elfoglaltság nélkül marad, s ez jó ürügy arra, hogy erővel besorozzák őket az északi területek elfoglalására szánt seregbe.⁴² Így megnöveli katonai erejét anélkül, hogy a saját mezőgazdaságtól vagy iparától vonna el munkaerőt. Így megerősíti iparát a miénk rovására, minket tönkretesz és kétszeres rabszolgáskorba kényszerít minket.

Ebben az örömben részesülünk, amióta Spanyolország néhány provinciájában megkezdte zsarnoki uralkodását. Jól tudva, hogy a nép nagy részének nincs lehetősége a történetek figyelmes átgondolására, sem megfelelő alkalma a távoli történésekkel kapcsolatos

⁴¹ arany- és ezüstmérték, kb. 230 gramm

⁴² „Január közepén a franciák mintegy hálót vetettek, razziát tartottak a Rastro téren, a Mira el Río és Toledó utca szegényházaiban, elfogva azokat az úgymond katonákat, akik nem jelentkeztek fogolyként Madridban. Ebben a műveltségben több mint 300 embert fogtak el, akiket másnap hajnalban a legnagyobb titokban elvittek Franciaországba, súlyos sebesülteként egyiküket Madrid közelében hagyva mint halottat, s ő tudta ezt elbeszélni. A többiek hollétét nem sikerült megállapítani.” – eredeti jegyzet.

igazság megismerésére, igyekeznek elrejtteni galád szándékait, hamis ígéretekkel eteti, védelmet és biztonságot ígér nekik, túlzottan dicséri saját erejét és győzelmeit, és csalárd iratokkal megzavarva a közvéleményt, igyekeznek csüggedést és rémületet kelteni egyesekben, reményt és hízélgő jóllétet másokban. Ezekkel a jó és tisztességes emberek számára ismeretlen eszközökkel sokkal több hódítást tudott elérni, mint fegyverekkel.

Azonban már annyiszor használta ezeket az eszközöket, hogy senkit sem téveszthet már meg. A gallegók, akiket ezek az eszközök és a váratlanul megjelenő erős csapatok megleptek, nem mozdultak, és minden ellenállás nélkül fogadták őket. Mi lett a sorsuk? A tulajdonaik legvadabb elrablása, templomaik legszentségtörőbb kifosztása és védtelen tisztességes emberek, békés papok legkegyetlenebb legyilkolása egészen addig, míg türelmüket veszítve, hazaszeretetük fellángolt és fegyvert fogtak a területüket elfoglaló francia hadsereg ellen, hogy teljesen megsemmisítsék azt, ami reméljük, hogy sikerül nekik az első erőfeszítéseik sikere láttán.

Ilyen erőfeszítéseknek egész Spanyolországban erősebbeknek és tartósabbaknak kell lenniük mindaddig, amíg nem hoznak meg hatékony és erőteljes intézkedéseket a célból, hogy akadályozzák a francia csapatok ellátását élelemmel és más létszükséglettel, valamint hogy az állatok kivonásával és az övéik elfogásával lehetetlenné tegyék a meneteikhez szükséges szállítási kapacitások használatát, ugyanígy elfogva a futárait, megfigyelve gyors mozgásukat, kikutatva céljaikat és terveiket, és állandó kifárasztást alkalmazva, riadalmat okozva nekik: összegezve, határozottan és kitartóan válaszolni, vagy ami ugyanezt jelenti: minden lehetséges módon ártani nekik, ahogy a doni kozákok tették a Visztulánál, akik a legnagyobb rettegést ébresztették. Bonaparte, néhány éve, arra a gyenge és hamis ürügyre hivatkozva, hogy az angolok egyedül akarják a tengeri kereskedelmet bonyolítani, hasonló magatartásra akarja rávenni az európai uralkodókat Anglia ellen, kedvenc dicsőített szárazföldi blokádjá segítségével. Mi nem akarunk mohósága és ambíciói áldozatai lenni, és mivel függetlenségünket meg kell védenünk, mivel otthonainkba betörve támadt ránk, ugyanaz, aki barátként és szövetségként jött be, ugyanazt a fegyvert kell használnunk, mint amelyeket egy bölcs és nagylelkű nemzet ellen ajánlott, amelynek kormányát csak percekre tudta becsapni: engedélyezzük, a lehetséges formában és egy felvilágosult kormányhoz illő óvatossággal a szárazföldi korzárkodást a francia csapatok ellen, hogy elpusztítsuk vagy kizavarjuk őket a mi földünkről, amelyet a mi ellenállásunk nélkül elfoglaltak a szövetség és barátság álcája alatt, és amelyet annyi módon meggyaláztak. És ha sikerülne elérnünk, hogy Európa többi állama kövesse a példánkat, a francia sereg, amely sok területüket pusztítja, rövid idő alatt megsemmisülne, és talán a hajdan nemes, nagylelkű és a Bourbonok alatt általában tisztelt francia nemzet magához térne és elszégyellné magát amiatt, hogy hozzájárult vagy eszköze volt a császára által elkövetett atrocitásoknak.

Spanyolok! A Királyság Legfelsőbb Kormányzó Tanácsa, amely figyelme és fájdalommal figyelte Bonaparte csatlósainak barbár és galád magatartását; amely kezdetektől fogva átlátta baljós és nagy horderejű szándékait; amely felesküdtött Királya és a Nemzet függetlenségének védelmére győzelemig vagy a halálig; amely e szent célok érdekében köteles erővel, a módszereket ugyanolyan módszerekkel visszaverni, és amely jól tudja, hogy a

harcban egyenlő fegyvereket kell használni, azért, hogy ne essen tudatlanul annak a martalékául, aki az elfogadott elvek helyett a törvényteleneket használja; meggondolván az előbb kifejtett tényeket és megfontolásokat, arra az elhatározásra jutott, hogy a következő intézkedéseket hozza meg, s azokat elrendeli és kihirdeti.

1.

A franciák által elfoglalt tartományok minden fegyverfogásra alkalmas polgárát felhatalmazzuk arra, hogy fegyvert fogjon, sőt akár még tiltott fegyvereket is, hogy minden alkalmas helyzetben akár egyénileg, akár csoportosan, megtámadja és kifossa a francia katonákat, elvegye élelmiszereit és más életszükségleteit; és összességében minden lehetséges kárt és veszteséget okozzon nekik abból a meggondolásból, hogy ez a tett a Nemzetet szolgálja, meg fogjuk fizetni a fontossága és következményei mértékében.

2.

Ha a Haza érdekében erre vállalkozva gyalogos- vagy lovasosztagokat alakítanak, és az elvárások szerint saját parancsnokot választanak, a kormány mindenkor tekintetbe fogja venni ezeknek a tisztéseknek e hasznos és veszélyes vállalkozás során szerzett érdemeit.

3.

A spanyol hadsereg (fő)parancsnokai természetesen jutalomban fognak részesíteni minden olyan fontos értesítést, bejelentést, amelyet ezen osztagok vezetői vagy tagjai adnak a francia csapatok mozgásáról, erejéről, állásairól, céljairól és terveiről.

4.

Miután akciói, tevékenysége vagy hazaszeretete révén ezeket az osztagokat az illetékes főparancsnok elismerte, erről jelentést tesz a Legfelsőbb Tanácsnak azért, hogy figyelembe vegyék azokat és megjutalmazzák a szolgálataikat.

5.

Az Állam özvegyiséget vagy járadékot állapít meg ezen osztagok tagjai özvegyeinek és fiainak azon esetekben, amikor fogságba esnek vagy meghalnak a Király és a Haza védelmében folytatott hősiességük közben.

6.

A francia csapatok által megszállt tartományokkal határos, vagy azokhoz közel eső területek bármely lakosát is felhatalmazzuk ugyanezen jogokkal, amennyiben előzetesen az illetékes Bíróság tanúsítja jó magaviseletüket és kiadja a szükséges útlevelet, amellyel akadályoztatás nélkül eljuthatnak oda, ahol az ellenség tartózkodik.

7.

Amikor az osztagok elhagyják településüket, a Bíróság jelentést tesz az illetékes Tartományi Juntának az osztagok számáról és helyzetéről, arról, hogy mely tartományba mennek, ahol majd állományba veszik őket és jelentik a Királyi Legfelsőbb Kormányának.

8.

Amennyiben a nem elfoglalt, vagy francia csapatokhoz nem közel eső tartományok valamely földesura a Haza és Király iránti szeretettől vezérelve részt kíván venni a háború e különleges ágában, saját maga vagy másokkal társulva létrehoz ilyen osztagot vagy századot becsületes embereiből, az illetékes Tartományi Juntához kell folyamodnia engedélyért, amelyet a folyamodó jó kvalitása esetén megkap; majd ugyanez a Junta fogja kiadni a speciális engedélyt a korzártevékenységre⁴³, amellyel eljuthat bárhová, ahol úgy gondolja, hogy a leghasznosabban tud tevékenykedni, tájékoztatva erről a Legfelsőbb Tanácsot és az illetékes főparancsnokot.

9.

Az osztagokat illeti az a haszon, amit kisebb akciókban zsákmányolnak, maguk között oszthatják el megegyezésük szerint, mivel ezt a tevékenységet ugyanolyannak tekintjük, mint a tengeri korzárkodást. Mivel a Legfelsőbb Tanács érdeke, hogy ezek minél jelentősebbek legyenek, felszólítja a Tartományok és a haderő intendánsait, hogy azonnal fizessék ki megfelelő értékben azokat az élelmiszereket és más hadicikkeket, amelyeket az osztagok zsákmányolnak és beszállítanak.

10.

Ez a lehetőség arra fogja ösztönözni az osztagokat, hogy elfogják a francia csapatoknak szánt élelmiszer- és egyéb szállítmányokat, akár a katonai kíséretüket megtámadva és szétverve, akár valamely településről francia rendelésre történő szállítás elfogásával.

11.

Ugyanígy az osztagok tevékenysége irányulhat az ellenséges futárok, levelek elfogására. Egy elfogott levélért fél reált fizetnek, 4 reált a fontos küldeményekért, függetlenül attól a jutalomtól, amit a legközelebbi csapat parancsnoka, akinek át kell adni a küldeményt, adhat nekik az akció és az elfogott posta fontosságától függően.

12.

A franciáktól zsákmányolt kocsik, lovak, öltözet és más cikkek szintén a zsákmány részét képezik, kivéve azokat a cikkeket, amelyeknek spanyolok a tulajdonosai, mert feltételezhető, hogy erőszakkal kényszerítették őket a kiszolgálásra.

13.

A francia csapatok által elfoglalt tartományok falvainak Bíróságai [igazságszolgáltatása] kötelesek a legnagyobb titoktartás mellett tájékoztatni az osztagok parancsnokait a francia csapatok helyzetéről és erejéről szerzett információkról, arról, hogy mely településekről, milyen eszközökkel és útvonalon szerzik be az ellátmányukat, biztosítják élelmezésüket.

⁴³ Az eredeti szövegben: „patente de corso”

14.

Ugyanígy kötelesek biztosítani ugyanezen parancsnokok számára, egyenlő áron az ellátásukhoz és mozgásukhoz szükséges cikkeket.

15.

Azok a Bíróságok, amelyek nem teljesítik az előző két pontban leírtakat, a mulasztásuk súlyosságával és egyéb körülményeikkel arányos büntetést kapnak.

16.

Mostantól kijelentjük, hogy minden olyan falu Bírósága és városháza, amely élelmiszert vagy más dolgokat szállít a francia csapatoknak, egyetemlegesen [közösen] felelős az értékük megtérítéséért, hacsak nem fegyveres erőszakkal kényszerítették erre: függetlenül attól a büntetéstől, amelyet megérdemel a konkrét eset, és körülmények szerint.

17.

Ugyanilyen büntetés terhe mellett felelősek azok az Bíróságok, amelyek, amikor az ellenség megállíthatatlan erővel közeleg, nem vonják vissza a fegyvereket és lovakat azért, hogy ne kerülhessenek az ellenség kezére; nem figyelnek arra, hogy begyűjtsék azokat az öltözékeket, puskákat és más hadifelszereléseket, amelyeket a csapatok hagynak el akció közben vagy más okokból kifolyólag; ezenkívül kötelesek azokat elszállíttatni a legközelebbi spanyol főhadiszállásra, ahol igyekezetüket megjutalmazzák az akció és a beszolgáltatott dolgok értéke és körülményei szerint.

18.

Hogy ezek az intézkedések mindenki tudomására jussanak és mindenki a maga lehetőségei szerint részt tudjon venni a végrehajtásukban, különböző utakon és megfelelő eszközökön tesszük azokat közhírré.

Sevilla, Királyi Vár, 1809. április 17.

A Királyság Legfelsőbb Kormányzó Tanácsa jóváhagyásával

Martín de Garay⁴⁴

A LANDSTURMEDICT KIADÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI

A Porosz Királyság 1701. január 18-án jött létre, melyet a spanyol örökösödési háborút lezáró utrechti békében megerősítettek az európai hatalmak. Poroszország nagyhatalmi státusa II. (Nagy) Frigyesnek köszönhető, aki államát háborúk sorozata útján jelentős területekkel, Sziléziával és lengyel, valamint német vidékekkel gyarapította. A harmadik osztrák örökösödési háborút lezáró 1763-as hubertusburgi béke után Po-

⁴⁴ 1771–1822: spanyol államférfi, közigazdász; az intézkedés kiadásakor a Központi Tanács titkára, 1816–1818 között pénzügyminiszter.

roszország már európai nagyhatalomnak számított. A porosz haderő Európa egyik legerősebbjévé vált Frigyes uralkodása alatt, a kiképzettségen és fegyvelmen alapuló porosz hadügy mintaként szolgált Európában.⁴⁵

A francia forradalom kitörése után, XVI. Lajos francia király bebörtönzésekor II. Frigyes Vilmos porosz király csatlakozott a királyok koalíciójához, mellyel kezdetét vette egy több mint két évtizedes háborús időszak Európában. Poroszország a franciák elleni eredménytelen küzdelem helyett azonban a lengyel területek iránt mutatott nagyobb érdeklődést, ezért 1795. április 5-én Bázelen különbékét⁴⁶ kötött a fiatal Francia Köztársasággal. A Nagy Frigyes halála utáni időszakban bár Poroszország tovább növelte területét, katonailag mégis csökkent: a hadsereg homogenitása meggyengült, tisztikara elöregedett, és a katonai közigazgatás korszerűtlenné vált.⁴⁷ Az ország azonban veszélyeztetve érezvén a német területek feletti befolyását Napóleontól, 1805-ben ismét bekapcsolódott az európai hatalmi vetélkedésbe.

1805. november 3-án III. Frigyes Vilmos porosz király és Sándor orosz cár aláírták a potsdami szerződést, mellyel Poroszország csatlakozott a harmadik koalícióhoz. A franciáktól elszenvedett december 2-ai austerlitz-i vereség után azonban e koalíció felbomlott, a harcokba be nem kapcsolódott Poroszország pedig december 15-én egyezményt kötött Napóleonnal Schönbrunnban. A Rajnai Szövetség 1806. július 12-ei létrehozása azonban újabb fegyveres konfliktushoz vezetett a kontinensen: az oroszok cárja nem volt hajlandó megbékélni a franciákkal, ezért Angliával és Poroszországgal, később Svédországgal tárgyalásokba kezdett egy újabb Napoleon-ellenes szövetség létrehozásáról. A létrejött negyedik koalíció 1806 nyarától készült a háborúra, szeptemberben pedig Poroszország rászorította Szászországot is a koalícióhoz való csatlakozásra. Napoleon ugyanennek a hónapnak a közepén mozgósította haderejét és megkezdte a felvonulást Poroszország ellen. Október 1-jén III. Frigyes Vilmos ultimátumot küldött Napoleonnak, melyben felszólította a francia hadsereg visszavonására a Rajna mögé, valamint követelte a Rajnai Szövetség feloszlását.

Napoleon 1806. október 7-én értesült a porosz ultimátumról, s azonnal megindította erőit Berlin felé. A hadjárat gyors francia sikert hozott: a villámgyorsan felvonuló francia erők Napoleon és Louis Nicolas Davout marsall vezetése alatt október 14-én Jéna és Auerstädt mellett szétszórták a velük szemben nehézkesen felvonuló és rosszul irányított porosz hadsereget.⁴⁸ Poroszország veresége a következő hónapokban vált teljessé: a visszavonuló porosz erőket az addig soha nem látott menetteljesítményre képes franciák könyörtelenül üldözték, október 27-én Napoleon bevonult Berlinbe, míg november közepéig kapituláltak a porosz várak, és az ország francia megszáll-

⁴⁵ Heinrich August WINKLER: *Németország története a modern korban. I. kötet.* Budapest, Osiris Kiadó, 2005, 31. o.; CSIKÁNY Tamás: *Az európai hadművészet a harmincéves háborútól a XIX. század végéig.* Budapest, ZMNE, 2001, 47–48. o.

⁴⁶ HEGYI András: *Németország újkori története (1789–1871). Szöveggyűjtemény. I. kötet.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1980, 58–59. o.

⁴⁷ BENCZE László: *Königrätz. A testvérháború vége.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 1991, 13–14. o.

⁴⁸ CSIKÁNY: *i. m.* 79. o.

lás alá került.⁴⁹ A háborút az 1807. július 9-én megkötött tilstiti békeszerződés⁵⁰ zárta le. Poroszországot visszakényszerítették 1772 előtti határaihoz, így Nagy Frigyes hódításainak jelentős része elveszett: az ország területe és lakossága nagyjából a felére csökkent, Poroszország nagyhatalmi státusa megszűnt.⁵¹ A poroszokra kényszerített korlátok érintették az ország hadseregét is: az 1808. szeptember 8-ai párizsi konvenció 42 000 főben maximalizálta a fegyverben tartható emberek számát, így a korábbi erők alig egyötöde állt rendelkezésükre.

Az 1806-os összeomlás azonban hatalmas energiákat szabadított fel a haladó porosz hazafiakban. Az egész országot érintő reformok indultak el. Karl Heinrich vom und zum Stein és Karl August von Hardenberg főminiszterek vezetésével átalakították a porosz államot: a parasztokat felszabadították az örökös jobbágyság alól, lehetővé vált a szabad iparúzés, a szükséges minimális jövedelemmel rendelkező városi polgárok kommunális önkormányzati jogot kaptak, kiépültek a modern minisztériumok, az oktatási reform nyomán létrejött a berlini egyetem, és radikális változások indultak el a porosz hadügyben is.⁵²

A katonai reformok megvalósításáért az 1807-ben létrehozott Katonai Újjászervezési Bizottság felelt, melynek elnökévé a hannoveri származású, de 1801 óta a porosz hadseregben szolgáló Gerhard von Scharnhorst vezérőrnagyot nevezték ki, akinek munkáját kiváló reformmesterek, August Neidhardt von Gneisenau alezredes, Hermann von Boyen őrnagy és Carl von Clausewitz törzskapitány segítették.⁵³ A reformok a hadügy teljes egészét érintették: a hadseregben csak a reformok iránt lojális tisztek maradhattak – a tábornoki kar 2/3-a, valamint a tisztikar jelentős része ezért kilépett a katonai szolgálatból. Az új hadseregben eltűntek a nemesi előjogok: polgári származásúak és kiemelkedő helyállású altisztek is tisztté válhattak, az előmenetel alapja pedig a képzettség lett a származás helyett. A reformerek munkájának hatására az új porosz tisztikar megteremtéséért kadétiskolákat hoztak létre, a tisztikar és a legénység közötti különbségek csökkentéséért megszüntették az utóbbiakat érintő testi fenytés büntetését, nagy figyelmet fordítottak a pontos idejű havi zsoldfizetésre, praktikusabb egyenruhát és felszerelést rendszeresítettek. A katonai megújulás a katonai kiképzés rendszerét is érintette, mely francia gyakorlatra és egyszerűsége épült.

A fentebb említett párizsi konvenció miatt a hadsereg kiegészítési rendszerét is újra kellett gondolni.⁵⁴ A franciák által kényszerített korlátozások miatt az 1806-ban még 235 000 fős haderő helyett csupán 42 000 katonát tarthatott fegyverben a porosz állam. A fő cél ezért egy olyan, a kiképzett tartalékosokon alapuló rendszer kiépítése

⁴⁹ Uo. 81. o.

⁵⁰ HEGYI: *i. m.* 70–72. o.

⁵¹ WINKLER: *i. m.* 56. o.

⁵² Uo. 56–57. o.; Stein és Hardenberg reformjairól lásd még HEGYI: *i. m.* 72–87. o.

⁵³ BENCZE: *i. m.* 28. o.; CSIKÁNY: *i. m.* 93. o.; Peter HOFCHRÖER – Bryan FOSTEN: *Prussian Line Infantry 1792–1815*. London, Osprey Publishing Ltd., 1984, 35. o.

⁵⁴ A hadkiegészítés alapjai a már 1734 óta létező kantonok voltak, melyek egy-egy ezred utánpótlását biztosították. Lásd BENCZE: *i. m.* 7. o.; és Oliver SCHMIDT – Steve NOON: *Prussian Regular Infantryman 1808–15*. Botley, Osprey Publishing Ltd., 2003, 7–8. o.

volt, mely képes kielégíteni a reguláris hadsereg létszámigényét akkor is, amikor a porosz hadsereg létszámát ugrásszerűen kell növelni. Scharnhorst 1807. július 31-én mutatta be a szűkössé vált porosz állami költségvetést többletkiadásokkal nem terhelő Krümper-rendszert. Ennek az új hadkiegészítési rendszernek az alapja az volt, hogy több embert képezzenek ki, mint amennyit a korlátozások engedélyeznek, majd a kiképzés után a felesleges állományt szabadságot adják, fenntartva, hogy háború idején behívják őket. A poroszok számára ez a rendszer nem volt új, Nagy Frigyes időszakában fektették le az alapjait, de a megvalósítás évtizedeket csúszott, a Napóleontól elszenvedett vereség azonban megteremtette a feltételeket a bevezetéséhez. Scharnhorst 3 év alatt 17 000 kiképzett tartalékkal számolt, végül 1812-re több mint 33 000 aktív és 3000 helyőrségi szolgálatra alkalmas tartalékos állt rendelkezésre.⁵⁵ Harcba vetésük nem váratott sokat magára.

A Napóleon számára végzetes oroszországi hadjáratban Poroszország a franciák szövetségeseiként egy hadosztályt (a francia X. hadtest 27. hadosztálya) állított ki a támadók bal szárnyának biztosítására. A hadosztály parancsnokságát előbb Julius von Grawert tábornokra, majd betegsége miatt Ludwig Yorck von Wartenburg tábornokra bízta. A visszavonuló Grand Armée felmorzsolódásakor Yorck felismerte az alkalmat a Napóleonnal való szembefordulásra, és tárgyalásokba kezdett az orosz csapatok parancsnokával, Peter Wittgenstein tábornokkal. A poroszok és az oroszok között az ekkor orosz szolgálatban álló Clausewitz közvetített, melynek eredményeként 1812. december 30-án megkötötték a taurogeni konvenciót,⁵⁶ melyben a porosz csapatok semlegességet vállaltak az orosz csapatokkal szemben.⁵⁷ „Katonai szempontból semmit sem jelent, politikailag viszont nagyon sokat” – jelentette ki az egyezményről Napóleon. Yorck tábornok cselekedete elindította a franciák elleni felszabadító háborút: Poroszország mozgósított, minek során döntő szerep hárult a Krümper-rendszerben kiképzett katonákra, ugyanis velük töltötték fel a frissen felállított zászlóaljkat.

A reformok során 1814. szeptember 3-án az általános védkötelezettséget is bevezették Poroszországban. A porosz fegyveres erő ezután 3 részből állt: az első vonalbeli reguláris hadsereg mellett a milíciajellegű Landwehr és a harmadik vonalbeli népfölkelés alkották. A 20 és 39 év közötti férfiakat katonai szolgálatra kötelezték: 3 évet a reguláris hadseregben, 2 évet tartalékban és 14 évet a Landwehrben kellett szolgálniuk. Azokat a 17 és 49 év közöttieket, akik nem teljesítettek katonai szolgálatot, a népfelkelők közé sorolták be.

A népfelkelők legfőbb feladata az országot megszállás alatt tartó idegen fegyveres erő elleni küzdelem volt, önállóan vagy a hadsereggel és a Landwehrrel együtt. A megszállók elleni harc természetesen főleg a falvak és lakosság védelmét, valamint az ellenség utánpótlásának pusztítását jelentette, de a századokba szervezett népfel-

⁵⁵ Peter HOFCHRÖER – Bryan FOSTEN: *Prussian Reserve, Militia & Irregular Troops 1806–15*. Botley, Osprey Publishing Ltd., 1987, 4–6. o.

⁵⁶ HEGY: *i. m.* 88–89. o.

⁵⁷ HOFCHRÖER – FOSTEN: *Prussian Line Infantry...* 33–35. o.; PERJÉS Géza: *Clausewitz*. Budapest, Magvető Kiadó, 1983, 53–54. o.

kelők gyűjtötték össze a harcok közben dezertált vagy elmaradozó katonákat is.⁵⁸ A népfelkelők harctéri teljesítményéről a kortárs katonai szakírók még azelőtt formáltak kedvezőtlen véleményt, hogy harcba vetették volna őket: csekély harcértékük okaként a gyenge felszerelést és kiképzettségük hiányát említették, a franciákkal szembeni összecsapásokban ennek ellenére jól helytálltak.⁵⁹

Poroszország 1813. február 26–27-én kötötte meg a kalisch-breslauer véd- és dacszövetséget⁶⁰ Oroszországgal, mely egyértelműen jelezte a Napóleon elleni háború kirobbanását. Az egyezményben deklarálták Poroszország területi, ezzel együtt nagyhatalmi restaurációját is. A franciák elleni harcban mindenkire szüksége volt Frigyes Vilmos porosz királynak, a reguláris erők és a Landwehr mellett a népfelkelőkre is, ezért az 1813. április 21-ei királyi ediktum általános felkelést hirdetett a megszállók ellen. A rendeletet ugyan ugyanezen év július 17-én módosították és 1814. március 4-én vissza is vonták, hatását nem lehet kétségbe vonni: Schmitt szerint a dokumentum különleges jelentősége abban rejlett, hogy legitimmé nyilvánította a „nemzeti védelem partizánját”.⁶¹

A LANDSTURMEDICT

A rendelet értelmében a népfelkelés kihirdetésére a Landwehr felállítását követően az ország totális fegyverbe szólításának záró mozzanataként kerül sor. A szöveg több helyen hivatkozik a lakosság maradéktalan lojalitására királya iránt mint a népfelkelő mozgalom legitimációs bázisára. A kedvező terep adta lehetőségek mellett a védelemre elszánt nép jelenik meg a siker alapvető tényezőjeként.

Az ediktum 85 paragrafusba szedve határozza meg a polgárok tennivalóját a népfelkelés idejére. Ez nem merült ki az ellenséggel szembeni passzív ellenállásban, és korántsem a reguláris haderő vereségét követő megszállással veszi kezdetét. A szöveg kisebb-nagyobb egységekre osztható: az első hét paragrafus a rendelet személyi és területi hatályáról rendelkezett, miszerint az ediktum – akárcsak a Corso Terrestre – a porosz állam területén élő minden állampolgárra vonatkozik. Míg a 8–10. paragrafus a népfelkelés rendeltetését rögzítette, a 11–23. paragrafus a szervezésre és a függelmi viszonyokra adott útmutatást. Az egyik legfigyelemreméltóbb rész a 24–27. részben közölt eskü szövege. A 32–47. paragrafus részletesen tárgyalta a népfelkelés szervezetét, fegyverzetét és kiképzési teendőit. A 48. paragrafustól a népfelkelés gyakorlati feladatait sorolták a felkelés elindulását jelző harangszótól az ellenség által megszállt területek felperzseléséig, külön felhívva a figyelmet a reguláris erőkkel történő együttműködés fontosságára.

⁵⁸ HOFSCRÖER – FOSTEN: *Prussian Reserve...* 36. o.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ HEGYI: *i. m.* 90–91. o.

⁶¹ SCHMITT: *i. m.* 130. o.

A rendelet szerint a lakosság megszervezése, felkészítése már békeidőben megkezdődik, melynek célja, hogy minden rendelkezésre álló erőforrást összevonjon és tartalékban tartson a szükség idejére. A népfelkelés koncepciója a társadalom és a közigazgatás már meglévő szerveződésére épült, annak szerkezetét követte, hogy minden társadalmi réteg, alcsoport és közösség arányosan vegye ki a részét a működtetésében. A rendelet nagy hangsúlyt helyezett az egyén felelősségére nemtől, életkortól, beosztástól és rangtól függetlenül. Általános elvként tükröződött az az elvárás, hogy a közösségi, illetve államérdeket mindenki helyezze a saját boldogulása elé.

Ugyanakkor fontos kitétel, hogy a népfelkelés – a háború részeként – egy sajátos társadalmi állapotot, a szükséges, kényszerű védelem ideiglenes állapotát feltételezte. Ezért a rendelkezés meghagyta, hogy a magántulajdon szentsége semmikor nem sérülhet nagyobb mértékben, mint amit a közösség érdeke feltétlenül szükségessé tesz.

A rendelet szövegében előforduló közigazgatási egységek elnevezéseit illetően fontos felhívni a figyelmet a korabeli porosz államszervezet kettős jellegére, amelyben a politikai és katonai közigazgatási egységek párhuzamosan, illetve részben egymást átfedve léteztek. Ezeket az eredeti szöveg magától értetődőnek kezeli, így pontos azonosításuk, illetve megkülönböztetésük helyenként nehézségekbe ütközhet. Az egyes kategóriák fordításakor a fordító nem támaszkodott konkrét forrásra.

RENDELET A NÉPFELKELÉSRŐL⁶² 1813. ÁPRILIS 21-ÉN

„Megígértem hűséges népemnek az ország felfegyverzésének véghezvitelét a népfelkelés által. A Landwehr, mint ahogy az ebbéli igyekezetekről köszönetteljes elismeréssel értesültem, minden tartományban felállítottnak tekintendő. Ezért az eddigi tevékenységben mindenütt azonnal tovább kell lépni a népfelkelés kialakítására, hogy az ellenség, akárhogy is alakuljon fegyvereink sikere, ami Isten kezében van, ne feledje, hogy nem győzhető le egy nép, ha az egyszerű a királyával tart [más olvasatban: egy a királyával – azonosul vele].

Ez a leküzdhetetlenség nem egy adott terület különös adottságaitól függ. A régi németek mocsarai, a hollandok árkai és csatornái, a Vendée bozótosai és sövényrendszerei, Arábia sivatagai, a svájciak hegyei, a spanyolok és portugálok változatos területei a nép által védelmezve mindenkor egy és ugyanazon eredményt hozták.

Ahogy a hegylakó számára adott a támadhatatlan magaslatok előnye és a sziklák nyújtotta rejtek, úgy a beépített vidékek lakójának ott vannak a tavai, erdői és mocsarai, és az előny, hogy adott tömeget könnyebben tud egy helyen összegyűjteni, mint ahogyan azt a hegyek között szétszórtan fekvő települések lehetővé teszik.

⁶² Eredeti nyelven *Verordnung über den Landsturm*. A fordításért köszönet illeti Szem Gézát, a szöveg pontosításához nyújtott szakmai segítségért Csikány Tamást, Máthé Gábort, Rácz Lajost, Szabó Istvánt és Szilvási György Pétert.

Még ha a támadó rendelkezik is a támadási hely megválasztásának lehetőségével, a Haza szeretete, kitartás, elkeseredés, a segítség közelebbi forrásai hosszú távon a védőnek biztosítják a túlsúlyt.

1. § Minden állampolgár köteles az előrenyomuló ellenséggel szemben mindennemű fegyverrel ellenállni, parancsainak és hirdetményeinek nem engedelmeskedni, és amennyiben az ellenség ezeket erőszakkal akarja kikényszeríteni, neki minden fellelhető eszközzel kárt okozni.

2. § Ezen kötelezettségeknek minél célszerűbb teljesítése érdekében az országban fellelhető harcképes erők, amikor az ellenség az országhoz közeledik, népfelkelésre szólítassanak fel.

3. § Ily módon téves tehát az a vélemény, mely szerint a népfelkelés hasznossága elsőként akkor jelentkezik, amikor az állandó hadsereg és a Landwehr már megpróbálta az ellenséget legyőzni, de eredménytelenül. Még ha ezek az ellenségtől érintetlenek is, és a hadtest- és Landwehr-parancsnokok szükségesnek találják, úgy a népfelkelés köteles működésbe lépni.

Ekkoron támaszt és falat képez, amelyre a hadsereg és a kinevelt fiatalság [értsd: katonakorú, sorozható] támaszkodhat; miként, amennyiben ezek pillanatnyilag visszavonulni kénytelenek, az erőt, amely az ellenség hátában annak minden lehető módon kárt okozni köteles.

4. § A népfelkelés ezért mindenütt fellép, ahol az ellenség megpróbál az országunkba behatolni. Járási, kerületi vagy tartományi szinten mozgósítható.

5. § Minden állampolgár, aki nincs máris az ellenséggel szemben tényleges harcoló állományban az állandó hadseregnél vagy a Landwehnrél, köteles a népfelkeléshez beállni, amikor a felhívás érvénybe lép. Amennyiben a Landwehr még nem állt fel az ellenséggel szemben, úgy szintén a népfelkeléshez tartozik [az állománya].

6. § Csak a továbbiakban meghatározott személyek [ld. 12. §] rendelkeznek a népfelkelésre való felszólítás jogával. A felhívás nélküli gyülekezés lázadásként kerül büntetésre.

7. § Amennyiben a felhívás esete előáll; úgy a harc, amelyre a népfelkelés felszólítatik, a szükségvédelem harca, amely minden eszközt szentesít. A legbátrabbak a legkiválóbbak, mivel a leggyőzelmesebben és leghamarább végzik be a jogos ügyet.

8. § Ezért a népfelkelés rendeltetése az ellenség számára a betörést, csakúgy, mint a visszavonulást elzárni; őt folyamatosan lélegzetétől megfosztani, municióját, élelmiszerét, futárait, és [ember]utánpótlását elfogni; kórházait felszámolni; éjszakai rajtaütéseket kivitelezni; röviden őt nyugtalanítani, gyötörni, kialvatlanná tenni, egyenként és csapatokban megsemmisíteni, ahol csak lehetséges. Még ha előre is tör az ellenség, és 50 mérföld [mély]re jut; ez csekély előnyt hoz számára, ha a sáv, amelyet elfoglal, nem rendelkezik szélességgel, ha többé nem bátorkodhat kis különítményeket gyűjtés és felderítés céljából kiküldeni, ama biztos tudat nélkül, hogy ezek levágnak, és ha csak tömegekben és kiépített utakon tud előremozdulni, ahogyan azt Spanyolország és Oroszország példája is tanítja.

9. § Ahol csak a bátorság és testi erő számítanak és hoznak döntést, az éjszakai rajtaütéseknél, ostromoknál/rohamoknál, csakúgy, mint az erődítések és falak szívós

megtartásánál, a népfelkelés segítségül kérhető és felszólítható a reguláris hadsereg részéről.

10. § Továbbá [a népfelkelésnek] kötelessége a baráti hadseregeknek pénzben, ellátmányban és munícióban minden segítséget megadni, és az elfogott ellenséget járásról járásra annak meghatározott tartózkodási helyéig őrizni és kísérni.

11. § Amennyiben a népfelkelés az állandó hadsereggel együtt harcol, úgy ezen idő alatt azzal azonos módon ellátandó és szállásolandó.

12. § Minden hadsereg- és hadtestparancsnok rendelkezik a joggal azon népfelkelő járásokat mozgósítani és azoknak annyi állományát magához szólítani, amelyeket és amennyit szükségesnek ítél. Ugyanígy a katonai kormányzók és a népfelkelés járási és körzeti elöljárói is, utóbbi kettő azonban csak azokban a járásokban és körzetekben, amelyek élén állnak. Halálbüntetés terhe mellett az említett személyeken kívül senki nem bitorolhatja a jogot a népfelkelésre való felhívásra, vagy akár csak, hogy szónoklat által gyülekezésre csábítson.

13. § A népfelkelés minél nagyobb könnyebbséggel való egyenkénti, részleges és teljes mozgósításának érdekében az egész ország népfelkelő járásokra osztandó. A tartományi közigazgatási körzetek ilyen járásoknak tekintendők.

14. § Ezen körzetek aljárásokra tagozódnak, melyeknek számát és határait a tartományi kormányzatok rögzítik.

15. § Egy eljárás nagyjából 5-600 népfelkelésre alkalmas férfit foglaljon magába. Igény szerint, ha ez hasznosnak mutatkozik, több eljárás állománya összevonható; azonban a nagy tömegek nehézkesek és nehezen kezelhetők.

16. § A katonai kormányzók a népfelkelés természetszerű vezetői a vonatkozó tartományokban.

17. § A civil kormányzattal közösen nevezik ki a népfelkelőjárások és -aljárások vezetőit.

18. § Jelen rendelkezés kihirdetését követően a körzetek különböző falusi és települési közösségei kötelesek körzeteikben összegyűlni. A földbirtokok birtokosai és tulajdonosai (mindegy, milyen jellegű) saját soraikból bizottmányt választanak, amely az aljárások delegáltjaiból áll. Minden aljárást egy küldött képvisel.

19. § Ezen választmányok a védelmi küldöttség nevet kapják, [és] vagy a felettes járási vezető közelében tartózkodnak, vagy legalább annak meghívására kötelesek önálló nyomban megjelenni.

20. § A 2000-nél több lelkes lakosságú városok saját, a polgármester által vezetett védelmi küldöttséggel rendelkeznek.

21. § A védelmi küldöttségek szakértőkkel megtanácskozzák és átgondolják, hogyan lehetnek körzeteik a legtovább és legjobban megvédhetők; – és azután ehhez megfelelő előkészületeket tesznek, tűnjön bár az ellenséges támadás mégoly távolinak is.

22. § A mezsgyékről itt csak érintőlegesen és példaképpen teszünk említést: hogy az erdőkön túl, ahol az átvonulás némely módokon, barikádok, árkok, sáncok, lesek által megnehezíthető, a számos tó és más vizek okos használat mellett szintén valamelyes védőalkalmatosságként szolgálnak. – Ebben a népfelkelésnek állandóan és készségesen részt kell vállalnia.

23. § A védelmi küldöttségek pontos listát készítenek minden népfelkelésre alkalmas fiatalról és férfiről 15 és 60 éves kor között. Csak a betegség, gyermek- és aggastyánkor jelentenek ez alól kizáró okot. A körzeteikben a lovak számát is feljegyzik.

24. § A védelmi küldöttségek döntenek továbbá a büntetések felől, melyekkel azok sújtandók, akik hivatásukba [itt: küldetésükbe, feladatukba] bele nem gondolva, durva mulasztások által válnak számon kérhetővé. A jelen hadiokmányt a közösség elé terjesztik, és erre esketik fel őket:

25. § Minden tulajdon és birtok elleni támadás, rablás és fosztogatás baráti területen, a parancsnokló tábornokok és katonai kormányzók parancsa nélkül, minden utasítások, kötelezettségek, önkéntes szolgálat [itt: a népfelkelésben való részvétel] és a helyi vezetők iránti kötelező engedelmség elleni felkelésre népfelkelőfegyverzettel tett kísérlet, vagy a gyűlekezés kezdeményezése meggyőzéssel vagy kedvezéssel haladéktalanul halálal toroltatik meg. – Ugyanígy a lázadás szítása is.

26. § A haza való dezertálás, vonakodás a felhívásnak való engedelmségtől, a tisztek elleni engedetlenség megrovó büntetéseket vonnak maguk után, úgymint: elkülönített hely a templomban, vagy akár a birtokképeség [tulajdonhoz való jog] elvesztése az adott járásban; a nemzeti kokárda viselési jogának elvesztése stb. A védelmi küldöttségek ezeken túl még több és keményebb büntetést is meghatározhatnak a körülmények szerint.

27. § A gyávák, és olyanok, akik a rájuk bízott posztot szükség nélkül elhagyják, vesztésük el fegyvereiket [fegyverviselési jogukat]. A megszokott adóik és teljesítéseik megkétszerezendők. Testi fenyítésnek alávetendők. Aki szolgálalkúséget mutat, szolgálként kezeltessek.

28. § Kérem az ország lelkészeit, akikben bízom, hogy ezen előírások szellemét és célját a nép számára még egyszer elmagyarázzák és nyomatékosítják, hogy a lelki gondozásukra bízott közösségeket semmilyen kényszerhelyzetben és semmilyen veszélyek közepette ne veszítsék szem elől vagy szakadjanak el tőlük.

29. § Aki a népfelkelés soraiból az ellenséggel szemben megsebesítettik, a legközelebbi kórházban az állam költségén gyógyítandó és ápolandó. Ha egy népfelkelésre szólított fő fogságba kerülne, és az ellenség keményebben bánna vele, mint más, az állandó hadseregéből származó foglyokkal, úgy, mint azt ezennel ünnepélyesen kinyilvánítom, a legszigorúbb megtorlás haladéktalanul történjék meg. Ez a cikkely fordítottassék franciára, és helyzetessék ki mindenütt, ahol a népfelkelést kihirdetik.

30. § A rokkantak jogosultak kezelésre vagy invalidusellátásra stb. Azoknak az özvegyei és árvái, akik a becsület oltárán áldozták életüket, az állandó hadsereg katonáinak özvegyeihez és árváihoz hasonlóan legyenek kezelve.

31. § Általában azoknak, akik bátorság révén a népfelkelés soraiból kitűnnek, ítéltessenek meg ugyanazok a jutalmak és kitüntetések, mint az állandó hadseregben.

32. § A népfelkelés gyalogságból és lovasságból áll.

33. § Minden 80–100 fő élén egy százados áll; 40–50 főnek egy hadnagy, ha gyalogosan szolgálnak.

34. § 40–50 fő lovasság alkot egy századot egy kapitány alatt; 20–25 fő egy hadnagy alá van rendelve.

35. § Kisebb különítmények tisztetek vagy altisztek által vezetessenek. 8–10 személyenként számolandó egy altiszt.

36. § A századosok az első három hónapban a körzetparancsnokok által nevezetnek meg, az azután fellépő üresedések esetén a legénység által.

A többi főtiszteket és az altiszteket a legénység választja. Elsőként azonban minden ilyen választás csak birtokosokra és tulajdonnal rendelkezőkre, állami és közösségi alkalmazottakra, bírókra, számvevőkre, fogadósokra, erdészekre, tanítókra irányuljon.

37. § A századosok és kapitányok fekete és fehér kötést [karszalagot] viselnek a jobb karjukon; a hadnagyok ugyanilyet a bal karjukon.

38. § A tiszteknek való alárendeltség csak addig tart, ameddig a felkelő legénység gyakorlat vagy az ellenség elleni tényleges szolgálat céljára össze van gyűjtve; akkor azonban fegyelemnek kell lennie, és az engedetlenek felett a tisztetek a felesküdtött cikkelyek szerint helyben ítélőszéket tartatnak.

39. § Külön a népfelkelés számára készített egyenruhák vagy viseletek nem kerülnek rendszeresítésre, mert ezek felismerhetővé teszik a népfelkelőket, így az ellenség általi üldözésük könnyebben eredményre vezethet.

40. § Ezen háború alatt ugyan a népfelkelés számára nem szövetnek zászlók; azon közösségek azonban, amelyek a legbátrabbaknak és legtevékenyebbeknek mutatkoznak, utána jutalomként kapják azt. Ezek örök emlékezetként a templomokban őrizendők, és ünnepélyes felvonulások és körmenetek alkalmával a közösség előtt hordozandók.

41. § Minden eljárásnak van egy fegyverraktára, ahol azok fegyverei tartatnak, akik ezeket nem tudják maguk beszerezni, és a közösségtől vagy a városoktól kapják őket.

42. § Ugyanakkor a védelmi küldöttség megítéléstől függ: hogy ne őriztessék-e a [helyi] népfelkelés minden fegyvere a raktárakban. – Előírt fegyverzet tulajdonképpen nincs, ugyanakkor minden lovasnak egy lándzsával, egy fejszével, a gyalogságnak egy fejszével és egy vasvillával kell ellátnia magát. Egy tarisznyáról vagy kenyérsákról és egy kulacsról, valamint a lovasok számára egy zabos zsákról senkinek nem szabad megfeledkeznie.

43. § A fegyverek a következők: a puskák minden fajtája bajonettel vagy anélkül, pikák, lándzsák, vasvillák, buzogányok, szablyák, fejszék, kiegyenesített kaszák, kapák stb. A puskák muníciójaként golyók hiánya esetén mindennemű durva sörét használható, a löfegyverek tulajdonosai kötelesek folyamatosan lőporból és ólomból elegendő tartalékkal rendelkezni.

44. § A fegyverraktárakat soha nem a főutak mentén kell létrehozni, hanem erdőkben és kevésbé megközelíthető helyeken. Esetlegesen könnyen [hevenyészetten] erődíthetők, és vasár- illetve ünnepnapokon gyakorlólóhelyekként szolgálnak. Ezek a népfelkelő tömegek gyülekezéshelyei. Örök, nem túl ritkán váltva, folyamatosan kiállítandók itt, és felelnek érte, hogy semmi ne legyen eltulajdonítva vagy megrongálva.

45. § Aki az ellenségnek elárul egy fegyverraktárt, lelövetik.

46. § A népfelkelés gyakorlataira vásár- és ünnepnapokon, illetve az esti órákban kerüljön sor, és a következőkből álljon: a legénységet hozzászoktatni, hogy tömegben és vonalban álljon és mozogjon, hangtalanul és csendben vonuljon, lándzsával és vasvillával bánjon, azzal az ellenséges lovasságot visszavesse, akik löfegyverrel rendelkeznek, lövészetet gyakoroljanak; csapatban völgyekben, magaslatok takarásában és erdősé-

gekben előrelépni, egyenként felderítésre menni és járőrözni, falvakban és csürökben, erdőségekben, magaslatok fedezetében csapatosan elbújni, majd hirtelen és váratlanul előtörni, tömegben és zárt alakzatban támadni, árkokban, sövények, kerítések, házak mögött állást venni, részenként vagy tömegesen visszavonulni stb. Egy kidolgozott utasítás példák által megvilágítva a körzetek számára való kiosztás céljából a katonai igazgatási szervek felé a jövőben eljuttatik.

47. § A népfelkelők soraiban található kiszolgált katonáknak vonakodás nélkül részt kell vállalniuk a társaik kiképzésének ügyéből.

48. § A népfelkelésre hívó jel, legyen az harangszó, rakéta, tűzjelző vas stb., a helyieknek megfelelő módon megbeszélendő. Egyúttal azt is jelezniük kell: az ellenség üldözendő vagy tömegesen vissza kell vonulni előle. Az első jelre mindenki a fegyverraktárhoz siet.

49. § Erre a jelzésre, hogy ne történjen felesleges riasztás, csak az aljárásparancsnokok adhatnak parancsot. Ők felügyelik, hogy a riasztási pontokra csak megbízható és nem ijedős férfiak állíttassanak. Ők biztosítják és felelnek érte, hogy a riadó ne történjen feleslegesen.

50. § Ahol lehetséges, minden népfelkelő magánál hord egy erős hangú sípot, hogy a sötétben is megismerjék egymást és szót értsenek [kommunikálni tudjanak].

51. § A népfelkelés a járási parancsnokok által mozgékony oszlopokba formálandó (saját akarata szerint többé vagy kevésbé számosakba). Ezeket az aljárásparancsnokok vezetik.

52. § A spanyol gerillák mintájára minden ilyen oszlophoz a gyakorlott népfelkelőkkel együtt reguláris vagy tartalékállomány is hozzárendeltetik.

53. § Még fenyegető veszély hiányában is ezek a mozgékony oszlopok éjjel-nappal rendszeres portyákat vezetnek 6–7 mérföld távolságra.

54. § Senki nem készítettik fel erre; ezért minden népfelkelőnek folyamatosan rendelkeznie kell otthon háromnapos ellátmánnyal. Az urak egyúttal a népfelkeléshez tartozó szolgálóik és cselédek ellátmányáról is gondoskodnak. A szegények és gazdátlanok számára a körzetparancsnokok rekvirálnak élelmiszert.

55. § Ezzel a legénységgel már most gyakorló portyák végzendők, amelyek fő szabály szerint nem nyújthatók két napnál tovább; kiteljesítik a fegyelmet, a terep ismeretét, és a csendőrség őrzései megerősíthetők és kiválthatók általuk, ahol utóbbi a népfelkelés gyakorlatoztatására használtatik.

56. § Ejtessenek az ellenséggel szembeni portyák során foglyok, akik a vonulás irányát elárulhatnák; úgy kerestessék a módja a tőlük való információszerzésnek, és tétessék meg minden lehetséges elővigyázatosság, hogy ne árultassunk el általuk.

57. § Az erőszakkal szökni próbáló fogoly leüttetik, a fosztogatás közben tetten ért rablók ugyanígy kezeltetnek.

58. § A zsákmányolt fegyverek, muníció, ellátmány a közösséget illeti, pénzt és más dolgokat az tartja meg, aki megszerezte.

59. § A futárok, követek és kémek rendszere a hírek folyamatosan jó és bőséges begyűjtése érdekében a leggyorsabban és legszorgosabban kiterjesztendő és működésbe hozandó.

60. § Mint egy gyalogos őrzéskor, naponta mérföldről mérföldre hírnökök küldendők. Asszonyok és 12–15 éves gyermekek is hasznosak lehetnek erre a célra.

61. § Közeledő veszély esetén minden kereszteződésbe, hegyre, dombra kémek helyezendők. Pontosán kiszámítandó, mennyi idő alatt képesek megtenni útjukat [vissza], vagy híreiket visszajuttatni (melyeknek küldési ideje mindenkor feltüntetendő).

62. § A szándékos és gondatlan késlekedés testi fenyítés által büntetendő. Még keményebben a szándékosan hazug, megtévesztést vagy saját maga fontossá tételét célzó jelentések.

63. § A helyi vezetők, vagyonnal rendelkezők, lelkészek, postahivatalnokok, tanítók, jegyzők stb. ennek a küldöncrendszernek az irányítói, és kötelességük az alárendeltjeiket ellenőrizni és rendben tartani. A tartományi csendőrség kötelessége legyen ennek támogatása, és mint a fenti személyeknek is, ehelyütt ez kimondott feladatává tétetik.

64. § Ez a korántsem megvetendő kémkedés kötelesség az ellenséggel szemben, és a legnagyobb értékkel bír, ezért mindenhol szorgalmazandó. Semmilyen vállalkozás nem sikerülhet enélkül. Csak a foglalkozásszerűen végzett, és az ellenség számára folytatott kémkedés bűncselekmény és büntetendő.

65. § Előállhatnak olyan esetek, amikor a tartományaim kormányzói szükségesnek nyilvánítják, hogy egyik vagy másik körzetének vagy egy ostromolt erőd környékének (be- vagy kitörés veszélye esetén) a lakói kitelepíttessenek, és [a környék] olyan állapotba hozassék, amely az ellenség számára az otlétet lehetetlenné teszi és őt a szállástól megfosztja; ekkor [ezekben az esetekben] mindenki gondolja meg, hogy nincs olyan falu, amelyet méretéhez képest nem kerül kevesebbe [újra]felépíteni, mint amennyibe az ellenség elszállásolása és fosztogatása kerülne.

66. § Az erődök környékén vagy fenyegetett körzetben lévő népfelkelő tömeg ezért asszonyokkal, gyerekekkel, aggastyánokkal és legjobb [legfontosabb] értékeivel együtt folyamatosan készen kell, hogy álljon a kitelepítésre. Az ösvények és utak, amelyeken elhatározottatik a menekülés, figyelemmel a különböző irányokra, ahol az ellenség előretörhet, jó előre meg kell, hogy határozottassanak.

67. § Az egész ország minden előljárójának felelőségük mellett különösen a lelkére köttetik a kitelepítettek és javaik elhelyezéséről való gondoskodás.

68. § Hátrébb fekvő [hátsországi] jelentősebb városok, szigetek, nagy erősségekben fekvő egyes helyek, tavak és mocsarak által körülvárt vidékek választandók elsősorban menekülési helyekül.

69. § Egy adott veszélyeztetett körzet parancsnokai folyamatos összeköttetésben állnak a legközelebbi saját hadtest vagy erőd ostromparancsnokával, aki a lehető legkorábban figyelmeztetni és tájékoztatni köteles, mikor kell a népfelkelésnek felkerekednie, mely ehelyütt kimondottan kötelességé tétetik számára.

70. § A készletek közül elsőként a liszt elszállítandó vagy megsemmisítendő. Az italok, sör, bor és pálinka[készlet] felszámolandó.

71. § A kiürítendő vidékeken a malmok felégettetnek, a kutak betemettetnek. Az ellenség elűzése után a kutak és malmok az állam költségén állíttatandók helyre.

72. § Ki kell dolgozni a szándékosan elpusztított körzetek számára az állami biztosítási vagy kártalanítási kötelezettség tervét is, hogy ennek támogatására arányosan az egész ország irányíttassék.

73. § Az ellenség kezére kerülő lovak és vágómarha többé soha nem pótoltatik. Akkor is elvesznek a tulajdonos számára, ha egy véletlen visszaadná őket. Mindenkinek, aki nem vitte el őket időben, magának kell elszámolnia az ilyen veszteséget.

74. § A gyümölcsfák nem vágandók ki. Az aktuálisan érő gyümölcsök leveretnek. Mindennemű gabona, ha az érés közelében van, hamuvá változtatik. A zöld hajtás a tartomány kormányzójának kifejezett parancsa nélkül nem arattatik le. A betakarításig az ellenség ismét elűzethetik.

75. § A postahivatalnokok minden lovukkal, a tanácsok, kormányzatok, minden adminisztratív állomány és más hatóságok, orvosok, patikusok, sebészek, borbélyok stb. mindenkor elsőként távolítandók el a gyógyszereikkel és műszereikkel együtt, ha a körzetparancsnok a számos visszamaradó beteg miatt mást nem rendel.

76. § Minden halász, a kompok kezelői, hídörök stb. az ellenség közeledtére azonnal felkészülni kívánatlik a csónakoknak, kompoknak és hidaknak a tartomány katonai parancsnokának első (írásbeli) felhívására történő felégetésére.

77. § Ezért magabiztos [vagy megbízható] tisztek vezetése alatt népfelkelő különítmények állíttatnak fel a hidaknál és kompoknál ennek az ügyletnek a végrehajtását felügyelendő.

78. § Aki az ellenségnek egy átkelési lehetőséget önként elárul, férfi vagy nő, vagy neki vezetőként szolgál, lelövetik. Aki kényszer alatt teszi, állhatatosság hiánya okán felelőségre vonandó, és mindenhol hátra sorolandó. Az ilyennek bizonyítania is kell, hogy kényszert szenvedett.

79. § Ha egy város vagy járás olyan hirtelen rohantatik le és foglaltatik el az ellenség által, hogy a lakosai már nem tudnak elmenekülni, úgy minden hatóság minden további nélkül feloszlatoznak tekintendő, és senki nem tartozik nekik engedelmeskedni. Halálbüntetés terhe mellett senkinek nem szabad az ellenségnek esküt tenni. Aki erőszakkal kényszerítették rá, azt az eskü nem köti. Ha az ellenség híreket követel, mindenki köteles elhallgatni, amit csak tud. Aki lehetőséget talál az ellenség betörése után a menekülésre, köteles azt kihasználni.

80. § Minden megerősített, vagy bármely módon a védekezésre képes városban minden polgár feltétlenül a katonai parancsnok rendelkezésére álljon, és ezek a városok katonai kormányzatok által haladéktalanul ilyen parancsnokkal elláttassanak. A városok rendszeresebb löfegyverrel [jobban] felszerelt népfelkelő századokat [itt feltehetőleg a korábban említett mozgó különítményről van szó] szerelnek fel, mint a falvak és a síkvidék. Minden hentes és sörfőző köteles ezekben részt venni.

81. § Lerombolásra vagy elpusztításra a városok fő szabályként nem kerülnek, a falvakkal ellentétben. Annál inkább kell teljesíteniük a hadsereg, a Landwehr és a népfelkelés felé a fegyver-, muníció- és ruházatbeli szállításokat. Az ellenség számára az életet lehetőleg megnehezítendő mindenki köteles rendelkezéseinek erővel ellenállni, számára minden teljesítést és szállítást megtagadni, őt egyenként elpusztítani és számára kárt okozni azonban szintén kötelességük. Az ebben különösen kiemelkedő városok a béke helyreállítása után általam és az ország által különös kitüntetésekkel jutalmazandók.

82. § A tartományok kormányzói határozzák meg, hány dzsidát stb. kötelesek a vidéki fegyverraktárak számára leadni [a városok].

83. § A lovak, készletek stb. elszállítása a városok részéről ugyanúgy beindíttatik, mint vidéken.

84. § A nemzeti vagy polgári gárdák szervezése az ellenség befolyása alatt és szándéka szerint az országból való megszügyenítő kiutasítás büntetése mellett tilos. Ezek a látszólagos rendészeti eszközök már túl sokszor spóroltak meg az ellenség számára helyőrséget az elfoglalt városokban. Kevésbé káros, ha zabolátlan csürhe némely kihágására kerül sor, mint ha az ellenség a harcmezőn minden csapata felett szabadon rendelkezik.

85. § Az ellenség által megszállt városban, mint a legmélyebb gyász idején, tilos bármely színdarab, bál vagy nyilvános multság látogatása. Egyetlen lelkész sem eskethet össze párokat egy, az ellenségnek nem alárendelt magasabb hatóság engedélye nélkül.

Feleslegesnek tartom hűséges alattvalóimat különösen biztatni jelen rendelkezés haldéktalan és szigorú végrehajtására.

Minden, amit magam körül megpillantok, a királyuk és hazájuk iránti szeretetüket, bizalmukat és engedelmességüket mutatja. Az állam valamennyi hatóságának, a lelkészeknek, csakúgy, mint e vállalkozás minden parancsnokának kötelességévé teszem ezzel együtt afelől felügyelni és gondoskodni, hogy a népfelkelés ezen rendelkezései, ha érvénybe lépnek, soha (külső) fenyegetés nélkül ne keljenek a magántulajdon ellen, vagy egyesek ezek által arra ne sarkalltassanak, hogy kötelességeik alól kivonják magukat. Ami az ellenséggel szembeni szükséges védelem, soha ne torkolljon pusztító féktelenségbe.

Bízom hűséges alattvalóim józan tudatában, hogy a kettőt soha nem cserélik fel egymással. Tudják és érzik, hogy minden rendkívüli rendszabály, amely által az egyének magántulajdona veszélybe kerülhet, atyai szívemnek fájdalmat okoz, és hogy csak a szilárd meggyőződés, hogy kizárólag ezen módon lehetséges a közös javak, nyugalom, boldogság és önállóság szavatolása, sarkallhat ezek megparancsolására, ahol a szükség megkívánja.

Az ilyen Népet és ilyen törekvéseket áldja Isten!

*Kelt Boroszló, 1813. április 21.
Frigyes Vilmos”*

A RENDELETEK HATÁSA MAGYARORSZÁGON

Az előzőekben bemutatott források igazolják, hogy a napóleoni háborúk időszakában az államok a hódítókkal szemben védelem eszközei közé – szabályozott formában ugyan – a népfelkelés intézményét is beemelték. 1815 után az európai országokban az ország területére betört ellenség ellen felkelt nép elfogadott állami intézménnyé vált, a szabályozására kiadott dokumentumok bekerültek a jogrendbe, és a fegyveres erők végső tartalékként számítottak a népfelkelésre.

A magyar vonatkozásokat tekintve fontos megemlíteni, hogy az 1848–1849-es szabadságharc során többször is meghirdették a népfelkelést, de ez ekkor „...nem volt más mint a nemzetőri erők teljes mozgósítása s ezek kiegészítése a nemzetőrségbe fel nem vett, de fegyverforgatásra alkalmas [és felfegyverezhető, vagy fegyverrel bíró – a szerző] személyekkel.”⁶³ Amint arra Hermann Róbert rámutatott, ezt már Batthyány Lajos miniszterelnök 1848. augusztus 15-i rendeletében utasításba adta, majd Jelačić betörése után szeptember 13-án el is rendelte a Dunántúlon a népfelkelést.⁶⁴ A Batthyány-kormány működésének ellehetetlenülése és lemondása idején az országos teljhatalmú biztossá kinevezett Kossuth Lajos szeptember végi és október eleji kiáltványai és utasításai Batthyány elgondolásának szellemében szóltak a népfelkelés keretéről és feladatairól.⁶⁵

1848. október 16-án az Országos Honvédelmi Bizottmány – Kossuth 1848. szeptember 27-i, Blaskovics Gyula hevesi alispánnak küldött utasítása⁶⁶ alapján, melyben ismerteti vele a Heves megyei népfelkelés megszervezésének szabályait – országos utasítást adott ki a népfelkelés tárgyában.⁶⁷ A 15 pontból álló dokumentum – néhány kivételtől („köztisztviselők, s községi elöljárók, szolgák, pusztázó katonák, és örök”) eltekintve – „az összes fegyverforgató nép” személyes részvételét rendelte el,⁶⁸ akik – nem feltétlenül lőfegyverekkel való – felfegyverzéséről vagy maguknak, vagy az OHB-nak kellett gondoskodni,⁶⁹ és ugyanez volt igaz az élelmezésre is.⁷⁰ Az alapegység létszámát 500 főben határozták meg, akiket egy „hadi parancsnok s egy polgári biztos” irányított

⁶³ HERMANN Róbert: *A népfelkelés 1848-ban*. In: *Hadtudományi Szemle*, 2019/Különszám, 128. o.

⁶⁴ Uo. 128–129. o.; a miniszterelnök 1848. szeptember 18-i, a kormánybiztosoknak küldött utasításában felhívta a figyelmet arra, hogy „a népfelkelésnek korántsem feladata az ellenségnek nyílt csatáiban megtámadása, sőt azt nekie minden kitelhető módon gátolnia kell.” Ezután – mintegy szabályzatszerűen – sorba vette a népfelkelés feladatait: „Oldalról és hátulról fenyegetése az ellenségnek. Előle a marháknak és lovaknak elhajtása. Elásása az eleségnek. Az utaknak elrontása. A falvaknak torlaszokkal ellátása vagy elsáncolása. Egyes ellenséges futárok, ordonánczok és patrouilleok elfogása. A nyílt téreknek, hol az ellenség könnyen előre nyomulhatnak, árkokkal keresztülmetésze. – Megtagadása vagy lehetetlenné tétele a fuvaroknak az ellenség használatára. – A hidaknak, melyeken keresztül kell jönnie, szétrombolása. – Az ellenség eleségének elfoglalása. – Ha az ellenség előrehalad, akkor a nép, háta mögött minden hidat, utat elrontson, hátráló vonalaiban nagy tömegekben gyülekezve közlekedéseit veszélyesítse.” Uo. 129. o.; az utasítást eredetben lásd URBÁN Aladár (szerk.): *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai II. kötet*, Budapest, 1999, Argumentum Kiadó, 1429–1430. o.

⁶⁵ HERMANN: *i. m.* 130–131. o.

⁶⁶ KOSSUTH Lajos: *Összes Munkái XV. Függelék Pótlások Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén I–II. részéhez. 1. Szolnok, 1848 szeptember 27. Kossuth utasítása Blaskovics Gyula hevesi alispánnak: ismerteti vele a hevesmegyei népfelkelés megszervezésének szabályait*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xv-150DA/fuggelek-potlasok-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-iii-reszehez-179F9/1-szolnok-1848-szeptember-27-kossuth-utasitasa-blaskovics-gyula-hevesi-alispannak-ismerteti-vele-a-hevesmegyei-nepfelkelés-megszervezesenek-szabal-179FA/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)

⁶⁷ KOSSUTH Lajos: *Összes Munkái XIII. 120. Budapest, 1848. október 16. Az OHB utasítása a népfelkelés tárgyában*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiii-FDB0/kossuth-lajos-184849-ben-iii-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-also-resz-1848-szeptemberdecember-FDBC/120-budapest-1848-oktober-16-az-ohb-utasitasa-a-nepfelkelés-targyaban-10615/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)

⁶⁸ Uo. 1. és 2. pont

⁶⁹ Uo. 6. és 7. pont

⁷⁰ Uo. 8. pont

a kormánynak felelős „a teljhatalmú országos biztos” vezetése alatt.⁷¹ Az ország természetföldrajzi adottságainak megfelelően, valamint a reguláris csapatok tevékenységének minél hatékonyabb támogatása miatt az OHB főleg lovasegységek felállítását tartotta üdvösnek.⁷² A népfelkelés feladatairól a 7. pont rendelkezett: „Azomban a népfelkelésnek nem az lévén közvetlen célja, hogy az ellenséggel homloksorban szembe szálljon, hanem hogy őt hátban s oldalról nyugtalanítsa és fogyassza, haladását, hátrálását, közlekedési eszközeit elrontsa, akadályozza, marhát, gabonát előle eltakarítson, az ellenség élelmi szereit elfogdozza, társzekereit elfoglalja, betegeit, elmaradozóit s kisebb csapatait elvágja és elfogja s őtet e szerint pusztítsa, kevesitse: a nyílt csatáktól óvakodjék, de a nyugtalanításokkal soha fel ne hagyjon, őtet soha pihenni, nyugodni ne engedje, kivált pedig a folyókonnai átszállást akadályozza.”⁷³

1849. május 18-án a minisztertanács az orosz intervenció ellen keresztes háború meghirdetésére nyújtott be előterjesztést⁷⁴ Kossuthhoz, mint kormányzóhoz, aki azt jóváhagyó záradékkal látta el. Az erős vallási töltetű dokumentum a magyarok mellett az ország nemzetiségeihez is szólt, a saját kultúra és vallás védelmére országos keresztes háborúra hívta mindenkit. A miniszteri testület 7 pontban szövegezte meg az ehhez szükséges lépéseket. Az elsőben az intervenció elleni nemzetközi tiltakozás megtételét javasolták, majd a másodikban „általános fölkelésre” hívták fel az ország lakosságát.⁷⁵ A 3., 4., 5. és a 6. pontok az egyházak segítségét kérve imára és egyéb vallási cselekményre buzdították az embereket, így erősítve a haza védelmének motivációját.⁷⁶ Konkrét katonai vonatkozása csak az utolsó pontnak volt: „7. Hogy intézkedés történjék, miképen a határszéleken a beavatkozó muszka sereg elől minden élelmi szerek és szükségletek egész mérőföldrek elháríttassanak, az álladalom tökéletes kárpótlást igérvén azoknak, kiknek ez által kár okoztatik.”⁷⁷, vagyis a felperzselt föld taktikájának alkalmazását rendelték el a behatoló orosz csapatok előtt.

Fontos rögzíteni, hogy egyik esetben sincs teljes átfedés a porosz intézkedéssel, a magyarországi népfelkelés mindkét esetben tartalmilag kevesebb, mint amelyet a korábban tárgyalt dokumentumok magukban foglalnak. A magyar szabadságharc során a népfelkeléshez mint ad hoc eszközhöz nyúlt az aktuális kormányzat, a dokumentumok – a hivatalos kormányzati dokumentumot mindkét esetben több, felhívásjellegű

⁷¹ Uo. 12. pont

⁷² Uo. 11. és 12. pont

⁷³ Uo. 7. pont

⁷⁴ Kossuth Lajos: *Összes Munkái XV. Kossuth Lajos 1848/49-ben. V. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai 1849. április 15. – augusztus 15. 190. Debrecen, 1849.* május 18. A minisztertanács előterjesztése Kossuthhoz a cári beavatkozás elleni keresztes háború meghirdetésére; Kossuth jóváhagyó záradéka; a magyar nemzet ünnepélyes óvása a cári beavatkozás ellen. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xv-150DA/kossuth-lajos-184849-ben-v-kossuth-lajos-kormanyzoelnoki-iratai-1849-aprilis-15-augusztus-15-150E3/190-debrecen-1849-majus-18-a-minisztertanacs-eloterjesztese-kossuthhoz-a-cari-beavatkozas-elleni-kereszteshaboru-meghirdetese-kossuth-jovahagy-1602F/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)

⁷⁵ Uo. 1. és 2. pont

⁷⁶ Uo. 3., 4., 5., 6. pontok

⁷⁷ Uo. 7. pont

rendelkezés egészítette ki⁷⁸ – tanúsága szerint ugyanis nem volt cél a poroszhoz hasonló, állandó intézmény kialakítása. Ennek megfelelően a népfelkelés csak annyiban idomult a közigazgatási rendszerhez, hogy a népfelkelési biztosokat a megyei szintű vezetés (ispán, alispán) jelölte ki.⁷⁹ Amiben a szabadságharc népfelkelése nagyon is hasonlított az 1813-as poroszhoz, az a harc eszközrendszere és metodikája; az ide vonatkozó rendelkezések szövegét olvasva az az érzésünk lehet, hogy azok szerzői – nyelvismeretük okán – nemcsak ismerték, de fel is használták a porosz király ediktumát a népfelkelő harc meghatározása során – még ha sokkal kevésbé

⁷⁸ Kossuth Lajos: *Összes Munkái XII. Kossuth Lajos 1848/49-ben III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén Első rész 1848 szeptember–december 470. Budapest, 1848. december 18. Kossuth rendeletei a népfelkelés megszervezésére.*

a) *Az ország valamennyi törvényhatóságának (Rendelet a népfelkelés és szabad mozgó (guerilla) csapatok iránt.)* <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiii-FDB0/kossuth-lajos-184849-ben-iii-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-első-resz-1848-szeptemberdecember-FDBC/470-budapest-1848-december-18-kossuth-rendeletei-a-nepfelkeles-megszervezesere-121F8/a-az-orszag-valamennyi-torvenyhatosaganak-121F9/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)

b) *Kiegészítő rendelet Magyarország törvényhatóságainak.* <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiii-FDB0/kossuth-lajos-184849-ben-iii-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-első-resz-1848-szeptemberdecember-FDBC/470-budapest-1848-december-18-kossuth-rendeletei-a-nepfelkeles-megszervezesere-121F8/b-kiegeszito-rendelet-magyarorszag-torvenyhatosaganak-1220B/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)

c) *Lukács Sándor győri kormánybiztosnak.* <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiii-FDB0/kossuth-lajos-184849-ben-iii-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-első-resz-1848-szeptemberdecember-FDBC/470-budapest-1848-december-18-kossuth-rendeletei-a-nepfelkeles-megszervezesere-121F8/c-lukacs-sandor-gyori-kormanybiztosnak-12240/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)

d) *Hunkár Antal veszprémi főispánnak.* <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiii-FDB0/kossuth-lajos-184849-ben-iii-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-első-resz-1848-szeptemberdecember-FDBC/470-budapest-1848-december-18-kossuth-rendeletei-a-nepfelkeles-megszervezesere-121F8/d-hunkar-antal-veszpremi-foispannak-12245/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)

Kossuth Lajos: *Összes Munkái XII. Kossuth Lajos 1848/49-ben III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén Első rész 1848. szeptember–december 495. Budapest, 1848. december 22. Kossuth felhívása Magyarország népeihez általános népfelkelésre* <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiii-FDB0/kossuth-lajos-184849-ben-iii-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-első-resz-1848-szeptemberdecember-FDBC/495-budapest-1848-december-22-kossuth-felhivasa-magyarorszag-nepeihez-altalanos-nepfelkelesre-1245A/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)

Kossuth Lajos: *Összes Munkái XV. Kossuth Lajos 1848/49-ben. V. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai 1849. április 15. – augusztus 15. 352. Budapest, 1849. június 27. Kossuth és a minisztérium felhívása a néphez általános népfelkelése és a keresztes háború megindítására.* <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xv-150DA/kossuth-lajos-184849-ben-v-kossuth-lajos-kormanyzoelnoki-iratai-1849-aprilis-15-augusztus-15-150E3/352-budapest-1849-junius-27-kossuth-es-a-miniszterium-felhivasa-a-nephez-altalanos-nepfelkelesre-es-a-keresztes-haboru-meginditasara-16D01/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.) – A felhívás kiadását a jún. 26-i minisztertanács határozta el. (eredeti jegyzet)

⁷⁹ Lásd Kossuth Lajos: *Összes Munkái XII. Kossuth Lajos 1848/49-ben III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén Első rész 1848. szeptember–december 470. Budapest, 1848. december 18. Kossuth rendeletei a népfelkelés megszervezésére.* b) *Kiegészítő rendelet Magyarország törvényhatóságainak.*

részletesen is határozták meg azt, mint porosz elődeik.⁸⁰ A hazai dokumentumok közül talán külön szót érdemel Kossuth 1848. december 18-i rendeletének a) pontja, amelyben a tárgyalat írások közül egyedülként jelenik meg a „guerilla”⁸¹ kifejezés konkrét használata a saját népfelkelőkre.⁸² Kossuth egyik kedvenc kifejezése – mely szinte az összes dokumentumban megjelenik – a „hangya sereg” volt, mely jól leírta a népfelkelőktől elvárt taktika lényegét: kiképzési rendszer híján az intézmény erejét elsősorban nagy tömege adta. E helyütt megjelenik a népesség és a természeti környezet együttes szerepe is.

Később szabályozott formában az európai államok törvényeiben rögzítették a népfelkelés intézményét, mint az ország fegyveres erejének legutolsó, egyben legsebésebb pillérét, így 1868-ban az Osztrák–Magyar Monarchia egészítette ki ezzel az intézménnyel az állandó és tartalékhaderejét. Hazánk törvényei közé a véderőről szóló 1868. évi XL. törvénycikk emelte be a népfelkelést, mely 2. §-a alapján „A fegyveres erőt képezik: a hadsereg, hadi tengerészet, honvédség és népfelkelés.” Feladatát („hivatását”) ugyanezen törvénycikk 9. §-a határozta meg „A népfelkelés háború idején a védelmi erőnek végső megfeszítése, a hadsereg és honvédség támogatására, az ellenség behatolásának megakadályozása, vagy az országba már benyomult ellenség leküzdése végett.”⁸³

A népfelkeléssel kapcsolatos további, főleg szervezési és jogállási kérdéseket a népfelkelésről kiadott 1868. évi XLII. törvénycikk⁸⁴ részletezte, mely alapján annak elrendelésére az ország megszállásának közvetlen veszélye esetén kerülhet sor. A népfelkelés rendeltetését a 3. §-ban rögzítették: „A felkelés rendeltetése: a sorhadat és honvédsereget támogatni az által, hogy a harczszintér előkészítésénél alkalmaztasák, az ellenséget minél több oldalról nyugtalanítsa és károsítsa, a közlekedést megszakítsa vagy helyreállítsa, akadályokat vessen, végre, hogy a küldöncz- és a hadi czélok által igényelt egyéb szolgálatokat teljesítse.”⁸⁵ Érdekeség, hogy 1868-ban viszont, ha

⁸⁰ A tárgyalat 34 és 18 pontokból álló spanyol szabályzat, illetve intézkedés, valamint porosz ediktum 85 paragrafusával szemben a magyar dokumentumok 15, illetve 7 pontban foglalják össze a konkrét, tevékenységre vonatkozó rendelkezéseket. Ezzel szemben a harc legitimálására vonatkozó, magyaró terjedelem az 1849. május 18-án kelt előterjesztésben leginkább az 1809. április 17-i, a szárazföldi korzárkodást elrendelő intézkedéshez hasonlít, viszont lényegesen több, mint a porosz írás esetében. Ezzel kapcsolatban érdekes kitétel, hogy a magyar esetben – a porosz tiltással szemben – kifejezetten arra szólítanak fel, hogy a népfelkelés önszerveződő jelleggel történjen, ne várjon senki központi utasításra.

⁸¹ Itt „szabad mozgó csapatok” értelemben.

⁸² Maga a kifejezés megjelenik a királyi ediktumban is, de csak a spanyol mozgalomra történő hivatkozásként. Lásd Kossuth Lajos: *Összes Munkái XII. Kossuth Lajos 1848/49-ben III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén Első rész 1848. szeptember–december 470. Budapest, 1848. december 18. Kossuth rendeletei a népfelkelés megszervezésére. a) Az ország valamennyi törvényhatóságának (Rendelet a népfelkelés és szabad mozgó (guerilla) csapatok iránt.)*

⁸³ 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800040.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XL.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)

⁸⁴ 1868. évi XLII. törvénycikk a népfelkelésről. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800042.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XLII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)

⁸⁵ Uo. 3. §

úgy tetszik, éppen a 48-as rendelkezések reciproka történik: az intézményi keretek felállítása mellett a tizenkettőből mindössze egy pont tárgyalja a konkrét harcmódot, és itt is inkább a két reguláris haderő kiegészítésén van a hangsúly, semmint önálló harc megvívásán.⁸⁶ Kiegészítésükre – szükség esetén – a „*pénzügyőrség és valamennyi közbiztossági fegyveres közegek*” voltak rendelve. A regularizációra való törekvés az uralkodó által kijelölt parancsnok személyében, valamint minimálisan a ruházatukban („*nemzeti színű karkötő*”, valamint rendfokozati jelzések viselete) jelent meg.⁸⁷

⁸⁶ Ez persze következik a történelmi keretből is, hiszen ezúttal nem konkrét háborús fenyegetés hívta életre a népfelkelést, hanem a hadseregszervezés részeként, állandó jelleggel állították fel.

⁸⁷ Uo. 7. §

3. FEJEZET: A NÉPPEL AZ URALKODÓÉRT. AZ ELSŐ GERILLAELMÉLETEK¹

A gerilla-hadviselés elmélete a XIX. század elején született meg. Az irreguláris harc a kezdetek óta része a háborúk történetének, azonban ennek hadtudományi vizsgálata egészen a francia forradalmi és napóleoni háborúk korszakáig (1792–1815) váratott magára. Az első teoretikusok maguk is részesei voltak az eseményeknek, ugyanis katonai problémákat ekkor még csak katonák vizsgáltak: vagy maguk is partizánok vagy gerillák voltak, vagy a reguláris erő tagjaiként együtt harcoltak a gerillákkal, esetleg mint hódítók elszenvedték az irreguláris erők támadásait. A szakírók a francia forradalom példáján keresztül látták, hogy a felfegyverzett nép hogyan győzte le a forradalom leverésére induló reguláris seregeket, és látták azt is, hogy ebből az irreguláris erőből hogyan alakítottak ütőképes hadsereget a franciák. Ez volt az oka annak, hogy a kor katonai teoretikusai a hadügy e jelenségét tudományos igénnyel kezdték el vizsgálni. A felfegyverzett népben rejlő katonai lehetőségek és azok jellemzőinek általános bemutatásán túl ezeknek a műveknek célja volt az is, hogy ezek a katonák a felkelők példáját egyrészt saját hazájukban is meghonosítsák, illetve elfogadtassák (például Gneisenau, Clausewitz). Emellett saját reguláris fegyveres erőik a felkelők elleni harcra történő felkészítését kívánták segíteni hadelméleti munkáikkal (például Le Mière de Corvey, Jomini). Meg kell még jegyezni, hogy Jomini és Clausewitz felismerték a népfelkelés hadügyre gyakorolt hatását is, és ennek megfelelően a háborúk jelenségét tárgyaló szintéziseikbe a hadügy szerves részeként illesztették be az általuk nemzeti háborúnak, illetve népfelkelésnek nevezett háborús tünetet.

A fejezet tartalmilag két részre osztható: a rövidebb első részben – az előző fejezetben bemutatott spanyolországi gerillaháború kivételével – a francia forradalmi és napóleoni háborúk időszakában kirobbant felkeléseket mutatjuk be röviden, azok történetére és főbb jellegzetességeikre koncentrálna. A hosszabb második részben azokat a katonai szakírókat és teoretikusokat vesszük sorba, akik ezeket a felkeléseket elemezve, idézett műveikkel megalkották a gerilla-hadviselés elméletét.

¹ Könyvünk e fejezete 2016-ban *A néppel az uralkodóért. Az első gerillaelméletek.* (In: *Felderítő Szemle*, 2016/1. szám, 21–57. o.) címmel látott napvilágot.

FELKELÉSEK A FORRADALMI ÉS NAPÓLEONI HÁBORÚK IDŐSZAKÁBAN

VENDÉE

A francia forradalom győzelme után 1793 elején felkelés tört ki a Loire-től délre fekvő Vendée megyében. Az alapvetően mezőgazdasági régió katolikus parasztsága a forradalmi kormányzat brutális elnyomása, a terror fokozódása és a katolikus egyház üldözése után lázadt fel Párizs ellen. A felkelők fegyvereiket először munkaeszközeikből készítették, később az elfogott köztársasági katonáktól szereztek be, és megalakították a Királyi és Katolikus Hadsereget. 1793 tavaszán a felkelés leverésére a Közjóléti Bizottság csapatokat küldött a megyébe, ennek ellenére a Jacques Cathelineau vezette royalisták júniusban bevették Saumur, de Nantes nyári ostroma sikertelen volt és parancsnokuk is meghalt a harcokban. A felkelők kihasználták a terep adottságait, a helyi lakosság támogatását, és gyakori rajtaütésekkel szétzilálták a kezdetben ellenük küldött gyenge kiképzésű és harcértékű köztársasági csapatokat.²

A párizsi kormányzat 1793 második felében több mint 100 000 katonát vezényelt a régióba Louis Marie Turreau, Jean-Baptiste Kléber és Lazare Hoche tábornokok parancsnoksága alatt, akik brutális módszereikkel, a hátország pusztításával lassan visszazorították a gerillaháborút vívó felkelőket. A felperzselt föld taktikáját alkalmazták a köztársaságiak: a lakosságot tömeges kivégzésekkel félemlítették meg, a terményt és az állatokat begyűjtötték, a helyi vezetőket túszul ejtették, a gyanús személyeket elfogták és deportálták.³ Kléber és Hoche csapatai fokozatosan ellenőrzésük alá vonták a vidéket, megerősített pontokat és kaszárnyákat állítottak fel, őrzőerőkkel és különítményekkel fésülték át a régiót.⁴ A fenti taktika elfojtotta a felkelést, 1794 januárjában az új vezetőjét, Henri de la Rochejaqueleint is kivégezték. A harcok azonban 1795-ben a britek és az emigrált royalisták segítségével kiújultak, kiterjedtek a Vendée-től északra és keletre fekvő vidékekre is, de a köztársaságiak lassan ismét fölénybe kerültek. A harcok csak 1796 nyarán fejeződtek be a megyében, de a huhogók mozgalmában még évekig élt tovább a felkelők szelleme. A vendée-i irreguláris harcok felkeltették a kor katonai teoretikusainak figyelmét is (Clausewitz is foglalkozott a témával, de ez a kézirat elveszett), mert példát mutattak a hódítókkal szembeni sikeres fellépésre, de arra is ráirányították a figyelmet, hogy a helyi lakosság védtelen a megszállók brutalitása ellen – becslések szerint a harcok során a lakosság ötöde veszett oda.⁵

² LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 22–24. o.

³ Uo. 24. o.

⁴ BECKETT: *Encyclopedia...* 251–252. o.

⁵ ASPREY: *i. m.* 123. o.; BECKETT: *i. m.* 252. o.

TIROL

Tirol az 1805-ös pozsonyi békeszerződés megkötése óta Bajorország részét képezte. A Bécshez húzó tiroliaiak 1809-ben, az ötödik koalíció háborújának kirobbanásakor lázadtak fel a bajorok ellen, elindítva ezzel a napóleoni háborúk időszakának egyik rövid és sikertelen népfelkelését. 1809 áprilisában Andreas Hofer vezetésével kezdődtek meg a harcok a bajorok és francia szövetségeseik ellen, akiknek csapatait három ízben is sikerült kiűzni a tartományból. Tirol földrajzi viszonyai sok szempontból kedveztek a népfelkelőknek, akik megszállták a hegycsúcsokat, és ezek birtokában ütöttek rajta a völgyekben vonuló ellenséges reguláris csapatokon, de ugyanakkor a tartomány viszonylag kis kiterjedése inkább a megszálló erőknek kedvezett.⁶

A főhadiszíntér francia sikerei (1809. július 5-6-án Napóleon legyőzte az osztrákokat Wagramnál) azonban a felkelők sorsát is előrevetítették: bár Hofer és csapatai augusztus közepére ismét felszabadították Tirolt, szeptemberben mégis kénytelenek voltak visszahúzódní a hegyekbe. Az osztrák csapatok veresége és a megkötött fegyverszünet megfosztotta a felkelőket a reguláris erők támogatásától, így azoktól sem lovassági, sem tüzérségi támogatást nem kaphattak. Meg kell jegyezni azt is, hogy a gyengén képzett és felszerelt felkelők szinte kizárólag a vidék lakosságából kerültek ki, a városi lakosság csupán szimpatizált velük.⁷ Az osztrákokkal 1809. október 14-én megkötött schönbrunni béke Tirolt ismét Bajorországhoz csatolta, a felkelők harca pedig egyre kilátástalanabbá vált. Hofert végül 1810-ben elárulták, és február 20-án kivégezték.⁸

OROSZORSZÁG

Napóleon legnagyobb vereségét Oroszország elleni hadjárata során szenvedte el, melyhez az orosz partizánok harcai is jelentősen hozzájárultak. A végzetes hadjárat 1812. június 24-én indult, amikor a franciák és szövetségeseik hadüzenet nélkül átkeltek a Nyeman folyón. A hódítók Vilnius elérése után Moszkva felé nyomultak, melyet a szmolenszki és a borogyinói csaták után szeptember közepén harc nélkül foglaltak el. A hosszú előrenyomulás, az orosz erőkkel és a partizánokkal való összecsapások hatására Napóleon csapatainak létszáma végesen apadt, Moszkvában már csak erői alig 100 000 főt számláltak.⁹

A francia csapatok szárnyán és hátában az orosz partizánok tevékenysége már 1812 augusztusának végén megkezdődött, és az év hátralévő részében folyamatosan erősödött. A földrajzi tér ebben a hadjáratban is meghatározó volt, de itt nem a terep tagoltsága, hanem óriási kiterjedése hatott a hadműveletekre. A francia ellátási

⁶ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 42. o.

⁷ Uo. 44. o.

⁸ ASPREY: *i. m.* 135–136. o.; BÁNLAKY József: *A magyar nemzet hadtörténelme. 20. rész: A francia háborúk időszaka (1792–1815) D. A Napóleon elleni háborúk. 1805-től 1815-ig. II. Az 1809. évi háború. 8. A tiroliai felkelése.* <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0020/1997.html> [számítógépes dokumentum] Budapest, Arcanum, 2001. (letöltés ideje: 2019. július 9.)

⁹ ASPREY: *i. m.* 140. o.

vonalak elnyúlása azok ellenőrizhetetlenségét okozta, melyek a lovas partizánok fontos célpontjává váltak.¹⁰ A Moszkvából visszavonuló francia csapatoknak így már nemcsak a hirtelen beállt tél és az ellátás nehézségei okoztak egyre nagyobb problémákat, hanem a bátor parancsnokok, mint a Davidov, Seslavin vagy Dorokhov vezette partizánkülönítmények is.¹¹ A Kutuzov vezette reguláris orosz erők távolból követték csupán a visszavonuló franciákat, de ez is legendónek bizonyult, mert az orosz vidék, annak lakossága, az időjárás és a partizánok 1812 végére teljesen felmorzsolták a hódítókat.¹² Az oroszországi kudarc után az 1806-ban legyőzött poroszok is Napóleon ellen fordultak, 1813. április 21-én királyi rendelettel meghirdetve az általános népfelkelést a franciák ellen, mely ediktumot Carl Schmitt a „*partizánság egyfajta Magna Cartá-jának(sic!)*” nevezte.¹³

A forradalmi és a napóleoni háborúk időszakában kibontakozó irreguláris harcok sikerei nyomán a kor katonai gondolkodói vizsgálat alá vették a hadügy e jelenségét. Megállapították, hogy az irreguláris harcok legfontosabb feltétele a nép támogatása – nem véletlen, hogy a szerzők a legtöbb esetben népi háborúnak nevezték a hadügy e jelenségét. A sikeres harcok szempontjából hasonló fontossággal bírt a kedvező, tagolt vagy nagy kiterjedésű földrajzi közeg is. A teoretikusok megvizsgálták az irreguláris harcok taktikai és stratégiai oldalát is: az előbbinél az ellenség hátában és szárnyain mért rajtaütésekre és meglepésekre, míg az utóbbinál a hosszú távú kifárasztásra és felmorzsolásra hívták fel a figyelmet. Néhányuknál komoly hangsúlyt kapott az a tényező is, hogy a hódítókkal szembeni stratégiai siker a hazai vagy külföldi reguláris csapatok nélkül elképzelhetetlen. Mindegyik felkelés során feltűntek tehetséges vezetők is, akiknek a személyisége nemcsak embereikre hatott lelkesítően, de a helyi lakosság szimpátiájának elnyerésében is nagy szerepet játszottak – meg kell jegyezni, hogy ugyanilyen, csak ellentétes előjelű pszichológiai hatást értek el ellenségeik sorában, akik rettegték a partizánok vagy gerillák vezetőit. A fenti események hatására született meg a XIX. század elején a gerilla-hadviselés elmélete, mely napjainkig hatást gyakorol a hadtudományi gondolkodásra.

A KORAI GERILLAELMÉLETEK

FRANCISCO ESPOZ Y MINA

Francisco Espoz y Mina (1781–1836) a félszigeti háború időszakában harcolt a francia megszállók ellen. Navarrai földműves fiaként született. A francia megszállás után 1809-ben csatlakozott az unokaöccse által vezetett gerillacsapathoz, akit azonban

¹⁰ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 47. o.

¹¹ Uo.

¹² ASPREY: *i. m.* 144. o.; BÁNLAKY: *i. m.* 20. rész: *A francia háborúk időszaka (1792–1815) D. A Napóleon elleni háborúk. 1805-től 1815-ig. III. Az 1812. évi háború. 15. A hadműveletek lefolyása.* <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0020/2019.html> (letöltés ideje: 2019. július 9.)

¹³ SCHMITT: *i. m.* 129. o.

1810 márciusában elfogtak a franciák, így a csapat vezetését ő vette át. Az Espoz y Mina vezette gerillák száma folyamatosan emelkedett: a 700 fős létszám 1813-ra elérte a 13 500-at, miközben vezetőjük Navarra katonai parancsnoka lett. Emlékiratait 5 kötetben adták ki, melyek közül az elsőben írt a franciák elleni harcról.¹⁴

Espoz y Mina a főleg a harcokat leíró memoárjában kiemelte, hogy a reguláris erők oldalán harcolva gerilláival nagyban hozzájárult a franciák legyőzéséhez. Navarra vidékein emberei 1812 nyarán 26 000 franciát tartottak sakkban hidak és utak rombolásával, akiknek Marmont seregéhez kellett volna csatlakozniuk. A segédcsoportok elmaradása Espoz y Mina szerint közvetve járult hozzá a franciák Salamancánál elszenvedett vereségéhez (1812. július 22.). Hasonló módon nyújtott támogatást az 1813. június 21-i vittorai győzelemhez is, ugyanis manővereivel megakadályozta Clausel és Foy tábornokok hadosztályainak egyesülését és a csatába való beérkezését.¹⁵ A fenti példák jól bizonyítják, hogy az irreguláris csapatok közvetve elősegíthetik a reguláris csapatok sikereit is, vagyis a köztük való együttműködés kulcsfontosságú stratégiai cél.

A spanyol parancsnok beszámolt arról is, hogy csapatainak felszámolására a franciák több sikertelen kísérlet tettek. 1811-ben a hódítók bosszúhadjáratot indítottak a gerillák ellen, kivégezve minden elfogott katonát és tisztet, sőt azok barátait is Espoz y Mina emberei közül, míg sokuk családját Franciaországba hurcolták. A spanyolok hasonló módon válaszoltak a franciák brutalitására: Espoz y Mina 1811. december 14-én 23 cikkelyből álló ünnepélyes nyilatkozatot tett, melynek első pontjában irtóháborúra hívott fel a franciák minden katonája, parancsnoka és császára ellen. Ha a franciák megölték egyet a tisztjei közül, 4 francia tisztet végeztek ki a gerillák. Ha megölték az egyik katonáját, akkor a spanyol gerillavezér 20 francia katonát öletett meg. Ezzel a brutális módszerrel nemcsak fizikailag, hanem pszichikailag is sikerült megtörni a hódítókat.¹⁶

Espoz y Mina szervezőkészségét bizonyítja, hogy saját erejéből szervezett meg egy 9 gyalogezredből és 2 lovasezredből álló hadosztályt, melyek létszáma a hadjárat végére elérte a 13 500 főt. Hadosztálya 13 erődített helyet foglalt el, több mint 14 000 foglyot ejtett, jelentős mennyiségben zsákmányolt tüzérségi eszközöket, fegyvereket, ruhát, muníciót és élelmet. A saját 5000 fős vesztesége mellett Espoz y Mina 40 000-re becsülte a franciáknak okozott veszteségeket.¹⁷ 1811-től a franciák vérdíjat tűztek ki fejére, és bár számtalanszor sebesült meg a harcok során, ezt sohasem kellett kifizetni.

Espoz y Mina emlékiratának részletéből kiolvasható, hogy a gerillavezér fontosnak tartotta a reguláris csapatokkal való együttműködést, melynek fő formája az ellenség kifárasztása volt, akár brutális eszközökkel is. Az emlékirat helyenként kevéssé tárgyilagos, főleg azon részéről mondható ez el, ahol a szerző saját személyiségének erőnyeit emelte ki, illetve azok döntő hatását a harcok kimenetelére.

¹⁴ BECKETT: *i. m.* 156. o.

¹⁵ FRANCISCO ESPOZ Y MINA: *Fighting in Spain*. In: Walter LAQUEUR: *The Guerrilla Reader. A Historical Anthology*. Philadelphia (PA), Temple University Press, 1977, 46. o.

¹⁶ Uo. 47. o.

¹⁷ Uo. 47–48. o.

JEAN-FREDERIC-AUGUSTE LEMIÈRE DE CORVEY

Jean-Frederic-Auguste Lemièr de Corvey (1770–1832) a spanyolországi harcokat a franciák oldaláról mutatta be. A korábban sikeres zeneszerzőként dolgozó Lemièr katonai pályafutása a vendée-i felkelés idején kezdődött, ahol hadnagyként szolgált, majd harcolt Belgiumban, a német területeken és Spanyolországban. A katonai pályafutása végét jelentő waterlooi csatában ezredesként vett részt. 1822-ben írta meg összefoglaló munkáját a gerilla-hadviselésről („*Des partisans et des corps irréguliers*”), mely Laqueur véleménye szerint az egyik első modern hadelméleti munkának számít e témában.¹⁸

Az emlékirat egyik részének címe igen beszédes: „*Un Peu de Fanatisme*”, vagyis „egy kis fanatizmus”. Lemièr három évet töltött Spanyolországban, ahol csodálattal töltötte el a spanyolok bátorsága, akik gyengén felszerelt és kevésbé fegyelmezett, hazájukat szerető és ismerő gerilláikkal képesek voltak kiűzni országukból a franciákat. A spanyol gerillák hadviselése, a nemzeti ügyükhöz történő ragaszkodása, bátorsága és türelme megdöbbentette a francia teoretikust. A gerillák tudatosan kerültek a franciákkal való nyílt összecsapásokat, a fő eszközük inkább abban állt, hogy minden lehetséges eszközzel, állhatatosan igyekeztek megakadályozni a franciákat saját terveik végrehajtásában. Ennek elérése érdekében minden kisebb francia helyőrséget, kevésbé erős járőrt, magányos katonát, futárt és főként ellátó-oszlopot megtámadtak, lépésről lépésre gyengítve így a hódítókat. Becslése szerint 150–200 gerillacsapat harcolt országszerte a franciák ellen, melyek egyenként 30–40, összesen 6000–8000 katonát öltek meg havonta.¹⁹ Lemièr statisztikája szerint így adódik össze az évenkénti 72 000 fő, a 7 éves gerillaháború alatti 500 000 fős francia veszteség.²⁰ A francia teoretikus ehhez a számhoz még hozzávette a nagy csatákban (Salamanca, Talavera, Vittoria), ostromokban, valamint a járványokban és betegségekben meghaltak becsült számát is, így becslése szerint Napóleon csapatai mindösszesen 800 000 fős veszteséget szenvedtek el a félszigeti háború éve alatt.²¹

Lemièr a spanyolországi események elemzéséhez összevetette azokat a Vendée-ben szerzett tapasztalataival is. A vendée-i felkelők taktikája ugyan hasonlóan csodálattal töltötte el, viszont csapataik szervezetében komoly problémákra hívta fel a figyelmet. A vallási kerületeken (püspökség, kantonok, plébániák) alapuló felkelőosztagok felett nem állt központi irányítás: a tábornokok felett nem volt egy főparancsnok, vagyis nem mutatkozott meg egy központi akarat, így stratégia sem. Ezzel szemben a spanyolok kísérletet tettek a gerillák központi irányítására.²² Megállapította, hogy mind Vendée-ban, mind Spanyolországban bátor és tetterre kész parancsnokok voltak azok, akik a reguláris csapatok mellett harcoló irreguláris csapatokkal sikereket értek el. Bár

¹⁸ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 113. o.

¹⁹ J. F. A. LEMIÈRE (sic!) DE CORVEY: *Un Peu de Fanatisme*. In: Walter LAQUEUR: *The Guerrilla Reader. A Historical Anthology*. Philadelphia (PA), Temple University Press, 1977, 64. o.

²⁰ Uo. 62. o.

²¹ Uo. 64–65. o.

²² Uo.

közöttük kevés képzett katona vagy tekintélyes ember volt (molnárok, orvosok, pásztorok, egyházi emberek inkább), ők mégis megértették a gerillaharc lényegét, sajátos szabályait. Ez utóbbiakról azt írta Lemièrre, hogy amennyiben ezeket sikerül feltérképezni, akkor az minden későbbi hódítóknak hasznára válna, aki ellen egy megszállt országban népi ellenállás bontakozik ki.²³

A részlet címében szereplő fanatizmus forrását Lemièrre a bosszúban mutatta ki. Az egyszerű emberek közül csak kevesen ragadnak fegyvert országuk megszállásakor, hiszen professzionális katonák ellen kevés eséllyel szállhatnak harcba. Amikor azonban saját vagyonuk semmisül meg, vagy elvesztik családjukat a harcokban, akkor gyökeresen megváltozik a hozzáállásuk, mindenkit az egyéni bosszú, fanatizmus kezd vezetni. E pszichológiai elem, a lelkesítő fanatizmus nélkül nem alakul ki irtóháború, melyet a népi háború egyik megnyilvánulásának tartott. A nép köréből származó gerillák számára ugyanis már nincs visszaút, az ellenség kegyelmében nem bízhatnak, ezért minden eszközt megragadnak a harcban. Minél több ellenséges katonát pusztítanak el a felkelők, annál közelebb kerülnek a sikerhez, vagyis az ország felszabadításához. Éppen ezért tartja fontosnak Lemièrre, hogy a meghódított népességgel szemben igazságosan kell bánni a hódítóknak, mely gondolatot talán az egyik legfontosabb tanulságnak tartjuk a későbbi, felkelők elleni harcok szempontjából.²⁴

Lemièrre a hódítók oldaláról vizsgálta a vendée-i és a spanyol irreguláris harcokat, mely során rámutatott arra, hogy a gerillák alapvetően más taktikával és stratégiával harcolnak a hódítókkal szemben. Ő is kiemelte a terep fontosságát, melyet a felkelők sokkal jobban ismernek ellenfeleiknél, így adottságait előnyükre tudják fordítani. A felkelők szervezettségét és központi vezetését külön hangsúlyozta, mely vezetés főleg akkor válik fontossá, amikor a megszállt ország reguláris hadserege megsemmisül. Végezetül megjegyzendő a pszichológiai elem fontossága a szemben álló felek mind-egyikénél: a fanatizmus áthatja a felkelőket, így lelkesíti őket, míg a fizikai pusztulástól való félelem megrettentí a hódítókat, akik így elveszítik harci kedvüket.

DENISZ VASZILJEVICS DAVIDOV

Denisz Vasziljevics Davidov (1784–1839) orosz költő és katonai teoretikus az 1812-es Oroszország elleni francia hadjárat időszakában megszervezett partizánosztagok egyik parancsnoka volt. A francia inváziót megelőzően, mint lovassági tiszttel Bagration szárnysegédjeként szolgált. 1807-től harcolt a franciák ellen, Oroszország inváziójának kezdetén egy lovasdandárt irányított. 1812 szeptemberében megbízták egy lovas partizánegység felállításával, melynek feladatként a franciák hátában és szárnyain végrehajtott műveleteket szabták meg. Tettei miatt Davidov nemzeti hős lett, részt vett a felszabadító háborúkban és ott volt 1814-ben Párizs elfoglalásakor. A napóleoni háborúk után többször nyugdíjazták, majd reaktiválták, így vett részt az orosz–perzsa háborúban és a lengyelországi felkelés elleni harcokban. Katonai szakírói tevékenysége a

²³ Uo. 63. o.

²⁴ Uo. 64–65. o.

napóleoni háborúk befejezése után kezdődött: több írása foglalkozott a franciák elleni harcokkal, melyek közül az egyik legfontosabb, „*A partizántevékenység elméletének tapasztalata*” 1821-ben jelent meg.²⁵

A fejezetben feldolgozott egyik forrás ez utóbbi műből származik, mely részlet tulajdonképpen a partizánháború rövid összefoglalását adja. Davidov meghatározása szerint a „*partizánháború teljes hosszúságukban átfogja és elvágja azokat az utakat, amelyek az ellenséges hadsereg hátszágától addig a területig húzódnak, amely a csapatokkal, élelemmel, lőszerrel való ellátására van kijelölve.*”²⁶ Ezzel ugyanis a partizánok elzárják az ellenség erejének és fennmaradásának forrásait, vagyis Davidov az ellenség utánpótlásának pusztítását jelölte ki a partizánok fő célpontjaiként. A hódítók forrásainak elapadása együtt jár ugyanis erőik fogyásával, csapataik lassan fegyvertelenné válnak és felbomlik bennük a fegyelem. Véleménye szerint a partizánháború az ellenséget „...*erejében megfogyatkozottatva, éhesen, fegyvertelenül, s a függelem óvó kötelékeitől megfosztva juttatja saját hadseregének csapásai alá,*” tehát szükség van a reguláris erőkkal való együttműködésre is a hódítók legyőzéséhez.

Mint az előzőekből is kitűnik Davidov a partizánháború legnagyobb hatékonyságát az ellenséges utánpótlás pusztításában látta. Felismerte, hogy a francia forradalom időszakában a létrejövő tömeghadseregek hatalmas mennyiségű élelmiszertől, lőszer-től és katonáktól függnek, melyeket beszerezni a gyéren lakott elfoglalt területekről nem lehet, azokhoz hozzájutni és azokat szállítani csak a harccselekmények határain kívülről lehet. Ennek további magyarázatára kettéosztotta a hadszínteret harctérre és a tartalékok területére, mely utóbbi folyamatosan ellátja termékeivel (lőpor, újoncok és egyéb tartalékok) az előzőt. A partizánok tevékenységi területeként e fenti kettő között elhelyezkedő teret jelölte ki, ugyanis míg a harctér és a tartalékok területe az ellenséges hadsereg és az erődök jóvoltából jól védett, e köztes területen gyakorlatilag nincsenek akadályok, nincs védelem a felkelők előtt. Megerősített állomáshelyekről ugyan írt, melyek a térségen átvezető főútvonal egész hosszában szolgálnak a szállít-mányok védelmére pihenőhelyként, de ezek sohasem képesek az egész hadsereg ellát-mányát megvédeni. Minél nagyobb a távolság a harctér és a tartalékok területe között, annál nagyobbak vélte Davidov a partizánháború hatékonyságát.²⁷

Davidov tanulmányából az is kiolvasható, hogy a partizán csapatok tevékenységét a harc kezdetétől fogva igyekeztek összehangolni, központi irányítás alá vonni. Az összehangolt támadások elsődleges, alapvető célpontjaiként az embereket, a lőszert és a fegyvereket, valamint az élelmet jelölte meg. Emberek nélkül ugyanis nem valósítható meg a háború, lőszer nélkül nem lehet harcolni a tűzfegyverekkel, élelem nélkül pedig élni, így harcolni sem lehet. Az orosz teoretikus szerint ettől a „*három alapvető*

²⁵ BECKETT: *i. m.* 53. o.; GOTTFREICH László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1974, 541. o.; SPENCER C. TUCKER (ed.): *Encyclopedia of Insurgency and Counterinsurgency. A New Era of Modern Warfare.* Santa Barbara (CA), ABC-CLIO, LLC, 2013, 141–142. o.

²⁶ DENISZ VASZILJEVICS DAVIDOV: *A partizánháborúról.* In: GOTTFREICH László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1974, 542. o.

²⁷ Uo. 542–544. o.

*életelemtől*²⁸ csak úgy fosztható meg az ellenség, ha „... ezeket megsemmisítjük a háttérországból a harctérre vezető útjuk folyamán, azaz a partizánháború eszközével.”²⁹ Ez nem más mint az ellenség kifárasztása, indirekt eszközökkel való térdre kényszerítése, hiszen e három hiányában megszűnik minden harctevékenység a harctéren.

Az ellenség számára léteznek másodlagos szükségek is, úgymint a ruha, a lábbeli és az egyéb fegyverszállítványok, sebészeti és kórházi felszerelési tárgyak, futárok és adjutánsok (parancsvivők), a sebesülteket és betegeket szállító járművek, valamint a magas beosztású hivatali személyek. E szükségletektől megfosztva lerongyolódik az ellenséges sereg, a sérültek és betegek ellátása ellehetetlenül, így nőnek a veszteségek is, míg az összeköttetésben fontos szerepet játszó futárok és adjutánsok, valamint a magas beosztású személyek elfogása megbontja az ellenséges hadsereg irányítási rendszerét.³⁰

Az orosz teoretikus kiemelte, hogy a reguláris erővel történő együttműködés kulcsfontosságú a háború egészét tekintve, ugyanis a partizánok tevékenysége kihat az ellenséges hadsereg fő hadműveleteire is. Az irreguláris csapatok mesterséges akadályokkal, lerombolt átkelőkkel képesek akadályozni az ellenség erőinek átcsoportosítását, ezzel lehetőséget adnak saját főerőiknek a súlypontképzésre és a rajtaütésre. A partizánok által emelt akadályok nehezíthetik továbbá az ellenség visszavonulását is, így az üldöző még inkább szorongathatja az üldözöttet.³¹ Davidov munkájának további érdeme, hogy a fizikai hatások mellett felhívta a figyelmet a partizánháború erkölcsi hatásaira is, mely véleménye szerint „... *aligha marad el az anyagi hatása mögött.*”³² A partizánháború egyrészt képes feltámasztani a megszállt területek lakosságának hanyatló lelkierejét, megszerezve így azok támogatását, képes elrettenteni az ellenséggel való együttműködéstől, képes buzdítani a saját reguláris hadsereget, másrészt képes megingatni, aláásni az ellenséges csapatok erkölcsi erejét, valamint képes rémületet kelteni az ellenség közlekedési útvonalain, mely nyomán a fegyelem megbomlik, és az ellenséges hadsereg szétzúlik.³³

Az orosz teoretikus külön kiemelte, hogy az oroszországi viszonyok nagyban különböznek az európaiaktól. Az ország területi kiterjedése nem hasonlítható össze más európai országgal, valamint az eltérő katonai hagyományok miatt más típusú fegyveres erőt alakítottak ki az oroszok. A partizánháború szempontjából ez utóbb említett különbség leginkább a könnyűlovasságnál jelenik meg: az európai országok könnyűlovas-alakulatai a reguláris hadsereg szerves részét képezik, Davidov véleménye szerint ezek a hadsereg fő részei nélkül önálló feladatok végrehajtására alkalmatlanok. Ezekkel a csapatokkal állította szembe országa könnyűlovasságát, mely ugyan a reguláris harcban elmarad európai riválisaitól, viszont az önálló vállalkozásokban utánozhatatlan. A partizánháború legfontosabb eszközei ők: a kozákok az ellenséges

²⁸ Uo. 545. o.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo. 546. o.

³¹ Uo.

³² Uo. 547. o.

³³ Uo.

hadsereg közlekedési útvonalainak támadásával hatalmas zűrzavart okoztak, nagyszámban ejtettek foglyokat és zsákmányoltak hadianyagot az ellenség hátában és szárnyain.³⁴ Davidov reményét fejezte ki, hogy a zabolázhatatlan kozákok idővel képesek lesznek majd elérni „...az állam hadereje más részeinek színvonalát,” rávilágítva arra a szükségszerűségre, miszerint az irreguláris csapatok egy részének a harcok során reguláris csapatokká kell válniuk.³⁵

Egy másik írásában a Napóleon ellen harcoló partizánok mindennapi életét mutatta be.³⁶ Az írás 1812 augusztusa utáni állapotokról számol be, amikortól Davidov maga is egy lovas partizánegység élén küzdött a hódítókkal. Az orosz teoretikus beszámolt az előrenyomuló franciák okozta hatalmas pusztításról, mivel csapataik 30-40 verszta (1 verszta = 1066 m) hosszú menetvonalat alkottak a főváros irányába történő előrenyomulásuk során. A reguláris csapatokat szekerek és martalócok sora követte, akik maguk mögött csak felégetett falvakat hagytak. Davidov parancsa szerint elsőként az érintett terület lakosságával igyekezett felvenni a kapcsolatot, azonban leírása alapján ez nem is volt olyan egyszerű feladat, ugyanis amikor katonáival megközelítették az útba eső településeket, ott zárt kapukkal és vasvillával, csákánnyal és fejszével felfegyverkezett, ellenséges szándékú lakókkal találkozott. Az előreküldött lovasok hiába mondták el a helyieknek, hogy a közeledő katonák oroszok, gyakran rájuk lőttek és csak a vakszerencsén múlt, hogy nem sérültek meg.³⁷ Az ilyen incidensek után Davidov partizánjai fokozott óvatossággal közelítettek minden lakott településhez, amelyek lakosait egy idő után azért sikerült meggyőzni a hovatarozásukról. Az orosz szakíró különös hangsúllyal emelte ki, hogy nagyon fontos volt a lakossággal való kapcsolatfelvétel, egyrészt hogy azok ne veszítsék el a reményüket az orosz hadsereg visszatérésében, másrészt a lakosság bizalmának elnyerésével információkat is gyűjthetett így módon a francia csapatok mozgásáról és tevékenységéről.³⁸

Az orosz nép bizalmának megnyerését szolgálta az egyenruháik lecserélése is: a helyiek – nem ismervén a katonai egyenruhákat – az öltözékük miatt franciáknak hitték a partizánokat. Davidov és emberei saját maguk tapasztalták meg, hogy a partizánháborúban nem elég a nép nyelvén beszélni, át kell venni szokásaikat és úgy is kell öltözni, mint ők. Ennek megfelelően a partizánok paraszti kaftánt öltöttek, szakállt növesztettek és a nép egyszerű nyelvén kezdtek el beszélni – maga Davidov is csak a Szent Anna-rend keresztjét és Szent Miklós ikonképét viselte ruházatán. A partizánok parancsnoka igyekezett felkészíteni a lakosságot a hódítók elleni harcra is: amellet hogy fegyvereket és lőszert osztott szét a lakosság között, konkrét akciókra buzdította őket, amelyek során akár a megtévesztést és a brutalitást is megengedhetőnek tartotta. Azt javasolta, hogy a faluba érkező franciákat fogadják barátságosan, étellel és főleg itallal. A lerészegedő katonáktól szedjék el fegyvereiket, majd öljék meg őket.

³⁴ Uo. 547–549. o.

³⁵ Uo. 549. o.

³⁶ Denis DAVYDOV: *Partisans Against Napoleon*. In: Walter LAQUEUR: *The Guerrilla Reader. A Historical Anthology*. Philadelphia (PA), Temple University Press, 1977, 49–53. o.

³⁷ Uo. 49. o.

³⁸ Uo. 50. o.

Figyelmeztetett azonban arra, hogy a megölt ellenség holttesteit és felszerelési tárgyait titkos helyeken égessék is el, különben a hódítók más katonái bosszút állhatnak rajtuk. A feladatok végrehajtásával a falvak vezetőit bízta meg, szigorúan szóban, nehogy az esetlegesen ellenséges kézre jutó írásos parancsok a lakosság elleni harcra buzdítsák a hódítókat.³⁹

Az orosz lovas partizánok főleg az ellenséges szállítmányokat igyekeztek elfogni, és első sikereik után a franciák külön vadásztak a csapatra. Sokszor apró dolgokon múltott a megmenekülésük, de egy idő után tudatosan alkalmazták a megtévesztést és figyelemelterelést az ellenük küldött katonák ellen. A valódi szálláshelyüktől nagy távolságra gyűjtöttak tüzeket, folyamatosan változtatták pozíciójukat és foglyul ejtettek mindenkit, akivel csak találkoztak. A rajtaütéseket előre eltervezték, a tervezett napon pirkadat előtt indultak és a meglepetésszerű akcióik során igyekeztek minél nagyobb károkat okozni az ellenségnek, mind anyagban, mind pedig emberben – ez utóbbinál főleg foglyokat igyekeztek ejteni.⁴⁰ Davidov azt vallotta, hogy a lovaskülönítmények számára az a legbiztosabb pozíció, ha állandó mozgásban vannak, hiszen ez bizonytalanságot kelt a franciákban és erőik megosztására kényszeríti őket. Az orosz példa alapján pedig az „öld meg és tűnj el” taktikát tartotta a partizánok legfőbb feladatának.⁴¹

Davidov felismerte, hogy a létrejövő tömeghadseregek elleni irreguláris harc egyik legfontosabb módszere az ellátórendszer folyamatos és a hadszíntér teljes területén történő veszélyeztetése. Oroszország területi kiterjedése segítette a francia ellátási vonalak elleni harcot, melynek fő célpontjai az élelem, a muníció és az emberutánpótlás voltak. A támadások azonban nem lehettek volna sikeresek az orosz lakosság támogatása nélkül: az orosz katonai szakíró gondot fordított mind a lakosság megnyerésére, mind pedig annak a hódítók elleni harcra való felkészítésére is. Meg kell jegyezni, hogy az orosz partizánok sikeres harcai nemcsak emberi és anyagi veszteségeket okoztak Napóleon csapatainak, hanem katonáinak morálját is aláásták, míg ezzel párhuzamosan az orosz lakosság kitartását és harci szellemét erősítették.

CARL VON DECKER

Carl von Decker (1784–1844) porosz tábornok a francia forradalmi és napóleoni háború után írta le tapasztalatait a partizán-hadviselésről. Egy porosz tábornok fiaként, 13 évesen került be a porosz hadseregbe. Az 1806–1807-es háborúban hadnagyként szolgált a tüzérségnél, harcolt Eylaunál és Friedlandnál, ahol kitüntették a legmagasabb porosz kitüntetéssel, a Pour le Mérite-tel. 1815 után tovább szolgált a porosz hadseregben, 1835-ben ezredessé léptették elő. Termékeny katonai szakíró volt, a tüzér-

³⁹ Uo. 52. o.

⁴⁰ Uo. 50–51. o.

⁴¹ Uo. 51. o.

ségi és lovassági szabályzatok mellett írt a francia forradalmi háborúkról, Napóleon itáliai hadjáratáról és a korában tapasztalható irreguláris harcokról is.⁴²

Decker rövid értekezésében a partizán-hadviselés jellemzőit, sajátos szabályait és az ideális partizánt mutatta be.⁴³ Véleménye szerint korának katonái könnyebbnek tartották az irreguláris hadviselést, mint amilyen az a valóságban, holott a hagyományos háborúhoz képest itt minden esetben különleges tulajdonságú parancsnokokra és rendkívüli kvalitású emberekre van szükség, nem elegendők az általános képességű katonák. A partizánakciókat mindig kis létszámú csoport hajtja végre, ezért van nagy felelőssége a parancsnokoknak, akik az embereket válogatják, mert Decker szerint az ilyen akció sikere nem a létszámon, hanem az emberek ösztönös vitézségén múlik.⁴⁴ A siker másik kulcsában a lakosság meggyőzését, támogatásának elnyerését jelölte meg – amennyiben ezt a célt eléri a partizánok, folyamatosan mozoghatnak, nem kell egy helyben maradniuk, mégis mindenhol és mindenkor jelen lesznek.⁴⁵

A porosz teoretikus nem próbált teljes alaposságú elemzést készíteni az irreguláris hadviselés módjairól és módszereiről, mert véleménye szerint egyszerűbb lenne azt leírni, hogy hogyan nem harcolnak a partizánok, mint azt ahogyan valójában teszik. Mégis néhány példára, vagyis a hadtörténelemre, katonai teoretikusok (Ewald és Emmerich) munkáira hivatkozva a partizánharc 11 formáját különítette el. „A partizánok által leggyakrabban végrehajtott vállalkozások az alábbiak:

1. Az ellenség muníciójának, fegyvereinek és ruházatának megszerzése vagy elpusztítása;
2. Az ellenség lótelepeinek vagy ellátóoszlopainak megszerzése;
3. A katonai járművek, utánpótlási pontok és málhaszekerek megszerzése vagy elpusztítása (különösen ostromok idején);
4. Az ellenség számára a hadszíntérről nem, csak a távoli hátországból beszerezhető ellátmány megszerzése;
5. A hadi- és egyéb pénztárak megszerzése;
6. A fegyver- és lőszergyártó üzemek és más katonai létesítmények pusztítása, vagy a saját létesítményeink megóvása;
7. A katonai építkezéshez fontos anyagok, mint a hidakhoz való faanyag vagy az erődítésekhez felhasználható eszközök elszállítása;
8. Hadifoglyok kiszabadítása;
9. Az ellenség tábormozgásainak, magas rangú civil személyek túszul ejtése, értékük váltásdíj követelése;
10. Az ellenség jelentéseinek elfogása;
11. Az ellenséges hadtestekről, erődített helyekről stb. megszerzett fontos információk továbbítása. ...”⁴⁶

⁴² BECKETT: *i. m.* 56. o.; TUCKER: *i. m.* 143–144. o.

⁴³ Carl von DECKER: *On Partisan War*. In: Walter LAQUEUR: *The Guerrilla Reader. A Historical Anthology*. Philadelphia (PA), Temple University Press, 1977, 58–61. o.

⁴⁴ Uo. 58. o.

⁴⁵ Uo. 59. o.

⁴⁶ Uo. 60. o.

A fenti vállalkozások célja egyértelmű: minél nagyobb, érezhető károkozás az ellenségnek nagyobb harccselekményekbe való belebonyolódás nélkül, vagyis inkább indirekt stratégia alkalmazásával. Decker hangsúlyozta, hogy a partizánnak kerülnie kell a közvetlen harcérintkezést az ellenséggel, ha céljai harc nélkül is elérhetőek, ugyanis a harcokban megsérült társai ellátására, valamint a veszteségei pótlására is kevés reménye van. Ha azonban nincs más út a céljaihoz, és nem tudja elkerülni a harcot, akkor azt a legnagyobb bátorsággal kell megvívnia. Mivel az ellenség számára ő törvényen kívüli, és így nem védi őt sem a hadijog sem más, soha nem teheti le a fegyvert, vagyis végsőkig kell harcolnia. Kudarccsal esetén a lehető leggyorsabban el kell hagyni a területet, az előre megbeszélte találkozási pont felé kell vonulni, vagyis minden lehetőséget meg kell ragadni a harcosoknak a csapat létének fenntartására, így a harc további folytatására. Különösen igaz ez a csapat vezetőjére, aki nélkül Decker szerint a partizánok elvesztek.⁴⁷

Véleménye szerint a fent említett példák a partizán-hadviselés folyamatos fejlődése miatt számtalan variációban is megjelenhetnek a hadügyben, átfedés és keveredés is megfigyelhető közöttük. A reguláris hadviselésben létező szabályok itt nem jelentkeznek, hiszen a partizán és ellenele között mindig is aszimmetria áll fenn. A partizán számára azonban a fortély, a meglepés, az erő kifejtés, a merészség, a kockázatvállalás és – mindenek felett – a szerencse azok a tényezők, melyek megmutatják az utat az ellenség legyőzéséhez. *„Egyszer az egyik, egyszer a másik vezet a sikerhez. De ami ma megment, az holnap elveszejthet”* – írta a porosz teoretikus.⁴⁸

Decker külön részt szentelt az ideális partizán személyiségének is. Az emberek kiválasztásánál külön hangsúlyozta, hogy a lehető legnagyobb titokban kell a harcosokat toborozni, de a titoktartás eredményességétől függ a siker vagy a kudarc a későbbiekben, vagyis a partizán tevékenységek teljes ideje alatt is. A partizánparancsnokok figyelmét felhívta arra, hogy csekély számú, de bátor harcos csodákra képes, míg a gyávák tömegeivel nem lehet elérni semmit sem. Az igazi bátorság a feddhetetlen moralitásban rejlik, tehát nem vak és gondolkodás nélküli, melyről azt tartotta Decker, hogy főleg az alkoholból fakad. Hangsúlyozta, hogy a fegyelem minden felett áll az irreguláris csapatok körében is, ezért óvakodni kell a toborzás során az elbocsátott tisztoktól és a dezertőröktől, akik számára feldolgozhatatlan lesz az a tény, hogy itt új lappal kezdenek, vagyis nem számít a múltjuk, korábbi rendfokozatuk.⁴⁹

A porosz teoretikus úgy vélte, hogy az ideális partizán kellő eleganciával bír, ismeri a világ dolgait, határozott, meggyőző modorú és képes bármi áron maga mellé állítani az ellenséges kémeket, akármilyen társadalmi osztályból származzanak is. Fontos, hogy képes legyen hatni a nőkre, mert ők – a papsággal együtt – olyan dolgokat ismerhetnek, melyek sokszor a legtöbb és a legmegbízhatóbb információként szolgálnak a felkelők számára. A partizán számára a nép támogatása létfontosságú, amiért mindent meg kell tennie, vallotta Decker, így nem csoda, hogy akárhol tűnik is fel, mindenki

⁴⁷ Uo. 61. o.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo. 58. o.

üdvözli őt. Ezt a támogatást fegyelmezett magatartásával tovább erősítheti: eltérően a zsákmányoló martalócoktól, ha a partizánnak valamit le kell foglalnia a néptől, akkor az egyszerű embereknek biztosnak kell abban lenniük, hogy megkapják a lefoglalt anyagukért az ellentételezést. A partizánt így a nép az ország felszabadítójának fogja tisztelni, akitől elvárja, hogy védje meg őt az ellenségtől.⁵⁰ Jól érzékelhető a szövegben, hogy Decker partizánjai inkább a középosztály tagjai, mint egyszerű emberek, melynek magyarázatát származásában, valamint a porosz tiszteket jellemző elitista magatartásban látjuk.

Decker tanulmányában a partizán-hadviselés és a partizán fontos jellemzőit emelte ki. Az irreguláris hadviselés egyik kulcsának a nagyfokú mobilitást tartotta, mely mind a győzelmek, mind pedig az esetlegesen bekövetkező vereségek idején a felkelőcsapat biztonságának fontos eleme. Felhívta a figyelmet arra, hogy a nép támogatása nélkül nem érhető el siker: bár a porosz teoretikus ideális partizánja előkelőbb származású, a nép bizalmát mindenképp el kell nyernie és rá kell támaszkodnia a hódítók elleni küzdelemben. Ennek megfelelően – eltérően az átlagos katonákat kívánó reguláris hadviseléstől – a partizán-hadviselésben különleges személyekre és személyiségekre van tehát szükség, és erre már a harcosok kiválasztáskor kiemelt figyelmet kell fordítani a partizánok vezetőjének. A porosz szakíró élete későbbi szakaszában az 1830-as években zajló algériai felkeléssel is foglalkozott, ahol a franciák immár gyarmatosítóként szembesültek az Abd el-Kader vezette felkeléssel.⁵¹

AUGUST WILHELM ANTONIUS NEIDHARDT VON GNEISENAU

August Wilhelm Antonius Neidhardt von Gneisenau (1760–1831) porosz tábornok az 1806-os porosz vereséget követő katonai reformok egyik vezéralakja, a népfelkelés eszméjének hirdetője volt. Szász származású katonaként 1780-tól az osztrák hadseregben, majd 1782–1783 között brit parancsnokság alatt Észak-Amerikában szolgált. Itt ismerkedett meg az amerikai függetlenségi háborúban alkalmazott irreguláris hadviseléssel és a hazáját védő, felfegyverzett nép erejével. 1786-ban lépett porosz szolgálatba, végigharcolta a forradalmi és napóleoni háborúkat. 1806 után Gerhard Johann David von Scharnhorsttal a Katonai Újjászervezési Bizottság élén együtt irányították a porosz hadsereg megreformálását. Az első katonai teoretikusok egyike, aki felismerte a felfegyverzett népben rejlő katonai potenciált: amikor az oroszországi kudarc után Poroszország hadat üzent Napóleonnak, a franciák elleni harcban Gneisenau kulcszerepet szánt a népfelkelés csapatainak. 1815 után félreállították és nyugdíjba küldték. Az 1830-ban kitört lengyel felkelés miatt Poroszország egy hadsereget mozgósított keleti határain, melynek parancsnokává Gneisenaut nevezték ki. A parancsnokságán kitört kolerajárványban halt meg 1831-ben. Emlékiratai, javaslatai és tervezeti jelentős katonai szakírói munkák, e fejezetben két írását mutatjuk be.⁵²

⁵⁰ Uo. 59. o.

⁵¹ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 114–115. o.

⁵² GOTTRICH: *i. m.* 523. o.; PERJÉS: *Clausewitz.* 65–67. o.

Gneisenau a népfelkelés eszméjéről írt röpiratában⁵³ a felkelt nép harcát a hódítók elleni fegyveres küzdelem egyik ideális és magasztos típusaként mutatta be. A poroszok számára szégyenletes tiltsiti béke megkötése után az egyébként szász származású katona attól félt, hogy Napóleon Poroszország megmaradt önállóságát is megszünteti, ugyanis a 42 000 főben maximalizált „...*jelenlegi katonai erőink legfeljebb azt teszik számunkra lehetővé, hogy a kedvező eredmény legkisebb valószínűsége nélkül becsülettel bukjunk el.*”⁵⁴ A csekély létszámú reguláris porosz hadsereg mellett azonban „*léteznek olyan ellenálló erők, amelyeket a kormányok ez ideig nem vettek figyelembe, vagy féltek tőlük, s amelyek a harc kedvező kimenetelével kecsegtetnek bennünket. Ez pedig: a nép felfegyverzése.*”⁵⁵ Véleménye szerint a nép felfegyverzésének ideje elérkezett, a megkezdett államreformok mellé mindenkinek fel kell sorakoznia, így biztosítva egyrészt az egységet, másrészt a politikai vezetés kontrollját. A röpirat kiállt a megkezdett porosz újjáépítés eredményei mellett, melyek más német területeken is vonzóak lehetnek: kiemelte a városok önkormányzatiságát, az új alkotmányt, melyek által lehetővé válik egy távolabbi cél, a német egység megvalósítása is.

Az egyszerű nép fontos alkotóeleme ennek a folyamatnak: ösztönző erőt jelent majd számára a megteremtett új haza, ezért „...*pajzsot ragad ügyünkért a betolakodókkal szemben.*”⁵⁶ A belső ösztönzés mellett külső erők is segítik a nép harcát, melyek közül elsőként Spanyolország példáját emelte ki Gneisenau. A franciák ellen a saját fegyverüket kell bevetni, ugyanis „*semmitől sem félnek jobban ellenségeink, mint a népfelkeléstől, de nem is hozza ilyen hihetetlen módon semmi más egy nemzet erőit felszínre.*”⁵⁷ A francia forradalom példája azt mutatta meg, hogy ha ellenség támad a házára, akkor a hazaszeretettől fűtve mindenhol jelentős tömegek szállnak vele szembe. A katonai teoretikus szerint a porosz nép harci szellemét az elnyomókkal szembeni elkeseredés, az uralkodóhoz való lojalitás, az alkotmány nagybecsülése, a hazaszeretet és a bosszú táplálja majd. Gneisenau tisztában volt azzal, hogy a franciaországi példa nemcsak a nép erejét mutatta meg, hanem arra is rávilágított, hogy a felfegyverzett lakosság saját uralkodójára, vagyis a meglévő politikai vezetésre is veszélyes lehet. Éppen ezért a népfelkelést sokan elleneztek a porosz katonai körökben: nekik szólhatott az alábbi mondat: „*Ha ezeket az erőket megfelelően irányítjuk, kedvező eredményt kell elérniük,*”⁵⁸ vagyis a népfelkelést szigorú kontroll alatt kell tartani.

Gneisenau a népfelkelés néhány szabályára külön felhívta a figyelmet. Úgy vélte, hogy bár a felkelők létszámukban többszörösen felülmúlják a hódítókat, azokat képzett parancsnokoknak kell irányítani. Az ellenséget a szárnyakon szétszórt ütközetekkel kell lekötni és kifárasztani, így egy későbbi döntő csatában van esély a felkelők győzelmére. Érdekes, hogy Gneisenau a kifárasztó harcok napszakaként a nappalt, míg a döntő

⁵³ August Wilhelm Antonius Neidhardt von GNEISENAU: *A népfelkelés eszméjéről*. In: GOTTFREICH László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1974, 524–529. o.

⁵⁴ Uo. 524. o.

⁵⁵ Uo. (Gneisenau kiemelése)

⁵⁶ Uo. 525. o.

⁵⁷ Uo. 526. o.

⁵⁸ Uo.

csatánál az éjszakát jelölte meg ideálisnak.⁵⁹ Felismerve a tömeghadseregek logisztikájának sebezhetőségét, a porosz teoretikus az indirekt harcmodor fontos elemeként említette meg az utánpótlási vonalak elleni támadásokat, melyek az ellenségnél lőszer- és emberhiányhoz vezetnek az egyébként sem teljesen biztonságos hadszíntéren. „*Ki van zárva, hogy az ellenség sokáig bírja ezt a harcmodort.*” – jelentette ki Gneisenau.⁶⁰ A felkelők sikerei nyomán az ellenség élőereje csökken, ezzel párhuzamosan pedig egyre többen állnak a felkelők sorai közé, akik között egyre csak nő a harci tapasztalat.

A népfelkelés alapigazságai közül az elsőt abban látta a porosz teoretikus, hogy egy kisebb nemzet is legyőzheti a katonai értelemben túlerejű ellenséget, hiszen a hódítók mindig kevesebb embert képesek csak felvonultatni, mint az ellenük védekező nemzet. Gneisenau szám adatokkal is igazolta fenti tételét: egy 15 milliós országban másfél millió 18–29 év közötti és egymillió 30–39 év közötti férflalakkal lehet számolni, akiknek csupán a harmada is elegendő erőt biztosíthat a hódítókkal szemben. Egy jól működő monarchia kormányzása egy ideális államban képes ezeket az embereket fegyverbe szólítani, akik az uralkodójukért és államukért harcolni is fognak.⁶¹

A röpirat második alapigazsága szerint a népfelkelés segítségével a jelentős kiadásokkal járó állandó hadseregek létszámát jelentősen lehet csökkenteni. Gneisenau szerint az állandó hadsereg harci morálját és közösségi szellemét felül fogja múlni a népfelkelés ereje, így nemcsak anyagi, hanem katonai előnyökkel is jár a nép fegyverbe szólítása. Túlerőben támadó ellenséggel szemben könnyen alakulhat ki kedvezőtlen helyzet, „*ha viszont közvetlenül a népre ruházzák az otthon védelmét, azzal felébresztik, kiterjesztik s fenntartják benne a harci szellemet s mindenkor biztosítják a nagyobb létszám fölényét.*”⁶² Poroszországban a fentebb említett okok miatt azonban jelentős volt a népfelkeléssel szembeni bizalmatlanság és félelem, ezért Gneisenau ókori példákkal is igyekezett meggyőzni a szkeptikusokat: Sertorius hispániai, Claudius Civilis belgiumi és Arminius germániai harcai is bizonyították a nép fölényét a reguláris erők felett. A siker, valamint a felkelők lojalitása mellett szólt továbbá III. Frigyes Vilmos porosz király közkedvelt személye, a jó alkotmány, valamint a magasztos ügy mellett való harc is.⁶³ A szerző elkötelezettségét jelzi az is, hogy a felkelés tervét általánosságban felvázoló szöveget azzal zárta, hogy az „*balul nem üthet ki, a sikerért alulírott fejével felel.*”⁶⁴

Amíg az idézett szöveg egy népfelkelés elvi alapjait fektette le, az észak-németországi általános fegyveres felkelés alaptörvénye a nép harcának gyakorlati oldalára koncentrált.⁶⁵ A szöveg bár aláírás és keltezés nélkül maradt fent, Gneisenau keze írásával 1808 nyarán készült.⁶⁶ A dokumentum első sora rögzíti, hogy a haza védelme

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo. 526–527. o.

⁶² Uo. 527.

⁶³ Uo. 528–529. o.

⁶⁴ Uo. 529.

⁶⁵ [August Wilhelm Antonius Neidhardt von GNEISENAU]: *Kivonat Észak-Németország Franciaország elleni általános fegyveres felkelésének alaptörvényéből.* In: GOTTFREICH László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1974, 530–532. o.

⁶⁶ Ld. GOTTFREICH: *i. m.* 672. o., 423. számú jegyzet.

mindenki kötelessége, ugyanis „...*aki nincs velünk, ellenünk van*”, vagyis ellenség.⁶⁷ A honvédelem minden 17 év feletti férfira kötelezettséget ró, akiket fel kell fegyverezni, valamint kokárdával és azonosítószámmal kell ellátni. Amennyiben valaki lóval rendelkezik, akkor a lovasságnál teljesít majd szolgálatot.

Mivel a haza védelme mindenkitől feltétel nélküli szolgálatot és együttműködést kíván, aki azt bármilyen módon akadályozza, szigorú büntetéssel fenyegették. A sorozással kapcsolatos feladatokban az állami szervek mellett az egyház szerveire és lelkészeire is számítottak. A népfelkelés alapegységei a zászlóaljok voltak, melyek tisztjeit és altisztjeit – eltérően a reguláris hadseregben működő elvekkkel – az ott szolgáló katonák maguk választották ki. A felkelők összességét a dokumentum nemzeti hadseregnek nevezte, ezzel is utalva arra, hogy alapvetően szabályozott fegyveres erőről van szó, mely azonban mégsem azonos az állandó hadsereggel.⁶⁸

A felfegyverzett nép feletti irányítás természetesen a politikai vezetés kezében összpontosult. A dokumentum rögzítette, hogy a fegyveres felkelés idején a tartományok élére „*fő-tartományfőnököt*”, két „*tartományfőnököt*” és több „*helytartót*” kell állítani, akik korlátlan hatalommal, minden állami és magánvagyonnal rendelkeznek és a honvédelem érdekében minden eszközt felhasználhatnak, ha azzal árthatnak a betörő ellenségnek. Minden polgári hatóságot a fent említett tisztségviselők alárendeltségébe utaltak, ők lettek a felfegyverezhető férfiak összeírásának, valamint a szükséges fegyverek, élelem, erődítési munkákhoz szükséges eszközök összegyűjtésének felelősei is, de a tartományban tevékenykedő katonai egységek parancsnokaival is tanácskozhattak a tartomány védelmi feladatairól. Véleményünk szerint ezekkel a rendelkezésekkel is a korábban említett félelmeket igyekezett eloszlatni Gneisenau, bizonyítva, hogy a felfegyverzett nép mindenkor a kormányzat rendelkezéseit hajtja végre, és nem fenyegeti a fennálló politikai rendszert.⁶⁹

A haza védelmére kelő férfiaknak mentességet ígértek a telkük utáni szolgáltatások alól, amennyiben a függetlenségi harcban végig részt vesznek – a hazaszeretet mellett ez komoly motivációnak számított. Ezzel párhuzamosan a honvédelmet bármilyen módon akadályozók teljes vagyonek Kobzásra számíthattak, mely ingóságokat a háború sebesültjei, illetve a hadiárvák között osztották volna szét.

A konkrét katonai kérdéseket tekintve elmondható, hogy a szövegben világosan elkülönülnek a harcászati és a hadászati kérdései. Megjelennek a hadszíntér-előkészítés körébe tartozó elemek is: az ellenség betörésekor a felhalmozott gabonát és a malmok legfontosabb darabjait el kellett szállítani, és a vidéket teljesen ki kellett üríteni, vagyis a felperzselt föld taktikáját kell alkalmazni a honvédő háború idején. A nők és gyerekek biztonsága érdekében őket az északi körzetek felé kellett irányítani, míg bizonyos városok megerődítését is előírta a rendelkezés. A betörő ellenség mozgásának figyelését a határvidékektől kezdve megszervezték, a megszerzett információkat

⁶⁷ [GNEISENAU]: i. m. 530. o.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Uo. 530–531. o.

pedig jelzőberendezéssel (a korban gyakori optikai távíróval) kellett továbbítani.⁷⁰ Gneisenau tervezetében a fegyveres felkelés stratégiáját is rögzítette. A betörő ellenséggel szemben azonnal fel kell venni a harcot, de a kor napóleoni hadászati elveinek megfelelő döntő csatát – hacsak a siker teljesen nem biztos – kerülni kellett. Ehelyett stratégiai célként az ellenséges erők kifárasztását jelölte meg, melynek eszközét a kisháború megvívásában látta, vagyis a felkelőknek az ellenséget folyamatos éjszakai harcokkal kellett fárasztani, a főerői elől történő kitéréssel párhuzamosan a szárnyain és a hátában való tevékenységükkel. A szöveg végén az ellátás körébe tartozó kérdések is megjelennek: amennyiben a felkelés Berlinben törne ki, az ott folyó lőszergyártás zavarásával lőszerhiány is előidézhető az ellenség soraiban.⁷¹ Kiemelte még, hogy az ország fojtópontjain, az „erős szorosokban”, ahol az ellenség túlereje nem érvényesülhet, makacs ellenállást kell kifejteni.⁷² A szövegben érezhető a korban megjelenő igény a német egység békés megteremtésére is, mely a felkelés mögött meghúzódó egyfajta ideológiának is tekinthető. Az egység vezetőjeként Poroszország tűnik fel, mely a szabad alkotmányt és a haza szolgálatáért járó jutalmakat ígért mindenkinek, aki csatlakozik hozzá. A szöveg végén megismétlődik a korábban idézett gondolat: „*Ha teljes erővel munkához látunk, lehetetlenség, hogy az ellenség sokáig bírja ezt a harcmódot.*”⁷³

A Gneisenautól származó szövegekből a népfelkelés elmélete és gyakorlata is kiolvasható. A porosz katonai teoretikus Észak-Amerikából származó tapasztalatait igyekezett átültetni az 1806-os trauma utáni Poroszországba, megoldást kínálva a mindösszesen 42 000 reguláris katonát fegyverben tartható, legyőzött európai nagyhatalom katonai problémáira. A népfelkelők motivációját a hazaszeretethez, a királyukhoz való lojalitásba és a bosszúvágyba látta, melyek egyfajta ideológiai alapot is jelentettek a hódítók elleni harcokhoz. Az elitista porosz vezetés távolságtartással tekintett a népfelkelésre, ugyanis attól féltek, hogy a felfegyverzett nép nemcsak a franciák, hanem ellenük is fel fog lépni. Erre válaszul Gneisenau aprólékosan mutatta be a felkelők feletti kormányzati kontrollt, mely biztosította az uralkodó és rezsimjének irányítását e fegyveres erő felett. A hódítók ellen (akiket nem nevez nevén, hiszen hivatalosan Poroszország nem állt hadban Napóleonnal) a kifárasztás stratégiáját hirdette, melyről azt tartotta, hogy az elhúzódó háború esetén győzelemre vezethet. A két, Gneisenau által írt szöveg elemei később az 1813. április 21-én a népfelkelésről szóló királyi rendeletben (Landsturmedict) is megjelentek.

ANTOINE HENRI JOMINI

Antoine Henri Jomini (1779–1869) svájci származású katonai teoretikust Clausewitz mellett a XIX. század legjelentősebb és legtermékenyebb katonai szakírójaként említik. Mint a XIX. századi hadviselés kiváló történésze és elméleti szakírója, már életében

⁷⁰ Uo. 531. o.

⁷¹ Uo. 532. o.

⁷² Uo. 531. o.

⁷³ Uo. 532. o.

nemzetközi hírnevet szerzett magának. Francia, majd 1813-tól orosz szolgálatban harcolta végig a forradalmi és napóleoni háborúkat, mely idő alatt bontakozott ki hadtudományi munkássága. Kezdetben Napóleon hadművészetét vizsgálta, majd a háborúk vége után a hadtörténelem példáit bemutatva az egész hadtudományt próbálta meg rendszerbe foglalni. Felismerte a hadművelési művészet létezését a harcászat és a hadászat mellett. Orosz szolgálatban jelentős beosztásokat töltött be, de önálló parancsnokként sohasem tevékenykedett. A felkelők irreguláris harcáról Spanyolországban szerzett tapasztalatokat, melyek hatására később kutatta a forradalmi hadviselés jellemzőit is. Jomini „*A hadművészet kézikönyve*” című összefoglaló művét Clausewitz „*A háborúról*” című szintézisével együtt a XIX. századi katonai szakirodalom legjelentősebb alkotásának tartják.⁷⁴

„*A hadművészet kézikönyvéből*” csupán témánk, a felkelés elmélete szempontjából jelentős részekkel foglalkozunk. Jomini a művében világosan elkülönítette a hadművészetet, mint a háborút meghatározó összes kombinációkkal és a végrehajtó hadműveletekkel foglalkozó tudományt alkotó területeket: „*A hadművészetet rendszeren öt tisztán katonai részre osztják: a stratégia, a magasabb taktika, a logisztika, a hadmérnökség és a kis taktika. Van azonban ennek a tudománynak egy lényeges része, amelyet igen helytelenül mindaddig kihagytak a felsorolásból, ez pedig a katonapolitika.*”⁷⁵ A katonapolitika tartalmazza mindazon megfontolásokat, melyek alapján az államférfiak dönthetnek a háború megindításáról, valamint a hadműveletekről is, vagyis e terület határozza meg azt, hogy mikor lép hadba egy állam. A háborúk különböző fajtáit Jomini tíz cikkelyben különítette el, egyrészt a kitűzött célok megvalósításához szükséges hadműveletek természete, másrészt a kívánt hatás eléréséhez szükséges erőfeszítések nagysága, harmadrészt a tervezett vállalkozások méretei alapján, melyek mögött a katonapolitikai megfontolások fontos szerepet játszanak.⁷⁶ A népfelkelés a spanyolországi példán keresztül jelenik meg a francia teoretikus tipológiájában.

A „*hódításvágytól sarkallt vagy más okból végrehajtott invázió*” típusának leírásakor Jomini rögzítette, hogy a franciák 1808-as spanyolországi inváziója „*...a spanyol nép létét fenyegette, és végzetessé vált elindítójára.*”⁷⁷ A Napóleon bukásához is hozzájáruló hadjáratat bebizonyította, hogy „*kényes dolog inváziót indítani egy elkeseredett és minden áldozatra kész nép ellen, amely ezenfelül még arra is számíthat, hogy hatalmas szomszédja katonával és pénzzel támogatja.*”⁷⁸ Az itt bemutatott nemzeti ellenálláshoz

⁷⁴ GOTTFREICH: i. m. 566–567. o.; [Antoine Henri] JOMINI: *A hadviselés alapelveiről. Részletek. Szemelvények a XIX. század burzsoá katonai teoretikusainak és szakíróinak műveiből. I.* Budapest, ZMKA, 1973, (vál. és bev. Ölvedi Ignác) 3–8. o.; John SHY: *Jomini.* In: VESZPRÉMY László (szerk.): *A korai stratégiai gondolkodás. Tanulmányok.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2005, 209–245. o.

⁷⁵ Antoine Henri JOMINI: *A hadművészet meghatározása.* In: GOTTFREICH László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1974, 569. o.

⁷⁶ A háborúk különböző fajtái: a jogok érvényesítéséért indított háború; politikai szempontból védő, katonai szempontból támadó háborúk; az érdekháborúk; szövetségeseikkel és szövetségeseik nélkül megvívott háborúk; az intervenció háborúk; a hódításvágytól sarkallt vagy más okból végrehajtott invázió; az ideológiai háború; a nemzeti háborúk; polgárháborúk és vallási háborúk; kettős háború. Uo. 569–595. o.

⁷⁷ Uo. 579–580. o.

⁷⁸ Uo. 580. o.

hasonló jelenség mutatkozott meg Jomini szerint 1828-ban az orosz–török háború során is, amikor a görög lakosság nem támogatta a törököket az orosz invázió ellen.

Az ideológiai háborút, mely gyakran keveredik össze a nemzeti küzdelmekkel és a polgárháborúkkal, Jomini így jellemezte: „*Katonai szempontból nézve a dolgot, ezek a háborúk azért rettenetesek, mert a támadó hadsereg nemcsak katonai erőkkel találja magát szemben, hanem elszánt tömegekkel.*”⁷⁹ Vagyis a tömegek, más szóval a nép harcának hátterében komoly, meghatározó ideológia húzódik meg, melynek szerepe az egész háború alatt megmarad. Az eddigiek tükrében nem véletlen, hogy a műben később részletesebben tárgyalt nemzeti háború néhány szabálya is megjelent a szövegben. Az 1808-as spanyolországi, „*teljes egészében nemzeti*” háborút példaként idézve a hódítóknak el kell foglalni és meg kell hódítani az egész országot, a várakat ostrommal be kell venni és az összes tartományt le kell igazni a siker érdekében.⁸⁰ A kemény szavakkal leírt feladatok már előrevetítik, hogy Jomini a nemzeti háborút a fegyveres küzdelem különleges fajtájaként tartotta számon.

„*A nemzeti háborúk ... a legfélelmetesebbek*”, ugyanis ezek „*...egy egész nép, vagy legalábbis a nép többsége ellen irányulnak, amelyet a függetlenség nemes tüze lelkesít.*”⁸¹ A VIII. cikkelyben Jomini saját és a francia hadsereg spanyolországi tapasztalatait írta le: a hódító hadsereg az ilyen országban csak a tábora területét birtokolja, élelmét csak fegyverrel szerezheti meg és szállítmányai folyamatos veszélyben vannak. Mindezekből az következik, hogy a hódítás csak időleges és bizonytalan, hiszen az invázió után az ország területének kis részét ellenőrzik, és a logisztikai problémák miatt ez a terület is csak időlegesen tartható. Ebben a háborúban az ellenség egyszerre van mindenütt jelen, az általános ellenséges hangulat, mely által még a nem harcolók is segítenek, elrejti a felkelőket és megzavarja a támadókat.⁸²

Kortársaihoz hasonlóan a svájci származású teoretikus szerint a nép a kormánya szavára ragad fegyvert, és urai állnak a mozgalom élére, akiket a felkelők uralkodójuk iránti hűségük és hazaszeretetük miatt követnek. A nemzeti háború így mindvégig az uralkodó osztály irányítása alatt marad, nem tör a meglévő hatalmi struktúrák átalakítására, csupán a hódítók kiűzését célozza, vagyis nem kell attól tartani, hogy az 1789-es franciaországi események megismétlődnek. Véleményünk szerint a fentiekkel Jomini is a nemzeti háború ügye mellé kívánta állítani a nemességet, arról próbálva meggyőzni őket, hogy egy jól működő állam lakói nem törnek az államot irányító uralkodó és uralkodó osztály ellen, tehát a népet bátran fegyverbe lehet szólítani.⁸³

A szövegben utalásokat találunk a nemzeti háború és a földrajzi tér kapcsolatára. Jomini szerint a tengerparttal bíró országok területén erős ellenállásra lehet számítani, ugyanis flottájuk vagy a velük szövetséges más tengeri hatalmak segítségével kimeríthetetlen utánpótlással rendelkeznek mind anyagilag, mind morálisan. Mégis a hegyi vagy a kiterjedt erdőségekkel rendelkező országokat, területeket (Ausztria,

⁷⁹ Uo. 584. o.

⁸⁰ Uo. 585. o.

⁸¹ Uo. 586–587. o.

⁸² SHY: *i. m.* 232. o.

⁸³ JOMINI: *A hadművészet meghatározása.* 587. o.

Burgundia, Kaukázus) tartotta a legveszélyesebbnek, ahol a szorosok, az erdők, a cserjések és a zegzugos vidékek számos veszélyt rejtenek az inváziós erők számára.⁸⁴ Ezek a veszélyek különösen akkor válhatnak végzetessé, ha a felkelőket, „...a lakosság ellenállását fegyelmezett csapatokból álló tekintélyes mag támogatja.”⁸⁵ Jomini itt a gerilla-hadviselés valamennyi teoretikusának egyik meghatározó kérdésére, a reguláris erők kulcsfontosságú támogatására hívta fel a figyelmet, akik nélkül a népi felkeléseket könnyen le lehet verni.

Az országát védő nép taktikáját kis erőkkel végrehajtott, meglepetésszerű támadások jellemzik, a felkelők jó terepismeretük, a lakosság támogatása, kiváló hírszerzésük segítségével tudnak felülkerekedni az inváziós erőkön. Az eddigiekből fakadó mozgékonyosságuk pedig lehetővé teszi az ellenség valamennyi tervének megghiúsítását, az összeköttetési vonalainak elszakítását, szállítmányainak elfogását, raktárainak felégetését.⁸⁶ A sikertelen spanyolországi invázió tapasztalataival rendelkező Jomini szavaiba a kétségbeesés hangja is belevegyül: „Minden tervünkben csalódnunk kell, és amikor a legjobban összehangolt mozdulatok, a leggyorsabb és legfárasztóbb menetek után már azt hisszük, hogy erőfeszítéseink végéhez értünk és villámként lecsaphatunk, nyomát sem találjuk az ellenségnek, legfeljebb táborainak visszamaradt bűzét.”⁸⁷ A szövegből kitűnik, hogy a felkelők az ellenséges erők fizikai pusztítása mellett komoly lélektani hatásnak is kiteszik azokat, vagyis direkt és indirekt módon is küzdenek a hódítók ellen. Bizonytalan a teoretikus akkor, amikor a nemzeti háború elleni hatékony módszer keresi: véleménye szerint a hatékony fellépéshez egy mindent ellenőrizni tudó, mindent fedező és biztosító, óriási katonai erőre van szükség, amely mellett egy külön kikülönített csoportosítás is harcol a felkelők ellen.

A nép ellenállásának csökkentéséhez a meghódított ország lakosságának lecsillapítására jó politikára, fegyelmezett csapatokra és igazságosságra van szükség, mely hosszú idő elteltével lassan biztosíthatja a sikert. A legjobb mégis az, állapítja meg végül, ha el sem indul egy ilyen háború, mert az nagy valószínűséggel irtóháborúba torkollik. Ha mégis szükség van a nép ellenállására, akkor annak legbiztosabb formája egy egyes rendszer, a hadsereg népi tartalékainak előkészítése, azaz a regularizált nemzetőrség lehet, mely nem más mint középút a reguláris hadsereg és a népfelkelés között.⁸⁸ Véleményünk szerint Jomini, aki katonaként egész életében reguláris hadseregek soraiban szolgált, tartott a könnyen ellenőrizhetlenné és irányíthatatlanná váló nemzeti háborúktól és emiatt – számos kortársához hasonlóan – távolságtartással közelített a kérdés felé.

„A hadművészet kézikönyvének” további cikkelyeiben is találunk megjegyzéseket a nemzeti háborúról, melyek azt bizonyítják, hogy a kor hadviselésének fontos tünetét, megjelenési formáját látta benne a svájci származású teoretikus. Az ellátólerakatok és a menetek kapcsolatáról szóló XXV. cikkelyben rögzítette, hogy a nemzeti

⁸⁴ Uo. 587–588. o. és 609. o.

⁸⁵ Uo. 588. o.

⁸⁶ [Antoine Henri] JOMINI: *The Art of War*. Westport (CT), Greenwood Press, é.n., 38. o.

⁸⁷ JOMINI: *A hadművészet meghatározása*. 588–589. o.

⁸⁸ Uo. 592. o.; SHY: *i. m.* 233. o.

háborúban a hódítók ellen küzdő lakosság mindenre rátámad és mindent elpusztít, ezért az előretörés – hacsak nincsenek a műveletek közelében katonai erővel biztosított élelmezési szállítmányok és ellátóbázisok – szinte lehetetlen.⁸⁹ A hegységekben zajló hadászati műveleteket elemző XXVIII. cikkelyben megjegyezte, hogy „...a hegyvidéki jellegű országokban a védelem különösen előnyös, ha az a háború nemzeti jellegű: ekkor a teljes nép felkel otthonaik védelmében, magasztos okok által lelkesedve, konokul. Ilyenkor minden előretörés drága.”⁹⁰ A diverziókat leíró XXXVI. cikkelyben megjelenik a partizán személyisége is: az ideális felkelőt kevésbé jellemzi a hideg, számító merészség, mint inkább az ügyesség és a lélekjelenléte, melyek megóvják őt a felesleges veszélytől.⁹¹

A menetből vagy téli szállásra vonuláskor történő beszállásról szóló XXXIX. cikkely szövegéből kiolvasható, hogy a korábbi időszakban (értsd XVII. – XVIII. század) október végén a hadviselők táborba szálltak és a téli időszakban a szemben álló felek csupán kis erővel, előőrsöt alkotó előretolt csapatokkal harcoltak. Taktikai szempontból tekintve ezekről a vállalkozásokról elmondható volt, hogy a partizánok műveleteihez hasonló, rajtaütéseken alapuló katonai akciók voltak.⁹² A felderítést és az ellenség manővereiről történő információszerzést vizsgáló XLII. cikkelyben Jomini leírta, hogy bár az orosz kozákok és partizánok 1812-ben sokat segítettek az orosz hadvezetésnek az elfogott francia levelekkel és az ellenséges csapatok mozgásáról figyelmeztető információkkal,⁹³ mégsem tartotta hasznosnak a felkelők e területen történő alkalmazását. Úgy gondolta, hogy bár a partizánok az ellenség műveleti vonalain történő működésük során képesek lehetnek információt szerezni az ellenség tevékenységeiről és manővereiről, azonban ezeknek az információknak a saját parancsnokságra történő eljuttatása – a nehézkes kommunikáció miatt – szinte lehetetlen. Erre a feladatra ezért a partizánok helyett felderítők és kémek alkalmazását javasolta.⁹⁴

Jomini fő művének XLV. cikkelye a lovasság kérdéskörét vizsgálja. A teoretikus itt több helyen megemlítette az irreguláris lovasság jelentőségét: a szemből támadó ellenséges lovasság szárnyai ellen vezetett támadásukat hatékonyabbnak tartotta, mint a reguláris lovasságét, de úgy vélte, hogy főként a szórványos összecsapások során mutatkozik meg igazi erejük. Véleménye szerint ezekből az irreguláris lovasokból kiváló partizán csoportokat lehetne szervezni. Példaként az orosz irreguláris lovasokat, a kozákokat állította, akik saját hazájuk területén a logisztikai útvonalak veszélyeztetésével komoly problémákat okoztak a francia csapatoknak.⁹⁵

„A hadművészet kézikönyve” hasonló céllal íródott, mint Clausewitz nagy szintézise, vagyis Jomini is a kor hadügyének átfogó elemzését kívánta elvégezni. A francia, majd orosz oldalon szolgáló teoretikus saját élményein is alapuló művében fontos

⁸⁹ JOMINI: *The Art of War*. 131. o.

⁹⁰ Uo. 152. o.

⁹¹ Uo. 205. o.

⁹² Uo. 225. o.

⁹³ Uo. 249. o.

⁹⁴ Uo. 246. o.

⁹⁵ Uo. 287. o.

szerepet kapott a nemzeti háború témája, mint a kor hadviselésének egyik jellegzetes tünete. Kortársaihoz hasonlóan a katonai szakmára hivatásként tekintő Jomini kelendő távolságtartással írta le ezt a jelenséget, így nem véletlen, hogy a nép háborúját ő is csak a politikai vezetés szigorú kontrollja alatt tartotta megvalósíthatónak. Fontos tényezőként emelte ki a népet, a nemzetet mozgósító ideológiát, mely egyrészt a hódítókkal szemben ellenszenvből, másrészt a hazaszeretetből és uralkodójuk iránt érzett lojalitásból fakadt. A kor hadseregeit jól ismerő Jomini számára is nyilvánvaló volt, hogy a fegyveres erők hatékony tevékenységéhez biztos logisztikára van szükség, melyet az ellenséges területen leginkább a felkelt nép tömegei veszélyeztetnek. A felkelők harcának elemzésekor a svájci származású teoretikus a harc földrajzi terét is górcső alá vette, és felhívta a figyelmet arra, hogy nem mindegyik terület alkalmas a partizánküzdelmek számára. A potenciális ellenség vizsgálata, leírása mellett Jomini választ keresett arra is, hogy a felfegyverzett népet hogyan lehet a leghatékonyabban felhasználni a politikai célkitűzések eléréséhez: véleménye szerint a már említett politikai kontroll mellett a regularizált nemzetőrség, mint szervezeti forma biztosíthatja ezt a mindenkori állam számára.

CARL VON CLAUSEWITZ

Carl von Clausewitz (1780–1831) porosz katonai teoretikust a világ egyik legnagyobb hatású katonai gondolkodójának tartják. Clausewitz 12 éves korában került a porosz hadsereg állományába, porosz majd orosz oldalon harcolta végig a forradalmi és napóleoni háborúkat. Berlini tanulmányi alatt megismerkedett Scharnhorsttal és Gneisenauval, akik mellett részt vett az 1806-ban induló katonai reformok kidolgozásában és végrehajtásában. 1812-ben orosz szolgálatban harcolt Clausewitz, ahol közeli és alapos képet kapott a franciák ellen küzdő orosz partizánok tevékenységéről. A hadjáratokban szerzett tapasztalatait, azokkal kapcsolatban kialakult gondolatait folyamatosan rögzítette, melyeket a háborúk után egy összegző munkában kezdett összefoglalni. E szintetizáló, a modern hadügyet áttekintő alkotáson haláláig dolgozott, de befejezni nem tudta. Halála után, 1832-ben felesége és barátai adták ki a befejezetlen „*A háborúról*” című művét, mely a mai napig meghatározza a katonai gondolkodást.⁹⁶

Clausewitz hatalmas életművet hagyott az utókorra, számtalan feljegyzés, vázlat és egyéb szöveg formájában, melyek közül csupán „*A háborúról*” című munkájának a felkelések elméletével kapcsolatos részeit kívánjuk részletesen bemutatni, mely életműve összegzésének tekinthető. Fontos megemlíteni, hogy a porosz katonai teoretikus óriási hatást gyakorolt a XIX. és XX. század felkeléselméleteire, ezért e témájú munkásságát a korábban citált szerzők bemutatásához képest bővebben vizsgáljuk, így röviden szólnunk kell azokról a korábbi műveiről is, melyek a népfelkelésről írt fejezet előzményeiként szolgáltak. Christopher Daase és Werner Hahlweg tanulmányaikban rögzítették, hogy Clausewitz 1810–1811-ben a berlini Hadiakadémián a kisháborúkról tartott kurzusa keretében már elemezte a vendée-i, a tiroli és a spanyolországi felkelé-

⁹⁶ TUCKER: *i. m.* 108–110. o.

seket, mely kurzus alapul szolgált a felkelésekről szóló későbbi körvonalazódó elméletekhez. Az „*Előadások a kisháborúkról*” című művében a porosz teoretikus a létszámok közötti eltérésekben határozta meg a legfontosabb különbséget a reguláris háború és a kisháború között. Ezt a XIX. században jelentkező hadügyi jelenséget Johann von Ewald, Andreas Emmerich és Scharnhorst munkáin keresztül mutatta be, részletesen és módszeresen vizsgálva a harcászati és a szervezési kérdéseket is.⁹⁷

„*A zászlóalj a csatában*” című rövid írásában Clausewitz a kisháborúk során jelentkező gyakorlati problémákat vizsgálta meg.⁹⁸ A kisháborúkban érdekes jelenség, hogy a reguláris csapatok egyébként merész és bátor katonái sokkal jobban félnek az aktuális veszélyektől, mint ha egy hagyományos háborúban harcolnának. A vállalkozó szellemű huszárok vagy lövészek viszont, akiknek rengeteg tapasztalatuk volt a különböző jellegű küldetések végrehajtásában, a kisháború során sokkal nyugodtabbak és összehozottabbak, mint a sorgyalogság katonái. Clausewitz ennek okát a könnyűcsapatok jellegzetes karakterével magyarázta meg: az itt harcolók képesek okosan váltani a nagy merészség és az óvatos figyelem között, és tudják kezelni a háborúban jelentkező félelmet is.⁹⁹ Az itt leírt egyéni kezdeményezőkézség később a felkelők egyik fontos tulajdonságaként jelenik majd meg fő művében. A félelem minden harcoló emberben jelentkezik, ám azt a reguláris erőknél valami mindig elnyomja, a könnyűcsapatoknál viszont a természetes ösztön tanítja meg erre a katonát. A reguláris háborúban és a kisháborúban is fontos szerep hárul a katona egyéni okosságára és merészségére, de az utóbbiban ennek sokkal nagyobb a jelentősége.¹⁰⁰ A porosz teoretikus felhívta a figyelmet arra, hogy a reguláris műveletek során az eszesség és a koordináció elengedhetetlenül fontos a csapatok vezetésének megtervezéséhez, viszont az ellenség mögöttes területein vívott kisháborúban a nagy energiának és a veszélyek elleni bátor fellépésnek kell dominálnia. Clausewitz szerint ugyanez igaz a leleményességre és az improvizációra is, melyeket a merészség és az óvatosság tudatos kombinációinak tartott.¹⁰¹

Az 1812-ben írt „*Bekennntnisdenkschrift*”-ben (állásfoglalás, hitvallás) már konkrét javaslatokkal állt elő a teoretikus: a korábban említett francia és spanyol harcokat példaként említve vázolta fel egy franciaellenes poroszországi felkelés tervét, melyben az irreguláris alakulatok felállításától, azok szervezetétől, harcászataról és stratégiai céljairól is értekezett. A három részből álló állásfoglalásában amellet érvelt, hogy az esetlegesen 1812-ben kirobbantott franciák elleni háború akkor lehet sikeres, ha a reguláris porosz hadsereggel együtt a sebtében kiképzett és felfegyverzett nép is együtt küzd a hódítók ellen. A siker egyik fontos előfeltételét a hadjárat elindítását, ezzel

⁹⁷ Christopher DAASE: *Clausewitz and Small Wars*. In: Hew STRACHAN – Andreas HERBERG-ROTHER: *Clausewitz in the Twenty-First Century*. New York (NY), Oxford University Press, 2007, 183. o.; Werner HAHLEWEG: *Clausewitz and Guerrilla Warfare*. In: Michael I. HANDEL (ed.): *Clausewitz and Modern Strategy*. London, Frank Cass, 1986, 127–128. o.

⁹⁸ Carl von CLAUSEWITZ: *A Battalion in Battle*. In: Walter LAQUEUR: *The Guerrilla Reader. A Historical Anthology*. Philadelphia (PA), Temple University Press, 1977, 29–30. o.

⁹⁹ Uo. 29. o.

¹⁰⁰ Uo. 29–30. o.

¹⁰¹ Uo. 30. o.

együtt a nép felfegyverzését elrendelő politikai akaratban látta.¹⁰² Clausewitz később az oroszországi hadjárat során, immáron orosz szolgálatban tapasztalta, hogy mennyire sikeres az orosz partizánok küzdelme Napóleon csapatai ellen. Vizsgált témánk szempontjából nézve az események történetét feldolgozó „Az 1812-es oroszországi hadjárat” című munkájára is előtanulmányként tekinthetünk.¹⁰³ Hahlweg szerint Clausewitz már fő műve megírása előtt világos képpel bírt „...a nép átfogó és hatásos ellenállásának alapvető megnyilvánulásáról,”¹⁰⁴ vagyis a gerillaháborúról, annak szervezési és harcászati kérdéseiről, a felkelők harcában rejlő lehetőségekről és annak korlátairól, valamint a kibontakozó népfelkelés társadalmi és politikai fontosságáról.¹⁰⁵

A franciák elleni felkeléseket elemző elméleti munkák és a megtapasztalt események beépültek élete fő művébe, „A háborúról” című munkába is. E könyv egyik célkitűzése az volt, hogy a napóleoni időszak háborúit filozófiai mélységű modern rendszerbe foglalja, ezért a vizsgált időszakban jelentkező összes hadügyi tünetet, így a gerillaháború témakörét is megvizsgálta a porosz teoretikus. A műben a védelemről szóló hatodik könyv a népfelkelésről szóló 26. fejezete mellett számos helyen feltűnik a jelenség, mely részeket az alábbiakban külön-külön tárgyaljuk és elemezzük. Fontosnak tartjuk azonban kiemelni, hogy a jelenség vizsgálata – Clausewitz saját szavaival – „...inkább az igazság kitapintását, mint objektív elemzést jelent, mert tárgya tulajdonképpen még új és a szemtanúk is kevésbé ismertették.”¹⁰⁶

A hadászatot tárgyaló 3. könyv 4. fejezetében a szerző a főbb erkölcsi tényezők vizsgálatakor kiemelte, hogy a katonák (és így a felkelők) harci szellemére hat a harc megvívásának terepe, melyek közül különösen a hegyvidék növeli ezt.¹⁰⁷ Ugyanezen könyv 5. fejezetében a hadsereg harci erényének vizsgálatakor rögzítette, hogy egy háborúra készülő nép természetes tulajdonságai – a bátorság, az ügyesség, az edzettség és a lelkesedés – pótolhatják a harci szellemet és viszont, de a harci erény csak az állandó hadseregek sajátja. A népfelkelésnél ezt az említett tulajdonságok helyettesíthetik, vagyis a népfelkelés és a reguláris haderő közötti különbség jelentős ugyan, de az előbbit is komoly tulajdonságok erősítik a harcban.¹⁰⁸ A kora háborúinak jellegéről írt 17. fejezetben Clausewitz a spanyolok iránt érzett csodálatának adott hangot: „A spanyolok hosszan tartó harcban mutatták meg, hogy önmagában – gyengeségei és rendezetlensége ellenére – milyen sokra képes a nemzeti felfegyverkezés és a népi felkelés.”¹⁰⁹ A porosz teoretikus szeme előtt már 1812-ben is a spanyol példa lebegett,

¹⁰² Hahlweg: *Clausewitz...* 129–130. o.; Peter Paret: *Clausewitz and the State. The Man, his Theories and his Times.* Princeton (NJ), Princeton University Press, 2007, 216–218. o.; Perjés: *Clausewitz.* 51–52. o.; Donald Stoker: *Clausewitz. His Life and Work.* New York (NY), Oxford University Press, 2014, 96–98. o.

¹⁰³ Carl von Clausewitz: *The Campaign of 1812 in Russia.* London, John Murray, 1843

¹⁰⁴ Hahlweg: *Clausewitz...* 130. o.

¹⁰⁵ Uo. 129–130. o.

¹⁰⁶ Clausewitz: *A háborúról.* 526. o.; a témáról magyarul lásd Bakos Csaba Attila: *Clausewitz „újrátöltve”.* In: *Hadtudomány,* 2015/1-2. szám, 99–104. o. és Jobbágy Zoltán: *Clausewitz és a felkelők: a háború csodálatos háromsága és a felfegyverzett nép ereje.* In: *Honvédségi Szemle,* 2013/3. szám, 28–31. o.

¹⁰⁷ Clausewitz: *A háborúról.* 177–178. o.

¹⁰⁸ Uo. 181. o.

¹⁰⁹ Uo. 220. o.

amikor megírta a „*Bekanntnisdenkschrift*”-et: Spanyolország elhúzódó háborújában a poroszok által követendő példát látta, ugyanakkor felismerte a gerillák tevékenységének korlátait is.

A haderőt tárgyaló 5. könyv 14. fejezetében az ellenséges országban megjelenő hadseregről szólva a porosz teoretikus felhívta a figyelmet arra a jelenségre, hogy a hódítók megjelenése már önmagában elegendő lehet a lakosság ellenállásának vagy rosszindulatának kivívására, vagyis a népfelkelés akár spontán is kirobbanhat.¹¹⁰ Az összekötő vonalak témakörét tárgyaló 16. fejezetben leírta, hogy a nép ellenállásának kibontakozása komoly veszélyt jelent az idegen hadsereg összekötő vonalaira (vagyis a hadsereg és az ellátást, az utánpótlást jelentő pontok közötti utakra) és egyben visszavonulási útjaira. A népfelkelés, mely „...mindeniütt és minden pillanatban támadásra kész”, különösen az ellenséges hadsereg szárnyain okozhat jelentős problémát.¹¹¹ A tájat és a terepet elemző 17. fejezetben Clausewitz hangsúlyozta, hogy „...a táj és a terep igen közeli és mindig is meglévő kapcsolatban áll a háborús tevékenységgel, ugyanis döntő hatással bír az ütközet előkészítésére, lefolyására és kiaknázására egyaránt.”¹¹² A teoretikus szerint a táj három módon térhet el a nyílt, szabad síkság fogalmától: lehet vagy hegyvidék, vagy erdős terület, valamint az emberi kultúra által átalakított (pl. megművelt terület, város) – ezek a különbségek pedig a hadviselést és a hadvezetést is alkalmazkodásra kényszerítik, ahol a katonai vezetőre kulcsszerep hárul. Az említett terepviszonyok közepette a népfelkelés fölénybe kerülhet a reguláris erővel szembeni harcban, ugyanis az átszegtelt terepen a vezér nem tudja vezetési képességeit kibontakoztatni.¹¹³ Itt már megjelenik a népfelkelő személye is: „...a nemzeti háborúk, népi felkelések – ahol az egyén mindig nagyon lelkes, még ha a bátorságot és az ügyességet tekintve nincs is éppen fölényben – előnyre tesznek szert az erők túlzott felaprózódásánál és erősen átszegtelt terepen. Azonban csakis ilyen terepen állhatnak helyt, mivel hadseregeikből rendszerint mindazok a tulajdonságok és erények hiányoznak, amelyek már egy közepesen erős csapat egyesítésénél is nélkülözhetetlenek.”¹¹⁴ Clausewitz kiemelte, hogy a reguláris hadseregek jellegükből fakadóan összpontosítással, összpontosított erejükkel kerekednek felül az ellenséges hadseregen, azonban az átszegtelt terep e törekvések ellen hat és a népfelkelés sikerét támogatja, mint ahogyan azt Spanyolország példája mutatta.¹¹⁵

A védelemről írt 6. könyv a támadás és a védelem viszonyát vizsgáló 3. fejezetében Clausewitz a népfelkelések egyik legfontosabb szabályát rögzítette, amikor felhívta a figyelmet arra, hogy a felkelés csak a reguláris erővel együtt érhet el hadászati sikert, önmagában nem.¹¹⁶ A védelmi eszközöket tárgyaló 6. fejezetben a nép, az ország lakóinak háborúra gyakorolt hatását jelentősnek írta le, különösen amennyiben az

¹¹⁰ Uo. 355. o.

¹¹¹ Uo. 364–367. o.

¹¹² Uo. 368. o.

¹¹³ Uo. 369–370. o.

¹¹⁴ Uo. 370. o.

¹¹⁵ Uo. 371. o.

¹¹⁶ Uo. 386. o.

megnyilvánul az ellenséggel szembeni ellenállásban, valamint a saját erők támogatásában (pl. felderítés). Clausewitz mondataiból szinte árad a spanyol példa iránt érzett csodálat: *„Ha mármost ezekről az általános, mindig fennálló összefüggésekről áttérünk a különleges esetekre, amikor az ország maga is bekapcsolódik a küzdelembé és vizsgálódásunkat a legmagasabb szintig folytatjuk – amikor is mint Spanyolországban, a nép maga viseli a harc súlyát –, akkor megérthetjük, hogy itt nem pusztán a nép fokozott támogatásáról, hanem egy valóban új tényező keletkezéséről van szó.”*¹¹⁷ Nem véletlen, hogy később így fogalmaz: *„A fegyveres nép vagy a népfelkelés a védelem sajátos eszköze.”*¹¹⁸

Az ellenállás módjait tárgyaló 6. könyv 8. fejezetében már megemlíti a porosz teoretikus, hogy a védő felet a terep mellett az erődítmények és a nép is támogatja.¹¹⁹ A 10. fejezetben az előbbieket 11 funkcióját vette sorra.¹²⁰ Véleménye szerint a népfelkelés központjaként az erődítmény az ott felhalmozott készletekkel (élelmiszer, fegyverek, lőszer) olyan bázist jelenthet a felkelőknek, mely azok harcát segíti, az ellenállás egészét pedig erősebbé, rugalmassá, összefüggővé és sikeresebbé teszi. Az erődítmény így a tulajdonképpeni ellenállás központi magja is lehet, ahol a felkelés vezető szervei szintén helyet kaphatnak, de ugyanakkor a sebesültek ellátásának is helyszíne, valamint a nagyobb vállalkozások előtti gyülekezőhelyként is funkcionálhat.¹²¹ A 16. fejezetben tárgyalt hegyi védelem kapcsán Clausewitz e tájformában az ellenség támadásának akadályát látta, ahol a hódítók összekötő vonalait el lehet vágni. Úgy gondolta, hogy ezen a terepen az átjárók megerősítésével, a reguláris erők és felkelők együttes tevékenységével akár visszavonulásra is lehet kényszeríteni a túlerejű ellenséget, mert a terep nem teszi lehetővé számára erői koncentrációját, sőt pont ellentétes módon, csapatainak felaprózására kényszeríti.¹²² Ennél a pontnál pedig az elfoglalt, de a felkelőktől hemzsegő hegyvidék immár inkább hátrány a támadó számára, mint előny.¹²³ Hasonlóan vélekedett Clausewitz az erdőkről is: az itt folytatott védelmet elemző 21. fejezet felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy a *„sűrű, járhatatlan, vadul burjánzó erdőkön”* át csak bizonyos utak vezetnek, melyek könnyen sebezhetők. A támadó számára ez akkor jelent igen komoly problémát, ha összekötő vonalai ezeken az utakon át mennek, és az erdőben felkelők veszélyeztetik azokat.¹²⁴

Az oldalhatást elemző 24. fejezetben Clausewitz ismét felhívta a figyelmet a korábban említett összekötő vonalakra, és írt az azokat fenyegető veszélyekről is: egy

¹¹⁷ Uo. 397. o.

¹¹⁸ Uo. 398. o. (Clausewitz kiemelése)

¹¹⁹ Uo. 407. o.

¹²⁰ Az erődítmény(ek) rendeltetései lehetnek: „1. Biztosított raktárak”; „2. Nagy és gazdag városok biztosítása”; „3. A tulajdonképpeni várak”; „4. Harcászati támpontok”; „5. Hadtáppállomások”; „6. Gyenge vagy vereséget szenvedett hadtestek menedékhelyei”; „7. Tulajdonképpeni pajzs támadás ellen”; „8. Kiterjedt szállások fedezése”; „9. Meg nem szállt országrész fedezése”; „10. A népfelkelés központja”; „11. Folyamok és hegységek védelme” Uo. 421–429. o.

¹²¹ Uo. 429. o.

¹²² Uo. 460. o.

¹²³ Uo. 462. o.

¹²⁴ Uo. 492. o.

olyan országban, ahol a lakosság fegyvert ragadott, olyan helyzet állhat elő, mintha a vonal teljes hosszában egy ellenséges hadsereg vonult volna fel.¹²⁵ Úgy gondolta, hogy bármennyire is gyenge ez az erő, bármennyire is szervezetlen, jelentős problémákat okozhat az ellátásban, ezért is írhatta később: „Vizsgálódásunkat összefoglalandó azt mondhatjuk, hogy az oldalhatás a következő esetekben a leghatékonyabb: 1. a védelemben; 2. a hadjárat vége felé; 3. elsősorban az ország belsejébe való visszavonuláskor, illetve 4. szövetségben a felfegyverzett néppel.”¹²⁶ A 25. fejezetben az ország belsejébe történő visszavonulásról szólva Clausewitz elismerte, hogy a reguláris hadsereg visszavonulása, mint védelmi módszer két jelentős hátránnyal jár: „Az egyik az a veszteség, amit az előrenyomuló ellenség okoz az országnak, a másik az erkölcsi hatás.”¹²⁷ Ez utóbbi kapcsán ezért megjegyzi, hogy ellensúlyozható ez a hatás, ha az ellenség ízelítőt kap „...a nép véres bosszúért kiáltó véres lelkületéből,”¹²⁸ vagyis a nép felfegyverzése és harca kedvező erkölcsi hatást okoz a saját lakosság körében, míg negatívát az ellenséges csapatok körében. A felkelők megnehezíthetik az ellenség ellátását, nehezen megoldhatóvá teszik az utánszállítást, valamint sok, a szállítmányokat kísérő alegység kikülönítését kényszeríthetik ki. Mindezek a védő fél számára előnyökkel járnak, hiszen felerősíthetik az említett oldalhatást. A porosz teoretikus az oroszországi hadjárat eseményeinek leírásával állított hadtörténelmi példával igazolta az országba való visszavonulás előnyeit, ahol is a népfelkelés különösen fontos volt. A fejezetet – egyben felvezetve a népfelkelésről szóló 26. részt – így zárta: „Oroszországban ... úgy állt be fordulat, hogy a háború tetőfokán nem következett be a csata szerencsés kimenetelű eldöntése. Am ahol nem is várhatunk ilyen hatást, ott elég fontos marad, hogy ezen ellenállási mód olyan erőviszonyt hozzon létre, amely lehetővé teszi a győzelmet, amivel pedig – mint első lökessel – olyan mozgást indítson el, amely a maga pusztító hatásaiban, a szabadesés törvényeinek megfelelően, felerősödik.”¹²⁹

A 6. könyv 26. fejezetében¹³⁰ Clausewitz önálló részt szentelt a népfelkelésnek, melynek kettős jelentőségére külön is fel kell hívnunk a figyelmet. Egyrészt e hadügyi jelenség hatása kora hadügyében olyan fontos volt, hogy immáron önállóan is szólni kellett róla, másrészt az önálló fejezet beillesztésével elismerte a modern hadügyi részeként. Kiemelendő az is, hogy a mű 8 része közül a védelem kérdéseit tárgyaló könyvbe helyezte el ezt a témakört, így is utalva arra a későbbiekben bővebben is tárgyalt meggyőződésére, miszerint a népfelkelést a hadászati védelem fontos összetevőjének tartotta. A porosz katonai teoretikus szerint a népfelkelésnek mind politikai, mind pedig katonai oldalon voltak ellenzői. Az előbbiek mint forradalmi eszközt, az anarchia törvényessé nyilvánított állapotát a társadalmi rendre túlságosan veszélyesnek tartották, a katonák pedig az erőfeszítés és az eredmény diszharmoniját hirdették. Hivatásos katonaként Clausewitz a politikai oldallal nem foglalkozott, viszont

¹²⁵ Uo. 505. o.

¹²⁶ Uo. 507. o.

¹²⁷ Uo. 513. o.

¹²⁸ Uo. 514. o.

¹²⁹ Uo. 521. o.

¹³⁰ Uo. 522–527. o.

a katonai bírálók felé fordulva azt írta, hogy a népfelkelés nem más, mint a háború bővülése és megerősödése, egy olyan áttörés, amelyet a háborús elem önmaga régi, mesterséges korlátain (ti. állandó hadseregek kora) végzett el. Nem lévén filozófus, a porosz katonai teoretikus arra nem kereste a választ, hogy az emberiségnek üdvös-e a népfelkelés, katonaként inkább azt vizsgálta, hogy ennek *milyen hatásai* lehetnek, *melyek a feltételei*, illetve *hogyan alkalmazható ez az eszköz* a háborúban.

Clausewitz művének jellegzetessége, hogy mondanivalóját kifejező hasonlatokkal magyarázta el az olvasónak. Az ilyen stílusú leírás később általános gyakorlattá vált a gerilla-hadviselés elméleti szakíróinak körében, ugyanis az egyszerű népek is szánt elméleti műveik megérthetőségét a hasonlatok és metaforák használata megkönnyítette. Véleménye szerint a megosztott ellenállás, vagyis a népfelkelés hatása az ellenséggel való érintkezés felületétől, pontosabban e felület nagyságától függ, mert olyan ez, mint a párolgás fizikai folyamata a természetben: *„Minél nagyobb ez a felület, minél jobban érintkezik az ellenséges hadsereggel, vagyis minél inkább kiterjed, annál nagyobb a népi felkelés hatása.”*¹³¹ Másként fogalmazva, a felkelés *„...csendben terjedő, parázsló tűz módjára emészti az ellenséges hadsereg alapjait”*, melyet helyenként ugyan elfojtanak, másutt kioltják, de ismét máshol akár általános tűzvész is kerekedhet belőle, melynek hatására az ellenség elhagyja az országot.¹³²

A népfelkelés feltételeit kutatva a porosz teoretikus elsőként arra kereste a választ, hogy önmagában sikeres lehet-e a népfelkelés. Ahogyan az 1. könyv 1. fejezetében a háborús erőszak végletekre törését az elmélet és a valóság szembeállításának módszerével magyarázta meg,¹³³ ebben a fejezetben is ugyanezt a metodikát követte. Elméleti oldalról nézve önmagukban csak akkor győzhetnek a felkelők, ha az adott ország területe Oroszországhoz hasonló kiterjedésű, illetve ha a betörő ellenség és az elfoglalt terület nagysága között túlzottan nagy az aránytalanság. A valóságot tekintve a felkelők sikerének feltétele a reguláris erővel való szoros, közös irányítás alatt történő tevékenység. E feltétel után további öt olyan feltételt fogalmazott meg Clausewitz, melyek a mai felkelések számára is létfontosságúak. Eszerint a népfelkelés effektivitásához az alábbiakra van szükség: *„1. a háborúnak az ország belsejében kell folynia; 2. ne egy katasztrófát követő döntés következménye legyen; 3. a hadszíntér területe legyen nagy; 4. a népek támogatnia kell az intézkedéseket, valamint 5. az országnak erősen átszegedltnek és – hegyek, erdők, mocsarak vagy a földművelés jellege révén – nehezen járhatóknak kell lennie.”*¹³⁴ További szükséglet, hogy a felkelők a lakossággal jó viszont ápoljanak. Az adott terület lakóinak száma, vagyoni helyzete ugyan nem döntő, de megjegyezte a teoretikus, hogy a szegényebb néptömegek harciasabbak és erősebbek – úgy véljük, hogy ez a gondolat Engels és Lenin számára adott komoly motivációt elméletük kidolgozásakor. A feltételek között utolsóként a felkelés és a településföldrajzi viszonyok elemzése következett a műben. Clausewitz Németország néhány vidékére

¹³¹ Uo. 523. o.

¹³² Uo.

¹³³ Uo. 40–45. o.

¹³⁴ Uo. 523. o.

utalva az egymástól viszonylag távolra épített házakból épített településeket alkalmassabbnak látta a harcra, ugyanis ez az elrendezés növeli az átszegedeltséget, az ország fedettségét, és nehezíti az ellenséges csapatok esetleges elszállásolását is.¹³⁵

A népfelkelést tekintve Clausewitz óva intett a felkelőknek az ellenséges főerőkkel, jelentős hadtestekkel szembeni alkalmazásától. Metaforái igen szemléletesen segítik gondolatai megértését: „ők ne a magot örljék, hanem csak a szélekre összpontosítsanak”, és az „oldalt feltornyosuló viharfelhőknek” az ellenség hátában kell haladniuk annak előrenyomulásakor.¹³⁶ Úgy gondolta, hogy az ellenállást olyan területen kell kirobbantani, ahol még egyáltalán nincs jelen az ellenség, ugyanis itt a lakosságnak van bátorsága felfegyverkezni ellenük, mely példaként állhat más országrészek lakói előtt. Ez a láng, mint „...a pusztán terjedő tűz”, a szomszédos lakosságot is bevonja a fegyveres ellenállásba, és végül ezek a lángok a támadó hadműveleti alapját is elérhetik, előidézve összekötő vonalainak elvágását, majd később hadműveleteinek ellehetetlenítését. A porosz katona nem hirdette a népfelkelés mindenhatóságát, kimerítetlenségét vagy leküzdhetetlenségét, de hangsúlyozta, hogy igen veszélyes eszköz, mely bizonyos földrajzi körülmények között (különösen hegységekben, erdőkben) nagyon veszélyes lehet a hódítóknak. A felkelés ellen kontraproduktívnaak ítélte a szállítmányok védelmére, katonai állomások megóvására vagy a hidak és hágók védelmére kikülönített kis alegységeket, mert úgy tartotta, hogy ezek inkább erősítik az ellenállást.¹³⁷

Clausewitz felhívta a figyelmet arra, hogy az ellenség elleni küzdelem során a felkelők csoportjait ritkán szabad csak nagy tömegben összevonva alkalmazni. Ennek a „...kőd- és felhőszerű képződménynek” azonban néhol, főként az ellenség szárnyain tömörödni kell, és „...ez a köd bizonyos pontokon gomolyaggá sűrűsödve fenyegető felhővé váljon, amelyből egyszer csak hatalmas villám csaphat le.”¹³⁸ Ezek a pontokon a reguláris erőkkel együtt mért direkt csapások az ellenséges erők pszichológiai, vagyis indirekt megingatásával is járhatnak, hiszen a szervezetlen felkelők látszata is szerte-foszlik. A reguláris csapatok nélkülözhetlenségét ismét kiemelte ezen a ponton a porosz teoretikus: bár csak kisszámú erőre van szükség a felkelők mellé, ezek a felkelés előidézését és kifejlődését is segíthetik.¹³⁹

Bár a népfelkelés a hadászati védelem eszköze, a harcászati védelemben soha nem szabad alkalmazni, ugyanis annak jellege olyan lenne, mint a rosszabb csapatok által vívott védelmi ütközet. Clausewitz szerint viszont a felkelők harca a hadászati védelemben kiválóan elhelyezhető, akár egy „...vesztes csata utáni utolsó segítő eszközként”, akár a „...döntő csata előtti természetes támogatásként.”¹⁴⁰ Az utóbbi területről a teoretikus sommásan azt írta, hogy e támogatás a már korábban említett (vö. 6. könyv. 8. és 24. fejezet) oldalhatásokban jelentkezik. A vesztes csaták utáni állapotokat viszont

¹³⁵ Uo. 524. o.

¹³⁶ Uo.

¹³⁷ Uo. 525. o.

¹³⁸ Uo.

¹³⁹ Uo. 525–526. o.

¹⁴⁰ Uo. 526. o.

már sokkal bővebben tárgyalta, hiszen 1806-ban hasonló jelenséggel szembesültek a poroszok a Jéna és Auerstädt mellett elszenvedett vereségek után. Ebben a helyzetben a népfelkelés jelenti az ellenállás utolsó lehetőségét, mely az erődítményekre támaszkodva elhúzódó küzdelemben kezdhet, megteremtve a lehetőséget a megvert sereg újszervezésére és az ellentámadás megindítására.¹⁴¹

A haditerv címet viselő 8. könyvben a 3. fejezet a háborús cél és erőfeszítés nagyságáról szóló B alfejezetében Clausewitz a francia forradalmi hadviselésnek az egyetemes hadügyre gyakorolt hatásait mutatta be. „...1793-ban egy, a képzeletünket felülmúló hadsereg tűnt fel. A háború hirtelen a nép, méghozzá 30 millió ember ügyévé vált...”¹⁴², a nép a háború valódi részese lett, és ezzel együtt szükségszerűen átpolitizálódott. Ennek következményeként óriási változások indultak el a hadügyben: „*többé nem volt biztos hatása az eszközöknek és az erőfeszítéseknek; a hadviselés energiáját már semmi sem ellensúlyozta, tehát az ellenségre váró veszély szinte határtalan volt*”¹⁴³, vagyis a felfegyverzett nép megjelenése miatt a hadviselés közelített az abszolút háború kategóriájához.¹⁴⁴ A porosz teoretikus rámutatott arra a tényre, hogy bár Napóleon valamennyi ellene küldött reguláris sereg felett képes volt győzelmet aratni, a felkelt nép Spanyolországban és Oroszországban legyőzte az addig győzhetetlennek hitt csapatait. A poroszok számára e két ország mellett a tiroli felkelést állította példának, hiszen ezeken a területeken a létszámukban, felszerelésükben, harci tapasztalatban hátrányban lévők képesek voltak legyőzni a franciákat. A népfelkelések hátterében vagy a lakosság spontán mozgalma, vagy az állam szervező ereje állt. Kortársaihoz hasonlóan, Clausewitz is ez utóbbit tartotta kívánatosnak, ugyanis így biztosítani lehetett a felkelők feletti állami kontrollt és a hódítók ellen lehetett összpontosítani a felkelők erejét. A 8. fejezet áttételesen említette meg a népfelkelést: „*A szűkebb cél. A védelem*” címet viselő fejezetben Napóleonról úgy írt, mint aki 1812-ben „*erejét végsőkéig megfeszítette, Spanyolországban egy pusztító háború kötötte le...*”, ahol tudjuk, hogy a spanyol, portugál és brit csapatok mellett főleg a helyi gerillák okoztak hatalmas veszteségeket a francia csapatoknak.¹⁴⁵ „*A háborúról*” című műben utoljára a 8. könyv 9. fejezetében említette a felkelőket Clausewitz, amikor az ellenség megsemmisítését célzó haditerv kapcsán újra kiemelte, hogy „*...a milíciát, a fegyveres népet, az összeszedett csöcseléket, a fiatal vállalkozó szellemű vezéreket erdőkben, hegyekben és szorosokban ... célszerű alkalmazni.*”¹⁴⁶

Clausewitz összefoglaló művében a népfelkelés számos helyen előbukkant az általa vizsgált témák körében, az olvasó számára meglepő módon sokszor ugyanazokat a jellemzőket többször is megemlítve. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy „*A háborúról*” című szintézist befejezetlen formájában adták ki, ami magyarázatul szolgál ezekre az ismétlésekre. A porosz katonai teoretikus a felfegyverzett népről írt sorai-

¹⁴¹ Uo.

¹⁴² Uo. 652. o.

¹⁴³ Uo.

¹⁴⁴ Uo. 653. o.

¹⁴⁵ Uo. 680. o.

¹⁴⁶ Uo. 700–701. o.

ban, metaforáival és hasonlataival számos olyan fontos elemét fogalmazta meg a felkelő nép harcának, melyek a későbbi korok katonai teoretikusai számára módszertani és stilisztikai kiindulópontot jelentettek, így közvetlenül és közvetve is hatást gyakoroltak a gerilla-hadviselés később kibontakozó elméletére, valamint a következő korok háborúiban megjelenő gyakorlatára. A 6. könyv 26. fejezete alapvetően a felkelők okozta hatásokat, a felkelések feltételeit (kvázi szabályait) és a felkelések alkalmazásának lehetőségeit vizsgálta meg, mint a hadászati védelem fontos összetevőjét. A szöveg más pontjain említést találunk a felkelők bázisainak fontosságáról, mely erődítmények támpontként és menedékként is szolgáltak. Clausewitz az oldalhatást elemezve is több helyen rávilágított arra, hogy a felfegyverzett nép óriási veszélyt jelenthet a hódító sereg ellátására. A terep és a felkelés kapcsolatáról írt részek szemléletes példákkal emelik ki a hegyvidék és az erdős terep előnyeit az irreguláris csapatok számára. Fontos megjegyeznünk azt is, hogy a porosz teoretikus az ideális felkelő személyét is ábrázolta, akiben a lojalitás és az elszántság jelenik meg a hódítókkal szemben folytatott harc fő motívumaként. Werner Hahlweg szerint a felkelések elméletét és gyakorlatát közvetítő részek beillesztése a modern háborúról alkotott nagy szintézisben rámutatott arra, hogy nem elszigetelt jelenségről van szó, a gerillaháborúknak tehát helyük van a hadelmélet rendszerében.¹⁴⁷

ÖSSZEFOGLALÁS

A XVIII. és XIX. század elejének fegyveres konfliktusai alapvetően változtatták meg a hadügyet. A francia forradalom és Napóleon háborúi jelentős hatást gyakoroltak a hadművészetre, melyek a reguláris fegyveres erők által vívott küzdelmekben egészen az első világháborúig hatottak. A vizsgált periódusban megjelenő felkelések hatásai még ennél is nagyobbak voltak: megszületett az irreguláris harcok elmélete, melynek fejlődése napjainkig folyamatosságot mutat a katonai gondolkodásban. A vendée-i, a spanyolországi, a tiroli és az oroszországi felkelések eseményei bebizonyították, hogy a motivált és vezetett felkelők képesek sikert aratni a velük szemben felvonuló, az országukban hódítóként megjelenő reguláris csapatokkal szemben, és ezek a sikerek akár hozzájárulhatnak a betolakodók végső vereségéhez is. Ezek a harcok lenyűgözték a kor katonáit, akik félelemmel vegyes csodálattal tekintettek a felfegyverzett népre. Az idézett szerzők közös jellemzője, hogy mindegyiküknek személyes tapasztalatai voltak a felkelésekről, hiszen vagy együtt harcoltak az irreguláris erőkkel, vagy ellenük küzdöttek. Fontos kiemelni, hogy Jomini és Clausewitz jelentős szerepet játszott abban is, hogy a gerilla-hadviselés elméletét beillesztették a modern hadügy rendszerébe.

A vizsgált felkelések sikerei a későbbi évtizedekben példaként szolgáltak a fegyveres forradalmakhoz, melyek a XIX. század után a XX., és a XXI. században is jelentkeztek. A fejezetben bemutatott katonai szakíróknak a gerilla-hadviselésről írt munkái voltak

¹⁴⁷ HAHLWEG: *Clausewitz...* 132. o.

az első elméleti művek a témában, melyek mindegyikében jelentős hangsúlyt kapott a felkelések sikeréhez szükséges népi támogatás, valamint a felkelők és a földrajzi tér szoros kapcsolata. Ezek a művek azonban nemcsak a későbbi fegyveres népi mozgalmaknak jelentettek elméleti kiindulópontot, hasznosak voltak a felkelések ellen küzdő oldal számára is, ugyanis megértve az irreguláris küzdelem mögött meghúzódó elméletet, a felkelők ellen folytatott harc is sikeresebb lehet. A teoretikusok, mint hivatásos katonák, tartottak a könnyen ellenőrizhetlenné váló felkelésektől, ezért mindegyikük hangsúlyozta az irreguláris csapatok feletti szoros állami ellenőrzést és irányítást. Véleményünk szerint így valósulhatott meg ezeknek a felkeléseknek – a szövegek sorai mögé rejtett – jelmondata: a néppel az uralkodóért!

4. FEJEZET: A NÉPPEL A NÉPÉRT – KORAI BALOLDALI PARTIZÁNELMÉLETEK (BLANQUI, MARX, ENGELS ÉS LENIN A FORRADALMI HÁBORÚRÓL)¹

A 20. század irreguláris háborúira óriási hatást gyakoroltak Blanqui, Marx, Engels és Lenin elméletei. A politikai baloldal a hatalom megszerzésének eszközt látta a fegyveres felkelés kirobbantásában, melynek hadtudományi alapjait e teoretikusok a 19. század második felében, valamint a 20. század első évtizedeiben rakták le. Hadtudományi szempontból négyük közül Blanqui és Marx szerepe kisebb volt, azonban Engels és Lenin munkássága valódi értékkel bírt: Babin szerint Engels volt az, aki a fegyveres felkelésről szóló marxista tanítás alapjait lefektette,² melyet Lenin fejlesztett tovább.³

A 19. század első felében a Vendée-ban, Spanyolországban, Tirolban és Oroszországban lezajlott felkelések hatására megszületett az irreguláris harcok elmélete,⁴ melynek az egyik legfőbb tanulsága az volt, hogy a felfegyverzett, motivált és hatékonyan vezetett felkelők képesek voltak a siker reményében szembeszállni az ellenük felvonuló reguláris fegyveres erőkkel. Ezek az események példaként szolgáltak a későbbi évtizedekben kirobbanó városi felkelések és szabadságharcok számára. A harcok színterét a vidék mellett mind gyakrabban a korban egyre nagyobb kiterjedésű, lélekszámú és egyre bonyolultabb infrastruktúrával rendelkező nagyváros jelentette,

¹ Jelen fejezet részei *Auguste Blanqui és a városi felkelések*. (In: *Hadtudományi Szemle*, 2019/Különszám, 87–97. o.) és *A néppel a népért – korai baloldali partizánelméletek, (Marx, Engels és Lenin a forradalmi háborúról)*. (In: *Hadtudomány*, 2018/2. szám, 41–55. o.) címmel jelentek meg.

² A. I. BABIN: *Engels katonaelméleti nézeteinek kialakulása és fejlődése*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1980, 15–16. o.

³ Uo. 321. o.; a témáról lásd BÉKÉS Márton: *A gerilla-hadviselésről*. In: *Kommentár*, 2016/4. szám, 8–11. o.; BÉKÉS Márton: *Gerillaháború. A fegyveres felkelés elmélete és gyakorlata*. Budapest, Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásért Közalapítvány, 2017, 26–34. o.; FORGÁCS Balázs: *Hadelmélet. A magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 68–69. o.; NAGY Miklós Mihály: *A katonai erőszak elmélete és a XX. század*. In: *Múltunk*, 2004/4. szám, 170–172. o.; SZENDY István: *Hadelmélet és katonai műveletek I. kötet: Katonai műveletek elmélete és gyakorlata*. Budapest, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó Zrt., 2013, 120. és 127. o.; SZENDY István: *Hadügy és hadviselés*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 226–227. és 232. o.

⁴ FORGÁCS Balázs: *A néppel az uralkodóért. Az első gerillaelméletek*. In: *Felderítő Szemle*, 2016/1. szám, 21–57. o.

mely ideális terület volt az irreguláris harc megvívásához. Az ekkor megszülető modern nagyvárosokban a felkelők barikádokat emeltek, és az utcai harcokban értek el sikereket az ellenük küldött katonasággal szemben. A 19. század első felében a városi gerillaharcmodor megjelent Nyugat- és Közép-Európában, melynek tömegbázisát az iparosodás hatására a nagyvárosok gyáraiba vidékről özönlő tömegek alkották.⁵ Az itt kialakuló nyomor új eszméket szült,⁶ a kilátástalanság pedig elégedetlenségbe, forradalmi megmozdulásokba torkollott, és a városi proletariátus harcainak élén hivatásos forradalmárok – köztük Blanqui – kezdtek megjelenni.⁷

Ez a folyamat erősen hatott Marx és Engels hadtudományi munkásságára, akik e sajátos harcmodort párosították az osztályharcon alapuló forradalom-elméletükkel, melyben a városi munkásság vívta harcát az őt kizsákmányoló rétegekkel szemben.⁸ E fejezetben Blanqui, Marx, Engels és Lenin hadelméleti munkásságának azon forrásait mutatjuk be, amelyek a fegyveres felkelés elmélete szempontjából meghatározó jelentőséggel bírtak. A forrásokat tekintve három nagy korszakot különíthetünk el: Blanqui, Marx és Engels az 1848–1849-es forradalmak korszakához, az 1871-es párizsi kommün eseményeihez köthető írásai, valamint Leninnek az 1905-ös, illetve az 1917-es oroszországi történések nyomán megszülető forrásai. A fejezet e szerzőknek csupán a hadtudomány fenti területének fejlődésére gyakorolt hatását vizsgálja, életük és munkásságuk egyéb aspektusait nem tárgyalja.

AUGUSTE BLANQUI ÉS A VÁROSI FELKELÉSEK

„A forradalmár feladata, hogy mindig harcoljon, hogy mindenek ellenére harcoljon, hogy a végsőig harcoljon.”⁹ – definiálta Auguste Blanqui a forradalmár feladatait.

Amint azt az előző fejezetben láthattuk a francia forradalmi és napóleoni háborúk időszakában a vendée-i, a spanyolországi, a tiroli és az oroszországi felkelések hatására megszületett az irreguláris harcok elmélete, melynek az egyik legfőbb tanulsága az volt, hogy a bár irregulárisan küzdő, de felfegyverzett, motivált és hatékonyan vezetett felkelők a siker reményében képesek harcolni az ellenük felvonuló reguláris fegyveres erőkkel. E történések a 19. század későbbi évtizedeiben példaként szolgáltak a Nyugat- és Közép-Európában kirobbanó városi felkelések és szabadságharcok számára, ahol a napóleoni háborúk után a gerilla-hadviselés fő színtere a modern nagyváros lett. Az ipari fejlődés hatására 1800 és 1900 között

⁵ HORVÁTH Attila: *A terrorizmus csapdájában*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2014; HORVÁTH Attila: *Az európai nagyvárosok terrorfenyegetettségének jellemzői az Iszlám Állam megjelenése előtti időszakban*. In: *Hadtudomány*, 2018/E. szám, 19–32. o.

⁶ GEORGE RUDÉ: *Forradalmárok, zendülők*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1986, 155. o.

⁷ TOWNSHEND: *Gerillaháborúk*. 253. o.; E. J. HOBBSAWM: *A forradalmak kora (1789–1848)*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964, 34. o.

⁸ SCHMITT: *i. m.* 133. o.; JOHN SHY – THOMAS W. COLLIER: *Revolutionary War*. In: PETER PARET (ed.): *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. Princeton (NJ), Princeton University Press, 1986, 822. o.; RÁZSÓ Gyula: *A forradalmi stratégia születése*. In: *Szabolcs-Szatmári Szemle*, 1967/4. szám, 11–16. o.

⁹ AUGUSTE BLANQUI: *Útmutató a fegyverforgatáshoz*. In: uő.: *Válogatott művei*. Budapest, Gondolat, 1968, 219. o.

több mint megduplázódott, 3%-ról 14%-ra nőtt a világ lakosságának városokban élő népessége,¹⁰ ennek megfelelően a kor nagyvárosai ebben az időszakban hatalmas fejlődésen mentek keresztül: kiterjedésük és lakóik száma többszörösére nőtt, infrastruktúrájuk bonyolultabb lett.¹¹ A kedvező városi terepen kibontakozó harcok tömegbázisát a városi proletariátus biztosította és az utcákon emelt barikádok és a házak védelmében harcoló felkelők nem egyszer érték el harci sikereket az ellenük küldött reguláris katonasággal szemben.

Hobsbawm 1815 és 1848 között 3 nagy forradalmi hullámot azonosított: az első 1820 és 1824 között a Földközi-tenger mellékén bontakozott ki, a második 1829 és 1834 között szinte egész Európát és Észak-Amerikát érintette, míg a harmadik 1848-ban Franciaországból kiindulva Európa nyugati és középső területein jelent meg.¹²

FORRADALMAK FRANCIAORSZÁGBAN A 19. SZÁZADBAN

A 18. század végétől 1848-ig jelentős demográfiai, közlekedési és kereskedelmi fejlődés jellemezte Franciaországot,¹³ azonban a városiasodás a fenti folyamatok ellenére is csak lassan haladt. Csupán a főváros, Párizs mérete és lakossága nőtt intenzíven, másutt a fejlődés sokkal kisebb mértékű volt. Ki kell emelni, hogy ez a fejlődés azonban nem járt a városi élet feltételeinek (köztisztaság, vízellátás, egészségügy, lakhatás) javulásával.¹⁴ Ez a kontrasztos városfejlődés is hozzájárult a jelentős társadalmi feszültségek kialakulásához, a társadalmi osztályok elkülönüléséhez, valamint a városok 1848 utáni átépítéséhez is. Az ekkoriban kibontakozó szocialista és munkásmozgalmak, az osztályöntudat és osztálytörekvések egyfajta válaszreakciói voltak a fejlődésnek. A munkásosztály kifejezés is 1830 után vált használatossá Franciaországban.¹⁵ A legjelentősebb megmozdulások 1848-ban és 1870–1871-ben következtek be, melyek nyomán az addigi politikai berendezkedés is megváltozott az országban.

Az előzőekből egyenesen következett, hogy az 1815 utáni időszak franciaországi forradalmaiban a városi proletariátus egyre nagyobb tömegei vettek részt. Az események eszmei hátterében a francia forradalom radikalizmusa, a baloldali jakobinizmus és François-Noël Babeuf (1770–1797) nézetei álltak. Az utópista szocialista¹⁶ Babeuf már 1796-ban az „Egyenlők Társasága” néven titkos szervezetet hozott létre, melynek célja a szegények a gazdagok elleni forradalmának kirobbantása volt. A kis létszámú összeesküvő csoportot bár igen gyorsan felszámolták, a babeufizmus tovább élt

¹⁰ HEGEDŰS Miklós: *Gazdasági fejlődés és az urbanizáció*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973, 7. o.

¹¹ E folyamatra jó példa a francia főváros fejlődése. PÁLFY József: *Párizs*. Budapest, Panoráma, 1980, 22–23. o.

¹² HOBBSAWM: *A forradalmak kora...* 121–124. o.

¹³ Uo. 182–185. o.

¹⁴ Uo. 218–219. o.

¹⁵ Uo. 224. o.

¹⁶ „~az osztálytársadalmakban, de főképp a 18. század második s a 19. század első felében kialakuló nem tudományos eszmék, eszmerendszerek, melyek a viszonylag éretlen osztályviszonyok között ösztönösen jelentkező társadalmi egyenlőség- és igazságvágyat juttatták kifejezésre. A tudományos szocializmus egyik forrása.” VASS Henrik (főszerk.): *Munkásmozgalomtörténeti lexikon*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1976, 674–676. o.

Franciaországban, ideológiai alapot szolgáltatva az 1820-as évek sztrájkjaihoz és az 1830-as évek felkeléseihez.¹⁷ E felkelésekben tűnt fel a szintén utópista szocialistának tartott Auguste Blanqui (1805–1881) is.

AUGUSTE BLANQUI ÉS A BLANQUIZMUS

Blanqui életének 76 évéből 43 évet és 2 hónapot töltött különféle börtönökben, üldözöttség, rendőri felügyelet alatt vagy szabad mozgásában korlátozva, ezért is kapta „*az elzárt*” (franciául „*l’Enfermé*”) jelzőt kortársaitól. A „*megrögzött lázadó*”¹⁸ 1822-től vált egyre radikálisabb forradalmárrá, amikor szemtanúja volt Párizsban 4 strázsamester kivégzésének, akiket republikánus meggyőződésük miatt ítélték el. 1824-ben lépett be a carbonarik mozgalmába, az első fegyveres összecsapásban 1827-ben vett részt. Az 1830-as júliusi forradalomnak már aktív részese: előbb kiáltványt szerkeszt a király ellen, majd július 29-én ő vezeti a Louvre-t és a Tuileriákat elfoglaló tömeget.¹⁹ Babeuf eszméit követve elégedetlen volt azonban a forradalom eredményeivel, titkos társaságok²⁰ szervezésével és forradalmi puccsokkal próbálta megváltoztatni a politikai rendszert.

Legjelentősebb felkelési kísérlete 1839. május 12-én történt, amikor az Évszakok Társasága kihasználva a számára kedvező körülményeket – gazdasági válság, külkereskedelmi problémák, munkanélküliség, csődök, népi elégedetlenség és belpolitikai válság – megpróbálta megragadni a hatalmat Párizsban.²¹ A felkelést még aznap elfojtották és Blanqui börtönbe került. A sikertelenség okait az erőviszonyok hibás felmérésben (mindössze 500 fő ragadott fegyvert!), a katonaság fölényében és a határozott, erős vezetés hiányában látták a kortársak.²² Aktív részese volt az 1848-as párizsi eseményeknek is: a börtönben töltött évek nyomot hagytak külsején, ezért kortársai már ekkor „az Öreg”-nek hívták.²³ Ekkor tűnt fel a későbbi baloldali forradalmak jelképe, a vörös zászló is, mellyel Blanqui és a munkások a régi királyi zászlót akarták lecserélni a trikolór helyett.²⁴ Ez a forradalom sem hozta meg azonban a proletariátus rendszerét, sőt a Második Császárság sok tekintetben visszalépést jelentett a korábbi politikai rendszerhez képest. Blanqui ismét börtönbe került, ahol a korábbi eseményekből két következtetést vont le: „*1. a burzsoá gárdák általános lefegyverzését; 2. valamennyi munkás felfegyverzését és nemzeti milíciába való szervezését*” javasolta.²⁵ Így folytatta:

¹⁷ BABINYÁK Ilona et al.: *A nemzetközi munkásmozgalom története 1830–1945*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1977, 11. o.; Georges DUBY (szerk.): *Franciaország története I.–II.* Budapest, Osiris Kiadó, 2005, 738. o.

¹⁸ E. J. HOBBSAWM: *A tőke kora (1848–1875)*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978, 24. o.

¹⁹ KOVÁCS Endre: *Az örök fogoly. Auguste Blanqui élete*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983, 21–22. o.

²⁰ Nép Barátainak Tanácsa, majd az Évszakok Társasága

²¹ KOVÁCS Endre: *i. m.* 52–55. o.

²² Uo. 58.; Laqueur értékelését lásd LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 138. o.

²³ KOVÁCS Endre: *i. m.* 94. o.

²⁴ Uo. 89–92. o.; KARL MARX: *Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 7. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 31. o.

²⁵ Auguste BLANQUI: *Figyelmeztetés a néphez (Az 1851. február 25-i pohárköszöntő)*. In: uő.: *Válogatott művei*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1968, 135. o.

„Fegyver és szervezet: ez a haladás döntő eleme, az egyetlen komoly eszköz arra, hogy a nyomornak véget lehessen vetni. Akinek fegyvere van, kenyere is van. A szuronyok előtt térdre hullanak, fegyvertelen tömegeket viszont pelyvaként szórnak széjjel. Felfegyverzett munkásoktól hemzsegő Franciaország – ez a szocializmus hatalomra jutása.

A felfegyverzett proletariátus elől minden akadály, ellenszegülés, lehetetlenség egyaránt el fog tűnni.²⁶

Börtönben töltött éveit alatt fejlődött elképzelése a hatalom megszerzésének útjáról: Blanqui 1870-re már belátta, hogy a proletárdiktatúra megteremtéséhez már nem elég egy szűk kis csoport forradalmi kísérlete, ahhoz a tömegek támogatását is el kell nyerni.²⁷ Ennek ellenére 1870. augusztus 14-én kb. 100 társával együtt ismét a korábbi módszerrel kísérelt meg – sikertelenül – fegyvereket szerezni a La Villette-i tűzoltóaktanyából.²⁸ Ugyanezen év október 31-én egy újabb kudarcos forradalmi kísérlet zajlott le Párizsban: Blanqui neve felkerül a felálló Közjóléti Bizottság tagjai közé, azonban a kormány csapatai a Bizottság ülésének helyt adó Városházát gyorsan megszállták, az ott lévőket lefogták.²⁹ Az „Öreg” menekülni volt kénytelen, de végül 1871 márciusában ismét letartóztatták, így a kommünben nem vett részt. Blanqui 1879. június 10-én szabadult, haláláig aktív politikai tevékenységet folytatott.³⁰

Követői, a kommünben vezető szerepet játszó blanquisták hangsúlyozták a szocializmus szükségességét, és ezt „a forradalmiság hagyományos szervezete”, a szűk körű elitet tömörítő titkos testvériség tevékenységével próbálták elérni. Ezt a szervezeti formát a carbonari mozgalomtól vették át: a kis létszámból fakadó előnye a titkosságban rejlett, azonban ebből fakadt legnagyobb hátránya, a tömegtámogatás hiánya is. Követői az illegális szervezkedés mellett hirdették a hivatásos forradalmárok létjogosultságát is. A legfőbb cél a politikai hatalom megszerzése volt, mely után a proletariátus diktatúráját alakították volna ki hívei.³¹ Jemnitz János rámutatott, hogy Blanqui a felkelés sikerét „...a tökéletes, a »művészi« kivitelezéstől, s nem a tömegek tudatosságától tette függővé. Mindez az akció megkezdésére, az időpont kiválasztására vonatkozott. A második fázisban ugyanis Blanqui már feltételezte, hogy a nincstelen, megnyomorított és elégedetlen tömeg az öntudatos, »hivatásos« forradalmárok élcsapata mögé áll.”³² A blanquizmus, annak puccsista taktikája a párizsi Kommün vereségével teljesen eltűnt a munkásmozgalomból, helyét a tudományos szocializmus és annak teoretikusai vették át.³³ Hadtudományi vonatkozású műveit a széles közönség csak 1930 körül ismerte meg.³⁴

²⁶ Uo.

²⁷ KOVÁCS Endre: *i. m.* 238. o.

²⁸ Auguste BLANQUI: *A La Villette-i ügy*. In: uő.: *Válogatott művei*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1968, 237–242. o.

²⁹ KOVÁCS Endre: *i. m.* 273–278. o.

³⁰ Uo. 324–335. o.

³¹ HOBBSAWM: *A forradalmak kora...* 136. o.

³² Jemnitz János előszava In: Auguste BLANQUI: *Válogatott művei*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1968, 66–67. o.

³³ BABINYÁK: *i. m.* 11. o.

³⁴ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 138. o.

ÚTMUTATÓ A FEGYVERFORGATÁSHOZ³⁵

Blanqui 1868-ban írt műve a korábbi felkelések során megszerzett tapasztalatainak összegzéséként jelent meg. Az 1839-es és az 1848-as kudarcokat áttekintve a francia forradalmár egy rövid és egyszerű utasítást alkotott, melyben a korábbi felkelések kedvezőtlen példáinak elkerülésére hívta fel követőinek figyelmét. Az írás műfaja és közérthetősége már előrevetíti a 20. század hasonló témájú írásainak jellegét és stílusát, melyekben a felkelések teoretikusai (Lenin, Mao, Che Guevara, Giap, Marighella) arra törekedtek, hogy gondolataik mindenki számára érthetőek legyenek.

„Olyan párizsi felkelésnek, mely megismétli a régi tévedéseket, ma már semmi esélye sincsen a sikerre. 1830-ban a népi lendület önmagában elegendő volt ahhoz, hogy leverjen egy hatalmat, amelyet meglepett és megrémített a fegyverfogás, ez a hallatlan, álmában sem sejtett esemény.

Ez jó volt egyszer. A leckéből tanult a kormány, mely monarchista és ellenforradalmi maradt, jóllehet egy forradalomból került ki. Hozzálátott az utcai harcok tanulmányozásához és hamarosan visszaszerezte a mesterség és a fegyelem természetes fölényét a tapasztalatlansággal és zűrzavarral szemben.

*Ámde – mondhatnánk – 48-ban a nép az 1830-as módszerrel győzött. Talán, de nem tápláljunk illúziókat: a februári győzelem szerencsés véletlen volt.*³⁶ – állapította meg Blanqui. Az „Útmutató” első felében a forradalmár – visszatekintve a sikertelen eseményekre – tételesen felsorolta mindazon tényezőket, amelyeket véleménye szerint egy elközelgő forradalom során mindenképpen el kell kerülni a forradalmároknak.

A városi felkelések egyik legfontosabb védelmi építményei a barikádok voltak, melyek segítségével a reguláris erők mozgását lehetett megnehezíteni. Blanqui szerint azonban 1848 júniusában a forradalmárok túl sok barikádot emeltek, azok közül is csak néhányat Párizs főbb útkereszteződéseiben, a többit alapvetően ötletszerűen helyezték el a város pontjain. Ezt igazolta az a tény, hogy tényleges harcot a 600 erődítményből csak 30 folytatott, vagyis az erőösszpontosítás egyáltalán nem valósult meg. Ezzel szemben a felkelők barikádjai ellen küldött reguláris csapatok két vagy három ezredet is képesek voltak egy-egy barikád ellen összpontosítani, így a helyi erőfölény az ő oldalukon jelentkezett, mely segítségével egyenként számolták fel a gyenge ellenállási pontokat.³⁷

Ezt a helyzetet súlyosbította a központosított vezetés hiánya: az „Öreg” leírta, hogy a barikádokat építők mellett „más csoportcskák ide-oda futkosnak”, fegyvert próbálván szerezni maguknak, azonban „mindez összhang és irányítás nélkül történik, egyéni elképzelés szerint.”³⁸ Vezetési szempontból a felkelők számára a legfontosabb egy

³⁵ Auguste BLANQUI: Útmutató a fegyverforgatáshoz. In: uő.: *Válogatott művei*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1968, 213–219. o.

³⁶ Uo. 213. o.

³⁷ Uo. 215. o.

³⁸ Uo. 214. o.

főparancsnokság létrehozása lett volna, amely az elszigetelt barikádok tevékenységét képes összehangolni és irányítani, ez azonban nem valósult meg. Hiány mutatkozott a vezetőkben is, vagy ahol voltak is ilyen személyek, azok nem rendelkeztek érdemi befolyással az alárendeltjeikre. A vezetetlenség azzal is együtt járt, hogy a felkelők sorában jelentős volt a fluktuáció: „*A harcok saját fejük után mennek: az egyik eltávozik, a másik odajön; maradnak, jönnek-mennek, visszatérnek, ahogy kedvük tartja. Este pedig lefeküsznek aludni.*

Ez az állandó jövés-menés azzal járt, hogy a jelenlevő polgártársak létszáma gyorsan változott, hol a harmadával, hol a felével, néha pedig a háromnegyedével is. Senki sem számíthatott senkire. S ebből hamarosan a sikerben való kételkedés és elbátortalanodás fakadt.”³⁹ Ezt a kedvezőtlen érzést fokozta a felkelők egymás közötti összeköttetésének hiánya is, melyből egyenesen következett, hogy ál- és rémhírek terjedtek köreikben. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy elmaradt a lakosság támogatása is, mely nélkül a győzelmet nem lehetett kivívni.

A megfogalmazás maró kritikája, a kicsinyítő képzők használata jól érzékelteti Blanqui csalódottságát, „*mert ilyen rendszerrel a vereség nem maradhat el.*”⁴⁰

Az „Útmutató” további részeiben Blanqui jelen időre váltva elsőként a harcok színterét, a modern nagyváros adottságait és az ebből fakadó lehetőségeket írta le. Véleménye szerint a széles „*stratégiai utak, melyek most minden irányban keresztül-kasul szelik a várost*” a felkelők számára inkább előnyösek, mint hátrányosak – bár könnyítik a reguláris erők felvonulását, ezzel párhuzamosan segítik azok tűz alá vételét is. A sugárutakat szegélyező emeletes épületek, azok ablakai és erkélyei megannyi tűzfészkei lehetnek a védelmi harcot folytató felkelőknek.

Áttekintve a városi harcokban alkalmazott fegyvereket, az „Öreg” véleménye az volt, hogy az urbánus körülmények, a házak között, illetve a házakban vívott harc inkább a kézifegyvereknek (elsősorban puská, pisztoly, szurony, párbajtőr, kard és tőr) kedveznek, mint a tüzérségnek, mely szerinte csak lármát csap, tüzet, így felesleges károkat okoz az infrastruktúrában. Véleményünk szerint e szavak mögött inkább az amatőr forradalmi lelkesedés, mint a katonai hozzáértés tükröződik, hiszen a kor (1868) tüzérsége, annak hatásossága messze komolyabb hatásokkal működött, mint ahogyan arról Blanquinak elképzelése lehetett.

A forradalmár a reguláris csapatok fölényét két tényezőben látta: a modern fegyverzetben (Chassepot-puska) és a szervezettségben. Úgy vélte azonban, hogy az utóbbi bár „*hatalmas, ellenállhatatlan*”, viszont ettől meg lehet fosztani az ellenséget, „*...s ebben az esetben a felkelők csillaga van emelkedőben.*”⁴¹ Az erkölcsi fölény fontosságát is hangsúlyozta Blanqui: ennek forrása az, hogy a felkelők igazságos célokért küzdenek, míg az országon belül folyó harcok esetében a reguláris katonák motivációja nem a helyes célokból, hanem kényszerből és a fegyelemből fakad.

³⁹ Uo. 215. o.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo. 217. o.

Ennél a résznél a szerző szinte földöntúli képességekkel ruházta fel a felkelőket, akik nemcsak céljuk miatt, hanem ellenfeleiknél nagyobb odaadásuk, intelligenciájuk, erkölcsi és fizikai rendjük, utánpótlásuk, valamint testi és szellemi erejük miatt is felülmúlják majd a katonákat.

„*Mi hiányzik tehát a győzelmünkhöz?*”⁴² – tette fel a kérdést Blanqui. Egység, együttműködés és szervezethezesség. Főleg ez utóbbi fontosságát hangsúlyozta: „*A szervezethezesség a győzelem; a szétforgácsoltság a halál.*”⁴³

Konklúzióként Blanqui is a felkelők szervezethezességének, bizonyos fokú regularizáltságának szükségszerűségét fogalmazta meg, akárcsak a 19. század elején azon katonai teoretikusok, akik a gerillaelméletek első – az előző fejezetben bemutatott – szakírói voltak. „*1848 júniusa kétségtelenné tette ezt az igazságot. Mi történne ma? A régi módszerekkel az egész nép elbukna, ha a csapatok kitarának, s ki fognak tartani, ha csak irreguláris, irányítás nélküli erőket látnak maguk előtt. Viszont egy rendezett, a taktika szabályai szerint manőverező párizsi hadsereg látványa megdöbbentené a katonákat, megtörné ellenállásukat.*”⁴⁴ Hangoztatta, hogy a regularizáláshoz szükség van egy főparancsnokságra, a katonai szervezetekre jellemző hierarchia kialakítására, valamint tisztekre is. Ez utóbbiak kapcsán úgy véljük, hogy Blanquinak nem voltak kiforrott tervei, hiszen az „Útmutató” legvégén a káderek toborzását úgy képzelte el, hogy a forradalom kirobbantása után, „*a cselekvés közepette*”⁴⁵ rögtönözni kell, s az egykori katonák és nemzetőrök közül kell a tiszteket megtalálni. A szöveg végén Blanqui ismét kiemelte a szervezethezesség nélkülözhetetlenségét, melynek fontosságát patetikus felkiáltó mondatokkal igyekezett hangoztatni.

A szervezethezességbe vetett hite tükröződik az 1870. szeptember 10-én papírra vetett, „*A területi elv szerint megszervezett nemzetőrség*”⁴⁶ című írásában is, ahol aprólékos számításokkal igazolta a regularizáció szükségességét.

Mérleget vonva Blanqui tevékenységéről, elmondható, hogy forradalmárként mindig elbukott. A rövid utcai harcokkal számoló és a tömegek csatlakozásában bízó stratégiájának sikere mindig a harcok első fázisától függött,⁴⁷ azonban az általa vezetett felkeléseket a regnáló politikai elit minden esetben gyorsan elfojtotta, őt magát pedig hosszú évekre börtönbüntetésre ítélte. A gyakorlati sikertelensége mellett azonban elmondható, hogy gondolatai a városi felkelésről nagy hatást gyakoroltak a gerilla-hadviseléssel foglalkozó későbbi baloldali teoretikusokra.

⁴² Uo.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo. 217. o.

⁴⁵ Uo. 219. o.

⁴⁶ Auguste BLANQUI: *A területi elv szerint megszervezett nemzetőrség*. In: uő.: *Válogatott művei*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1968, 234–237. o.

⁴⁷ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 139–140. o.

MARX ELMÉLETE A FORRADALOMRÓL ÉS A FEGYVERES FELKELÉSRŐL

Karl Marx (1818–1883) és Friedrich Engels (1820–1895) hadtudományi munkásságát összevetve elmondható, hogy Engelshez képest Marx sokkal kisebb figyelmet szentelt kora háborúinak, katonapolitikai eseményeinek, azonban azt a tényt is rögzíteni kell, hogy tanulmányaiban ő is tárgyalta az általa legfontosabbnak vélt katonai kérdéseket, hadtörténelmi eseményeket, valamint a hadsereggel, annak jövőbeli alkalmazásával kapcsolatos kérdéseket.

A marxizmus forradalom-elméletének kulcsfontosságú forrása „A Kommunista Párt kiáltványa”, melyet 1848-ban Marx és Engels közösen írt. A szerzők már a szöveg elején harcra szólították fel követőiket: „*Minden eddigi társadalom története osztályharcok története. Szabad és rabszolga, patricius és plebejus, báró és jobbágy, céhmester és mesterlegény, egyszóval elnyomó és elnyomott folytonos ellentétben álltak egymással, szakadatlan hol palástolt, hol nyílt harcot vívtak, olyan harcot, amely mindenkor az egész társadalom forradalmi átalakulásával vagy a harcban álló osztályok közös pusztulásával végződött.*”⁴⁸ Korukról azt tartották, hogy a burzsoázia és a proletariátus osztályharca határozza meg, mely harcban a proletárok fognak majd felülkerekedni.⁴⁹ Marx és Engels azt hangoztatták, hogy a proletároknak az idegen burzsoázia elleni harcba való bevonása az elnyomott réteg öntudatra emelése mellett fegyvereket is ad a kezükbe, mellyel az elnyomó, azaz a saját réteg bukását is előidézi, vagyis a tömeghadseregek létrejötte is erősíti az osztályharcot.⁵⁰ Úgy gondolták, hogy a proletariátus létszáma az ipar fejlődésével tömeggé válik, mely tömeg egyesül és zendülések, valamint egy idő után felkelések jelzik majd öntudatra ébredését.⁵¹ Az osztályharc kialakulása együtt jár majd a politikai harccal is, ezért szükséges egy párt létrehozása, mely a proletárok harcának irányítója lesz.⁵² A harc okozta változásoknak gyökeresnek kell lenniük, melyben a proletárok törekvéseit a kommunisták támogatják, akik a politikai hatalom megszerzése érdekében a meglévő társadalmi rend erőszakos, kommunista forradalom útján történő megdöntését hirdették.⁵³ A forradalmak tehát a történelem mozgatói, ezért tanulmányozásuk döntő fontosságú.

Marx az „Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig”⁵⁴ című művében már a bukott forradalmak tanulságait foglalta össze. Kiemelte a munkás–paraszt szövetség nélkülözhetetlenségét, valamint a forradalmak internacionalista jellegének szükségességét.⁵⁵ A szöveg megalkotta a marxista forradalmak jelképét is: „*Csak miután a*

⁴⁸ Karl MARX – Friedrich ENGELS: *A Kommunista Párt kiáltványa*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 4. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1959, 442. o.

⁴⁹ Uo. 447–448. o.

⁵⁰ Uo. 447. o.

⁵¹ Uo. 449. o.

⁵² Uo. 450. o.

⁵³ Uo. 470. o.

⁵⁴ Karl MARX: *Louis Bonaparte Brumaire tizennyolcadikája*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 7. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 7–103. o.

⁵⁵ Uo. 31. o.

júniusi felkelők vérében megmártották, lett a trikolór az európai forradalom zászlajává – vörös zászlóvá.”⁵⁶ Marx hangoztatta, hogy a végső cél, az osztályok megszüntetése csakis a mélyreható válság okozta forradalmak permanenssé válásával, valamint a proletárdiktatúra megszületésével érhető el.⁵⁷

A „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája”⁵⁸ című írásában Marx kiemelte a munkások és a parasztok szövetségének szükségességét a polgári rend megdöntése érdekében: „A parasztok érdeke tehát nincs többé, mint Napóleon alatt, összhangban a burzsoázia érdekeivel, hanem ellentétben van velük. Természetes szövetségesüket és vezetőjüket tehát a városi proletariátusban találják meg, amelynek feladata a polgári rend megdöntése.”⁵⁹ A franciaországi események egyik fontos tanulságát abban látta, hogy a forradalmárok élén álló vezetők megóvása a harc egyik legfontosabb feltétele.⁶⁰

A sikeres forradalmi fegyveres harcot vívók példaként tekintett Marx az 1808 és 1814 között harcoló spanyolokra, akik az országukat meghódító franciák elleni sikeres küzdelmükkel követendő példaként szolgáltak számára. „A forradalmi Spanyolország”⁶¹ című művében a német filozófus a spanyolországi eseményekről azt írta, hogy olyan küzdelmek voltak ezek, melyek a népből, önkéntes módon indultak, és az egész 19. századra hatást gyakoroltak.⁶² Az események forradalmi jellegével szemben kissé szkeptikus volt azok nemzeti, dinasztikus, reakciós, babonás és fanatikus jellege miatt, és hasonló módon szólt a spanyol gerillákról is.⁶³ Marx rámutatott a spanyolok harcának kifárasztó jellegére: a reguláris hadsereg vereségeit követően, „...miután rendetlenül visszahúzódott a Sierrákba, biztos volt, hogy katonái újra összegyűlnek és ott teremnek, ahol legkevésbé várják őket, megerősödve új csapatokkal, és ha a francia seregnek ellenállni nem is tudnak, legalábbis arra képesek, hogy az ellenséget folyton mozgásban tartsák és erőinek szétforgácsolására kényszerítsék.”⁶⁴ A harcok iránti lelkesedést a hősként feltűnő gerillavezérek helyi sikerei erősítették. Marx az 1808 és 1814 közötti eseményeket három korszakba sorolta. Az első időszakban a tartományok lakossága fogott fegyvert és védelmi jellegű partizánharcot folytatott a hódítókkal szemben. A második szakaszt a megszerveződő önálló gerillacsoportok tevékenysége jellemezte, akiknek harcát a közójük álló nép erősítette. „Ezernyi ellenség volt jelent, de egyetlen sem lehetett felfedezni.”⁶⁵ – jellemezte a gerillák harcát Marx. Az önmagukban nem túl félelmetes, de a franciákra igen veszélyes erők rajtaütései, vállalkozásai patthelyzetet eredményeztek, ahol a franciákat „nem csaták és nem ütközetek fársztották ki, hanem

⁵⁶ Uo

⁵⁷ Uo. 86. o.

⁵⁸ Karl MARX: *Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 7. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 7–103. o.

⁵⁹ Uo. 190. o. (Marx kiemelése)

⁶⁰ Uo. 184. o.

⁶¹ [Karl MARX]: *A forradalmi Spanyolország*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 10. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965, 421–469. o.

⁶² Uo. 430–431. o.

⁶³ Uo. 433. o.

⁶⁴ Uo. 447. o.

⁶⁵ Uo. 448. o.

*e láthatatlan ellenség szakadatlan háborgatása. Ez az ellenség, ha üldözték, beleveszett a nép közé, ahonnan csakhamar újult erővel bukkant fel. A mesebeli oroszlán, amelyet a szűnyog halálra kínoz, hű képet ad a francia hadseregről.*⁶⁶ A gerillaháború harmadik időszakát az irreguláris erők regularizálódása jellemezte, mely folyamatról Marx kritikus hangvételben, elítélő szavakkal nyilatkozott. Az utolsó időszak célja egyértelműen az ellentámadás megindítása volt, azonban a hagyományos katonai műveletekben a franciák fölénye legyőzhetetlen volt.⁶⁷ E hármaskorszakolás a 20. század baloldali gerillateoretikusainak művében köszön vissza: Mao Ce-tung és Võ Nguyễn Giáp a stratégiai védelem, a stratégiai patthelyzet és a stratégiai ellentámadás korszakaiként nevesítették azokat.⁶⁸ Bár Marx a hadsereget és a gerillákat tartotta a spanyol társadalom legforradalmibb részeinek, ez utóbbiakról távolságtartással és elítélő módon nyilatkozott. „*Ami a gerillákat illeti, nyilvánvaló, hogy miután éveken át véres harcok színterén tevékenykedtek, megszokták a csavargást és ami azzal jár, szabad folyást engedtek a gyűlölet, a bosszú szenvedélyének, a fosztogatás vágyának, békés időben tehát fölöttébb veszélyes csöcselékké válnak, amely mindig kész egy intésre valamilyen párt vagy elv nevében fellépni valaki mellett, aki jó fizetséget tud adni vagy ürügyet nyújt a fosztogató portyázásokra.*”⁶⁹ – ezért szükségesnek látta azok csoportjainak feloszlását vagy a reguláris hadseregbe történő beolvasztását.

Engelshez hasonlóan Marx is felismerte, hogy az 1848-as forradalmak bukását főleg a nemzetközi körülmények okozták, ezért a bel- és kül-, valamint a katonapolitikai események összefüggésének fontosságát is kiemelte. Hangsúlyozta, hogy a forradalmak sikeressége a kirobbanást megelőző időszak szervezési, oktatási és agitációs tevékenységén is múlik.⁷⁰ Marx munkáiból is kitűnik, felismerte, hogy a modern hadviselésben a katonai elemek mellett kulcsfontossággal bírnak a diplomáciai, gazdasági és pszichológiai elemek, melyek közül főleg a gazdasági és pszichológiai tényező fontosságára hívta fel a figyelmet.⁷¹

ENGELS A FEGYVERES FELKELÉSRŐL

Hadtudományi szempontból Friedrich Engels katonai írásai sokkal jelentősebb értéket képviselnek barátja hasonló témájú műveivel szemben. Katonai tárgyú írásain érződik, hogy egyrészt maga is szolgált katonaként és harcolt 1849-ben, melyre büszkén

⁶⁶ Uo.; Marx de Pradt abbé: *Mémoires historique sur la révolution d’Espagne* című könyvéből idézett.

⁶⁷ Uo. 448. o.

⁶⁸ FARKAS Sándor: *Az ISIL alkalmazott eljárásai és stratégiája. Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében.* In: *Honvédségi Szemle*, 2018/2. szám, 10–12. o.; FORGÁCS Balázs: *Mao Ce-tung.* In: GÓCZE István (szerk.): *Állam és katona.* Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 201–202. o.; FORGÁCS: *Napjaink hadikulturái...* 111. o.

⁶⁹ [MARX]: *A forradalmi Spanyolország.* 450. o.

⁷⁰ SHY – COLLIER: *Revolutionary War.* 825. o.

⁷¹ Sigmund NEUMANN – Mark von HAGEN: *Engels and Marx on Revolution, War, and the Army in Society.* In: Peter PARET (ed.): *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age.* Princeton (NJ), Princeton University Press, 1986, 263. o.

tekintett vissza, másrészt tanulmányozta a hadtudományt, annak klasszikusait.⁷² Hadtudományi írásaiiban alapos és részletes elemzéseket készített kora mozgalmairól és háborúiról, az azokban alkalmazott fegyverekről és taktikákról, valamint a katonai vezetőkéről. Korának katonai teoretikusai közül Carl von Clausewitz munkássága hatott rá leginkább: a porosz katonai teoretikus kiemelte a stratégiai szintű védelem során indított döntő akciók és a taktikai szintű támadások jelentőségét, melyek Engels forradalmi stratégiájának alappillérvé váltak.⁷³ Katonai írásaira az 1848–1849-es forradalmak, valamint az 1870–1871-es kommün kudarcai mély benyomást tettek: élete végén Engels a proletároknak a katonai eszközökkel történő hatalomátvétel helyett a politikai küzdelmeket, azaz az államhatalom legális megszerzését javasolta a választójogon keresztül.⁷⁴

A hatalom megszerzéséért vívott harcról szólva Engels Marxhoz hasonlóan a proletariátust vezető párt szerepét hangsúlyozta. A fegyveres küzdelmet jól ismerő emberként úgy gondolta, hogy a forradalmi párt tagjait politikai és katonai képzésben is részesíteni kell. Ez utóbbiban véleménye szerint az általános hadkötelezettség bevezetése sokat könnyít, a bevonulások során ugyanis mindenki részesül a katonai alapki képzésben.⁷⁵ Az „Anti-Dühring”-ben arra is rámutatott, hogy „...a hadseregek egész szervezete és harcmódja, és ezzel együtt győzelem és vereség, anyagi, azaz gazdasági feltételektől függőnek bizonyul: az ember- és fegyveranyagtól, tehát a népesség minőségétől és mennyiségétől és a technikától.”⁷⁶ – a forradalmak sikere tehát összefüggésben van a háttérrel.⁷⁷

Az 1848–1849-es forradalmakra Engels nagy reményekkel tekintett, de csalódnia kellett. A nagyvárosokban kirobbant felkelések kapcsán ugyanis „...tévhitnek bizonyult, hogy egy népi felkelés nagyvárosban legyőzhetetlen.”⁷⁸ A bécsi felkelésről írt sorai rámutattak e felkelések hiányosságaira: „Belül zűrzavar, osztályszéthúzás, szervezetlenség; egy nemzetőrség, részben azzal az elhatározással, hogy egyáltalán nem harcol, részben határozatlan, és csak a legkisebb része tetterre kész; egy proletártömeg, létszámra erős, de vezetők nélkül, minden politikai iskolázottság nélkül, éppúgy hajlamos pánikra, mint csaknem ok nélküli dühkitörésre, martaléka minden álhírnök, nagyon harcra kész, de legalábbis kezdetben fegyvertelen, s amikor végre csatára vezették őket, akkor is hiá-

⁷² Uo. 265. o.; BABIN: *i. m.* 70–114. o.

⁷³ NEUMANN – HAGEN: *Engels and Marx...* 265–266. o.; ezzel szemben lásd PERJÉS: *Clausewitz.* 450–461. o. és BABIN: *i. m.* 136. o. Kétségtelen, hogy a Clausewitz által megfogalmazott tételek közül jó néhány visszaköszön Engels műveiben.

⁷⁴ NEUMANN – HAGEN: *Engels and Marx...* 279. o.; BABIN: *i. m.* 304–314. o.; SCHMITT: *i. m.* 133. o.

⁷⁵ Friedrich ENGELS: *Előmunkálatok az „Anti-Dühring”-hez.* In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 20. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1963, 679. o.; Friedrich ENGELS: *Eugen Dühring úr tudomány-forradalmasítása.* In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 20. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1963, 167. o.

⁷⁶ ENGELS: *Eugen Dühring úr...* 167–168. o.

⁷⁷ BABIN: *i. m.* 295–296. o.

⁷⁸ Friedrich ENGELS: *Forradalom és ellenforradalom Németországban.* In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 20. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 53. o.

*nyosan felfegyverezve és majdnem teljesen szervezetlenül ... Ilyen harc kimenetele felől aligha lehet kétség...*⁷⁹

A „Forradalom és ellenforradalom Németországban” című munkájának XVII. része szabályszerűen foglalta össze mindazt, amit Engels fontosnak gondolt a felkelések kapcsán: *„A felkelés művészet, akárcsak a hadviselés vagy bármely más mesterség, és bizonyos cselekvési szabályoknak van alávetve, s ezek, mellőzésük esetén, a romlását okozzák annak a félnek, amely mellőzte őket. Az ilyen szabályok, mivel logikusan következnek a felek sajátosságából és az adott esetben fennforgó körülményekből, olyan világosak és egyszerűek, hogy 1848 rövid tapasztalatai a németeket is jól megismertették velük. Először is, sohase játsz a felkeléssel, hacsak nem vagy teljesen felkészülve arra, hogy vállald játékod következményeit. A felkelés számvetés fölötte határozatlan mennyiségekkel, amelyeknek az értéke mindennap változhat; a veled szemben álló erők oldalán van a szervezethez, a fegyelem és a megszokott tekintély minden előnye; hacsak túlerőt nem játszol ki ellenük, legyőznek és megsemmisítenek. Másodszor, ha már ráléptél a felkelés útjára, cselekedj a legnagyobb határozottsággal, s mindig támadóan. A védekezés minden fegyveres felkelés halála; elveszejt a felkelést, még mielőtt az összemérné erejét ellenségeivel. Üss rajta ellenfeleiden, amíg erőik szétszórtak, biztosíts új sikereket, ha mégoly csekélyeket is, de naponta; őrizd meg az erkölcsi fölényt, amelyet az első sikeres megmozdulással elértél, gyűjtsd ily módon a te oldaladra azokat az ingadozó elemeket, akik mindig a legerősebb lökést követik, és akik mindig a biztonságosabb oldalt keresik, kényszerítsd ellenségeidet visszavonulásra, mielőtt összevonhatnák erőiket ellened; vagyis Dantonnal, a forradalmi taktika eddig ismert legnagyobb mesterének szavaival: *de l'audace, de l'audace, encore de l'audace* (merészség, merészség, és még egyszer merészség – a szerző!)”⁸⁰*

E szabályok később – szinte szó szerint – visszaköszöttek Leninnél és a 20. században a baloldali felkelések számára zsinórmértékül szolgáltak – meg kell jegyezni, hogy az orosz forradalmár tévesen Marxot jelölte meg sorai forrásaként.⁸¹ E gondolatok után Engels rámutatott a városok stratégiai fontosságú pontjai elfoglalásának szükségességére is. Engels von Gneisenau írásain keresztül tanulmányozta a gerillaháború kérdéskörét: a porosz tábornoknak a Landsturm szervezetéről írt könyvéről azt írta, hogy *„...a szívós népi ellenállás szellemét tükrözi, amely számára igazolt minden eszköz, és a leghatékonyabb a legjobb.”*⁸²

Az elnyomott felkelések további tanulságait olvashatjuk „A piemontiak veresége”⁸³ című, két részletben megjelent írásában: *„Eleve óriási hiba volt, hogy a piemontiak csupán reguláris hadsereget állítottak szembe az osztrákokkal, hogy szokásos, polgári, tisztes háborút akartak viselni ellenük. Egy olyan népnek, amely függetlenségét akarja*

⁷⁹ Uo. 60. o.

⁸⁰ Uo. 87–88. o. (Engels kiemelése)

⁸¹ V. I. LENIN: *Egy kívülálló tanácsai*. In: V. I. LENIN: *Összes művei*. (LÖM) 34. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1967, 382. o.; lásd: BABIN: *i. m.* 112–113. o.

⁸² BABIN: *i. m.* 136. o.

⁸³ Friedrich ENGELS: *A piemontiak veresége*. (Részlet) In: MARX – ENGELS *Művei* (MEM). 6. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 374–381. o.

*kivívni, nem szabad a szokásos harci eszközökre szorítkoznia. Tömegfelkelés, forradalmi háború, gerillák mindenütt, ez az egyetlen eszköz, melynek segítségével egy kis nép egy nagyobbal elbánhat, melynek segítségével egy kevésbé erős hadsereg ellenállhat az erősebbnek és jobban szervezettnek. A spanyolok bebizonyították ezt 1807–1812-ben, a magyarok még most is bizonyítják.*⁸⁴

A fenti sorokból is kitűnik, hogy Engels nagy figyelmet szentelt az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc eseményeinek.⁸⁵ Az 1849 januárjában írt „A magyar harc”⁸⁶ című cikkében a betörő osztrákok ellen a népfelkelésnek, mint a háború megvívása módjának megindítását javasolta a szabadságharcosok számára. A magyar Alföldet alkalmasnak tartotta a „*lovassgerilla-háború*”-ra, mellyel egyrészt bénítható az osztrák utánpótlás, másrészt a harc elhúzódó jellegűvé válhat, amely szintén a magyarok számára kedvez.⁸⁷ Az elhúzódó háborúval járó időnyerés hasznát a „Magyarország”⁸⁸ című, 1849 májusában megjelent tanulmányában emelte ki: ezáltal ugyanis lehetővé válhat az általa nemzetközi jellegűnek, azaz internacionalistának tartott szabadságharc számára a népfelkelő erők regularizálódása, és ezzel a harc győztes megvívása.⁸⁹

Engels legjelentősebbnek tartott katonai írásai a Marx felkérésére írt, az 1870–1871-es francia-porosz háborúról szóló elemzések, melyeket a londoni The Pall Mall Gazette nevű lap 1870. július 29. és 1871. február 18. között jelentetett meg. Az 59 részt a lapban a szerző feltüntetése nélkül publikálták: ezekből 40 folyamatos sorszámozással jelent meg „Jegyzetek a háborúról” címmel, míg 19 különféle címen látott napvilágot.⁹⁰ A cikkekben – többek között – Engels történelmi példákra hivatkozva foglalta össze a népi háborúról vallott nézeteit, melyek a következő évszázadban számos gerilleteoretikus számára jelentettek elméleti kiindulópontot.

A Sedannál 1870. szeptember 2-án történt fegyverletétel utáni eseményeket elemző cikkek nagy figyelmet szentelnek a hódítókkal szembeni nemzeti háború kérdéseinek. A „Jegyzetek a háborúról XXII.”⁹¹ című elemzésében olvasható, hogy a porosz hadsereg Metz és Párizs körülzárásával Franciaország területének csupán 1/6-át ellenőrzése alatt tartva 60 000 embert tud más műveletekre tervezni, és ez lehetővé tenné az ellenük való hatékony fellépést egy nemzeti háború kirobantásával, ahol a felkelt nép és a reguláris hadsereg együttes alkalmazására kerülne sor: „*Nyilvánvaló, hogy ha élne a franciák között az igazi nemzeti lelkesedés, mindent meg lehetne nyerni. Még a betolakodók összes erői, kivéve 60 000 embert és a lovasságot, amely az ellenséget meg-*

⁸⁴ Uo. 376. o. (Engels kiemelése)

⁸⁵ BABIN: *i. m.* 51–60. o.

⁸⁶ Friedrich ENGELS: *A magyar harc*. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 6. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 157–167. o.

⁸⁷ Uo. 166. o.

⁸⁸ Friedrich ENGELS: *Magyarország*. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 6. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 494–502. o.

⁸⁹ Uo. 496–497. o.

⁹⁰ BABIN: *i. m.* 274. o.; *MEM*. 17. kötet, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 624–625. o.

⁹¹ [Friedrich ENGELS]: *Jegyzetek a háborúról XXII*. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 17. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 115–116. o.

*támadhatja, de nem igazhatja le, a meghódított területekhez van kötve – Franciaország fennmaradó öthatoda elegendő fegyveres köteléket tudna állítani ahhoz, hogy a németeket mindenütt zaklassa, összeköttetéseiket elvágja, hátukban hidakat romboljon szét és rákényszerítse őket, hogy két nagy hadseregüktől annyi csapatot vonjanak el, amennyi elegendő ahhoz, hogy Bazaine megkísérelhesse a kitörést Metzből, aminek következtében Párizs körülrzárása illuzórikussá válnék.*⁹² Engels az 1808-es spanyolországi példát citálva hangoztatta, hogy egy nemzeti fanatizmustól fűtött ellenállás képes leigázhatatlanná tenni egy országot.⁹³ Ezt a történelmi példát nemcsak a vidéken folyó harc esetében tartotta követendőnek, de a városokban zajló küzdelmeknek is példaként állította.⁹⁴ Az Ibériai-félszigeten zajló irreguláris küzdelem egyik alapfeltételeként emelte ki azokat a bázisokat, megerősített helyeket, melyek a „...biztonságos visszavonulás központjaivá válhatnak.”⁹⁵

A spanyol események mellett az 1807-es poroszországi hadügyi reformok is szerepelnek Engels történelmi példáinak sorában. Az ekkortól megszervezendő tartalékos-rendszer⁹⁶ alapjait, valamint az 1813. április 21-én kiadott Landsturmedictet (Engelsnél Landsturmordnung)⁹⁷ is olvasói figyelmébe ajánlotta, mint a 19. század elejének követendő gyakorlatát.⁹⁸ A népfelkelésre felszólító királyi rendelet szabályzatjellegrére utalva, Engels összefoglalta az ellenség hátában tevékenykedő népfelkelők feladatait is: „A Landsturnak az a rendeltetése, hogy az ellenséget előrenyomulása és visszavonulása során egyaránt zaklassa, állandóan riadókészültségben tartsa, rátörjön lőszer- és élelmiszerszállítmányaira, futáraira, regrutáira és kórházaira, éjjelenként rajtaüssön, elpusztítsa eltévedt embereit és különítményeit, minden mozdulatát megbénítsa és bizonytalanná tegye; másfelől az a feladata, hogy segítséget nyújtson a porosz hadseregnek, pénz-, élelmiszer-, lőszer-, fogolyszállítmányait kísérje stb. E törvény valóban a szabadcsapatos mindenre kiterjedő vademecumának (kézikönyvének, kalauzáának – a szerző) nevezhető, és mivel nem jelentéktelen stratégia (Gneisenau – a szerző) szövegezte meg, ma Franciaországban éppúgy alkalmazható, mint annak idején Németországban.”⁹⁹ A rendelet kapcsán külön kiemelte a válogatás nélküli eszközhasználatot, miszerint „...az engesztelhetetlen nemzeti ellenállásnak ebben a szellemében készült, amelynek minden eszköz jogos, és a leghatékonyabb a világon.”¹⁰⁰

⁹² Uo. 117. o.

⁹³ Uo.; [Friedrich ENGELS]: *A katonai helyzet Franciaországban*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 17. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 168. o.; [Friedrich ENGELS]: *A háború esélyei*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 17. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 177. o.

⁹⁴ [Friedrich ENGELS]: *Zaragoza – Párizs*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 17. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 131. o.

⁹⁵ [Friedrich ENGELS]: *Megerősített fővárosok*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 17. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 160. o.

⁹⁶ CSIKÁNY: *i. m.* 93–94. o.

⁹⁷ Lásd a 2. fejezetben.

⁹⁸ [Friedrich ENGELS]: *A franciaországi harc*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 17. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 153–154. o.

⁹⁹ [Friedrich ENGELS]: *Porosz szabadcsapatosok*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 17. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 185. o.

¹⁰⁰ [ENGELS]: *A franciaországi harc*. 154. o.

A népfelkelők alkalmazása Engels szerint azonban akkor hatékony, amennyiben azok élén tisztek állnak, akik oktatják, kiképezik valamint szó- és tettebeli példájuk által is vezetik őket.¹⁰¹ A hatékonyan vezetett, időben elhúzódozó felkelés erejét egy kifejező metaforával írta le: „*A népi háború szüntelenül csapkodó hullámverése idővel apránként szétmállasztja vagy lemorzsolja a legnagyobb hadsereget is...*”¹⁰² Engels rámutatott arra is, hogy a Napóleon elleni sikeres felkelések nyomán a kor porosz katonai gondolkodói a gerilla-hadviselési módot beillesztették a hadelméletbe, és „... megkezdték e hadviselési mód rendszerbe foglalását és elméletének kidolgozását.”¹⁰³

A párizsi kommün leverése nagy változást okozott Engelsnek a felkelések szerepéről alkotott nézeteiben. Véleménye szerint az internacionalista vezetés nem volt eléggé határozott politikai és gazdasági téren, ezért a fegyveres harc sem tarthatott sokáig.¹⁰⁴ Halála évében az 1848-as és 1870–1871-es fegyveres harc eredménytelensége miatt szinte teljesen revideálta korábbi nézeteit a fegyveres felkelésekről. A nagyvárosi harc feltételei a haditechnika forradalmi változásai, a lövegek fejlődése, a műszaki alakulatok alkalmazása miatt jelentősen romlottak az irreguláris erők számára, és a reguláris katonákkal vívott harc sikeres megvívása illuzórikusnak tűnt. Engels keserűen fogalmazta meg, hogy „...a régi stílusú lázadás, az utcai barikádharc, amely 1848-ig mindenütt meghozta a végső döntést, jelentősen elavult. Ne ringassuk magunkat illúziókba: a felkelés tényleges győzelme a katonaság felett utcai harcban, mint két hadsereg közötti győzelem, a legnagyobb ritkaságok közé tartozik.”¹⁰⁵ Nem zárta ugyan ki az utcai barikádharcokat a küzdelem eszköztárából, sőt kiemelte azoknak a támadó jellegű tevékenységek melletti defenzív jelentőségét, azonban más eszközök alkalmazásának hatékonysága mellett kezdett el érvelni.¹⁰⁶

A korábban kizárólagosként hirdetett fegyveres harc mellett Engels rámutatott a politikai hatalom megszerzéséért vívott küzdelemben alkalmazható nem katonai eszközökre is, melyek közül a „*legélesebb fegyver*”-nek az általános választójogot nevezte meg.¹⁰⁷ Az állami élet különféle szintjein megtartott választások szerinte a hatalmat birtoklók szemében félelmetesebbek, mint a felkelések, ugyanis ezek által a munkás-ság képes elvitatni a burzsoáziától a hatalmat.¹⁰⁸ Érdekes tény, hogy e a folyamat előfutáraként a kereszténységnek a Római Birodalomban való elterjedését mutatta be.¹⁰⁹

¹⁰¹ [Friedrich ENGELS]: *Metz eleste*. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 17. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 139. o.

¹⁰² [Friedrich ENGELS]: *Jegyzetek a háborúról XXXI*. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 17. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 190. o.

¹⁰³ [ENGELS]: *Porosz szabadcsapatosok*. 183. o.

¹⁰⁴ Friedrich ENGELS: *Bevezetés [Marx „Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig” c. művének 1895-ös kiadásához]*. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 22. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1970, 184. o.

¹⁰⁵ Friedrich ENGELS: *Bevezetés [Karl Marx „A polgárháború Franciaországban” c. művének 1891-es kiadásához]*. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 22. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1970, 485. o.

¹⁰⁶ Uo. 487. o.

¹⁰⁷ Uo. 483. o.

¹⁰⁸ Uo. 484–485. o.

¹⁰⁹ Uo. 491–492. o.

LENIN ÉS „A NÉPI FELKELÉS MÓDSZERE”¹¹⁰

Amint azt már jelen fejezet kezdetén rögzítettük, Vlagyimir Iljics Lenin (1870–1924) továbbfejlesztette Marx és főleg Engels hadtudományi nézeteit, így a forradalomról és a fegyveres felkelésről alkotott tételeiket is.¹¹¹ Az orosz forradalmár maga is tevékenyen vett részt a cári Oroszország hatalmi viszonyainak forradalmi átalakításában: fiatalkorától kezdve szervezkedett a rendszer megdőntése érdekében, és a száműzésben töltött évei alatt tudatosan készült egy újabb forradalomra. Lenin számára komoly tanulsággal szolgált a párizsi kommün, majd az 1905-ös oroszországi forradalom bukása: az előbbi arról győzte meg, hogy a forradalmárok egyik legnagyobb hibája az Engels által is kiemelt mértékletesség¹¹² volt, mely megfosztotta a forradalmárokat a pénzügyi forrásoktól, valamint hogy azok alábecsülték a katonai akciók fontosságát.¹¹³ Az 1905-ös kudarc kapcsán arra hívta fel a figyelmet, hogy a városi harc megindításához sokkal nagyobb szervezettségre, több fegyverre, valamint a hadseregből átálló katonákra van szükség.¹¹⁴ A felkészülés során – Engelshez hasonlóan – alaposan tanulmányozta Clausewitz fő művét is.¹¹⁵

Lenin az államhatalom megragadásához elengedhetetlennek gondolta a fegyveres harcot: az „Állam és forradalom”¹¹⁶ című munkájában úgy vélte, hogy az államhatalom felváltásához erőszakos forradalom, felkelés kell, ugyanis a burzsoá államot a proletárállam nem válthatja fel „elhalás” útján.¹¹⁷ A marxizmus által végcélként tekintett osztály nélküli társadalom eléréséért vívott harc során a tömegeket tudatosan nevelni kell az összecsapásra, melyben a forradalmat és a felkelést vezető munkáspártra hárul döntő szerep.¹¹⁸ A párt nevelő- és szervező-tevékenysége biztosíthatja az események feletti politikai kontrollt is.¹¹⁹ A szervezés során nagy figyelmet kell fordítani a propagandára és az agitációra, és külön intézkedések szükségesek a proletárok felfegyverzésére, valamint a harci osztagok megszervezésére.¹²⁰ Lenin abban hitt, hogy a rendszer elleni népi elégedetlenség fokozatosan jut el a lázadástól, azaz „...a nem tudatos,

¹¹⁰ V. I. LENIN: *Politikai sztrájk és utcai harc*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 11. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966, 340. o.

¹¹¹ BABIN: *i. m.* 19., 321., 338. o.; KRUPSZKAJA, N. I.: *Visszaemlékezések Leninre*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1974, 109. o.; LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 171. o.

¹¹² ENGELS: *Bevezetés [Marx „Osztólyharcok ...]*. 184. o.

¹¹³ SHY – COLLIER: *Revolutionary War*. 827. o.

¹¹⁴ KRUPSZKAJA: *i. m.* 110. o.; LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 172–173. o.; SHY – COLLIER: *Revolutionary War*. 829. o.

¹¹⁵ SCHMITT: *i. m.* 134. o.; LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 173. o.; PERJÉS: *Clausewitz*. 465–478. o.

¹¹⁶ V. I. LENIN: *Állam és forradalom*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 33. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965, 1–111. o.

¹¹⁷ Uo. 20. o.

¹¹⁸ Uo. 24. o.

¹¹⁹ V. I. LENIN: *Az OSzDMP II. kongresszusa. Határozati javaslat a tüntetésekről*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 7. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965, 235. o.; V. I. LENIN: *Az OSzDMP III. kongresszusa. 1905. április 12. (25.) – április 27. (május 10.)*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 10. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966, 108. o.

¹²⁰ Uo. 114–115. o.

szervezetlen, ösztönös, néha vad felháborodás”-tól¹²¹ a sztrájkharcon, a politikai tüntetésen, az utcai ütközeteken és a barikádharcokon át a fegyveres felkelésig.¹²²

Az orosz forradalmár – tévesen Marx alapján – a felkelést művészetnek nevezte, melyben ki kell vívni az első sikert, majd folytatni kell a támadást és kihasználva az ellenség zavarát, sikerről sikerre kell haladni.¹²³ A felkelés sikerességét sok összetevőtől tette függővé, de mindenekelőtt a tömegek támogatásának elnyerésében látta a siker zálogát, amelyet széles körű, közérthető propagandával és agitációval lehet elnyerni.¹²⁴ Amint ez a feltétel megteremtődött, a felkelés további szükségleteit kell megteremteni: helyesen kell megválasztani a felkelés időpontját, meg kell szervezni a felkelő osztagok törzskarát, el kell foglalni a stratégiai fontosságú politikai és katonai pontokat, mozgósítani szükséges a felfegyverzett munkásokat, és likvidálni kell az ellenség vezetőit.¹²⁵

Lenin – hibásan hivatkozva Marxra, valójában Engels nyomdokain haladva¹²⁶ – az „Egy kívülálló tanácsai”¹²⁷ című írásában tovább finomította a baloldali felkelések legfőbb szabályait. Ezek szerint „1. Sohasem szabad játszani a felkeléssel, ha pedig elkezdjük, határozottan tudnunk kell, hogy végig is kell vinni. 2. Nagy túlerőt kell összpontosítani a döntő helyen és a döntő pillanatban, mert különben az ellenség, amelynek jobb a kiképzése és a szervezete, megsemmisíti a felkelőket. 3. Ha a felkelés már megkezdődött, a legnagyobb határozottsággal kell cselekedni és okvetlenül, feltétlenül támadásba kell átmenni. »A védekezés minden felkelés halála.« 4. Igyekezni kell váratlanul rajtaütöni az ellenségen, megragadni a pillanatot, amíg csapatai szét vannak szórva. 5. Törekedni kell arra, hogy naponta (ha egy városról van szó, mondhatnám, óránként) újabb sikereket érjünk el, ha mégoly csekélyeket is, mindenáron megőrizve az »erkölcsi fölényt«.”¹²⁸

Az orosz forradalmár a fegyveres harc megvívását nem kötötte „...egyetlen meghatározott harci formához”¹²⁹, annak bár sokféle megjelenési formáját elismerte, az egyik fő megjelenési formájának a partizánháborút látta. Szerinte az 1905-ös moszkvai felkelés három nagy tanulságot hozott: az első az, hogy a sztrájkok mellett határozott, erélyes és támadó jellegű fegyveres felkelést kell kirobbantani.¹³⁰ A második alapján a katonaságot a forradalom oldalára kell állítani,¹³¹ míg a harmadik szerint a felkelés „...»új barikádtaktikát« teremtett. Ez a taktika a partizánháború taktikája volt.”¹³²

¹²¹ V. I. LENIN: *A forradalmi hadsereg és a forradalmi kormány*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 10. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966, 314. o.

¹²² Uo. 314–315. o.

¹²³ V. I. LENIN: *Marxizmus és felkelés*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 34. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1967, 244. o.

¹²⁴ Uo. 248–249. o.

¹²⁵ Uo. 249. o.

¹²⁶ Lásd e fejezet 80. lábjegyzet és ENGELS: *Forradalom és ellenforradalom...* 87–88. o.

¹²⁷ LENIN: *Egy kívülálló tanácsai*. 381–383. o.

¹²⁸ Uo. 382. o. (Lenin kiemelési)

¹²⁹ V. I. LENIN: *A partizánháború*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 14. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1967, 1. o.

¹³⁰ V. I. LENIN: *A moszkvai felkelés tanulságai*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 13. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966, 362. o.

¹³¹ Uo. 362–363. o.

¹³² Uo. 365. o. (Lenin kiemelése)

A partizánok taktikájához megfelelő szervezetet kell kialakítani: minél több rendkívül kicsi (néhány főből álló), nagyon mozgékony csoportot kell szervezni, ezeket tömegesen kell alkalmazni, lehetőség szerint azonos időben és országszerte, de mindenképpen a párt irányítása és vezetése alatt.¹³³ Az osztagok feladatai kapcsán Lenin pontos katonai és nem katonai jellegű feladatokat fogalmazott meg azoknak,¹³⁴ melyek közül a legelső az utcai harcokhoz szükséges fegyverek és eszközök („...puska, revolver, bomba, kés, boxer, bot, petróleumos rongy gyújtogatásra, kötél vagy kötélhágcsó, lapát barikádépítéshez, szögessdrót kerítés, szögek [a lovasság ellen] stb.”¹³⁵) beszerzése volt. Felhívta a figyelmet arra, hogy a csoportok tevékenysége mindenképpen tervszerű és vezetett legyen, melyhez elengedhetetlen az elméleti felkészülés, azaz a hadtudomány tanulmányozása.¹³⁶ A harcok gyakorlati előkészítésekor a fegyverek, valamint a lőszer megszerzése mellett fontosnak tartotta a terep felderítését, azaz az utcai harcok számára alkalmas lakások számbavételét és a forradalmárokat támogató informátorok segítségével a kiemelt objektumok (rendőrszobák, börtönök, állami intézmények) tervrajzának megszerzését, az ott folyó tevékenység feltérképezését. Lenin pontosan leírta a hadműveleteket (részleges csapások mérése, foglyok kiszabadítása, további fegyverek szerzése, valamint a harchoz szükséges pénz megszerzése) is, mely végrehajtására a harci erőket a „fegyveres harc úttörői”-nek¹³⁷, azaz a külön ezekre a katonai feladatokra felkészített vezetőknek kell kiképezni.¹³⁸

Fontosnak tartotta kiemelni, hogy a fegyveres felkelés során nem csupán az ellenséges fegyveres erők ellen kell harcolni, hanem indirekt módon, az ellenséges polgári és katonai vezetők elleni terror is szükséges a győzelemhez.¹³⁹ Az indirekt harc másik fontos eszközeként tekintett Lenin az ideológiai harcra: amellett, hogy meg kell nyerni a lakosság szimpátiáját a felkelés támogatására, ezt a hatalmon levő rendszer bomlasztását szolgáló politikai leleplező hadjáratnak is kísérnie kell, mert ez „...az ellenséges rendszer bomlasztásának egyik leghatalmasabb eszköze, amellyel eltántoríthatjuk az ellenségtől alkalmi vagy ideiglenes szövetségeseit, ellenségeskedést szíthatunk és bizalmatlanságot kelthetünk az önkényuralmi hatalom állandó részesei között.”¹⁴⁰ Véleménye szerint a hatékony propagandához időre, vagyis elhúzódó háborúra van szükség, mely során a forradalmi harc tömegbázisa tovább szélesedhet.¹⁴¹ Akárcsak Marxnál,

¹³³ Uo. 366. o.

¹³⁴ V. I. LENIN: *A forradalmi hadsereg osztagainak feladatai*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 11. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966, 327. o.

¹³⁵ Uo.

¹³⁶ Uo. 328. o.

¹³⁷ V. I. LENIN: *Védelemből támadásba*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 11. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966, 257–258. o.

¹³⁸ V. I. LENIN: *A forradalmi hadsereg osztagainak feladatai*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 11. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966, 328–329. o.; lásd még LENIN: *A partizánháború*. 10–11. o.; V. I. LENIN: *Taktikai platform az OSzDMP egyesítő kongresszusa számára*. In: V. I. Lenin: *Összes művei. (LÖM) 12. kötet*. Második kiadás. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1980, 218. o.

¹³⁹ LENIN: *A moszkvai felkelés...* 357. o.

¹⁴⁰ V. I. LENIN: *Mi a teendő?* In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 6. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964, 82. o. (Lenin kiemelése)

¹⁴¹ LENIN: *Politikai sztrájk...* 337. o.

az irreguláris erőktől való félelem Lenin műveiből is kitűnik, azonban az orosz forradalmár a pártban látott olyan erőt, mely képes kordában tartani és irányítani ezt az eszközt.¹⁴²

Hasonlóan előfutáraihoz, Lenin is hitt a marxista forradalmi mozgalom nemzetköziségében és a világforgadalom kirobbanásában, felhívta a figyelmet azonban arra, hogy a korábbi forradalmak tapasztalatait, valamint az adott ország helyi viszonyait mindenképpen szükséges tanulmányozni egy fegyveres felkelés kirobantásakor.¹⁴³ Carl Schmitt szerint „*Lenin volt az első, aki a partizánt teljes tudatossággal a nemzeti és nemzetközi polgárháború fontos alakjaként fogta fel és megkísérelte a központi kommunista pártvezetés hatékony eszközévé változtatni.*”¹⁴⁴

ÖSSZEFOGLALÁS

Óriási hatással járt a XX. század baloldali fegyveres mozgalmaira, hogy Blanqui, Marx, Engels és Lenin a hatalom fegyveres megszerzésének egyik legfontosabb eszközeként, sőt „*a harc elkerülhetetlen formája*”-ként¹⁴⁵ tekintettek a partizánháborúra. Az általuk megfogalmazott tömör, egyszerű és közérthető szabályok valamennyi későbbi baloldali forradalmi mozgalom harcainak háttérében tetten érhetőek, felfedezhetőek. A szerzők kapcsán meg kell jegyezni, hogy közülük csupán Engels rendelkezett katonai háttérrel, Blanqui, Marx és Lenin nem: személyükben találkozhatunk az első civil háttérű katonai teoretikusokkal, akik az irreguláris harc elméleti kérdéseivel foglalkoznak. A jelenség egyfelől azonban nem egyedülálló, hiszen Hans Delbrück hadtudományi munkássága is erre a korszakra tehető,¹⁴⁶ másfelől a 20. században teljesen általánossá vált.

Véleményünk szerint Blanqui „*Útmutató a fegyverforgatáshoz*” című műve is jól mutatja, hogy Blanqui inkább volt lelkes forradalmár, mint katonailag képzett felkelő, de a szöveget olvasva megállapítható, hogy bizonyos nézeteit többen is átvették és továbbfejlesztették. Elmélete a felkelés vezetéséről és annak vezetőjéről, irányításra, valamint a tevékenységek összehangolására vonatkozó, modernnek tekinthető nézetei befolyásolták Marx, de főleg Engels és Lenin elgondolásait, akik saját felkelésemlelteikben a Blanqui által megfogalmazott nézeteket már kritikával illetve és kijavítva illesztették be.¹⁴⁷ Engelsszel¹⁴⁸ párhuzamosan Blanqui is eljutott ahhoz a gondolathoz, hogy a politikai hatalom nemcsak fegyveres erőszak útján szerezhető meg, azt csupán

¹⁴² LENIN: *A partizánháború*. 9. o.

¹⁴³ LENIN: *Mi a teendő?* 23. o.; lásd még ASPREY: *i. m.* 315. o.; BABIN: *i. m.* 327–329. o.; LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 173. o.

¹⁴⁴ SCHMITT: *i. m.* 133. o.

¹⁴⁵ Uo. 134. o.

¹⁴⁶ PERJÉS: *Clausewitz*. 438–448. o.

¹⁴⁷ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 138. o.

¹⁴⁸ ENGELS: *Bevezetés [Karl Marx...]*. 483–485. o.

akkor tartotta elengedhetetlennek, amennyiben az általános választás joga – mint a hatalom megszerzésének elsődleges eszköze – csorbul.¹⁴⁹

Marx a proletárdiktatúra fogalmát Blanquitól vette át,¹⁵⁰ akit a franciaországi proletárpárt fejének és szívének tartott, és akinek sorsa iránt ő maga egyáltalán nem volt közömbös.¹⁵¹ Kovács Endre biográfiájában Maurice Dommanget francia történész véleményét is idézi, aki szerint Marx Engelsnél pozitívabban ítélte meg Blanquit: a legmélyebben szocialista és legforradalmibb franciaként, a szocializmus előfutáraként szólt róla.¹⁵²

Engels értékelése inkább bírálatnak tekinthető: *„Blanqui lényegében politikai forradalmár, azonban csak érzelmében, csak a nép szenvedéseivel való rokonszenvében szocialista, de sem szocialista elmélete, sem pedig határozott gyakorlati javaslatai nincsenek a szociális bajok orvoslására. Politikai tevékenységében lényegileg a »tett embere« volt, aki hitt abban, hogy egy kicsiny jól szervezett kisebbség, amely a kellő pillanatban forradalmi rajtaütést kísérel meg, néhány első siker révén képes magával ragadni a néptömeget és ily módon győztes forradalmat végbevinni. Lajos Fülöp alatt természetesen csak titkos társaság formájában szervezhette meg ezt a törzsgárdát, s akkor megesett az, ami összeesküvések esetén rendszerint történik: az emberek, akik torkig voltak az üres ígéretekkel, az örökös hitegetéssel, hogy most már hamarosan megindul a roham, végül is teljesen elvesztették türelmüket, rebellesek lettek, s így csak egy választás maradt: vagy hagyják szétesni az összeesküvést, vagy minden külső indíték nélkül nekivágnak. Neki is vágtak (1839. május 12.), s egy szempillantás alatt végük volt. Egyébként ez a blanquista összeesküvés volt az egyetlen, melyben a rendőrség sohasem tudta megvetni a lábát; mint derült égből érte a csapás.»¹⁵³*

Tovább folytatja Engels a bírálatot, miszerint Blanqui diktatúrája *„...nem az egész forradalmi osztálynak, a proletariátusnak a diktatúrája, hanem azoké a keveseké, akik a rajtaütéseket véghezvitték, s akik maguk is eleve vagy egyvalakinek vagy néhány személynek a diktatúrája alatt vannak megszervezve.»¹⁵⁴* Engels szerint Blanqui *„az előző nemzedék forradalmára”¹⁵⁵* volt, vagyis nézeteit elavultnak gondolta már, de elismerte, hogy volt *„forradalmi ösztöne, gyors elhatározottsága.”¹⁵⁶* Véleményünk szerint a Lenin hadtudományi munkáiban megjelenő, a felkelést vezető kis létszámú, jól szervezett és fegyelmezett élcsapat egyértelmű jele Blanqui gondolatainak, azonban az orosz forradalmár inkább hitt a felkelés alapos előkészítésében, mint annak hirtelen kirobbantásában.¹⁵⁷ Lenin ezt az előkészítő szerepet egy jól szervezett és erősen központosított

¹⁴⁹ Uo.

¹⁵⁰ MARX: *Osztályharcok Franciaországban...* 86. o.

¹⁵¹ Karl MARX: *Louis Watteau-hoz, 1861. november 10.* In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 30. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 589. o.

¹⁵² KOVÁCS Endre: *i. m.* 328. o.

¹⁵³ Friedrich ENGELS: *A Kommün blanquista menekülteinek programja.* In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 7. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 501. o.

¹⁵⁴ Uo.

¹⁵⁵ Uo.

¹⁵⁶ Uo. 502. o.

¹⁵⁷ LENIN: *Marxizmus és felkelés.* 249. o.

munkáspártnak szánta, mely a felkelés kirobbanása előtt a tömegeket nevelő és szervező tevékenységet folytat, majd a harcok kirobbanása után biztosítja az események feletti politikai kontrollt.¹⁵⁸

Marx, Engels és Lenin idézett műveiből kiolvasható, hogy e három teoretikus hozzáállása e hadügyi jelenséghez jelentősen különbözött: Marx az osztályharcok során kibontakozó forradalmak végrehajtói között kiemelte a gerillákat, azonban irregularitásuk okán tőlük is, és a gerillaháborútól is tartott. Ő teremtette meg a későbbi baloldali forradalmak jelképévé váló vörös zászlót, valamint neki köszönhető a felkelések hármaskorszakolása, mely a 20. század gerillateoretikusai számára szolgált mintaként. Engels írásaiban a fegyveres felkelés központi szerepe 1871-ig mutatható ki, azonban az 1848–1849-es forradalmak, valamint a párizsi kommün bukása arra a meggyőződésre vezette, hogy a fegyveres harc helyett a párt vezette parlamentáris küzdelemmel kell a munkásosztálynak megszereznie a hatalmat. Műveinek közérthető és világos, metaforákat és hasonlatokat alkalmazó szóhasználatát a későbbi korok szerzői is elsősorattal használták, hisz széles néprétegek számára csak így volt biztosítható a szövegek érthetősége. Lenin kettejük nézeteit ötvözve azonban arra jutott, hogy mind az irreguláris fegyveres harcra, mind pedig a széles népi tömegbázisra épülő pártra szükség van a hatalomért vívott küzdelemben, ugyanis az utóbbi képes lesz kontroll alatt tartani a partizánokat – véleményünk szerint írásaiban ezért kapott jelentős hangsúlyt a jól szervezett politikai párt. A néphatalomért vívott fegyveres harc ugyanis így folytatható tehát a nép által, s így igazolódhatott e fejezet – a baloldali fegyveres küzdelmekre mottóként is alkalmazható – választott címe: a néppel a népért.

¹⁵⁸ LENIN: *Állam és forradalom*. 24. o.

5. FEJEZET: A BÖLCSESSÉG HÉT PILLÉRE – ARÁBIAI LAWRENCE ÉS AZ ARAB FELKELÉS ELMÉLETE¹

Az első világháborúról ma élő képek sorába alig illeszthetőek be az irreguláris harcok. A világméretűvé szélesedő modern háborúban a tömeghadseregek összecsapásai mellett csekély figyelmet kaptak a Német Kelet-Afrikában és Arábiában zajló irreguláris küzdelmek, azonban a későbbi évtizedekben kibontakozó felkelések számára főleg ez utóbbi, az arab felkelés komoly tanulságokat jelentett.² A Thomas Edward Lawrence által vezetett arab felkelők 1917-től jelentősen hozzájárultak a közel-keleti török uralom meggyengítéséhez és végül Törökország kapitulációjához is. Könyvünk e fejezetében a felkelésben kulcsszerepet játszó Arábiai Lawrence személyén és fő művén, *A bölcsesség hét pilléré*n keresztül elemezzük az arabok irreguláris harcát a Közel-Keleten.

Lawrence elméletét a 21. század elején, az afganisztáni és az iraki műveletek kapcsán ismét felfedezte a nemzetközi hadtudomány, hazánkban viszont ennél jóval kisebb figyelmet kapott, csupán néhány tanulmány foglalkozott a brit teoretikus gondolataival. A fejezet először a brit hírszerzőből katonai parancsnokká vált Lawrence életét, majd a 20. század egyik jelentős irodalmi alkotásának tartott könyvét mutatja be. Ezután a könyv címét metaforaként használva hét rövid egységben tárgyaljuk az arab felkelés néhány fontosabb elemét, majd összefoglaljuk annak lawrence-i haderméletét. A fejezetben a nevek és a földrajzi helyek írásakor a mű magyar fordítója, Schöpflin Aladár által használt írásmódot követjük.

ARÁBIAI LAWRENCE

Thomas Edward Lawrence brit régész, katonai stratégia és szakíró 1888. augusztus 15-én házasságon kívüli gyermekként született a walesi Tremadocban (Caernavonshire). Szülei (apja Sir Thomas Chapman, anyja Sara Maden) kapcsolatukért mindketten

¹ E fejezet bővebben *Arábiai Lawrence és az arab felkelés* (In: *Hadmérnök*, 2017/2. szám, 321–340. o.) címmel 2017-ben jelent meg.

² BAUCSEK Rajmund: *A gerilla jelenség*. In: KOVÁCS Bálint – HAKOB MATEVOSYAN (szerk.): *Politikai krízisek Európa peremén: a Kaukázustól a Brit-szigetekig*. Budapest, Magyar Napló, 2014., 81–91. o.; BÉKÉS Márton: *A gerilla-hadviselésről*. In: *Kommentár*, 2016/4. sz., 3–32. o.

megszöktek korábbi házasságukból³ és Írországba költöztek,⁴ ahol Mr. és Mrs. Lawrence néven éltek. 5 fiuk született: Montague Robert 1885-ben, Thomas Edward 1888-ban, William George 1889-ben, Frank 1893-ban és Arnold Walter 1900-ban.⁵ A család 1896-ban költözött Oxfordba, ahol második fiuk, Thomas Edward elkezdte iskolai tanulmányait: 1896-tól 1907-ig az oxfordi városi fiúiskolában (City of Oxford High School for Boys), majd 1907 és 1910 között a Jesus College-ben végezte középfokú tanulmányait.⁶ Érdeklődésének középpontjában a középkori katonai építészet (erődítészet) állt, melynek tanulmányozására először Franciaországban, majd 1909-ben Szíriában és Palesztínában járt tanulmányúton – utóbbi területeken azt vizsgálta, hogy a keresztes várak hogyan hatottak az iszlám katonai építészetére. Somogyi szerint az itteni találkozása az arab kultúrával és nyelvvel meghatározó volt a későbbiekre nézve: *„Egykori professzora szerint folyékonyan olvasott irodalmi arab nyelven, de a fősúlyt mégis a beszélt, a mindennapi nyelvre helyezte.”* Megismerte az arabok tájszólásait, *„...benszüllött nedzsivel, hidzsászival, jemenivel, szíriaival, palesztinaival, irákkal vagy egyiptomival egyaránt folyékonyan, azok külön-külön nyelvjárása szerint tudott társalogni.”*⁷ 1910-ben kitüntetéses diplomát szerzett történelemből, kutatásai eredményeit összefoglaló dolgozatának címe *„Crusader Castles”* (Keresztes várak) volt.⁸ Nyelvi zsenije megmutatkozott abban is, hogy az arab mellett más sémi nyelvekben is jártas volt, de szótár nélkül olvasta a klasszikus görög forrásokat is. Ugyanebben az évben D. G. Hogarth oxfordi régész támogatottjaként ösztöndíjat kapott a Magdalen College-től, mely jóvoltából csatlakozott az Eufrátesz mellett folyó karkemisi ásatásokhoz. Szabadidejében a vidéket járta, ahol megismerte az Oszmán Birodalmat, az ott lakókat, azok életét és szokásait.⁹ Itt találkozott Sir Leonard Woolley régésszel is, akivel 1914 elején a Palesztina feltárására létrehozott alap (Palestine Exploration Fund) támogatásával feltérképezték a Negev-sivatagot és a Sínai-félsziget északi részét. Katonai tárgyú érdeklődése és nyelvtudása felkeltette a brit katonai hírszerzés figyelmét is,¹⁰ így nem véletlen, hogy a tudományos expedíciónak feltüntetett utazásra a régészekkel tartott Steward F. Newcombe százados is. Lawrence az utazás alatt megismerkedett a katonai tervezés és a katonai szemrevételezés módszereivel is, mely az

³ Sara Maden Sir Thomas Chapman lányainak volt nevelőnője Westmeath-ben. Robert P. GWINN: *Lawrence of Arabia*. In: Philip W. GOETZ (ed. in chief) – Robert MCHENRY (ed.): *The New Encyclopaedia Britannica*. Vol. 7. 15th ed. Chicago, Univ. of Chicago Press, 1991. 206. o.

⁴ Uo.

⁵ David MURPHY: *Lawrence of Arabia*. Botley, Osprey Publishing, 2011., 7. o.

⁶ Uo. 55. o.

⁷ SOMOGYI József: *Arabia koronázatlan királya: T[homas]E[dward] Lawrence ezredes*. In: *Történetírás*, 1939/2. szám, 66. o.

⁸ A dolgozatot halála után, 1936-ban adták ki.

⁹ MURPHY: *Lawrence of Arabia*. 9. o.; Lawrence saját szavaival: *„Sok éven át bolyongtam fel és alá a semita Keleten a háború előtt, megismertem a falusi emberek és a törzsbeli emberek és a polgárok szokásait Szíriában és Mezopotámiában.”* T. E. LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet*. Budapest, Révai, 1935., 33. o.

¹⁰ SOMOGYI: *Arabia koronázatlan királya...* 66–67. o.

1915-ben „*The Wilderness of Zin*” (Cin pusztája) címmel kiadott, Woolley-vel közösen írt műben már jól látszott.¹¹

A könyv kézírata az első világháború kitörésével azonnal stratégiai jelentőségű lett, a szerzők pedig rövid időn belül a brit katonai hírszerzés kötelékében találták magukat. A háború kitörésekor Lawrence-t alacsony termete miatt nem sorozták be azonnal, ezért kivételes ismereteit először civilként a londoni a brit hadügyminisztérium térképészeti részlegénél (Map Department of the War Office) kamatoztatta. A hadseregbe 1914. október 26-án vonult be, alakulati kötődés nélküli különleges feladatokkal megbízva.¹² Ugyanezen év végén vezényelték Kairóba, ahol az arab ügyek szakértőjeként a Gilbert Clayton és David G. Hogarth által vezetett Arab Bureau-ban szolgált, mely a brit katonai hírszerzés egyik szerve volt.¹³ Lawrence-t külön tisztnak tartották,¹⁴ de mindenki elismerte különleges szaktudását. Feladatai közé tartozott a hadifoglyok kikérdezése, a török területekről érkező hírszerző jelentések feldolgozása, a török politikai és katonai vezetők profilozása, valamint térképek készítése a hadszíntérről, melyek a későbbiekben jól használható információkat jelentettek számára a török hadseregről. A megszerzett információk alapján, Lawrence kezdeményezésére adták ki 1916. június 6-tól a kiadásonként mindösszesen 26 példányban¹⁵ megjelenő Arab Bulletint, mely bizalmas információkat és jelentéseket összegzett az arab és muszlim világról.

Lawrence 1915-től – mikor két testvére, Will és Frank elestek a nyugati fronton – aktívabb szerepet szeretett volna vállalni a háborúban, de az egyiptomi helyzet – a Gallipoli-félszigeten történt sikertelen partraszállás óta – stagnált. Ekkor kezdett benne megerősödni az a felismerés, hogy a Török Birodalom legyőzését más módszerrel kell elérni. Kapóra jött számára, hogy 1916. június 8-án a mekkai nagyserif¹⁶, Husszein lázadást robbantott ki a török fennhatóság ellen.¹⁷ 1916 októberében Lawrence Sir Ronald Storrs brit diplomata kíséretében titkos küldetésben járt Arábiában, ahol kapcsolatba léptek a felkelést vezető nagyseriffel és annak két fiával, Abdullával és Feiszallal. Lawrence-t többek között azzal a feladattal bízták meg, hogy próbálja meg feltérképezni az arab erők és azok vezetőinek képességeit és kezdje meg egy hírszerző hálózat kiépítését a térségben.¹⁸ Novemberben tértek vissza Kairóba, ahol Lawrence feletteseinél sürgette a lázadás támogatását, majd politikai tanácsadóként

¹¹ MURPHY: *Lawrence of Arabia*. 9. o.; PARAGI Beáta: *Arábiai Lawrence. A 20. század egyik legvitatottabb kalandora*. In: *Rubicon*, 2009/9. szám, 55. o.

¹² A brit terminológiában „Special List”. MURPHY: *Lawrence of Arabia*. 9. o.

¹³ David FROMKIN: *A Peace to End All Peace. The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*. New York, Henry Holt and Company, 2001, 170–171. o.

¹⁴ Uo. 226. o.; Kairóban „csendes kisembernek”, „a kis Lawrence-nek” vagy „a szuperelmének” nevezték.

¹⁵ Az Arab Bulletint többek között az indiai alkirály, az Egyiptomban és Szudánban állomásozó brit erők főparancsnokai, valamint a War Office és az Admiralitás vezetői kapták meg.

¹⁶ A nagyserif az Arab-félsziget nyugati, északnyugati részén fekvő Hidzsász térségének nagy önállósággal bíró, de formálisan Isztambult szolgáló főméltósága volt, aki felelősséggel tartozott az iszlám két legszentebb helye, Mekka és Medina igazgatásáért is.

¹⁷ PARAGI: *i. m.* 56. o.

¹⁸ MURPHY: *Lawrence of Arabia*. 16–17. o.

és segédtsízként tért vissza Feiszal mellé. Nem ő volt az egyetlen brit katonai tanácsadó¹⁹ az arab erők mellett,²⁰ de ő lett az, aki végül a felkelés szellemi vezetőjeként, a csapatok szervezőjeként, kairói összekötőként és szakértőként oroszlánrészt vállalt a felkelés sikerre vitelében. Ismerve a humán és természetföldrajzi adottságokat, Lawrence rugalmasan azonosult az arabokkal, a felkelés során nem erőltette rájuk a nyugati mintákat, elfogadta őket önállóknak, vagyis hagyta, hogy harcukat saját módszereik alapján folytassák.

Az első világháború befejezésekor a már ezredesi rendfokozatot viselő Lawrence minden tekintélyét és népszerűségét latba vetve igyekezett az arab törekvéseket és Feiszalt támogatni, de ez a korábbi nagyhatalmi egyezmények miatt eleve kudarcra volt ítélve.²¹ Csalódottan, 1919-től kezdett dolgozni háborús emlékiratán, melyet az oxfordi All Souls College-től kapott kutatói ösztöndíj segítségével állított össze. 1921 márciusában az akkori brit gyarmatügyi miniszter, Winston Churchill kérte fel arab ügyekért felelős tanácsadónak, de itt is kudarcok érték, melyek hatására végleg eltávolodott a politikától. 1922-ben „*leköszönt ezredesi rangjáról és visszaküldötte (sic!) kitüntetését is*” – írta Somogyi.²² Ugyanezen év augusztus 28-án, John Hume Ross álnéven jelentkezett a brit Királyi Légierő (Royal Air Force; RAF) állományába, ahol az év decemberéig közkatonaként (aircraftman) szolgált a farnborough-i légbázison, azonban a Daily Express című újság felfedte kilétét és távoznia kellett. 1923. március 12-én immáron T. E. Shaw álnéven jelentkezett a Királyi Harckocsihadtest (Royal Tank Corps) állományába, ahol 1925-ig szolgált, majd halálának évéig ismét a RAF kötelékébe került. Az 1920-as években már világhírű Lawrence 1926 és 1928 között Brit Indiában szolgált, majd hazatérése után mérnöki beosztású tisztként dolgozott a légierőnél. Egy motorbalesetben szerzett sérülései következtében 1935. május 19-én halt meg.

Thomas Edward Lawrence személyisége már saját korában is megosztotta az embereket. Barátja, B. H. Liddell Hart a közvetett megközelítés egy szélsőséges formájának alkalmazóját látta benne, G. B. Shaw lenyűgöző szavakkal dicsérte és kortársai közül sokan „*Arábia koronázatlan királyának*” tartották, míg mások csupán a botcsinálta katonát látták benne, aki az arabokkal elért sikereit inkább az elapadhatatlan anyagiaknak és hadianyagnak, mint tehetségének köszönhette.²³ Gyors felfogóképessége, felkészültsége, nyelvi adottságai mellett fontos hangsúlyozni, hogy kiválóan ismerte az oldalán harcoló arabokat, az ellene küzdő törököket, és a hadszínteret, melyek nélkülözhetetlen tudást biztosítottak a végső sikerhez. Bár kritikusan „*öntörvényű*

¹⁹ Az egyik legfontosabb brit katonai tanácsadó Pierce Charles Joyce alezredes volt, aki az Allenby törzseben az arab erők műveleteit felügyelő Alan Dawnay ezredesnek jelentett. FROMKIN: *i. m.* 331. o.

²⁰ FROMKIN: *i. m.* 331. o.

²¹ DAVID MURPHY: *The Arab Revolt 1916–1918. Lawrence sets Arabia ablaze.* Botley, Osprey Publishing, 2008., 86–87. o.

²² SOMOGYI: *Arábia koronázatlan királya...* 71. o.

²³ A felkelés teljes költségét 11 millió font sterlingben becsülték meg. Magára Lawrence-re egy arab törzsfő úgy emlékezett: „*ő egy ember aranyakkal*” FROMKIN: *i. m.* 223. és 312. o.; LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 170. o.; LIDDELL HART: *i. m.* 287. o.; MURPHY: *The Arab Revolt 1916–1918...* 21. o.; SOMOGYI: *Arábia koronázatlan királya...* 70. o.

*kalandornak*²⁴, hazudozó és következetlen narrátornak²⁵ tartották, kétségtelen tény, hogy őt tekinthetjük az első világszerte ismert – igaz, ahogyan Laqueur megjegyzi: konkurencia nélküli²⁶ – gerillának, aki korabeli szuperhősként, Aladdinhoz hasonló romantikus figuraként ejtette ámulatba a világot.

A BÖLCSESSÉG HÉT PILLÉRE

Az Ószövetségi Bibliában a Példabeszédek könyvében olvashatjuk: „*Megépítette a házát a bölcsesség, s hét oszlopát is felállította.*”²⁷ A metafora onnan ered, hogy Lawrence még a háború előtt egy olyan könyvön dolgozott, mely hét közel-keleti városról – Kairó, Szmirna (a mai Izmir), Konstantinápoly (a mai Isztambul), Bejrút, Aleppó, Damaszkusz és Medina – szólt volna. Testvére, Arnold Walter szerint „...*ezt nem jelentette meg, mert kiérleletlennek találta, címét azonban átvette, emlékeztetőül.*”²⁸ A könyv első változata 1919-ben elveszett, újra megírt változatát a szerző saját maga 1922-ben jelentette meg. Ennek lerövidített formáját 1926-ban 128 példányban adták ki előfizetőknek. A bevezetésből és 10 könyvből,²⁹ összesen 122 fejezetből álló alkotást sokan az egyik legjelentősebb 20. századi brit irodalmi alkotásnak tartják, mely „*súlyos veretű, képekben gazdag, tökéletesen újszerű angol próza, »Joyce-nál joyce-abb«*,”³⁰ ugyanakkor a mű megítélése ugyanúgy ellentmondásos, mint szerzőjének fentebb bemutatott értékelése.

Walter Laqueur szerint Lawrence alkotása furcsa keveréke a briliáns éleslátásnak, a nyilvánvaló kijelentéseknek és a hírhedt képtelenségeknek, amelyben a sokszor paradox fogalmazások és újszerű kifejezések megnehezítik az olvasó dolgát.³¹ Laqueur

²⁴ Stig FÖRSTER: *A globalizált háború*. In: Stephan BURGENDORFF–Klaus WIEGREFE (szerk.): *Az első világháború. A 20. század őskatasztrófája*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2010, 189–190. o.

²⁵ FROMKIN: *i. m.* 339–342. o.; LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 170. o.

²⁶ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 170. o.

²⁷ Biblia. Péld 9.1.; „*A hét oszlop általában az oszlop jómódú házra vall az akkori építkezési szokások szerint; a hetes szám egyúttal a teljesség jelképe is. (A teremtés hét napja, hétágú gyertyatartó.)*” CZANIK Péter: *A Példabeszédek Könyvének magyarázata*; A hét pillér metaforájának másik magyarázatát lásd THORDAY Attila: *Az emberi bölcsességtől Isten bölcsességéig*. 13. o.

²⁸ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet*. IX. o.

²⁹ A Bevezetés hét rövid részben tartalmazza a felkelés alapvetését. A 10 könyv címei: I. könyv: Fejszal felfedezése (Első utam Arábiába); II. könyv: Az arab offenzíva megkezdése (Fejszal első előnyomulása észak felé); III. könyv: Kitérés a vasútnál (Támadások a medinai vonal ellen); IV. könyv: Terjeszkedés Akabáig (Az északi expedíció); V. könyv: Az új bázis kihasználása (Szíria kapujában); VI. könyv: Támadás a hidak ellen (Kudarc a Jarmuk-völgyben); VII. könyv: Hadjárat a Holt-tengernél (Téli háború); VIII. könyv: A nagy remény romlása (Jön a maradiság); IX. könyv: Felkészülünk a végső csapásra (Damaszkusz előtt); X. könyv: A ház megépül (Damaszkusz felszabadítása).

³⁰ PASSUTH László: *Edward Thomas Lawrence emlékezete*. In: *Nyugat*, 1935, 7. szám, 27. o.

³¹ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 169. o.; Laqueur példaként hozza fel a „*bionomics*” („*az életek biológiai eleme*” uo. 212. o.) és a „*diathetic*” („*az eszmék pszichológiai eleme*” uo. 217. o.) kifejezéseket, valamint a következő mondatokat: „*Az arab háború földrajzi háború és a török hadsereg egy véletlen baleset volt.*” uo. 255. o.), valamint „*A guerrillának szabad munkateret kell engedni az irreguláris háborúban; ha két ember együtt van, akkor az egyik felesleges.*” (Uo. 403. o.)

elismeri, hogy Lawrence bátorsága és vezetői képessége kétségtelen, de szerinte művének eredetisége és tetteinek jelentősége fel lett nagyítva. Ahogyan megfogalmazta: ritkaság, hogy ilyen csekélyeségről ennyit írtak a modern háborúk történetében, de nem ez az első a gerillák történetében, ahol egy mellékesnek mondható hadjáratra irányuló figyelem nem annak katonai jelentősége, hanem annak egy kiváló krónikása felé fordult.³² David Murphy véleménye ezzel ellentétes: szerinte *A bölcsesség hét pillére* a 20. század egyik klasszikus könyve, mely Lawrence legnagyobb és nagy hatású öröksége. Murphy rámutatott, hogy a mai felkelések és az ellenük folytatott tevékenység megismeréséhez is nélkülözhetetlen forrásról van szó, melynek mondanivalója Irakban és Afganisztánban újra fontossá vált.³³ Hasonló véleményt olvashatunk Ian F. Beckett-től is, aki leírta, hogy a könyvet állítólag olvasta Mao Ce-tung is és bizonyosan nagy hatást gyakorolt Orde Wingate-re, aki a Brit Hadsereg különleges erőinek egyik megalapítója volt.³⁴

A mű magyarul két kötetben, 1935-ben jelent meg Schöpflin Aladár író, irodalomtörténész fordításában a Révai Kiadó gondozásában. A magyar kiadást az eredeti fényképek mellett Maurer Alfréd százados által készített térképekkel is illusztrálták. Lawrence elkészítette művének rövidített verzióját is „*Lázadás a sivatagban*” (*Revolt in the Desert*) címmel, mely 1926-ban jelent meg. Ezt a változatot szintén Schöpflin Aladár fordította magyarra, viszont csak évtizedekkel később, 1990-ben jelent meg Erdődy János előszavával az Új Géniuszt Kiadó gondozásában.³⁵

A HÉT PILLÉR

Az alábbiakban a mű címét metaforaként felhasználva az 1916–1918-as arab felkelés hét dimenzióját ismertetjük. Elsőként az első világháború eseményei között helyezük el lázadást, majd a felkelés ideológiáját, vezetőjét és hadszínterét mutatjuk be. Szólunk majd a városok szerepéről, valamint az irreguláris harcmodor és a kombinált műveletek jelentőségéről is.

AZ ELSŐ PILLÉR: AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS AZ ARAB FELKELÉS

„Egyes angolok, Kitchenerral az élükön, abban a hiszemben voltak, hogy az arabok lázadása a törökök ellen képessé teszi Angolországot, hogy mialatt Németországgal harcol, egyidejűleg legyőzze annak szövetségését, Törökországot.”³⁶

³² Uo. 154–155. o.

³³ MURPHY: *The Arab Revolt 1916–1918...* 88. o.; MURPHY: *Lawrence of Arabia...* 53., 59. o.

³⁴ BECKETT: *Modern Insurgencies...* 20. o.

³⁵ Thomas Edward LAWRENCE: *Lázadás a sivatagban*. Budapest, Új Géniuszt Kiadó, 1990

³⁶ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 2. o.; Fromkin megjegyzi, hogy a fenti idézettel szemben Kitchener nem hitt az arab mozgalomban, ugyanis ő a Husszein vezetésével megeremthető kalifátus lehetőségét látta megvalósíthatónak, mivel a nacionalizmussal ellentétben szerinte a vallás jelentette az igazi motivációt az arabok számára. FROMKIN: *i. m.* 327. o.

Az első világháborúban mindössze két helyen bontakozott ki irreguláris harc: Német Kelet-Afrikában Paul von Lettow-Vorbeck német tábornok vezetésével és az Arab-félszigeten. Mindkettő komoly eredményeket ért el az ellenséggel szemben, komoly figyelmet azonban csak a győztesek oldalán harcoló arabok kaptak.³⁷ A központi hatalmak oldalán harcoló Török Birodalom ellen geostratégiai pozíciói (a fekete-tengeri kijárók, a Boszporusz és a Dardanellák birtoklása, valamint a Szezei-csatornát fenyegető, ahhoz közel fekvő területeik) miatt a britek 1915-ben támadást indítottak, mellyel megkísérelték kikényszeríteni a törökök kilépését a háborúból. Az 1915. február 19-től 1916. január 9-ig tartó gallipoli offenzíva azonban kudarcot vallott. A fontos mellékhadszínként 1916-tól azonban növekvő figyelmet kapott: a mekkai nagyserif 1916 nyarán kitört lázadása, majd annak terjedése ismét felvetette Törökország legyőzésének lehetőségét. Husszein erői július 9-én elfoglalták Mekkát és bár Medina török kézen maradt, a Vörös-tenger partján fekvő kikötők bevételelével biztosították a felkelés kibontakozását. A britek már 1914-ben számoltak egy esetleges törökellenes arab lázadással a térségben,³⁸ de támogatást csak 1917-től biztosítottak a felkelőknek, igaz, ekkortól egyre növekvő mértékben. Vedsz kikötőjének 1917. január 25-i elfoglalása után a felkelők – immáron Lawrence vezetésével – Akaba felé fordultak, melyet ugyanezen év július 6-án vettek be. Az arab felkelés ugyan mindvégig megmaradt „egy mellékhadszínként mellékcselekményének”,³⁹ de 1917 nyaratól a brit hadvezetés egyre nagyobb szerepet szánt a Lawrence vezette irregulárisoknak, akik jelenlétükkel és tevékenységükkel megszabták a térség török csapatait.

Az 1917. június 28-án az Egyiptomban állomásozó Brit Expedíciós Haderő élére kinevezett Edmund Allenby tábornok már mint erőinek jobb szárnyára tekintett az irreguláris arab erőkre a Palesztina ellen indított támadásakor.⁴⁰ Allenby személye valódi katonai vezetést és katonai professzionalizmust hozott Egyiptomba: az év végén indított brit támadások Beersheba, Gáza és Jeruzsálem bevételelét hozták, és kézzelfogható közelségbe került Damaszkusz is.⁴¹ A következő hónapok eseményei a nyugati fronton azonban ismét rávilágítottak a térség valódi jelentőségére: a nyugati fronton indított német támadások elhárítására a brit hadvezetés elvezényelte Allenby harcdezt erőinek jelentős részét, emiatt a végső offenzívára csak 1918 őszén kerülhetett

³⁷ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 154–155. o.; Laqueur ugyanitt megjegyzi, hogy katonai szempontból Lettow-Vorbeck teljesítménye nagyobb volt, mint az arab felkelés vezetőié, viszont személyisége nem volt sem érdekes, sem vonzó.

³⁸ Fromkin megjegyzi, hogy az arab lázadás ötlete valójában nem 1916-ból és nem Lawrence-től, hanem Sir Reginald Wingate-től származik, aki már 1914-ben javasolta ezt feletteseinek. Wingate 1917-ben egyiptomi fő kormányzó lett, és ebben a pozíciójában támogatta Lawrence – és egyben saját – ötletét. FROMKIN: *i. m.* 227. o.; Förster szerint Husszeint „...az egyiptomi hatóságok kezdetben csak fél szívvel támogatták.” FÖRSTER: *A globalizált háború...* 189. o.

³⁹ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 319. o.

⁴⁰ Jeremy BLACK: *Edmund Allenby.* In: Andrew ROBERTS (szerk.): *A hadviselés művészete. Nagy hadvezérek az újkorban.* Budapest, Kossuth Kiadó, 2010, 270–272. o.; GALÁNTAI József: *Az I. világháború.* Budapest, Korona Kiadó, 2000, 306. o.; LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. II. kötet.* 217–218. o.

⁴¹ FROMKIN: *i. m.* 308. o.; MURPHY: *The Arab Revolt 1916–1918...* 15–16. o.

sor.⁴² Az 1918. szeptember 19–25. közötti meggidói csata után a török front összeomlott,⁴³ az antant erői végül 1918. október 1-jén bevonultak Damaszkuszba.⁴⁴ A végső siker mellett fontos kiemelni, hogy ugyan az arab felkelés komoly hozzájárulás volt Allenby offenzívájához, magára a háború kimenetelére csekély hatást gyakorolt, melynek következtében az arab ügy remélt támogatása is elmaradt.

A MÁSODIK PILLÉR: AZ ARAB FELKELÉS IDEOLÓGIÁJA

„Én hittem az arab mozgalomban és bíztam benne, már mielőtt idejöttem, hogy ebben van az az eszme, amellyel darabokra lehet szaggatni Törökországot...”⁴⁵

Minden felkelés számára kulcsfontosságú egy hitvallás, egy ideológia, melyben a felkelés résztvevői követendő és megvalósítható célt láthatnak. Amint már korábban rögzítettük, Lawrence kiváló ismerője volt a hadszíntérnek, így jól ismerte a Török Birodalom elavult adminisztrációjából, heterogenitásából, gazdasági problémáiból és erkölcsi válságából fakadó belső problémáit is. E problémákat látva a fiatal angol tiszt hitt az arab felkelés sikerében és ez a hit sarkallta őt a Brit Birodalomtól kapott küldetése teljesítésére.⁴⁶ Az arab lázadás célja egy egységes arab királyság megteremtése volt: a mekkai nagyserif, Husszein már a háború kitérése előtt tárgyalt az akkori egyiptomi brit főmegbízottal, Sir Herbert Kitchenerrel az ügy támogatásáról. A brit főmegbízott – nem birtokolván hivatalos felhatalmazást – ekkor még kitérő választ adott, viszont az 1915-ben ugyanezen tisztségre kinevezett Sir Henry McMahon már biztosította támogatásáról – de nem a Brit Birodalom támogatásáról – Husszeint, *„...de arra az igényre, hogy a török birodalom [sic!] 37. szélességi fokától délre fekvő területein⁴⁷ egységes arab királyság jöjjön létre az ő vezetésével, kitérően fogalmazott.”⁴⁸*

Lawrence úgy gondolta, hogy a törökök elleni sikeres harchoz arra van szükség, hogy az arab törzsek az egymás közötti konfliktusaitak félretéve együttesen harcoljanak egy arab királyság létrehozásáért.⁴⁹ Az így kialakuló széles és egységes társadalmi bázis megteremtését az arab szabadság eszméjében látta, és megpróbálta a fanatizmust az arab nacionalizmus szolgálatába állítani. Fontos megjegyezni, hogy ez a fanatizmus vallási színezetet nem kapott, és a nemzetiségi eszme jegyében a nemzetségek és falvak önállóságát, valamint – a török betolakodókkal szembeni ellenállás időszakában – a nemzeti egységet hangsúlyozták. Úgy vélte, hogy „az

⁴² LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. II. kötet.* 242. o.

⁴³ BLACK: *Edmund Allenby.* 274–275. o.

⁴⁴ Lawrence szerint az arabok érték el először a várost, de ezt az állítást – melyet az arabok mozgalma és célkitűzései iránt és a saját személye felé irányuló figyelem felkeltése miatt fogalmazott meg – más szerzők cáfolták. BLACK: *Edmund Allenby.* 273. o.; FROMKIN: *i. m.* 341–342. o.; MURPHY: *Lawrence of Arabia.* 45. o.

⁴⁵ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 94. o.

⁴⁶ Lawrence küldetése az volt, hogy – saját szavaival – *„...vezessem őket [ti. az arabokat – a szerző] és a lehető legmagasabbra fejlesszem ki minden mozgalmukat, amely Angolországnak hasznára lehet a háborúban.”* LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 5. o.

⁴⁷ Ez kb. a mai Szíria és Törökország határa – a szerző.

⁴⁸ GALÁNTAI: *Az I. világháború.* 305. o.

⁴⁹ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 94. o.

ilyen embereknek kívülről kellett harci jelszót és lobogót adni, hogy össze lehessen őket fogni.”⁵⁰ A Lawrence számára oly fontos hitvallás, amelyben az irreguláris háború miéértje rejlett, egy jelszónak is tekinthető kifejezésben, a „nemzetiség”-ben fogalmazták meg.⁵¹ E mögött rejlettek azok a politikai célkitűzések (végcélként az önálló arab állam megvalósulása), melyekről egy idő után ő maga is tudta, hogy az eltérő nagyhatalmi szándékok miatt megvalósíthatatlanok.⁵² Jól kell látni azonban, hogy Lawrence a Brit Birodalom katonájaként elsősorban a birodalmi érdekekért harcolt és csupán másodsorban az arabokért. Az irántuk érzett szimpátiája és a birodalmi lojalitás közül ez utóbbi erősebbnek bizonyult, a felkelés sikere pedig alapvetően ebből a szempontból motiválta őt.

Az ideológia azonban mindig egy vele összeköthető vezető személy által válik hittelessé. A térségben szolgáló brit szakértők 1916 februárjában még nagyon távolinak látták az arab egységet, akárki alatt valósuljon is az meg. Ez jól látszott akkor is, amikor Mohamed próféta leszármazottja, Husszein mekkai nagyserif lázadásra történő felhívása süket fülekre talált az arab és muszlim világban. Ekkor még Lawrence sem bízott a felkelés sikerében, ugyanis a törzsek közötti széthúzást ebben az időben még nem szüntette meg egy mindenki által elfogadott és követett vezető személye.⁵³ A későbbiekben azonban hedzsászi útja során találkozott Husszein harmadik fiával, Feiszallal, ami után így írt: „De én megnyugtattam lelkiismeretemet bizalmammal az arab felkelés végső sikerében, ha azt megfelelően vezetik. Egyik mozgatója voltam a megindulásának és benne rejlettek reményeim.”⁵⁴ A megtalált vezetőt követve „amint az idő haladt, az ideálért való harc szükségessége olyan minden kérdésen felüli megszállottsággá lett bennünk, amely keresztül-kasul gázolt kétségeinken. Akarva-akaratlan vallásossággá vált.”⁵⁵

A HARMADIK PILLÉR: FEISZAL HERCEG

„Én első pillantásra éreztem, hogy ez az az ember, akit keresni Arábiába jöttem – az a vezér, aki teljes dicsőségre fogja vinni az arab felkelést.”⁵⁶

A felkelés ideológiája megkívánta, hogy azt egy hiteles vezető képviselje. A britek keresték a megfelelő személyt, akit támogatva belső feszültséget gerjeszhetnek a Török Birodalomban, de Husszein erre a szerepre nem volt alkalmas. Lawrence is jól tudta, hogy szükség van egy új tényezőre, egy „Szunni hercegre”,⁵⁷ Feiszalra. A herceg apja ugyanis alapvetően a szent helyek törökök által kinevezett őrzője volt, aki sokszor éppen a törökök erőit használta fel az arab elégedetlenség elnyomására. Fromkin

⁵⁰ Uo. 268. o.

⁵¹ Uo. 92–93. o.

⁵² ASPREY: *i. m.* 270. o.

⁵³ Uo.; FROMKIN: *i. m.* 222–223. o.

⁵⁴ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 43–44. o.

⁵⁵ Uo. 3. o

⁵⁶ Uo. 79–80. o.

⁵⁷ Uo. 399. o.

szerint ennek köszönhető az, hogy Husszeinhez képest Feiszalt Lawrence igazi vezetőként, valódi nacionalista hadúrként ábrázolta művében, ezzel igazolva választásának helyességét.⁵⁸ Az 1916 végén Sir Ronald Storrs oldalán Dzsiddába látogató Lawrence így írt akkori küldetése fő céljáról: „*A serif lázadása az utóbbi néhány hónapban nem volt kielégítő (csendben állt, ami egy szabálytalan háborúban a bukás előjátéka): én gyanakodtam, hogy az a baj, hogy nincs megfelelő vezetés, sem elég ész, sem ítélet, sem politikai bölcsesség, csak a lelkesedés lángja, amely fel fogja gyújtani [sic!] a sivatagot. Az én látogatásom legfőképpen annak szólt, hogy megtaláljam az ügy eddig még ismeretlen vezető szellemét és megmérjem képességét a lázadásnak ama célhoz való vezetésére, amelyet én elképzeltem.*”⁵⁹ A megfelelő vezető kiválasztása előtt Abdulla személyének kedvezőtlen képét is ábrázolta, aki méltatlan eszközökkel, a térségbe látogató zarándokok túszul ejtésével kívánta a nagyhatalmak támogatását megnyerni. Erről a tervről Husszeint Feiszal herceg is igyekezett lebeszélni, ami személyét pozitív színben tüntette fel a britek előtt.⁶⁰

A műben ekkor színre lépő Feiszallal Lawrence 1916. október 23-án, Hamrában találkozott először. A két férfi első párbeszéde⁶¹ után barátságot is kötött egymással, Lawrence szinte emberfeletti vezetőnek ábrázolta, akinek személyisége cementként kötötte össze az arab törzseket a törökök elleni harcban. Feiszal jelleme és tulajdonságai lenyűgözték Lawrence-t. A magas termetű, nyúlánk és erőteljes arab igazi királyi méltóság volt. Alattvalói előtt kézmozdulatokkal és jelekkel fejezte ki magát, melyek sokszor igen hevesek voltak.⁶² Dús és zengő hangját gondosan használta emberei előtt, törzsi tájsházolású szóhasználata a lehető legegyszerűbb volt, mellyel hatni tudott hallgatósága érzelmeire és az őszinteség benyomását keltette. Birtokolta „...*az arab jóindulat változhatatlan mágnesét*”, a humort is.⁶³ A diplomácia mestereként jól tudott színlelni: ha kellett, heves vérűnek, ha kellett, érzékenynek, ha kellett, akár megfontolatlanak mutatta magát. Személyes vonzereje és vakmerősége igazi bálványá tette őt, így valódi képessége volt az emberek érzéseinek tetszése szerinti irányítására. Feiszal iskolázott ember volt, járatos az európai ügyekben és szokásokban, de kiismerte magát a katonai kérdésekben is.⁶⁴ Lawrence szinte lenyűgözve írta az alábbi sorokat: „*Mindazonáltal úgy látszott, hogy a kezünkbe, amelynek csak elég nagynak kellett lenni, hogy megfoghassa, egy próféta adatott, aki hathatós formát fog adni az arab fölkelés tevékenységének eszméjének. Ez több volt, mint amennyit reméltünk, több, mint amennyit habozó eljárásunk megérdemelt. Kirándulásom célja el volt érve.*”⁶⁵ Meg kell jegyezni, hogy a Cionista Szövetség veze-

⁵⁸ FROMKIN: *i. m.* 327. o.

⁵⁹ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 49–50. o.

⁶⁰ Uo. 58. o.

⁶¹ Lawrence beszámolója szerint megkérdezte őt a herceg: „*És tetszik neked ez a mi tanyánk, itt Vádi Szafrában?*”, mire a brit tiszt válasza az volt, hogy „*Igen, de messze van Damaszkusztól.*” Erre Feiszal mosolyogva azt mondta, hogy „*Hála Istennek, közelebb is vannak törökök.*” Uo. 80. o.

⁶² Uo. 87. o.

⁶³ Uo. 122–123. o.

⁶⁴ Uo. 87–89. o.

⁶⁵ Uo. 88. o.

tője, Chaim Weizmann is elismeréssel szólt a hercegről: „Ő az első igazi arab nacionalista, akivel találkoztam. Egy vezető! Egészen intelligens és nagyon igaz ember, aki jóképű, akár egy festmény.”⁶⁶

A NEGYEDIK PILLÉR: A TEREP

„A különbség Hedzsász és Szíria között a sivatag és a megművelt terület közötti különbség volt. Az a probléma, amely szemben állott velünk, a jellem problémája volt: meg kellett tanulnunk, hogy polgáriak legyünk.”⁶⁷

Az arab felkelést, mint minden katonai műveletet meghatározta a hadszíntér. A felkelők műveletei alapvetően két jól elkülöníthető felszínformán zajlottak: Akaba elfoglalásáig (1917. július 6.) a szinte lakatlan sivatagban, utána északon Damaszkuszig megművelt és sűrűbb településhálózatú területeken. Fontos kiemelni, hogy az előbbi terep sokkal kedvezőbb volt a felkelők számára, mint a sűrűbben lakott és mezőgazdasági művelésre fogott vidék. A Lawrence által 140 000 „négyzetmérföld”⁶⁸ területűre becsült sivatagban az arabok irreguláris műveletei a térség reguláris brit erőitől függetlenül zajlottak, és a felkelők a sivatagot egyfajta nyomásgyakorlási eszközként használták fel a törökökkel szemben. Ezzel is harcuk indirekt mivoltát erősítették: „Nekünk az ellenséget egy nagy ismeretlen sivatag csendes fenyegetése alatt kell tartanunk, nem árulva el magunkat, amíg nem kezdünk támadást.”⁶⁹ Meg kell jegyezni, hogy a sivatag jelentette a felkelők számára nélkülözhetetlen bázist is. Az Akaba utáni műveletek során az arab erők a brit csapatok jobb szárnyán hajtották végre akcióikat, melyek már sokkal inkább egy „modern tudományos háború”⁷⁰ mellékcselkményeként jelentkezik és ebből fakadóan sokkal kevésbé voltak sikeresek, mint a korábbiak.

Lawrence igazi hadiutazó szemével vizsgálta és mutatta be a hadszíntér természet- és településföldrajzi viszonyait: leírta, hogy mely törzsek hol élnek, szólt a talajszerkezetről (például Mudovvara környékén alkalmas-e páncélgépkocsik bevetésére),⁷¹ és bemutatta, hol vannak a vizet egyedülként biztosító kutak és oázisok. Ez utóbbiak kapcsán arról is szólt, hogy a sivatagos tájon a műveletek elképzelhetetlenek a tevék nélkül, melyek felhasználása a logisztikai kérdések legfontosabbikává vált. Lawrence leírta, hogy a tevé nyáron 1 itatással akár 3 napi erőltetett menet, 350 km megtételére is alkalmas. A kutak helyének pontos ismeretével (átlagosan 150 km-re voltak egymástól a víznyerő helyek) és fejenként 25 kg liszt fejadag birtokában a felkelők akár 6 hétre is el tudtak szakadni az utánpótlásuktól.⁷² Ez azt jelentette, hogy „hat hétre való élelmiszerünk másfélezer kilométer út bejására tesz képessé oda és vissza.

⁶⁶ FROMKIN: *i. m.* 324. o.

⁶⁷ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 387–388. o.

⁶⁸ Uo. 213. o.; A négyzetmérföld a négyzetmérföld régies elnevezése; 1 négyzetmérföld = 2589 négyzetkilométer [km²].

⁶⁹ Uo. 216. o.

⁷⁰ Uo. 207. o.

⁷¹ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. II. kötet.* 47. o.

⁷² LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 400. o.

*Tevéink kitartása lehetővé tette (rám ugyan, aki újonc voltam, ez kínos utat jelentett), hogy harminc nap alatt kétezeröttszáz [sic!] kilométert is bejárjunk az éhhaláltól való félelem nélkül. Mert, ha túlságosan hosszúra találna is nyúlni az idő, mindegyikünk száz kiló húislehetőségen ült és a teve nélkül maradt ember szükség esetén kettesben lovagolva, fölülhetett egy másik mögé.*⁷³

Fontos említést tenni a térség legfontosabb ember alkotta tereptárgyáról, a hedzsászi vasútról, mely a felkelők támadásainak egyik legfontosabb célpontja volt. Az 1322 km hosszú, nagyrészt sivatagban húzódó 1055 mm keskeny nyomtávú hedzsászi vasutat a törökök eredeti terveik szerint Mekkáig akarták megépíteni. Egyrészt azért, hogy segítsék az oda induló zarándokok célba jutását, másrészt azért, hogy biztosítsák a török hadsereg szállítását és utánpótlását. Német mérnökök segítségével az építkezés 1901. május 1-jén indult meg, a vonal 1903. szeptember 1-jén érte el Ammant, 1908. szeptember 1-jén pedig Medinát. A vonal soha sem jutott el Mekkáig, az építkezés ugyanis a háború kitörése miatt leállt.⁷⁴ A megépült részek így is stratégiai jelentőséggel bírtak, hiszen a törökök arábiai pozíciói tarthatatlanok voltak a vasúti szállítások nélkül. Érdekes tény, hogy e vasút jelentős szakaszait magyar vasutasok üzemeltették. A térség nem volt ismeretlen az Osztrák–Magyar Monarchia számára,⁷⁵ a harcokban részt vevő katonáink mellett az itteni vasútüzemet működtető magyarok is Lawrence és felkelői támadásainak voltak kitéve.⁷⁶

AZ ÖTÖDIK PILLÉR: A VÁROSOK

„A kikerülhetetlen végzet ujjá Damaszkuszba mutat.”⁷⁷

Az arab felkelés bázisaként szolgáló sivatag mellett az események menetében fontos szerepet játszottak a térség városai is. A lakott települések közül kiemelt jelentőséggel bírtak az iszlám legszentebb városai, Mekka és Medina – az előbbi jelentette a kiindulópontot, míg az utóbbi a hedzsászi vasút végállomásaként stratégiai jelentőséggel bírt. A felkelők utánpótlása szempontjából kulcsfontosságú volt néhány vörös-tengeri kikötő is, melyek közül katonai szempontból Akaba volt a legfontosabb. A hadjárat

⁷³ Uo. 401. o.

⁷⁴ ANDÓ Gergely: *Az igazi Közel-Kelet. Dicső múlt és kaotikus jelen: a szír vasutak.* In: *Indóház*, 2012/6. szám, 47. o.; PARAGI: i. m. 55. o.

⁷⁵ NAGY Miklós Mihály: *Boldog békeidők haditengerészei. A k.u.k. hadiflotta utazástörténete.* Budapest, Kornéttás Kiadó, 2003., 243–279. o.; NAGY Miklós Mihály: *A magyar hadiutazás története.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2009., 221–222. o.; NAGY Miklós Mihály: *Világjáró magyar katonák. Arcok és képek a magyar katonai utazások történetéből. (Magyar hadiutazók II.)* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2007., 208–218. o.

⁷⁶ A vasutasként a térségben szolgáló Végh Lajos visszaemlékezésében leírta, hogy *„Sivatagi Lawrence bandái rendszeresen kisiklatták a vonatokat ... Transzjordániában a helyzetünk siralmassá vált: az összes vasútállomást megrohanták Feisal [sic!] csapatai. Az angolok légierije hatalmas. Szücs fűtőházfőnök arról panaszkodott, hogy majdnem mindennap vannak angol bombázások a vasút ellen a viszonylag kis helynek számító Bir Esz Szeba-nál is. Lawrence pedig, mint megfoghatatlan kísértet naponta robbantott, rajtaütött.”* ANDÓ Gergely – SZIRMAI Gábor: *Magyar vasútüzem a Közel-Keleten. Arábiai Lawrence és az elfeledett első világháborús katonai misszió.* In: *Indóház*, 2013/8. szám, 42. o.

⁷⁷ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 317. o.

második szakaszában Mezra, Jerikó, Jeruzsálem jelentették azokat az állomásokat, melyeken át végül Damaszkuszt is elérték az arab harcosok.

Az iszlám legszentebb helye, Mekka volt az arab felkelés kiindulópontja. A mekkai nagyserif, Husszein erről a bázisról kísérelte meg elfoglalni Medinát is, ez azonban a háború végéig a törökök kezében maradt. Lawrence helyesen ismerte fel, hogy Medina török kézben sokkal nagyobb hasznot hajt a felkelés számára, mintha azt elfoglalták volna: „*Én azt kívántam, hogy maradjon a lehető legtöbb belőlük Medinában és minden távoli helyen. A mi ideálunk az volt, hogy a vasútjaik éppen csak üzemben legyenek, de éppen csak, a lehető legtöbb veszteségükkel és kényelmetlenségükkel.*”⁷⁸ A törökök számára a város így folyamatos logisztikai problémát jelentett, míg valós katonai értéke Vedzs és Akaba elfoglalása után már nem volt.

A Vörös-tenger partján fekvő kikötők, Jenbó, Rabegh, Vedzs és Akaba jelentették a felkelők számára a kapcsolatot Egyiptommal, vagyis az ő logisztikai bázisukkal. Asprey véleménye szerint ezek a városok voltak a „létra fokai” az arab törzsekhez.⁷⁹ Kiindulópont Jenbó volt, mely után Rabeghet, Vedzset, végül Akabát vették be a felkelők. „*Vedzsnél a hedzsászi háború meg volt nyerve, Akaba után vége volt*” – írta Lawrence.⁸⁰ Az Akaba megszerzéséért indított akció volt a felkelés első szakaszának egyetlen tudatos művelete, melynek ötletét Lawrence a magáénak mondta.⁸¹ A kikötő bevétele 1917. május 9-én indultak el a felkelők Auda abu Taji és Lawrence vezetésével. Az ellenség megtévesztése érdekében először észak felé indultak, azonban egy idő után megfordultak és teljes meglepetést okozva egy gyors rohammal július 6-án elfoglalták a várost.

A kikötő elvesztésével a török hadsereg elvesztette utolsó bázisát is a Vörös-tenger partján, és ezzel megszűnt a Szezei-csatorna török támadásának veszélye is. Az arabok pedig egy újabb fontos bázisra tettek szert, mely egy idő után Feiszal főhadiszállásává vált. Az arab erők végre ott jelentek meg, ahol valóban harcok folytak a britek és a törökök között, ezzel sikerült meggyőzni Allenbyt, hogy Feiszal csapatai valós segítséget jelenthetnek a Palesztina megszállását célzó offenzívája érdekében.⁸² A későbbi események során a brit erők jobb szárnyán harcoló arab erőkkel – Lawrence szerint – immár bizonyítani lehetett „...*az arabul beszélő népek jogát és érdemességét a szabadságra és az önkormányzatra.*”⁸³ Akaba bevétele tehát fordulatot hozott a hadjáratban, és az addig meghúzódó, szinte láthatatlan Lawrence-ből egy csapásra ismert hős lett.

A lázadás végső célja egy önálló arab királyság megteremtése volt, mely központjának Damaszkuszt szánták. A világ egyik legrégebben lakott településének 1918 őszi elfoglalása szimbolikus jelentőségű is volt, hiszen ezzel a Török Birodalom teljes

⁷⁸ Uo. 256. o.

⁷⁹ ASPREY: *i. m.* 265. o.

⁸⁰ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 387. o.

⁸¹ Uo.; Fromkin szerint a város elfoglalásának terve valóban származhatott Lawrence-től is, de akár Auda abu Tajitól vagy magától Feiszaltól is. FROMKIN: *i. m.* 309. o.

⁸² FROMKIN: *i. m.* 310. o.

⁸³ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 319. o.

arabok lakta területét felszabadították az antant erői.⁸⁴ A város elfoglalását az 1918. szeptember 19-én a megiddói csatával kezdődő offenzíva készítette elő, mely pár nap alatt teljesen átszakította a törökök frontját. A brit offenzíva jobb szárnyán harcoló arabok a török hadsereg ellátásáért felelős vasutakat rombolták nagy hatékonysággal, aminek hatására a legyőzöttek visszavonulása fejvesztett meneküléssé változott.⁸⁵ Szeptember 25-én már csak az volt kérdéses, hogy ki vonul be elsőként Damaszkuszba. Allenby úgy döntött, hogy a muszlim lakosság ellenállását megelőzendő, Fejszal erői vegyék birtokba a legendás várost, azonban az arab erők még jelentős távolságra állomásoztak Damaszkusztól. Így történhetett meg, hogy a visszavonuló törököket üldöző ANZAC⁸⁶ lovasság 3. könnyűlovas dandár 10. könnyűlovasezrede volt az első antant erő, amely 1918. október 1-jén bevonult a városba. Az ausztrál lovasság bevonulásának hírére Lawrence a korábban kapott parancsával ellentétesen autóba ült és a városba hajtott, így próbálva képviselni Fejszal érdekeit, aki csak október 3-án vonult be a városba.⁸⁷

A HATODIK PILLÉR: AZ IRREGULÁRIS HARC

„...mindenfélé portyáznak és akadályozzák és félrevonják a törököket tűszúrásszerű megrohanásaikkal.”⁸⁸

Az arab felkelés egyik legfőbb ereje az irreguláris harcban rejtett. A reguláris, vagyis a bevett szokásokon és eljárásokon alapuló harccal szemben a rendhagyó és váratlan módszerek alkalmazása sikereket eredményezett, és az arab erők képesek voltak komolyan befolyásolni a hadszíntér katonai eseményeit. Az irreguláris harc alapja az egyéni képességekben rejlik. „A görcsök, hirtelen fordulatok, eszmék népe ez, az egyéni géniusz fajtája.” – írta az arabokról Lawrence.⁸⁹ Az arab harcosokat fiatal, szívós külsejű, vékony, mozgékony és nagyon kitartó férfiaként jellemezte.⁹⁰ A mindegyikükben lakozó harcias szellem miatt lehetséges volt, hogy csapataik szinte gond nélkül viselték el az állomány folyamatos, akár néhány nap alatti rotációját is. Az egyéni erények mellett Lawrence kiemelte, hogy a csapatokba szervezett arabok között a törzsi feszültség és a más törzsekkel szembeni bizalmatlanság komoly problémákat okoznak, de a közös eszme és a mindenki által elfogadott vezető személye elsimítja ezeket. Az arabokat jellemző szabadszelleműségben látta a katonai kiképzésre és ebből fakadóan a kötelékben vívott harcra való alkalmatlanságukat, ezért Lawrence a felkelés harcosait tudatosan irreguláris erőként, kisalegység-szinten alkalmazta a törökök ellen. Rámu-

⁸⁴ NAGY: *Világjáró magyar katonák...* 216–217. o.

⁸⁵ FROMKIN: *i. m.* 333. o.

⁸⁶ Australian and New Zealand Army Corps, vagyis ausztrál és új-zélandi csapatok alkotta hadtest

⁸⁷ Uo. 336–337. o. Lawrence leírásában – a történelmi tényeket elferdítve – ő és az arabok jutottak be először Damaszkuszba. LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 389–392. o.

⁸⁸ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 97. o.

⁸⁹ Uo. 14. o.

⁹⁰ Uo. 95. o.; Lawrence 1916. november 26-án az Arab Bulletin hasábjain (32. szám) érvelt az arabok irreguláris alkalmazása mellett. FROMKIN: *i. m.* 222. o.

tatott arra is, hogy a felkelés sikeréhez modern könnyű- és automata fegyverzetre (például Lewis-golyószóró) van szükség.⁹¹

Már az arab felkelés idején is megindult az irreguláris erők regularizálódása, melynek okai a harcosok egyre növekvő haditapasztalatában, az egyre korszerűbb felszerelésben, valamint a britek és franciák által irányított tudatos kiképzésben rejlettek. Lawrence úgy vélte, hogy a modern fegyverekkel ellátott irregulárisok képesek a hegyeket megvédeni a törökökkel szemben, így a mögöttes térségek városai-ban megindulhat a városlakók kiképzése a korábban katonaként a reguláris török hadseregben szolgált arab tisztek vezetésével.⁹² A szívós, önbizalomtól duzzadó, helyismerettel rendelkező és bátor harcosokból Lawrence „...egy nagyon mozgékony, nagyon jól felszerelt, igen kicsiny méretű átütő erőt” kívánt létrehozni, mely rajtaütésével a vasút melletti őrhelyek megerősítésére, vagyis az erőket a főhadszínterről való elvonásra kényszeríti a törököket. Ahogyan írta: „Ez volna a siker rövid útja.”⁹³ Az arabok körében szervezett reguláris csapatok Transzjordániában mutatták meg valós értéküket, amikor már képesek voltak a reguláris török csapatokkal szemben is hatékonyan harcolni.⁹⁴

A felkelés harcászataát tekintve az „*üss és fuss*” módszert alkalmazó portyázások, rajtaütések jelentették annak legfőbb eszközeit. A könnyű- és korszerű fegyverekkel felszerelt és robbanóanyaggal (dinamittal) bőven ellátott portyázó csoportok tagjai mindig azonos törzsekből kerültek ki, így egyrészt megakadályozták a törzsi ellentéteket, másrészt a törzsek rotálásával mindig friss erő állt rendelkezésre egy újabb portya végrehajtásához, ahol a lehető legkisebb erőt a lehető legtávolabbi ponton a lehető leggyorsabban igyekeztek alkalmazni.⁹⁵ Lawrence és a brit katonai tanácsadók a szórványos portyázásokat tudatos, a törököket fix pozícióba, passzív védelembe szögező műveletekké kívánták fejleszteni, melyek során a zsákmányszerzés lehetősége az arabok motivációját jelentős mértékben növelte.⁹⁶ A területeiket és főleg Medinát mindenáron védeni kívánó török haderő egyre kiszolgáltatottabb helyzetbe került: „A tudományos háború adminisztratív vívmányai megbénították mozgási képességét és tönkretették lendületét és a bajok inkább geometriai, mint számtani haladvány módján növekedtek minden új kilométerrel, amit a parancsnokló tisztek önmaguk és Medina közé vetettek. Medina volt rosszul megalapozott, bizonytalan és alkalmatlan bázisuk.”⁹⁷

⁹¹ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 97. o.; BAKOS Csaba Attila – JOBBÁGY Zoltán: *Explaining the Evolutionary Dynamics of an Insurgency: T. E. Lawrence and the Art of Tribal Warfare.* In: *AARMS*, 2015/1. szám, 94–95. o.

⁹² LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 97. o.; Ebben segített az Ahad nevű titkos társaság is, melynek tagjai a török hadseregben egykor szolgáló arab tisztek voltak, akik esküt tettek arra, hogy eltanulják a törököktől a háború megvívásának tudományát és majd egykor azt korábbi uraik ellen fordítják. Uo. 23. o.

⁹³ Uo. 255–256. o.

⁹⁴ FROMKIN: *i. m.* 313. o.

⁹⁵ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 401–402. o.; ASPREY: *i. m.* 267. o.; FROMKIN: *i. m.* 170. o.; LIDDELL HART: *i. m.* 289. o.

⁹⁶ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 142. o.

⁹⁷ Uo. 139. o.

Lawrence felismerte, hogy a felkelőkkel a direkt, frontális támadás egyrészt kivitelezhetetlen, másrészt eredménytelen lett volna, ezért a végrehajtott műveletek stratégiai célja a török hadsereg kifárasztása volt.⁹⁸ A portyák és rajtaütések mellett az egyre gyakoribb légitámadások, valamint a hedzsászi vasút rombolása is ezt a célt szolgálták.⁹⁹ A hadszíntér nagy területén végrehajtott akciókkal az arab erők a front lehető legnagyobb részére kiterjesztették a harcot, ezzel a törököket a lehető leghosszabb vonalon passzív védelemre kényszerítették. A török hadsereg gyengéit (például az elnyúló utánpótlási és közlekedési vonalak, a katonák gyenge morálja) jól ismerő hírszerző tiszt vezetésével indirekt eszközök alkalmazásával kerekedtek felül ellenfelükön. Az állandó rajtaütések legfőbb célpontja a török infrastruktúra volt, ugyanis *„Törökországban az anyag ritka és értékes, az embereket kevesebbre becsülték, mint a felszerelést. A mi szerepünk nem a török hadseregnek, hanem anyagainak elpusztítása volt. Egy török híd, vagy sín, gépezet, vagy ágyú, vagy robbanószer elpusztítása nagyobb hasznunkra vált, mint egy töröknek a halála.”*¹⁰⁰

Az állandó támadások a veszteségek mellett szellemileg és fizikailag is kimerítették a folyamatos készültségben levő török katonákat. A következő idézet jól szemlélteti, hogy az arabok a nyomtatott sajtó és a propaganda tudatos alkalmazásával hogyan ásták alá ellenségük morálját: *„...Szülehet és a többi főnököket elküldtem, hogy népük körében terjesszenek nagyszabású híreket, mennyien vagyunk és hogy mi vagyunk Fejszal seregének felderítői, s újhholdkor támadással akarjuk bevenni Ammant. Ettől a mesétől féltek a törökök; e felől képzelődtek; ettől a csapástól rettegték. Óvatosan lovas csapatokat tóltak [sic!] előre Muaggarig és megerősítve látták a falusiak vad történeteit, mert a dombtető tele volt szórva üres húskonzervdobozokkal, a völgylejtőket pedig hatalmas autók mély keréknyomai szegdelték össze. Rengeteg nyom volt errefelé! Ez az ijedelem megakasztotta őket és egy hétig mozdulni sem mertek: s mindezt vértelen áron értük el.”*¹⁰¹ A félrevezetés, a dezinformáció alkalmazása mellett a terület lakossága a felkelőket támogatta, így azok a teljes információs fölény birtokában tervezhették műveleteiket. A hírszerző tevékenység során rengeteget jelentettek Lawrence e téren korábban szerzett komoly tapasztalatai is.¹⁰²

A műveletek egyik legfontosabb célpontja a már korábban említett hedzsászi vasút és annak infrastruktúrája (állomások, hidak) voltak.¹⁰³ A dinamittal végrehajtott támadások célja nem a török vasúti közlekedés teljes megállítása, hanem annak akadályozása volt. A cél az volt, – Lawrence szavaival – *„...hogy hagyom a vasútvonalat,*

⁹⁸ „Három javaslattal kezdtem. Először is az irreguláris emberek nem tudnak helységeket megtámadni és ezért mindig [sic!] képtelenek maradnak egy döntés kierőszakolására. Másodszor éppen olyan képtelenek védelmezni egy vonalat vagy pontot, mint amilyen képtelenek azt megtámadni. Harmadszor az ő erejük a területi mélységben van, nem a szembenállásban.” Uo. 255. o.

⁹⁹ Uo. 3–5. o.

¹⁰⁰ Uo. 215. o.

¹⁰¹ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. II. kötet.* 301. o.; a propaganda jelentőségéről lásd SZAK Andrea: *Media Influence and Reception Analyses.* In: *Hadtudományi Szemle*, 2014/1. szám, 152–157. o. és SZAK Andrea: *Társadalmi kommunikáció.* Budapest, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, 2012., 39–50. o.

¹⁰² LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. II. kötet.* 338. o.

¹⁰³ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 156. o.

hogy éppen csak működjön, de éppen csak hogy, Medina felé, ahol Fakhri hadtestének élelmezése nekünk olcsóbb, mint ha Kairóban hadifogságban volna. A vonal korlátozásának, a nélkül, hogy teljesen tönkretennénk, a legbiztosabb módja, ha a vonatokat támadjuk meg.”¹⁰⁴ Akaba megszerzése után a támadások eredményeképpen szinte teljesen megbénult a Szentföld vasúti közlekedése: a felkelők 4 hónap alatt 17 mozdonyt semmisítettek meg. A pusztítás hatása jelentős volt: „Az utazás bizonytalan és félelmetes dolog lett az ellenségre nézve. Damaszkuszban az emberek tolongtak a vonatok hátsó üléseiért, még külön fizettek is értük. A mozdonyvezetők felmondták a szolgálatot. A polgári közlekedés csaknem teljesen megszűnt [sic!] és mi Aleppóig terjesztettük ki fenyegetésünket, egyszerűen azzal, hogy hirdetményt függesztettünk ki egy éjszaka a damaszkuszi városházára, hogy ettől fogva jó arabok csak saját kockázatukra utazhatnak a szíriai vasúton. A mozdonyok elvesztése nagyon nagy baj volt a törököknek. Miután a gördülő anyag Palesztina és Hedzsász számára volt egyesítve, a mi rombolásaink nemcsak hogy lehetetlenné tették Medina tömeges kiürítését, de elkezdték a Jeruzsálem körüli hadsereget is csipkedni, éppen akkor, mikor az angolok fenyegetése félelmetessé lett.”¹⁰⁵

Liddell Hart szerint a hadviselés e módja természeténél fogva közvetett megközelítésű, vagyis indirekt volt, amely tudományos számításokon alapult. Véleménye szerint Lawrence a rendelkezésére álló korlátozott mennyiségű eszközöket a lehető leghatékonyabban használta fel, tudatosan a törökök kifárasztására törekedve.¹⁰⁶ Lawrence jól tudta, hogy a végső sikerhez szükség van a brit erők támogatására is, ezért az arab erők műveleteit összehangolta a főerőkével, de azok közvetlen alárendelését nem támogatta. Véleménye szerint ugyanis „az irreguláris háború sokkal nagyobb mértékben intellektuális, mint egy szuronyroham, sokkal kimerítőbb, mint egy rendes hadsereg kényelmes utánzó engedelmességében való szolgálat. A guerilláknak szabad munkateret kell engedni az irreguláris háborúban...”¹⁰⁷

A HETEDIK PILLÉR: KOMBINÁLT MŰVELETEK

„A szeptember 18-i szíriai hadjárat talán a tudományosan legtokéletesebb volt az egész angol történelemben, olyan hadjárat, amelyben az erőnek volt a legkisebb s a gondolkodásnak a legnagyobb szerepe.”¹⁰⁸

A Török Birodalom közeli-keleti uralmának összeomlása Damaszkusz elfoglalásakor vált nyilvánvalóvá. Fontos hangsúlyozni, hogy az elért eredményeket az Allenby

¹⁰⁴ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. II. kötet.* 54–55. o.

¹⁰⁵ Uo. 54. o.; A szinte tudományos alaposságról végrehajtott támadásokat az úgynevezett „tulipán módszerrel” hajtották végre: 6 kilométer hosszan, méterenként 1 kg lőgyapot felrobbantásával felpüposították és meggörbítették a síneket, így azok teljesen járhatatlanná váltak. Egy ilyen 600 robbanással végrehajtott támadás egy-heti munkát jelentett a török műszaki csapatoknak. Lásd: uo. 330–332. o. A vasútállomások elleni támadások egyik tipikus esete volt Heza állomás elfoglalása. Lásd: uo. 248. o.

¹⁰⁶ LIDDELL HART: *i. m.* 287. o.

¹⁰⁷ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I. kötet.* 403. o.

¹⁰⁸ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. II. kötet.* 318. o.

vezette brit reguláris erők csikarták ki az 1918 szeptemberében indított offenzívájukkal, de a támadás sikeréhez jelentős mértékben hozzájárultak az arab felkelők is. A hadjárat során a térség brit katonai parancsnoka felismerte az arabokban rejlő képességeket és képes volt az irreguláris erőket integrálni saját stratégiai elképzelésébe: az arab erők célja „...szerinte erkölcsi hatás volt, pszichológiai, elhatározó erő; hogy az ellenséges főparancsnokságot lekösse a Jordánon túli fronton.”¹⁰⁹ Az antanttámadás jobb szárnyán tevékenykedő és gyakorlatilag szabad kezet kapó arab tevés csapatok komolyan gyengítették a törökök ellátási rendszerét, így indirekt módon segítették elő a műveletek sikeres befejezését. A török főerőkkel küzdő britek, vagyis a „rendszeres háború tapogatózó előrehaladása” és a barátságos területeken tevékenykedő felkelők „biztos hadmozdulatainak” együttes alkalmazása Allenby komoly hadvezéri teljesítményét mutatta.

A tevén harcoló arabok rugalmasságát mutatja, hogy képesek voltak rövid idő alatt kombinálni a nomád sivatagi katonai hagyományokat a modern háború új eszközeivel.¹¹⁰ Ebben kulcsszerepet játszottak a brit katonai tanácsadók, köztük Lawrence is: felismerte a páncélgépkocsikban és a légierőben rejlő lehetőségeket, és minden nehézség ellenére igyekezett a rendelkezésére álló eszközöket együttesen alkalmazni, így egyesítve az arab tevések mozgékonyságában, valamint a páncélgépkocsik, és a repülő tüzerejében rejlő hatásokat.¹¹¹ A modern haditechnikai eszközök kulcsszerepet kaptak a felderítésben, valamint a hírközlésben is. Ez az összefegyvernemi és összhaderőnemi alkalmazás később beépült a különleges erők módszereibe is.¹¹²

Fontos megjegyezni, hogy a gyökeresen különböző felfogású erők együttes alkalmazása nem minden esetben volt zökkenőmentes. A brit tisztek jelentős része idegenkedett a fegyelmetlen arab erőktől. Fromkin leírta, hogy az amerikai külügyminisztérium kairói képviselője 1917 végén azt jelentette Washingtonba, hogy az 1000 beduinból és 2500 egykori török hadifogolyból álló arab erők képtelenek fegyelmetlen csapatok benyomását, valós fegyveres erő képét kelteni, és ez családottságot okozott brit szövetségesei körében.¹¹³ Az is tanulságos, hogy a reguláris brit haderő tisztjeként az irreguláris arabok között szolgáló Lawrence leírásában miként vélekedik a rendezett reguláris erők jelentőségéről – érdekes módon ez a narratíva az ellenség oldalán harcoló német katonák teljesítményét ismerte el.¹¹⁴

¹⁰⁹ Uo. 259. o.; Lewis H. GANN: *Guerrillas in History*. Stanford (CA), Hoover Institution Press, 1971, 44. o.

¹¹⁰ GANN: *Guerrillas in History*. 44. o.

¹¹¹ ASPREY: *i. m.* 268. o.

¹¹² MURPHY: *Lawrence of Arabia*. 51–52. o.; későbbi megjelenését lásd a második világháborúban a brit Long Range Desert Group-ok és az SAS bevetésében.

¹¹³ FROMKIN: *i. m.* 312. o.

¹¹⁴ „Csak a német különítmények jelentettek kivételt; és először lettem itt büszke az ellenségre, amely megölte a testvéreimet. Háromezer kilométerre hazulról, reménység és vezetők nélkül, olyan rettentő helyzetben, amely a legbátrabbak idegeit is tönkretette: s osztagaik mégis összetartottak, szilárd harcrendben, úgy haladtak át a török hadsereg roncsain és az arabokon, mint egy-egy csatahajó, némán, fölemelt fővel. Ha megtámadták őket, megálltak, állást vettek föl és rendben tüzeltek. Nem kapkodtak, nem siránkoztak, nem haboztak. Ragyogóak voltak.” LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére*. II. kötet. 378. o.

AZ ARAB FELKELÉS HADELMELETE

A *bölcsesség hét pillére* című munka hadtudományi szempontból legfontosabb része a XXXIII. fejezet, melyben Lawrence megírta az arab felkelés hadelméletét.¹¹⁵ A szerző jól ismerte Napóleon, Hannibál és Belizár hadjárait, valamint Xenophón, Clausewitz, Jomini, Mahan és Foch hadelméletét, és hasonlóan a klasszikusokhoz, ő is próbált egyensúlyt találni a háború elmélete és gyakorlata, azaz – szavaival élve – „könyvtudásom és cselekvéseim között.”¹¹⁶ Lawrence Abu Markhában 10 napig, 1917. március 15. és 25. között betegen feküdt egy sátorban, mely idő alatt végiggondolta és összegezte a hadjárat tervét és elméletét. Rájött arra, hogy Vedzs elfoglalása után a medinai török helyőrség már nem jelent valós veszélyt a felkelésre, és így az araboknak lehetőségük nyílt új feladatokra koncentrálni.

A felkelés kapcsán Lawrence egyik legfontosabb megállapítása az volt, hogy azt nem lehet a hagyományos háborúhoz hasonlóan megívni. A modern, azaz a franciák és a németek által vívott háborúban „két egymással összeférhetetlen ideológiát valló nemzet ezeket rábízta az erőszak tanúbizonyságára.”¹¹⁷ Ezzel szemben az arabok harcának célja „...földrajzi: ki akarják szorítani [vagyis nem megsemmisíteni! – a szerző] a törököt Ázsia minden arabul beszélő országából.”¹¹⁸ Ebből következően a módszerük is más, mert sokkal komplexebb az akaratérvényesítés eszköztára, mint a Foch-féle háborúban, ahol az ellenséges fegyveres erő fizikai megsemmisítése a lényeg.

A háború elemeit vizsgálva Lawrence három fontos tényezőt vett számba: a dolgok algebrai, az életek biológiai és az eszmék pszichológiai elemét. Az algebrai elem jelentette számára az igazi tudományt, melyben az emberektől független és ismert tények (a tér, az idő, a földrajzi és éghajlati viszonyok, a hadszíntér sajátosságai és az alkalmazott fegyverek) jelentek meg. A harcoló erők különbözőségét is ezekből a tényezőkből vezette le Lawrence: „A hadseregek olyanok, mint a növények, mozdíthatatlanok, legyökerezettek, hosszú száron táplálkozóak. Mi lehetünk valami légnemű dolog, arrafelé szállunk, ahova akarunk...”¹¹⁹ A török hadsereget jól ismerő egykori brit hírszerző kiszámolta, hogy a törököknek minimum 600 000 emberre lenne szükségük a teljes hadszíntér biztos kézben tartásához, de ez számukra megoldhatatlan feladat volt. Az algebrai tényezőket vizsgálva Lawrence megállapította, hogy a törökökkel szemben a felkelők előnye egyértelmű és döntő: „Ha számbavesszük nyersanyagjainkat és jól bánunk velük, akkor az éghajlat, vasút, sivatag és technikai fegyverek is a mi érdekeinket szolgálhatják. A törökök ostobák, a mögöttük álló németek dogmatikusak. Ők azt hiszik, hogy a lázadás tökéletesen olyan, mint a háború és a háború analógiájára akarnak vele elbánni. Az analógia az emberi dolgokban mindenképpen szélhámosság és a lázadás elleni háború bajos és lassú menetű, mint mikor valaki késsel akarná enni a levest.”¹²⁰

¹¹⁵ LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére*. I. kötet. 206–219. o.

¹¹⁶ Uo. 206. o.

¹¹⁷ Uo. 210. o.

¹¹⁸ Uo. 211. o.

¹¹⁹ Uo. 213. o.

¹²⁰ Uo. 214. o.

A háború biológiai elemét tekintve annak lényegét a parancsnokságban látta Lawrence. Mivel az ember érző és sokszor illogikus lény, ez a terület számokkal kifejezhetetlen. A parancsnok személyének fontossága abban rejlik, hogy a taktika megtanulható 9/10-e mellett a maradék 1/10 részre milyen ráhatást tud gyakorolni. Az itt jelentkező véletlent, mint a hadtudományi gondolkodás mindig visszatérő elemét Lawrence kifejező hasonlattal írta le: *„olyan, mint a tó fölött elsikló jégmadár.”*¹²¹ A hadviselőket összehasonlítva kijelentette, hogy az ember az araboknál nagyobb fontossággal bírt, mint a törököknél, ugyanis – ahogyan írta – *„a mi embereink irregulárisak voltak, tehát nem formációk, hanem egyének. Egy ember halála, mint vízbe dobott kavics, talán csak kis lyukat csinál, de a gyász körei gyűrűznek ki belőle. Mi nem bírhattuk ki az emberekben való veszteséget.”*¹²² A biológiai elem vizsgálatát azzal zárta, hogy a felkelés indirekt elemeit hangsúlyozta: kiemelte az infrastruktúra – különösen a hedzsászi vasút – elleni támadásokat, és azt, hogy az arab erőknél láthatatlannak és megfoghatatlannak kell lenniük a törökök elleni harcban, vagyis soha sem szabad célpontot nyújtani az ellenségnek.¹²³

A pszichológiai elem, vagyis a diathetika (megtévesztés) fogalmát Xenophóntól vette át Lawrence. Nagy Kürosz példáját idézve indokolta meg a propaganda, vagyis az indirekt eszközök egyikének fontosságát az arab felkelés számára, mely hatott mind az arabokra, mind pedig a törökökre. A saját csapatok szellemének harcba állítása véleménye szerint legalább olyan fontos, mint a test felkészítése, ezért azt is gondosan és tervszerűen kell végrehajtani. Kiemelte, hogy *„irányítani kell az ellenség lelkét is, már amennyire hozzá tudunk férközni, aztán a nemzetnek azokat a szellemeit, amelyek a tűzvonal mögött támogatnak minket, miután a harc több mint fele itt, a hátszágban folyik le; aztán az ellenséges nemzet szelleme a döntésre vár, a semlegeseké mint szemlélő szerepel: kör kör után szélesedik ki”*¹²⁴ – vagyis a pszichológiai hatást ki kell terjeszteni az ellenségre, valamint a hadszíntéren és az ellenséges hátszágban élő lakosságra is. A pszichológiai nyomásgyakorlás eszközei közül a nyomtatott sajtót és az új közlekedési eszközöket látta leghasznosabbnak az irreguláris erők számára. Számukra a direkt összecsapások, a csaták hibát jelentettek, ugyanis *„...Arábiában a kiterjedés többet jelent, mint az erőszak, a tér nagyobb, mint a hadseregek hatalma.”*¹²⁵

Elmélkedését a következőkkel összegezte: a harcra kész és képes felkelők számára adott egy megtámadhatatlan bázis, egy megtévesztett és képességei határain messze túlnyúló ellenség, valamint a hadszíntér felkelőkkel együttműködő, azokat segítő és támogató lakossága, így *„a végső győzelem bizonyosnak látszott, ha a háború elég soká tart, hogy kihasználhassuk.”*¹²⁶

¹²¹ Uo. 215. o.

¹²² Uo.

¹²³ *„A mi frontunkon nem egy töröknek nem volt alkalmá az egész háború alatt ránk lőni és sohasem voltunk defenzívában, hacsak nem véletlenül, vagy valami véletlen hiba folytán.”* Uo. 216. o.

¹²⁴ Uo. 217. o.

¹²⁵ Uo. 218. o.

¹²⁶ Uo. 219. o.

ÖSSZEFOGLALÁS

Damaszkusz 1918. október 1-jén került az antanthatalmak kezébe, és ezzel az arab felkelés elérte az egyik legfontosabb célját. A város bevétele után egy hónappal Törökország kapitulált, és hamarosan megkezdődtek az első világháborút lezáró béketárgyalások is. A tárgyalások során azonban az arab követelések nem teljesültek, viszont az 1916-os Sykes–Picot egyezménynek megfelelően a térséget felosztották Franciaország és Nagy-Britannia között.

Az arabok felkelése volt az első világháború egyetlen sikeres irreguláris küzdelme. A lázadás sikerének hátterében két fontos tényezőt azonosíthatunk. Elsőként Nagy-Britannia, vagyis egy nagyhatalom támogatását kell említeni, mely nélkül a felkelők nem rendelkeztek volna elegendő hadianyaggal és egyéb, a harchoz szükséges támogatással. Másodszor Thomas Edward Lawrence szerepét kell kiemelni, aki kezdetben összekötő tisztként, később katonai vezetőként nagy szerepet játszott abban, hogy az arabokat a britek valós hadviselőnek tekintették, így direkt és indirekt módon is hozzájárultak az irreguláris harcok sikeréhez. Lawrence meggyőződéssel hitt a felkelés sikerében és hitt abban is, hogy a fegyveres küzdelem bevett szokásoktól eltérő módjának is létezik hadelmélete.

Az arab felkelés szerepének értékelése kettősséget mutatott a harcok idején és azok elmúltával. Fontos kiemelni, hogy az arab felkelésről csupán Lawrence tollából vannak forrásaink, melynek hitelességét – a korábban említett problémák miatt – néhányan fenntartásokkal fogadják. A felkelőkről az Arab Bulletin 52. számában, 1917. május 31-én Hogarth azt írta, hogy egyelőre nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, gerillák maradtak, de azoknak sem a legjobbak. A britek számára csupán azért hasznosak, mert képesek megtartani a korábban birtokba vett helyeket.¹²⁷ Ez a vélemény Akaba bevétele után természetesen módosult, de még 1918-ban is arról számolt be az Arab Bureau, hogy a felkelők 90%-a csupán rabló, és sikereiket akkor érték el, amikor a brit főerők támadása is megindult a térségben. Ezzel szemben egy legendás brit hírszerző, Richard Meinertzhagen ezredes azon a véleményen volt, hogy a Lawrence vezette hadjárat a Jordán nyugati partján komoly segítséget jelentett a britek számára. A háború után a diplomata Mark Sykes szerint az arabok valódi haszna abban rejlett, hogy jelentős török erőket kötöttek le. Otto Liman von Sanders német tábornok, aki a térségben állomásozó török erők parancsnoka volt 1918-ban, pedig arról számolt be, hogy az arab irregulárisok súlyos zavarokat okoztak a törökök visszavonulása során.¹²⁸

A közelmúltban Walter Laqueur fogalmazott meg kritikát, mely szerint a törökök nem az arabok, hanem a brit előretörés miatt vonták ki erőiket a Szezi-csatorna előteréből, hogy elkerüljék csapataik bekerítését. Megjegyezte azt is, hogy Lawrence gerilladoktrínája, mely szerint a hadjáratokat nyílt csaták nélkül is meg lehet nyerni, nem volt valójában kipróbálva.¹²⁹ Ezzel szemben David Murphy szerint tisztán kato-

¹²⁷ FROMKIN: *i. m.* 223. o.

¹²⁸ Uo. 328. o.

¹²⁹ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 156. o.

nai szemmel nézve, Lawrence jelentős szerepet játszott az első világháború közel-keleti harcaiban. Katonai vezetőként képes volt az elméletét gyakorlattá formálni, tudását és tapasztalatait a katonai műveletek sikerének érdekében felhasználni.¹³⁰ Murphy azonban felhívta a figyelmet arra is, hogy az arab felkelés hadelmélete csak bizonyos időben és kontextusban értelmezhető, vagyis a modern kor műveleteire sablonként nem alkalmazható – ez már csak azért is megfontolandó, mert Lawrence a felkelők oldalán harcolva írta meg teóriáját.¹³¹

De azt is el kell fogadni, hogy az első világszerte ismert gerilla példája bizonyítja, hogy akár egy egyszerű tiszt is képes befolyásolni egy hadjárat eseményeinek menetét, amennyiben rátermett, felkészült és tetterős. Ezért állítja Murphy, hogy napjaink felkelés elleni műveleteinek sikeréhez komolyan hozzájárulhat *A bölcsesség hét pillérében* megfogalmazott hadelmélet. Ezt bizonyítja az is, hogy Lawrence életművére David Kilcullen és Rory Stewart is hivatkozott.¹³²

Thomas Edward Lawrence az irreguláris harcok elméleti szakíróihoz hasonlóan a korábbi gerillaszerzők munkáiból építette fel teóriáját. A világhírűvé vált brit katona narrációja ismertté vált, és így példát mutatott a későbbi korok gerilláinak, partizánjainak és felkelőinek is. *A bölcsesség hét pillére* terjedelmes alkotás, de az arab felkelés hadelméletét Lawrence képes volt 50 szóban is összefoglalni: „*A mobilitás, a biztonság (annak formájában, hogy ne adjunk célpontokat az ellenségnek), az időzítés és a doktrína (az az idea, hogy minden tényező kedvezővé válhat) biztosításával a győzelem a felkelők kezében marad, mivel az algebrai tényezők döntenek végül, melyek ellen teljesen hiába küzd az eszközök tökéletessége és a szellem teljessége.*”¹³³

¹³⁰ MURPHY: *Lawrence of Arabia*. 51. o.

¹³¹ Uo. 53. o.

¹³² Uo. 59. o.

¹³³ LAWRENCE: *Guerrilla Warfare*.

6. FEJEZET: A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ PARTIZÁNHARCAI ÉS ELLENÁLLÁSI MOZGALMAI EURÓPÁBAN¹

E fejezetben a második világháború európai hadszínterén zajló harcok közül a Franciaországban, a Szovjetunióban és Jugoszláviában kibontakozó irreguláris fegyveres küzdelmek jellegzetességeit mutatjuk be, az eseményeket politikai és/vagy katonai területen irányító vezetők emlékiratainak segítségével. Nem áll szándékunkban az események részletes bemutatása, sokkal inkább a fenti országok területén zajló harcok sajátosságaira és azonosságaira igyekszünk majd figyelmet fordítani. A háborús emlékiratok hadtudományi forrásként történő felhasználása a háborúkat megélt politikai és/vagy katonai vezetők emlékiratai primer forrásként megkerülhetetlenek az adott korszakot vizsgáló kutatók számára, azonban a forráskritika különös hangsúlyt kell kapjon ezeknek a kordokumentumoknak felhasználásakor.²

A háború – Clausewitz által megfogalmazott kettős – direkt és indirekt jellege³ a második világháború során is megjelent a harcokban: a szemben álló felek reguláris erőinek küzdelmei mellett, a meghódított hátszágok területén sok helyütt bontakozott ki irreguláris fegyveres harc. Amint azt Mayer-Csejkovits Károly kiemelte, a hadviselés jellegére az adott nép kultúrája és haditechnikai fejlettsége mellett „...a *mindenkori hadszíntér, tehát a földrajzi viszonyok, továbbá gazdasági tényezők, azután még maga az állami és társadalmi élet is*”⁴ hatással van. A két világháború közötti Magyarországon neves katonai szakírója rögzítette azt is, hogy a hadtörténelem tanulmányozása során „...a *stratégia megnyilvánulásában határozottan két irányt ismerhetünk fel. És pedig aszerint, hogy a mindenkori hadviselésben milyen stratégiai alapgondolat, vagy stratégiai célkitűzés vezetett. Ha az alapgondolat leküzdést tűzött ki céljául, akkor ez a célkitűzés megsemmisítést igényelt és megsemmisítésen alapuló stratégiát eredményezett. Ha azonban a hadviselésben a megtartásra való törekvés, időnyerési vagy bizonyos*

¹ A fejezet A második világháború partizánharcai és ellenállási mozgalmak Európában (In: *Hadtudományi Szemle*, 2018/3. szám, 45–67. o.) című tanulmányunk adaptációja.

² FORGÁCS Balázs: *Emlékiratok és hadikultúrák*. In: *Társadalom és Honvédelem*, 2007/3–4. szám, 151–152. o.

³ CLAUSEWITZ: *A háborúról*. 31. o.

⁴ MAYER-CSEJKOVITS Károly: *A hadviselés és a hadvezetés történelmi fejlődése*. In: *Magyar Katonai Szemle*, 1931/10. szám, 4. o. (Mayer-Csejkovits kiemelései)

*előkészítő szándék dominált, amely lekötő, halogató vagy nagyobb szabású szándékolt állásharcokra vezetett, akkor a hadvezetés felmorzsoló vagy kifárasztó stratégiára törekedett.*⁵ Ez utóbbi stratégia jól megfigyelhető volt a második világháborúban kibontakozó irreguláris küzdelmek során is.

A második világháború időszaka alatt az irreguláris erőkkel kapcsolatosan megfogalmazott hadtudományi tételek jelentős átalakuláson mentek keresztül, melynek legfőbb oka az volt, hogy míg korábban a reguláris erők és a felkelők közötti katonai kapcsolat nem volt szervezettnek tekinthető, a második nagy háborúban néhány ország területén megtörtént az irreguláris csapatokkal való együttműködés keretének intézményesítése, valamint a felkelők regularizációja is. Ez utóbbi feltétel valamennyi korabeli katonai szakíró munkájában megtalálható, így vált lehetővé, hogy – ahogyan Carl Schmitt fogalmazott – „...az irreguláris a reguláris segítségével legitimizálja magát.”⁶ A partizánok és ellenállók sikeres harcainak jelentősége a hidegháború időszakában mutatkozott meg igazán, amikor a gyarmatosítók elleni küzdelemben az egyre szervezettebb fegyveres erővel rendelkező függetlenségi mozgalmak sikeresen vették fel a küzdelmet a reguláris fegyveres erőkkel.

Az 1939 és 1945 közötti irreguláris harcokról általánosságban elmondható, hogy a németek és csatlósai – valamint a Távol-Keleten a japánok – elleni sikerek bizonyították a gerilla-hadviselési mód létjogosultságát, valamint igazolták, hogy jelentős részben képesek kiegészíteni a döntő katonai győzelmet kivívó reguláris erők harcait. A megszállók elleni küzdelem igen változatos formában és intenzitással jelentkezett, a passzív rezisztenciától egészen a fegyveres harcig terjedt. A mögöttes területeken tevékenykedő ellenállók stratégiája alapvetően az ellenség kifárasztását célozta, valamint azt, hogy a tengelyhatalmak kénytelenek legyen erőik egy részét elvonni a főhadszínterről.⁷ Walter Laqueur megjegyezte azt is, hogy e küzdelmek – melyek igazán hatékonyá csak a háborús fordulat után váltak – katonai jelentősége eltörpült azok politikai oldala mellett, ugyanis a partizánok és ellenállók harcai visszaadták a megszállt országrész lakosságának önbecsülését, valamint fokozták a megszállókkal szembeni ellenállást.⁸

A kommunista pártok szerepe meghatározó jelentőségű volt ezekben a harcokban. Az 1943-ig a Komintern irányította politikai szervezetek a Szovjetunió ellen 1941. június 22-én indított német támadás után váltak igazán aktívvá a tengelyhatalmak elleni küzdelemben. Fontos megjegyezni azt is, hogy ezek a pártok azonnal a fegyveres harcot választották a megszállókkal szemben. Pártszervezetük szigorú szabályozottsága gyorsan lehetővé tette a félkatonai szervezetek kialakítását, az illegalitásban eltöltött évek hatékonyá tették őket az irreguláris küzdelemben. Az irreguláris harcokban részt vevőket a fegyelem, elkötelezettség, valamint céljaik világossága kérlelhetetlen ellenfelekké tette.

5 Uo. 19. o. (Mayer-Csejkovits kiemelései)

6 SCHMITT: *i. m.* 149–150. o.

7 LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 203. o.; Nigel THOMAS – Peter ABBOTT: *Partisan Warfare 1941–45*. London, Osprey Publishing, 1983, 7. o.

8 LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 204–205. o.

A megszállók elleni harc keretei, méretei, hatásossága, valamint a harcokban részt vevők összetétele természetesen orszáfgüggő volt.⁹ A hadszíntér felszíni formái voltak azok a tényezők, melyek leginkább befolyásolták e harcok sikerességét: a hegyvidékeken, kiterjedt erdősségeken vagy mocsarakban az irreguláris erők könnyen kiegyenlíthették a felszerelésben, létszámban és a harceljárásokban mutatkozó aszimmetriát. A terep mellett fontos hangsúlyozni az évszázados történelmi és kulturális hagyományokat is, melyek Franciaországban, a Balkánon és a Szovjetunióban megalapozták az irreguláris harcok kirobbanását. A keleti és a balkáni hadszíntéren a harcok elkeresedettségét fokozta a németek a megszállt területek szláv lakossága elleni megszálló politikájának brutalitása is.¹⁰

A FRANCIA BELSŐ ELLENÁLLÁS CHARLES DE GAULLE EMLÉKIRATAIBAN

Charles de Gaulle (1890–1970) háborús emlékirataiban úgy tekintett a Franciaország területén kibontakozó ellenállási mozgalomra, mint amely az ország felszabadításában tevékeny részt vállalva a francia államot a győztesek, s nem a vesztesek oldalán segít majd elhelyezni a háború utáni nemzetközi rendszerben.¹¹ Az általa, 1940. június 18-án életre keltett Szabad Franciaország (Forces Françaises Libres) mozgalom 1942-től igyekezett mind erősebb befolyást kiépíteni a Franciaország területén önállóan megszerveződő ellenállással, melyben kulcsszerepet vállalt az egykori chartres-i prefektus, Jean Moulin (1899–1943),¹² majd a történész Georges Bidault (1899–1983).

De Gaulle mozgalmának jelképül a lotaringiai kettős keresztet (Croix de Lorraine) választotta, mely jelképezte egyrészt a megszállók elleni kereszties hadjáratot,¹³ másrészt Lotaringia és Elzász felszabadítására, azaz a francia szuverenitás helyreállítására is emlékeztetett.¹⁴ Mozgalmát a britek és az amerikaiak csak vonakodva ismerték el, azonban a Szovjetunióval kötött szövetség 1941 nyarán megerősítette azt, és így létrejöhett a Francia Nemzeti Bizottság (Comité National Français – CNF), mint egyfajta emigráns kormány.¹⁵

⁹ ASPREY: *i. m.* 409. o.; LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 206. o.

¹⁰ THOMAS – ABBOTT: *Partisan Warfare...* 3. o.

¹¹ A fejezetben csak részben érintjük a külső francia ellenállást, erről bővebben lásd Szűcs Anita: *Mozgalomból állam? A francia ellenállási mozgalom szerepe a második világháborúban*. In: *Múltunk*, 2014/3. szám, 38–61. o.

¹² Szerepéről így írt a tábornok: „Ez az ember aztán másfél év alatt nagy horderejű dolgot teljesített. Valóságos egységé ötvözte az anyaországi ellenállást, amely egység fellépése előtt csupán jelképes volt.” CHARLES DE GAULLE: *Háborús emlékiratok*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1973, 197. o.

¹³ Ugyanez a metafora jelenik meg Eisenhower amerikai tábornok a második világháborúról írt visszaemlékezésének címében (Dwight D. EISENHOWER: *Keresztes háború Európában*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1982).

¹⁴ DE GAULLE: *i. m.* 69. o.

¹⁵ SZÜCS: *i. m.* 48. o.

A Franciaországon belüli ellenállás szinte a semmiből jött létre, de a szerveződését több tényező segítette: Charles de Gaulle szerint az 1920-as és az 1930-as évek detektívhistóriái, a titkosszolgálatokat övező mitikus légkör megkönnyítette a toborzást, ugyanis „...1940-ben a felnőtt nemzedék egy része már eleve a titkos tevékenységhez vonzódott.”¹⁶ Az ország területén számos ellenálló csoport jött létre: a szinte megszámlálhatatlanul sok kisebb-nagyobb csoport közül a „*Combat*”, a „*Franc-Tireur*”, a „*Libération-Sud*” voltak a legnagyobbak, valamint a francia kommunisták által irányított „*Franc-Tireur et Partisans*”.¹⁷ Leginkább ez utóbbiaktól tartott Charles de Gaulle, mert attól félt, hogy a kommunisták a háború végén szovjet befolyás alá terelik majd Franciaországot. A francia kommunisták németellenes tevékenysége a Barbarossa hadművelet megindulása után vált igazán aktívvá, de akcióikon és szervezeteiken látszott, hogy tudatosan készültek erre. De Gaulle elismerte, hogy a kommunista ellenállás „*bátran és hozzáértően*” vett részt a harcokban, azonban azt is megjegyezte, hogy ők nem az ország függetlenségéért, hanem saját diktatúrájuk megteremtéséért munkálkodtak.¹⁸ A tábornok azt is elismerte, hogy ezek a csoportok voltak a legszervezettebbek és legfegyvelmezettebbek, ők közvetítették a legérthetőbb üzeneteket az emberek felé, valamint ők voltak azok, akik akár hatalmas véráldozat árán is folytatták a megszállók elleni küzdelmet, így nyerve meg a lakosság támogatását.¹⁹ De Gaulle jelentős figyelmet szentelt a maquis-nak is. Ezeknek a gerillaharcot folytató csoportoknak a tevékenysége Franciaország olyan területein bontakozott ki, ahol kedvező terepviszonyok és a lakosság segítették harcukat, ahol a szövetséges gépek le is tudtak szállni, valamint ahol lazább volt a rendőri és a katonai ellenőrzés. A néhány tucat bajtársból szerveződő csapatok aszimmetrikus harcmodora az „*üss és fuss*” elvet követte, de tevékenységük a partraszállás után tervezetté és összehangolttá vált a szövetségesek reguláris csapatainak műveleteivel.²⁰

A megszerzett ellenállási góccokat kezdetben nem jellemezte összehangolt tevékenység sem a propaganda, sem a szamizdatok kiadása, sem pedig a hírszerzés területén. A megalakult akcióbrigádok önállóan hajtották végre rajtaütéseiket, a megszerzett hadianyag szétosztását és az emberek csempészését.²¹ A tábornok a belső ellenállást azonban egy közös szervezet égisze alatt képzelte el, így garantálva a mozgalom egységét, a belviszályok rendezését, a politikai pártok bevonását, valamint a kapcsolatot a CNF-fel.²² A politikai oldal egysége mellett katonai téren is egységes, azonban kellő rugalmassággal bíró irányítást akart elérni, ugyanis egység hiányában például a gerillaháborút folytató maquis-k katonai akcióinak hatásosságát sokkal kisebbnek tartot-

¹⁶ DE GAULLE: *i. m.* 113–114. o.

¹⁷ Uo. 194–195. o.

¹⁸ Uo. 195. o.

¹⁹ Uo. 222. o.

²⁰ Uo., 415–421. o.; A partraszállást megelőző hónapokban a „zöld” terv a hátszágai vasutak, a „lila” terv a távirati és telefonösszeköttetés, valamint a föld alatti kábelek megsemmisítésére, a „teknősbéka” terv az utak arra alkalmas helyen történő elvágására, míg a „kék” a villanytelepek elpusztítására született meg.

²¹ Uo. 191–192. o.

²² Uo. 197–198. o.

ta.²³ Nem lehet ezen csodálkozni, hiszen Charles de Gaulle katonai múltja a hadseregben uralkodó rendezettségben gyökerezett, és az egységes működési célkitűzések, tervek a majdani franciaországi partraszálláskor is létfontosságúvá váltak.²⁴ Az egység 1943 első felében, Jean Moulin tevékenységének köszönhetően jött létre és a „*Combat*”, a „*Franc-Tireur*”, valamint a „*Libération-Sud*” csoportokból megalakult az Ellenállás Egységes Mozgalma (Mouvements unis de la Résistance – MUR), majd a többi csoportot is integráló Ellenállás Nemzeti Tanácsa (Conseil National de la Résistance – CNR).²⁵ 1944. február 1-jén végül megalakították a Belső Francia Erőket (Forces françaises de l'intérieur – FFI), melyek legfőbb feladata a szövetségesek partraszállásának segítése, valamint az irreguláris csoportok regularizációjának megindítása volt.

A belső ellenállás szervezeteinek irányítását Charles de Gaulle több ok miatt is szerte volna a saját kezében összpontosítani: egyrészt mert fél attól, hogy ha ő nem teszi ezt meg, akkor majd a kommunisták hajtják ezt végre,²⁶ másrészt ez biztosította azt, hogy a belső ellenállás a francia nemzeti parancsnokszághoz kapcsolódjon, így éreztetve velük annak súlyát, azaz vezető és irányító szerepét. A tábournok a megyékhez és a közigazgatási körzetekhez katonai megbízottakat küldött, akiknek legfőbb feladata a kapcsolattartás és az együttműködés megszervezése, a kommunikációhoz elengedhetetlen rádiók biztosítása, a szükséges hadianyaggal kapcsolatos kérések közvetítése, valamint a központból érkező utasítások továbbítása volt. A katonai megbízottak mellett kineveztek egy országos hatáskörrel bíró felügyelőt, valamint a déli és az északi övezethez is rendeltek egy-egy felügyelőt.²⁷ Az egységről 1943 elején már így írt Charles de Gaulle: „*Franciaország területén pedig, minél többet szenvedett és minél tevékenyebben működött az ellenállás, egysége annál szorosabbra kapcsolódott. Egyébként az úgynevezett »szabad övezet« elfoglalása eltörölt néhány, korábban a két zóna között meglévő különbséget, és egységes összefogásra ösztönzött.*”²⁸

A belső ellenállás végső célja a felszabadulás volt,²⁹ és ennek megfelelően stratégiáját az alábbiakban foglalta össze Charles de Gaulle: „*Az ellenség zaklatása, majd belföldi erőinknek kiválasztott pontokon történő harcbevétel, végül pedig a nemzeti felkelés, amelyet egy napon lángra akartunk lobbantani, abban az esetben érhet el jelentős eredményeket, ha szerves egészet alkot és összekapcsolódik a felszabadító hadseregek akcióival.*”³⁰ E sorokból kitűnik, hogy a tábournok a Franciaország területén tevékenykedő irreguláris csoportok legfőbb feladataként az ellenség indirekt eszközökkel történő kifárasztását jelölte meg, és kiemelte az egységes, a reguláris fegyveres erőkkel történő együttes alkalmazásuk szükségességét is.

²³ Uo. 198. o.

²⁴ Uo. 420. o.

²⁵ SZÜCS: *i. m.* 50. o.; a csoportokról lásd DE GAULLE: *i. m.* 194., 294., 302. o.

²⁶ DE GAULLE: *i. m.* 351. o.

²⁷ Uo. 419. o.

²⁸ Uo. 293. o.

²⁹ Lásd a Francia Nemzeti Bizottság 1942. június 23-án kiadott kiáltványa – uo. 200–201. o.

³⁰ Uo. 192. o.

A belső ellenállás harcmodorát a kis csoportokban végrehajtott rajtaütések és szabotázsakciók jellemezték, melyek mellett a szövetségesek számára végrehajtott hírszerző és felderítő tevékenységüket érdemes kiemelni. Ez utóbbira Charles de Gaulle 1944 májusát hozta fel példaként: a partraszállást megelőző hónapban 700 távirati és 3000 részletes jelentés érkezett Londonba Franciaországból, melyek segítségével ismertté vált a német csapatok, támaszpontok, raktárak, repterek és parancsnokságok lokációja, a térségben állomásozó német haderő létszáma és harci ereje, valamint a telepített aknamezők és egyéb védelmi berendezések helyzete. Ezeket az adatokat az aprólékos gondnal kiépített rádiórendszer biztosította a szövetségesek számára.³¹ A reguláris hadseregek katonái azonban mégis fenntartásokkal viseltettek e csoportok iránt, melynek oka az volt, hogy nem hittek a belső ellenállás irányíthatóságában. Az események azonban igazolták az ellenállókat, a közlekedési (főleg a vasúti) és híradóhálózat rombolásával képesek voltak az események befolyásolására.³²

A belső ellenállás egyre nyomasztóbbá vált a németek számára: „A kép teljessége kedvéért meg kell állapítani, hogy a németek állandóan maguk között érzik az ellenállókat, még akkor is, ha nem támadnak rájuk golyószórókkal és gránátokkal. Hálózataink figyelmét semmi sem kerüli el, ami a megszállókkal kapcsolatos.” – írta Charles de Gaulle.³³ A partraszállás után, 1944 júliusában már 40 francia megye ellenállói harcoltak 8 német hadosztályt lekötve, melynek hatására „a meghajszolt németek szüntelen rettegésben élnek, helyőrségeiket állandóan támadják, és összeköttetéseiket elvágják. Magányos katonákat megölik vagy elfogják. Hadoszlopaikat, ha megmozdulnak, szinte minden lépésüknél megtámadják. ... Miközben Normandiában a harc egyre keservesebbé válik számukra, Franciaország nagy részében egyenesen kétségbeejtőre fordul helyzetük.”³⁴ A felszabadító harcok során az irreguláris erők együttműködtek a reguláris erőkkel, „nyújték, koptatták az ellenséges erőket, a kijelölt útvonalak nagy részét ellenőrzésük alá vonták, erősítéseket adtak a reguláris egységeknek, s mindezzel sokat tettek a villámgyors hadműveletek sikeréért.” – jellemezte a harcok indirekt voltát Charles de Gaulle.³⁵

De Gaulle számára a reguláris erők és a belső ellenállás csoportjai közötti együttműködés csak egy lépés volt az irreguláris erők regularizálása, ezáltal a felettük való teljes kontroll biztosítása felé. A tábornok tisztában volt azzal is, hogy a csoportok regularizálása során azok harci ereje megnövekszik, ezáltal a francia fegyveres erő nagyobb szerepet kaphat az ország felszabadításában, illetve Németország megszállásában, ezzel pedig végső soron a francia államnak a nemzetközi rendszerben elfoglalt pozíciója erősödhet. Ennek intézményesítésére hozta létre a már említett Belső Fran-

³¹ Uo. 443. o.

³² Uo.; Charles de Gaulle leírta, hogy 1944 júniusában és júliusában a belső ellenállás 600 szerelvényt siklatott ki, a támadásokkal kb. 1800 mozdonyt és 6000 szerelvényt bénítottak meg. A vasúthálózat pusztítása késleltette a német erőknek a partraszállás utáni átcsoportosítását is: a német 11. páncélosadosztály a Szovjetunió területéről 8 nap alatt ért el vasúton a német-francia határra, azonban 23 napba telt, míg Strasbourgból Caenbe jutott. Uo., 445. o.

³³ DE GAULLE: *i. m.* 440. o.

³⁴ Uo. 445. o.

³⁵ Uo. 499. o.

cia Erőket (FFI). Az FFI irányítása alá rendelte az összes titkosan működő ellenálló csoportot, előírta számukra, hogy szerveződjenek szakasz-, század-, zászlóalj- vagy ezredszervezetbe, és kinevezett feléjük egy a létszámuknak megfelelő rendfokozatú katonát, Marie-Pierre Koenig tábornokot (1898–1970).³⁶ Párizs felszabadítása után tovább erősödött az ellenálló csoportoknak a reguláris hadseregbe történő beolvasztása, de a regularizálódásra való törekvés jellemezte a belső ellenállás csoportjait is. Értethető folyamat volt ez, ugyanis az irregulárisok így próbáltak egyenrangú félnek tűnni a hivatásos katonák mellett.³⁷ A belső ellenállás csoportjait végül az 1944. szeptember 23-án kiadott rendelettel olvasztották be a reguláris fegyveres erőbe.³⁸

De Gaulle emlékiratából világosan látszik, hogy a tábornok elismerte a belső ellenállás erejét, fel is kívánta használni ezeket a csoportokat Franciaország felszabadítása érdekében, azonban mindezt csak úgy tartotta kivitelezhetőnek, amennyiben az irreguláris erők feletti irányítás az ő kezében összpontosul, valamint ezeket a csoportokat integrálják a reguláris csapatok soraiba.

A SZOVJET PARTIZÁNMOZGALOM SZTÁLIN ÉS ZSUKOV MUNKÁIBAN

A második világháború európai hadszínterének legnagyobb méretű és legerősebb partizánmozgalma a Szovjetunió területén bontakozott ki. Az ország 1941. június 22-i megtámadása után az Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt és a szovjet kormány június 29-én kiadott egy direktívát, mely a lakosságot a „*Mindent a frontért, mindent a győzelemért*” jelszóval kívánta egyesíteni a megszállók ellen.³⁹ E direktíva képezte az Állami Honvédelmi Bizottság elnökének, Joszif Visszarionovics Sztálin (1878–1953) az „*Elváltársak! Polgárok! Testvérek! Hadseregünk és Hajóhadunk Katonái! Hozzátok fordulok, Barátaim!*”⁴⁰ kezdetű, 1941. július 3-án elmondott rádióbeszédének alapját, melyet a fenti direktíva kifejtésének és továbbfejlesztésének szánt.⁴¹ A beszédet

³⁶ Uo. 420. o.

³⁷ Lásd a lyoni (1944. szeptember 14.: „*Másnap megszemléltem a belső erőket. Descour ezredes, aki kitiűntette magát a partizánharcokban, és néhány napja Lyon visszafoglalásakor is tanújelét adta bátorságának, s aki most a katonai kerület parancsnoka lett, vonultatta fel előttem az éppoly meghatott, mint megható csapatokat. Megindító volt látni, hogy szedett-vetett voltuk ellenére mennyire igyekeztek a reguláris egységek benyomását kelteni. A katonai tradíció hatotta át ezt az önkéntes sereget.*”) és a toulouse-i (1944. szeptember 17.: „*Rögtönzött zászlók és kis lobogók, abbeli igyekezetük, hogy szabályszerű szakaszok, századok, zászlóaljok szervezett alakulatait mutassák, iparkodásuk, hogy ruházatuk az egyenruha látszatát kelte, s mindenekfölött az előttem elvonulók magatartása, tekintete, a szemükben megcsillanó könny – mindez meggyőzően mutatta a katonai fegyelem erejét és hatékonyságát.*”) szemlék – uo. 486. o.

³⁸ Uo. 500–502. o.

³⁹ N. G. ANDRONYIKOV (főszerk.): *A második világháború története 1939–1945. 4. kötet.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1977, 58–59. o.

⁴⁰ A Pravda címlapján a „*Testvérek!*” helyett pontosan „*Fivéreim és nővéreim!*” megszólítás szerepel, melynek hangvétele sokkal drámaibban adja vissza a kor hangulatát és a német támadás súlyát. Lásd: uo. 12. kép

⁴¹ Joszif Visszarionovics SZTÁLIN: *Rádióbeszéd.* In: uó.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról.* Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 6–13. o.

felfoghatjuk úgy is, mint a nép harcba hívása a megszállók ellen, ennek megfelelően szóhasználatát patetikus és személyes volt: *„Tehát a Szovjetállam életéről és haláláról van szó, arról, hogy szabadok maradjanak-e a Szovjetunó népei, vagy pedig rabszolgasorba süllyedjenek. Arra van szükség, hogy a szovjet emberek megértsék ezt és hagyjanak fel a gondtalansággal, mozgósítsák önmagukat, s egész munkájukat új, háborús vágányokra állítsák át, nem ismerve kíméletet az ellenséggel szemben.”*⁴² A rádióbeszédben a szovjet diktátor feladatul szabta, hogy a megszállt területeken csak a felégetett földet volt szabad hátrahagyni, és – az orosz hagyományok alapján – azonnali partizánharcba kellett kezdeni a németek és csatlósai ellen: *„Az ellenség által megszállt körzetekben lovas és gyalogos partizánosztásokat kell alakítani, diverziós csoportokat kell létesíteni az ellenséges hadsereg elleni harcra, a partizánháború felszítására az ellenség által megszállt terület minden zugában, a hidak és utak felrobbantására, a telefon- és távíróvezetékek megrongálására, az erdők, a raktárak és szállítmányok felgyújtására. Az elfoglalt körzetekben elviselhetetlen viszonyokat kell teremteni az ellenség és székértolói számára, lépten-nyomon üldözni és irtani kell őket, meg kell hiúsítani minden intézkedésüket.”*⁴³ Sztálin későbbi parancsaiban – melyekben a szovjet fegyveres erők és a lakosság felé közvetítette az általánosságban megfogalmazott elvárásait – egészen 1944 tavaszáig mindig külön kitért a partizánok és partizánnők feladataira, utána azonban már nem: ennek oka az volt, hogy a partizánokra csak a Szovjetunó területének felszabadításáig számított a szovjet hadvezetés, utána erőiket vagy feloszlatták, vagy beolvasztották a Vörös Hadsereg reguláris csapataiba. Az a tény, hogy e parancsokban a partizánok egészen a szovjet területek felszabadításáig szerepeltek, igazolja, hogy az irreguláris erők szerves részét képezték a szovjet fegyveres erőknek.

A Szovjetunó fegyveres erőinek irányítását a német támadás után több lépcsőben átszervezték: az 1941. június 23-án megalakult Főparancsnokság Főhadiszállása 1941. július 10-én Legfelsőbb Parancsnokság Főhadiszállása, majd augusztus 8-tól Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása néven működött,⁴⁴ melyek élén Sztálin – aki július 19-től a honvédelmi népbiztos pozícióját is betöltötte – állt, akinek helyettese 1942. augusztus 27-től Georgij Konsztantyinovics Zsukov (1896–1974) lett.⁴⁵ A Főhadiszállás keretén belül valósult meg a szovjet reguláris és irreguláris erők centrális csapatvezetése: ez a szerv *„...irányította a fegyveres erők valamennyi szárazföldi, tengeri és légi tevékenységét, s a tartalékok és a partizánmozgalom erőinek bevonásával a küzdelem során is állandóan fokozni tudta a hadászati erőfeszítéseket. Munkaapparátusa ...a vezérkar volt.”*⁴⁶ A vezérkar szerepe a hadműveletek megtervezésében, valamint a frontok⁴⁷ együttműködésének kérdéseiben volt, de itt szabták meg a felderítő szervek,

⁴² Uo. 9. o.; Zsukov megjegyezte, hogy e beszéd a párt központi bizottsága nevében elmondott magyarázkodásnak is beillett, G. K. ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok I. kötet. 4. átdolgozott kiadás.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó – Kossuth Könyvkiadó, 1976, 333. o.

⁴³ SZTÁLIN: *Rádióbeszéd.* 11. o.

⁴⁴ ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok I. kötet.* 346. o.

⁴⁵ ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok II. kötet.* 86. o.

⁴⁶ ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok I. kötet.* 353. o.

⁴⁷ A hadseregcsoport szovjet megfelelője.

a távolsági légierő, valamint a partizánok feladatait is.⁴⁸ A frontok törzseiben külön, a partizánmozgalmat irányító osztályok dolgoztak, melyek az összeköttetésért, a partizántevékenység anyagi-technikai biztosításáért és a tevékenységek összehangolásáért voltak felelősek.⁴⁹ Az irreguláris erők vezetése és irányítása tehát már a háború kezdetétől fogva erősen centralizált és szervezett formában zajlott, mindvégig a reguláris erők tevékenységével együtt. A csoportokkal való kapcsolattartás itt is a rádió segítségével történt, mely eszköz gyakorlati haszna mellett csökkentette a német vonalak mögött harcoló katonák izolációs érzését is.⁵⁰ Mivel a partizán csoportok megalakítása leggyakrabban a párt és annak ifjúsági szervezete, a Komszomol⁵¹ vezetésével történt, így ezeknek az erőknek az igen szoros politikai kontrollját is biztosították.⁵² Zsukov szerint 1941-ben több mint 800 illegális városi és körzeti pártbizottság, valamint 300-nál is több ugyanilyen szintű Komszomol-bizottság működött az ellenséges vonalak mögött, de ezzel együtt sem volt eléggé szervezett és irányított a partizánmozgalom.

A fenti problémák kiküszöbölésére és a partizánok hatékonyságának növelésére hozták létre 1942. május 30-án – a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása mellett működő – Partizánmozgalom Központi Törzsét, melynek legfontosabb feladata az ellenséges csapatok hátában folytatott partizánharc irányítása volt. A törzs élére P. K. Ponomarenkót (1902–1984), a Belorusz K(b)P Központi Bizottság titkárát nevezte ki az Állami Honvédelmi Bizottság, aki egyrészt megbízható pártkáder, másrészt a partizánmozgalom számára legkedvezőbb földrajzi adottságokat kínáló tagköztársaság vezetője volt. A Partizánmozgalom Központi Törzse irányította a köztársasági és területi törzsek tevékenységét, valamint a reguláris erők frontjai mellett működő azon a szervezeteket, melyek a partizán csapatokkal álltak összeköttetésben. Így „...reális lehetőség nyílt arra, hogy irányítsuk a partizánmozgalom keretében küzdő erőknek a hadsereg támogatása céljából kifejtette tevékenységét, s hogy összehangoljuk a partizánosztagok együttműködését a frontok hadműveleteivel” – írta Zsukov.⁵³ A Központi Törzs gyakorlatilag 1943 végéig működött, hivatalosan 1944 elején a fentebb említett ok miatt megszűnt.

A partizánok soraiban az átlagos szovjet honpolgártól a bekerítésből kitört katonáig mindenki megtalálható volt. A Szovjetunióban már a Vörös Hadseregbe történő behívás előtt megkezdődött a fiatalok felkészítése a haza védelmére. A polgári védelmi tömegmunkával az Osoaviahim⁵⁴ foglalkozott, melynek legfőbb feladata a fegyveres erők soraiban letöltendő sorkatonai szolgálatra történő felkészítés volt. Ennek keretében a fiatalok megismerkedhettek a repüléssel, az ejtőernyőzéssel, a lövészettel és alapvető műszaki ismereteket is szerezhettek. Az itt megszerzett jártasságokról

⁴⁸ Uo. 359. o.

⁴⁹ ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok II. kötet.* 271. o.

⁵⁰ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 212. o.

⁵¹ Hivatalos nevén: Össz-szövetségi Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetség

⁵² ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok II. kötet.* 331. o.; ezt igazolja a Központi Bizottság 1941. július derekán kiadott, „A harc megszervezése a német csapatok hátában” című különhatározata, mellyel az aktív partizánharcot kívánták irányítani, s mely rögzítette, hogy a partizánok helyi harcait az ottani pártszerveknek kell irányítani, valamint, hogy az irreguláris csoportokat a lokális pártszervezeteknek kell létrehozniuk. Uo. 371. o.

⁵³ Uo. 371–372. o.

⁵⁴ Kb. honvédelmi szövetség

Zsukov így írt: „Mennyire kapóra jött később az itt elsajátított jártasságuk a hadseregbe behívott fiataloknak, a népfelkelésnek és a partizánoknak.”⁵⁵ A szervezetnek 1941. január 1-jén több mint 13 millió tagja volt. A minden férfi számára kötelező sorkatonai szolgálat az alapvető általános katonai ismeretek mellett fegyvernemi szakismereteket is adott a behívottaknak. A német támadás bekövetkeztekor a fiatalok és tartalékosok tömegei képesek és készek voltak a megszerzett katonai ismereteiket használni, ezért kijelenthető, hogy 1941. június 22-e után a partizánvá válás, a partizáncsoporthoz megalakítása tudatos felkészítés alapján történt meg. A Nagy Honvédő Háborút a lenini elvekből levezetett igazságos háborúként sorolták be, mely jelentős erkölcsi alapot teremtett a partizánoknak.⁵⁶

A partizánok számára kijelölt feladatokat az Állami Honvédelmi Bizottság 1942. május 30-i rendeletében rögzítették, mely szerint a mozgalom fő célja az ellenséges háttország bomlasztása volt.⁵⁷ Sztálin megállapította, hogy a német fegyveres erő az ország belseje felé hatolva eltávolodott a német hadtápterülettől, így „ellenséges környezetben kénytelen működni” és „idegen országban kénytelen új hadtápterületet teremteni”, melyet azonban a partizánok pusztíthatnak, alapjaiban szétzüllesztve a német hadsereg ellátását.⁵⁸ Az orosz partizánhagyomány jól tetten érhető e sorokban: az ellátási nehézségekre történő utalás ugyanis egyértelmű kapcsolatot mutat Gyenisz Vasziljevics Davidov (1784–1839) 1812-ben írt soraival, melyekben az orosz partizán a Napóleon hadseregével szembeni legfontosabb feladatul az emberek, a lőszer és fegyverek, valamint az élelem, azaz a hadsereg három létfontosságú életelemének pusztítását jelölte ki az akkori partizánok számára.⁵⁹ Sztálin valamennyi 1944-ig kiadott parancsában szerepelt a német háttország bomlasztásának, ezáltal a Vörös Hadsereg harca támogatásának feladata.⁶⁰ Fontos kiemelni, hogy a partizánok tevékenysége a logisztika akadályozásával a német katonák erkölcsi szellemét is rombolta. Zsukov

⁵⁵ Uo. 253. o.

⁵⁶ Jozsif Visszarionovics SZTÁLIN: *A nagy októberi szocialista forradalom 24. évfordulójára*. In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról*. Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 30. o.

⁵⁷ V. P. MOROZOV (főszerk.): *A második világháború története 1939–1945. 5. kötet*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1978, 439. o.

⁵⁸ SZTÁLIN: *A nagy októberi...* 19. o.

⁵⁹ Lásd 3. fejezet.

⁶⁰ Jozsif Visszarionovics SZTÁLIN: *Beszéd a Vörös Hadsereg szemléjén 1941. november 7-én Moszkvában, a Vörös téren*. In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról*. Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 33. o.; Jozsif Visszarionovics SZTÁLIN: *A honvédelmi népbiztos parancsa (130. sz. – 1942. május 1.)*. In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról*. Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 53–54. o.; Jozsif Visszarionovics SZTÁLIN: *A honvédelmi népbiztos parancsa (345. sz. – 1942. november 7.)*. In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról*. Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 76–77. o.; Jozsif Visszarionovics SZTÁLIN: *A Legfelsőbb Főparancsnok parancsa (95. sz. – 1943. február 23.)*. In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról*. Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 89–90. o.; Jozsif Visszarionovics SZTÁLIN: *A Legfelsőbb Főparancsnok parancsa (195. sz. – 1943. május 1.)*. In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról*. Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 97–98. o.; Jozsif Visszarionovics SZTÁLIN: *A Legfelsőbb Főparancsnok parancsa (309.sz. – 1943. november 7.)*. In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról*. Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 125–126. o.; Jozsif Visszarionovics SZTÁLIN: *A Legfelsőbb Főparancsnok parancsa (316. sz. – 1944. február 23.)*. In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról*. Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 134–135. o.

szerint ugyanis a mozgalom feladata az volt, hogy „*elviselhetetlen helyzetet teremtsen*” a németek számára.⁶¹ A partizánok sikerei ezzel szemben az elfoglalt területeken élők számára komoly erkölcsi támogatást jelentettek, így ezeket az embereket könnyebb volt bevonni a németek elleni harcba.⁶²

A Szovjetunió megszállt területein tevékenykedő irreguláris erők tevékenységének hatását Zsukov a jelentős veszteségokozásban, a németek harci szellemének megrendítésében, valamint az ellenséges csapatok szállításának és manőverezésének megghiúsításában foglalta össze – ez utóbbit a németek hadműveleteit tekintve különösen végzetesnek tartotta.⁶³ A partizánmozgalom jelentős német és csatlós erőket kötött le a németek mögöttes területein, a szovjet marsall visszaemlékezése szerint már 1942-ben a német szárazföldi erők 10%-át, míg 1943-ban az SD és az SD rendőri alakulatok mellett félmillió segédszolgálatos katonát és 25 hadosztályt kellett ellenük bevetni.⁶⁴ Az általuk alkalmazott direkt (fegyveres harc, szabotázs) és indirekt (propaganda) eszközök alkalmazása mind fizikai, mind pszichikai téren jelentős eredményekkel járt a szovjet reguláris csapatok hadműveletei szempontjából: Zsukov szerint a Vörös Hadsereg támadó műveleteit jelentősen segítették a partizánok, „*nagyban hozzájárultak a sikerhez*”, mert nem engedték „*lélegzethez jutni*” az ellenséget.⁶⁵

A hazafias cél, a haza védelme rengeteg embert mozgósított a németek elleni küzdelemre a megszállt területeken: a Partizánmozgalom Központi Törzsének adatai szerint 1943-ban kétszeresére nőtt a partizánok létszáma, és sok osztag egységgé és magasabbegységgé szerveződött.⁶⁶ Ez utóbbinak nagy jelentőséget tulajdonított Zsukov: az irreguláris erők megindultak a regularizálódás útján, harcászatuk magasabb színvonalúra emelkedett, így képessé váltak olyan jelentős hadműveletek végrehajtására, melyekkel a szovjet hadvezetés számolt a tervezés és a végrehajtás során, és mindezekkel párhuzamosan jelentős ellenséges erőket kötöttek le.⁶⁷

A partizánok egyik legfontosabb célpontja a német vonalak mögött húzódo vasúthálózat volt. A vasúti szállításoktól függtek a harcoló alakulatok, ez biztosította számukra a harchoz szükséges mindennemű hadianyagokat. Zsukov visszaemlékezésében hangsúlyozta, hogy a partizánok – különösen Belorussziában, Szmolenszk és Orjol területén, valamint a Dnyeper mentén folytatott – „*sínháborúja*” nagyban hozzájárult a kurszki, az orjoli és a harkovi győzelmekhez.⁶⁸ A vasúthálózat elleni támadások 1943-ban voltak a legnagyobbak, ebben az évben ezek az akciók jelentették a prioritást a partizánok tevékenységében: 11 000 vasúti szerelvényt robbantottak fel, 6000 mozdonyt és 40 000 vasúti kocsit rongáltak meg vagy tettek

⁶¹ ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok I. kötet.* 372. o.

⁶² ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok II. kötet.* 150–151. o.

⁶³ Uo. 372. o.; lásd még ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok II. kötet.* 150–151. o.

⁶⁴ ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok II. kötet.* 150. o.

⁶⁵ Uo. 417. o.

⁶⁶ A Zsukov által közölt adatok szerint az OSZFSZK-ban 260 000, Ukrajnában 220 000, míg Belorussziában 374 000 partizán harcolt a németek ellen. Uo.

⁶⁷ Uo. 224–225. o.; lásd még ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok I. kötet.* 387. o.

⁶⁸ ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok II. kötet.* 208. o.

üzemképtelenné, 20 000 gépkocsit semmisítettek meg és 900-nál is több vasúti hidat rongáltak meg a partizánok.⁶⁹ A legnagyobb méretű partizánakció 1944 nyarán, Belorussziában zajlott le: a német Közép-hadseregcsoport ellen végrehajtott Bagratyion hadászati művelet előtti napokban a partizánok több mint 8400 aknával robbantottak fel – „Ez a legválságosabb pillanatokban bénította meg az ellenség hadtápját.” – írta Zsukov.⁷⁰

A szovjet partizánok regularizálódása a Vörös Hadsereggel történő együttműködéssel kezdődött. Zsukov visszaemlékezésében már az 1942 januárjában végrehajtott támadás kapcsán is a Nyugati Front és a partizánok együttes támadásáról számol be, mely központi irányítás és vezetés alatt zajlott.⁷¹ Hasonló események történtek a sztálingrádi csata idején is: a németek a 6. hadsereg felmentésére szervezett két csapásmérő csoportjának felvonulását lassították és akadályozták a partizánok, valamint tájékoztatták a Vörös Hadsereget az ellenséges csapatok elhelyezkedéséről is.⁷² 1943-ban a kurszki csata tervezésekor már a főhadiszállás a reguláris erők felé történő feladat-szabás mellett a partizánok számára is külön feladatokat jelölt ki: a felderítőadatok gyűjtésén túl, az orjoli, brjanszki és harkovi területeken a közlekedési hálózat elleni támadásokat és tömeges diverziós tevékenység szervezését rendelte el.⁷³ Ugyanezen év decemberében a Dnyeperen történő átkelés során valósult meg együttműködés a Vörös Hadsereg magasabbegységei és az irreguláris erők között.⁷⁴ 1944 nyarán pedig már a német Közép-hadseregcsoport ellen a támadást végrehajtott 4 szovjet front, a távolsági légierő és partizánok egyidejűleg mértek csapásokat.⁷⁵ A közös tevékenység során a partizánok tevékenysége egyre szervezettebb keretek között zajlott. E folyamat gördülékeny átmenetet biztosított arra az időre, amikor a szovjet terület felszabadítása után a partizánereket feloszlatták, harcosaikat pedig besorolták a Vörös Hadsereg alakulataiba.

„Általánosságban az ellenségre mért csapásaink erejét nagyban fokozta a partizán-hadsereg tevékenysége, amelyet a helyi illegális pártszervezetek állandó és fáradhatatlan munkája mellett a központból szerveztek és irányítottak. Erősödött a partizánok és a reguláris hadsereg együttműködése. A partizánok megszerezték az ellenségre vonatkozó adatokat, pusztították tartalékaikat, elvágták közlekedési útjait, megghiúsították csapat- és fegyverszállításait”⁷⁶ – összegezte az irreguláris erők tevékenységének tapasztalatait Zsukov. A szovjet marsall véleménye szerint a partizánok tevékenysége „...nagy katonapolitikai jelentőségű tényezővé vált, amelyet hozzáértéssel kellett

⁶⁹ Uo. 225. o.; Laqueur megjegyzi, hogy a számadatok ellentmondások lehetnek, ugyanis egy-egy sikeres, ugyanazon akcióról akár 5-6 partizáncsoport is jelentett a parancsnokságok felé. LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 204. o.

⁷⁰ ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok II. kötet.* 260. o.

⁷¹ Uo. 58. o.

⁷² Uo. 133. o.

⁷³ Uo. 169–170. o.

⁷⁴ Uo. 221. o.

⁷⁵ ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok I. kötet.* 356. o.

⁷⁶ ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok II. kötet.* 150. o.

*felhasználnunk az ellenség gyengítésére és megsemmisítésére.*⁷⁷ Ezekben a szavakból is kiolvasható a reguláris katonák elismerése, de egyben ambivalens hozzáállása az irreguláris harcokhoz.

A JUGOSZLÁVIA⁷⁸ TERÜLETÉN ZAJLÓ NÉPFELSZABADÍTÓ HARCOK TITO VISSZAEMLEKEZÉSEIBEN

A németek vezette támadás 1941. április 6-án indult meg Jugoszlávia ellen, és alig több mint két hét alatt megsemmisítette a jugoszláv hadsereget. A horvát függetlenség kikiáltása után két nappal, április 12-én Belgrád is elesett, majd 5 nap múlva az ország kapitulált. A lerohant délszláv állam területét a tengelyhatalmak fegyveres erői vonták ellenőrzésük és irányításuk alá, az elfoglalt területeken azonban hamarosan ellenállási mozgalmak bontakoztak ki.

A Balkán-félszigeten komoly hagyományai voltak a megszállók elleni harcnak. Az évszázadokig tartó török uralom ellen a területen élő népek szokatlan és könyörtelen irreguláris harcmóddal küzdöttek. E felkelések sikerének több tényezője a második világháború harcait is meghatározta: a Balkán erdős hegyvidékei, az ottani mély völgyek, valamint a tagolt tengerpart biztosították a kedvező feltételeket és a megszállókkal szembeni fölényt a helyi viszonyokat kiválóan ismerő és kihasználó irreguláris harcosok számára. Az átszegdelt terep kitűnő búvóhelyként szolgált, de kiváló terepet biztosított a megszállók ellen végrehajtott rajtaütésekhez is. A térség időjárása (a hegyekben sokszor 5 hónapig elhúzódó zord tél, valamint a rövid, 3 hónapos nyár) is a felkelések részvevőit segítette, nem adva lehetőséget a megszállóknak hosszú hadműveletek végrehajtására.⁷⁹

A Jugoszláviát megszálló erők ellen kibontakozó népi ellenállás eleinte dezorganizált és decentralizált volt. Először a szétszórt jugoszláv hadsereg szökött katonáiból szervezett csetnikek mozgalma kezdett harcot, hamarosan azonban mozgalmuk meggyengült a Joszip Broz Tito (1892–1980) vezette jugoszláv kommunista partizánokhoz viszonyítva.

A kommunisták a népfelkelésre már évek óta tudatosan készültek, hiszen – a lenini elveket⁸⁰ követve – a politikai hatalom megszerzésének eszközt látták ebben. Tito visszaemlékezései szerint Jugoszlávia Kommunista Pártja (JKP) már 1938-ban megkezdte a felkészülést a fegyveres harcra: utasította tagjait, hogy sajátítsák el a fegyverforgatást és a „*harci fortélyokat*”, megkezdődött az egyetemisták katonai felkészítése, betegápolói tanfolyamokat indítottak és megkezdődött a jugoszláv hadseregen belül a

⁷⁷ ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok I. kötet.* 371. o.

⁷⁸ Hivatalos néven az első világháború után Szerb–Horvát–Szlovén, majd 1929-től Jugoszláv Királyság.

⁷⁹ ASPREY: *i. m.* 465–466. o.; THOMAS – ABBOTT: *Partisan Warfare...* 3. o.; VELIMIR VUKSIC: *Tito's Partisans 1941–45.* Botley, Osprey Publishing Ltd., 2003, 6. o.

⁸⁰ Lásd 4. fejezet.

szimpatizánsok keresése.⁸¹ Az 1930-as évek közepén a párttagok közül sokan Spanyolországban átestek a tűzkeresztségen is, mely tapasztalat komoly segítségnek bizonyult Jugoszlávia megszállása után.⁸² Elmondható tehát, hogy a jugoszláv kommunisták felkelése nem a semmiből alakult ki.

Jugoszlávia összeomlása után, de még a Szovjetunió elleni támadás előtt a jugoszláv kommunisták az 1939-es Molotov–Ribbentrop-paktum miatt viszonylag inaktívok maradtak, de a központi vezetőség tagjai szétszóródtak a tagállamokban, hogy az ottani felkészülést irányítsák. A párt központja egyelőre Belgrádban maradt, ahol június 22-ig megtették az utolsó előkészületeket a felkelés kirobbantásához, valamint néhány helyen már diverziós tevékenységet (robbantások, katonai járművek elleni támadások) is folytattak. A Barbarossa-hadművelet 1941. június 22-i elindulása után a Moszkva által irányított Komintern felszólította Titót, hogy késlekedés nélkül szervezen partizánosztagekat és indítson partizánháborút a közös ellenség hátában.⁸³ A JKP Központi Vezetőségének politikai bizottsága ennek megfelelően fegyveres harcra, általános népfelkelés kirobbantására hívta fel Jugoszlávia népeit. A népfelkelés kezdetén a fő cél a szovjet Vörös Hadsereg harcának támogatása volt, azáltal, hogy mind több német és velük szövetséges erőt kössenek le Jugoszlávia területén, így tehermentesítve a keleti fronton folyó harcot. E cél mellett persze megkezdődött a régi Jugoszlávia államszervezetének és apparátusának tudatos felszámolása, vagyis a kommunisták a háború utáni hatalomváltást is előkészítették.⁸⁴

A lenini tanoknak megfelelően e harcot a párt irányította, katonai irányítására pedig megalakult a Jugoszlávia Népfelszabadító Partizánosztageinak Főparancsnoksága, melynek főparancsnoka a párt titkára, Tito lett.⁸⁵ Az ország területén megszerveződő partizánosztagekhoz pártkádereket küldtek (Tito szavaival „*terepre mentek*”⁸⁶), így biztosítva különböző harci egységek központi irányítását.

Tito a felkelés legfontosabb tényezőjének a kommunista párt irányító szerepét tartotta, mely felelős volt annak szervezetségéért és helyes vezetéséért.⁸⁷ A párt politikai irányító szerepét a partizánosztagekba küldött káderekkel biztosították, akikből századparancsnokok vagy politikai biztosok lettek. Az egykor reguláris katonaként szolgáló Tito azonban azt is megállapította, hogy katonai kérdésekben is járatos káderekre szintén szükség van a harchoz.⁸⁸ A kommunista párt mellett jelentős szerepet

⁸¹ Joszíp Broz TITO: *A párt harci felhívása a felkelésre*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 47. o.

⁸² Joszíp Broz TITO: *Jugoszlávia megszállása 1941 áprilisában. A nép látta, hogy mi vár rá*. In: uő.: *Önéletrajzi vallomások. 1. kötet*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985, 216. o.

⁸³ ASPREY: *i. m.* 470. o.

⁸⁴ TITO: *A párt harci felhívása...* 51. o.

⁸⁵ Uo., 49–50. o.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Joszíp Broz TITO: *Mik az új Jugoszlávia felszabadító harcának és forradalmi átalakulásának sajátosságai*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 36. o.

⁸⁸ Joszíp Broz TITO: *Macedónia Kommunista Pártja Tartományi Pártvezetőségének*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 76–77. o.

játszott a partizánmozgalom kiteljesedésében a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség (JKISZ) is, mely képes volt megszólítani a lelkes és harcias, szervezeten kívülálló fiatalokat. Ennek eredményeként az első partizánalakulatokban a fiatalok voltak többségben.⁸⁹ 1941-ben a kommunisták 12 000 „megbízható, fegyvelmezett” párttagot és 40 000 „igen jól szervezett” JKISZ-tagot mozgósítottak a fegyveres harcra.⁹⁰ A mozgalom kibontakoztatásához szükséges anyagiak előteremtéséhez a partizánok lefoglalták a bankokban található készpénzt és nemesfém-készleteket.⁹¹

A partizánmozgalom egységesítését szolgálta az 1941. augusztus 19-én kiadott partizáneskü: „*Mi, Jugoszlávia népi partizánjai fegyvert ragadtunk, hogy kíméletlenül harcoljunk a vérengző ellenség ellen, aki leigázta hazánkat és irtja népeinket. Népiünk igazsága és szabadsága nevére esküszünk, hogy fegyvelmezetten, kitartóan és rettenthetetlenül, vérünket és életünket nem kímélve harcolunk a fasiszta hódító és minden néparuló teljes megsemmisítéséig.*”⁹² A fenti célkitűzés eléréséért, a baloldali elkötelezettség kifejezésére, és más irreguláris felkelőcsoportoktól való megkülönböztetés érdekében 1941. szeptember 12-én Tito elrendelte, hogy a zászlaja alatt harcoló irreguláris harcok megnevezése a „*partizán*” legyen, és minden más elnevezést (például az azonos jelentésű „*gerilla*”) szüntessenek meg.⁹³

A partizánok számára kijelölt feladatok főleg indirekt jellegűek voltak, azaz stratégiai szinten inkább az ellenség kifárasztását, mint megsemmisítését célozták. A megszállók elleni fegyveres harc formái igen sokfélék voltak: a rajtaütések mellett főleg a megszállókat szolgáló berendezések (vasút, közlekedési műtárgyak, gyárak, kommunikációs vonalak) elpusztítását kísérelték meg a partizánok. Tito jól ismerte Engels, de főleg Lenin műveit, akiknek a fegyveres harc megvívásához írt aprólékos tanácsai visszatükröztek műveiben.⁹⁴ A jugoszláv partizánvezér Mao műveiből is sokat merített, ugyanis a meghatározott feladatok közül néhány (példamutatás a harcban, fegyelem az egységekben, az ellenség által rekvirált javak visszajuttatása, a termés védelme) kifejezetten a nép szimpátiájának megnyerését szolgálta. A nép támogatásának kulcsfontosságú szerepét tehát ő is felismerte, s felhívta a figyelmet arra is, hogy a

⁸⁹ Joszip Broz TITO: *Támaszunk az ifjúság. A börtönben megfigyeltem, mennyire helytállnak a fiatalok.* In: uő.: *Önéletrajzi vallomások. 1. kötet.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985, 207. o.

⁹⁰ TITO: *Jugoszlávia megszállása...* 217. o.

⁹¹ Az užicei Nemzeti Bankban kb. 60 millió dinár értékben foglaltak le papír- és ezüstpénzt. Joszip Broz TITO: *Az 1941. évi szerbiai népfelkelés. A hősiesség csodái.* In: uő.: *Önéletrajzi vallomások. 1. kötet.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985, 223. o.

⁹² Joszip Broz TITO: *Jugoszlávia népfelzabardító osztagai minden parancsnokának és századparancsnokának.* In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megeremtése és fejlődése.* Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 58. o.

⁹³ Joszip Broz TITO: *Kedves Brkó.* In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megeremtése és fejlődése.* Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 64. o.

⁹⁴ Lásd Joszip Broz TITO: *A fegyveres felkelés stratégiája és taktikája.* In: uő.: *Összegyűjtött művei. VI. kötet. 1940. október – 1941. április.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1980, 185–202. o.; Joszip Broz TITO: *A népfelzabardító partizánosztagok szerbiai főparancsnokságának.* In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megeremtése és fejlődése.* Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 93–94. o.; Joszip Broz TITO: *A népfelzabardító partizánosztagok feladatai.* In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megeremtése és fejlődése.* Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 52–54. o.

partizánmozgalom személyi állományának növelése csak a nép köréből valósulhat meg. A harc ideális színtereként Tito a vidéket jelölte meg a városokkal szemben: egyrészt a vidéki lakosságban látta mozgalma tömegbázisát, másrészt a földrajzi adottságok kedvezőbbek voltak az irreguláris harcokhoz, harmadrészt a lakosság elleni megtorlás lehetőségét is kisebbnek tartotta, mint a nagyvárosokban koncentrálódott népeiséggel szemben. Meg kell jegyezni, hogy a későbbi marsall hosszan elhúzódo, ebből fakadóan kifárasztó jellegű harcokra számított.⁹⁵

Maóhoz hasonlóan Tito is kiemelte, hogy a fegyveres felkelés sikeréhez elengedhetetlen egy stratégiai bázis, azaz egy olyan földrajzi terület birtoklása, ahol az ország lakossága számára a kialakítandó új társadalmi rendet be lehet mutatni, valamint stabil katonai háttérrel lehet biztosítani a fegyveres felkelés számára. Az előbbinek, vagyis a néphatalom megalakításának politikai, míg az utóbbinak katonai jelentőségét hangsúlyozta a partizánvezér.⁹⁶ A nép meggyőzése, támogatásának megszerzése azért létfontosságú, mert ha a lakosság nem bízik a partizánokban és ellenségként tekint rájuk, akkor a győzelem kivívása a legnehezebb feladattá válik. Emiatt fontosak a legapróbb katonai sikerek is, ugyanis a visszavonuló partizánok ellenérzést keltenek a nép soraiban. Ezért írta – megint csak a lenini elveket⁹⁷ követve – Tito, hogy „*a háború folyamán minden egyes vereség után igyekeznünk kellett gyorsan sikert elérni. Gyorsan kellett sikert elérnünk, hogy a hangulat megint kedvező legyen. Ez a lényege, ez a titka minden sikerünknek.*”⁹⁸ A bázisterületen az irreguláris erők regularizálódása is megindult, vagyis a reguláris jugoszláv hadsereg magja született meg itt. E terület kezdetben a nyugat-szerbiai Užice volt, majd 1942-ben a boszniai Bihács lett.⁹⁹

A Jugoszlávia területén folyó irreguláris harcok sajátosságait Tito 9 pontban foglalta össze. Véleménye szerint a német támadás után 1. a nép vezetők és hadsereg nélkül maradt; 2. az állami gépezet összeomlott; 3. a fegyveres harc a JKP vezetésével indult meg; 4. a JKP-nak nem voltak szövetségesei a harcban; 5. a harc során „*fejlődött és erősödött a népi hadsereg*”, melynek magját a partizánosztagek alkották; 6. a háború folyamatos, és nem epizódyszerű volt; 7. az ellenségnek nem sikerült megsemmisíteni a népi erőket, így azok létszáma folyamatosan nőtt; 8. a fegyveres harc során a nép nem ingott meg és végig harcolt; 9. a harc a megszállók mellett a hazaárulók ellen is folyt, azaz a felszabadító harcok mellett polgárháború is zajlott.¹⁰⁰ A háború időszakának felosztásában Tito eltért a Mao által rögzített hármas korszakolástól¹⁰¹, az általa leírt négy periódus azonban – a kínai teoretikussal ellentétben – nemcsak katonai, de a

⁹⁵ TITO: *Az 1941. évi szerbiai népfelkelés...* 221. o.

⁹⁶ Uo. 224–225. o.

⁹⁷ Lásd a kötet 4. fejezetét.

⁹⁸ JOSZIP BROZ TITO: *A jugoszláv hadsereg végső hadműveletei. Sikereink titka*. In: uő.: *Önéletrajzi vallomások. 1. kötet*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985, 341. o.

⁹⁹ FORGÁCS BALÁZS: *Tito háborúja. A partizán-hadviselés elmélete és gyakorlata Jugoszláviában*. In: KOVÁCS BÁLINT – HAKOB MATEVOSYAN (szerk.): *Politikai krízisek Európa peremén: a Kaukázustól a Brit-szigetekig*. Budapest, Magyar Napló Kiadó, 264. o.

¹⁰⁰ TITO: *Mik az új Jugoszlávia...* 37–39. o.

¹⁰¹ A kínai partizánok szemszögéből tekintve 1. a stratégiai védelem időszaka, 2. a stratégiai patthelyzet időszaka, 3. a stratégiai ellentámadás időszaka

politikai eseményeket is magában foglalta. Az első időszakban megtörtént Jugoszlávia fegyverletétele, kezdetét vette a népfelkelés és megalakultak az első partizánosztatok. A másodikban a partizánosztatok reguláris katonai egységekké alakultak és megszületett a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg. A harmadik periódusban a népfelszabadító bizottságok átalakultak néphatósággá és megalakult a Jugoszláv Nemzeti Felkelés Antifasiszta Tanácsa, a negyedikben ugyanez a szerv általános politikai testületből legfőbb törvényhozó testületté alakult és létrejött Jugoszlávia Nemzeti Felszabadítási Bizottsága mint ideiglenes népi kormány.¹⁰² A 4 ciklus jól mutatja, hogy Tito nemcsak a megszállók elleni fegyveres harcra koncentrált, hanem a harc utáni politikai helyzetre is, azaz számára a legfőbb cél a politikai hatalom megszerzése volt.

A politikai hatalom megszerzéséért vívott harc során szükség volt arra, hogy az irreguláris erők fokozatosan reguláris hadsereggé alakuljanak át. A regularizálás a fegyveres harc kezdetén megindult, ugyanis a partizánosztatok „*kezdetől fogva katonai kötelékként: zászlóaljakként, századokként, szakaszokként, rajokként alakultak meg.*”¹⁰³ Ezek az osztagok azonban még csak területiális jellegűek voltak,¹⁰⁴ így csak lokálisan, a saját vidék, falu és ház védelmére voltak használhatóak. Ezzel szemben a reguláris egységek komolyabb kiképzettségük és felszereltségük miatt ütőképesebbek voltak, már képessé váltak a mozgó háború megvívására, mivel ezek oda mentek, ahová irányították őket.¹⁰⁵ Tito szerint a partizánok regularizálása jelentette az egyetlen helyes megoldást a háború sikeres megvívása érdekében.¹⁰⁶ Ezért hozták létre az Első Proletár Rohambrigádöt 1941. december 21-én, és emiatt szervezték át a már meglévő egységeket 2 hadtestbe, és ezen belül 8 hadosztályba 1942 novemberében. A fegyveres erő neve is megváltozott: a kezdetben Jugoszlávia Népfelszabadító Partizánosztagai és Önkéntes Hadserege elnevezést felváltotta a Jugoszlávia Népfelszabadító Hadserege és Partizánosztagai, ezt 1945-ben már Jugoszláv Hadseregre változtatták, így is kifejezve annak reguláris jellegét.¹⁰⁷ Az elnevezés mellett egyenruhát, egységes jelképeket (csapatzászlókat és a kommunista elkötelezettséget kifejező ötágú vörös csillagot a nemzeti hovatartozást kifejező színű szalagokkal), rendfokozati jelzéseket, valamint alaki szabályokat (például egységes tisztelgés) is bevezettek a partizánok között.¹⁰⁸ A fegyveres erő összhaderőnemiségben mutatkozó hiányát azzal próbálták orvosolni, hogy 1942. december 18-án Haditengerészeti Szakosztály néven

¹⁰² Joszip Broz TITO: *A jugoszláv népfelszabadító harc fejlődése és a nemzetközi események*. In: uő.: *Az általános honvédelem és a nemzeti önvédelem*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1980, 153. o.

¹⁰³ Joszip Broz TITO: *Az új forradalmi hadsereg*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 88. o.

¹⁰⁴ Vö. SCHMITT: *i. m.* 114–115. o.; FORGÁCS – SZEM: *A partizánság Magna Chartája...* 22. o.

¹⁰⁵ Joszip Broz TITO: *Az 1. proletárbrigád megalakítása. Megkérdeztem a harcosokat, mi a véleményük róla*. In: uő.: *Önéletrajzi vallomások. 1. kötet*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985, 287. o.

¹⁰⁶ Uo. 279. o.

¹⁰⁷ Joszip Broz TITO: *A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg megteremtése. Tudja meg mindenki, ki mikor és hogyan kezdte a harcot*. In: uő.: *Önéletrajzi vallomások. 1. kötet*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985, 293–295. o.; FORGÁCS Balázs: *Tito háborúja...* 267–268. o.

¹⁰⁸ Joszip Broz TITO: *Rendeletek*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 74–75. o.

a jugoszláv haditengerészet,¹⁰⁹ 1943. október 14-én pedig Első Légi Támaszpont néven a légierő csíráit alakították meg.¹¹⁰ Mindezek a reguláris fegyveres erő megteremtését szolgálták, melyre Tito nemcsak a háborúban, de a háború utáni időszakban is támaszkodni kívánt.

Liddell Hart szerint a második világháborúban „*az ellenállási mozgalmak nem mindenütt jártak egyforma sikerrel. A leghatékonyabbnak a Tito vezette horvát (sic!) kommunista partizánok harca bizonyult Jugoszláviában.*”¹¹¹ E jelzőre azért szolgálhatott rá e partizánmozgalom, mert 1943-ig szinte önmaga erejéből harcolt, s harcainak köszönhetően képes volt megszerezni a szövetségesek kizárólag őket illető támogatását, mely a háború befejezése után is megmaradt. Tito vezetésével a partizánok legyőzték a tengelyhatalmak megszálló erőit és belső ellenségeiket, felszabadították Jugoszlávia területét és megszerezték a politikai hatalmat is.

ÖSSZEFOGLALÁS

A második világháború európai hadszínterén zajló irreguláris harcok közül a kiemelt három, a francia belső, a szovjet és a jugoszláv ellenállási mozgalom küzdelmei számos közös vonást hordoztak. Közös volt az ellenség, azonos volt a harcmodor, mindhármat támogatták a szövetséges hatalmak és a regularizálódásra való törekvés is megjelent mindhárom esetében. A vizsgált emlékiratok alapján megállapítható, hogy az irreguláris erők jelentős módon hozzájárultak az ellenség legyőzéséhez, sőt amint azt a jugoszláv példa mutatta, a partizánok önerejükből még a politikai hatalom megszerzésére is képesek voltak. Hadtudományi szempontból tekintve kijelenthető, hogy e korszak irreguláris háborúiban felhasználták a megelőző korok katonai szakíróinak e témával foglalkozó munkáit, valamint a már lezajlott gerilla- és partizánháborúk gyakorlati tapasztalatait, vagyis szoros kapcsolat, kontinuitás figyelhető meg közöttük. Ez a jelenség igaz volt a hidegháború időszakára is, amikor a gyarmattartók és a szuperhatalmak elleni küzdelem során a függetlenségükért harcolók jelentős módon támaszkodtak a 19. század elejétől megírt gerillaelméletekre.

¹⁰⁹ Joszip Broz TITO: *Rendelet*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 200. o.

¹¹⁰ Joszip Broz TITO: *Rendelet*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 242. o.

¹¹¹ LIDDELL HART: *i.m.* 552. o.

7. FEJEZET: MAO CE-TUNG ÉS VO NGUYEN GIAP A PARTIZÁN-HADVISELÉSRŐL¹

KÍNA A 20. SZÁZAD ELEJÉN. A KÍNAI POLGÁRHÁBORÚ ÉS MAO CE-TUNG

Kína a 20. század fordulóján egy elmaradott és a külföldi nagyhatalmaknak kiszolgáltatott ország képét mutatta. A kínai gazdaság alapja a mezőgazdaság volt, a 430 millió kínai háromnegyede falvakban élt. Az ipari termelés jelentős része a kézműiparból, vagyis a kisiparból származott, míg az ipari munkásság a lakosságnak csupán 2–3%-át tette ki.² Az 1911. évi forradalom a kialakult társadalmi, gazdasági és belpolitikai válságnak, valamint az elmaradt reformkísérleteknek volt a következménye. A mandzsu Csing-dinasztia ellen szervezkedések indultak: az ekkor létrejövő forradalmi demokratikus szervezetek közül kiemelkedett Szun Jat-szen mozgalma, mely a „három népi elvet”, a nacionalizmust és függetlenséget, a demokráciát és a népjólétet tűzte zászlajára. Alapvető célja a nemzeti egységfront megszervezése volt, melynek leendő tömegbázisát, a parasztságot a földkérdés megoldásával kívánta megnyerni.³ A Szun Jat-szen vezetésével 1911. október 10-én kirobbant felkelés gyorsan terjedt az országban, és a decemberben megalakult forradalmi kormány élére őt választották. A mozgalom eredményeként 1912. január 1-jén proklamálták a Kínai Köztársaságot, melynek politikai alapja a kínai nacionalizmus volt, vezető pártja pedig az ekkor megalakult Nemzeti Párt, a Kuomintang. A frissen létrejött állam azonban az egységes adminisztratív rendszer, a helyi hadurak és hadseregeik miatt nem tudott úrrá lenni az ország belső zavarain. Az 1912 és 1928 közötti időszak „a hadúri korszak” nevet kapta a kínai történelemben: a hatalom birtokosai a helyi militaristák voltak, akik uralma alatt tovább erősödött az ekkor már – a folyamatok miatt – militarista színezetű nacionalizmus.⁴

¹ A fejezethez a *Mao Ce-tung*. (In: GÖCZE István (szerk.): *Allam és katona*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 195–207. o.), valamint a *Mao and Giap on the Partisan Warfare*. (In: *AARMS*, 2019/2. szám, 31–38. o.) című tanulmányokat használtam fel.

² JORDÁN Gyula: *Kína (1890–1914)*. In: DIÓSZEGI István et al. (szerk.): *20. századi egyetemes történet. I. kötet, 1890–1945*. Budapest, Korona Kiadó, 1997, 145–146. o.

³ Uo. 148. o.

⁴ JORDÁN Gyula: *Kína (A két világháború között)*. In: DIÓSZEGI István et al. (szerk.): *20. századi egyetemes történet. I. kötet, 1890–1945*. Budapest, Korona Kiadó, 1997, Budapest, Korona Kiadó, 1997, 423. o.

A kínai állam további gyengülése a belső problémákat is felerősítette, és kiszolgáltatottá tette az országot a külső nagyhatalmi beavatkozás előtt.

Az első világháborút lezáró békeszerződés okozta társadalmi csatlósodottság 1919. május 4-én diáklázadásokba torkollott Pekingben, ezt országszerte tüntetések és sztrájkok követték, melyek hatására Kína nem írta alá a békeszerződést. A fenti dátum emellett még egy mozgalom szimbóluma is lett: az ennek nyomán elinduló kulturális megújulás, valamint a modern irodalmi és politikai eszmék terjedése jelentős változásokat hozott a politikai palettán is.⁵ Kínában ekkoriban a marxizmus, később a leninizmus jelentős figyelmet kapott az 1917-es oroszországi események sikere, illetve az eszme antiimperializmusa miatt országszerte kis kommunista csoportok, körök alakultak ki. A Komintern küldöttei tevékenységének hatására 1921 júliusában, Sanghajban hét kör 53 tagjának 12 küldötte (köztük Mao Ce-tung) megalakította a Kínai Kommunista Pártot.⁶

Szun Jat-szen felismerte, hogy a hadurak jelenléte továbbra is kiszolgáltatott helyzetben tartja országát, ezért belekezdett a Kuomintang újjászervezésébe, valamint saját hadsereg felállításába. A szovjetek támogatásával létrejövő Nemzeti Forradalmi Hadsereggel a párt vezetésének kezébe megfelelő eszköz került a hadurak elleni háborúhoz, amely során már Szun utóda,⁷ Csang Kaj-sek irányította a kommunistákkal együtt vívott hadműveleteket. Az 1926 nyarán indult északi hadjárat gyors sikereket hozott, de egyúttal el is távolította egymástól a szövetségeket. A győzelmek után a nemzetiek felléptek az egyre jobban megerősödő, valamint komoly hatalmi tényezőként megjelenő kommunisták ellen, akik azonnal harcot hirdettek az egységfront ellen, és 1927. augusztus 1-jén Nancsangban, majd Hohanban, illetve Hopejben sikertelen városi felkeléseket kezdeményeztek.⁸ Ezekkel az eseményekkel kezdődött el a kínai polgárháború, mely azonban a japánok beavatkozásával háromszereplős küzdelemmé bővült ki.

A kudarcba fulladt lázadások után a kommunisták távoli hegyvidékekre húzódtak vissza, ahol az ott létrehozott támaszpontkörzetekben (1930-ban 13 ilyen terület volt) szervezték tovább mozgalmukat. Ekkor vált egyre meghatározóbb pártbeli személyiséggé Mao Ce-tung. Eközben a japánok 1931. szeptember 18-án támadást indítottak a geostratégiaiilag fontos és nyersanyagokban gazdag Mandzsúria ellen. A hadjárat sikere után – Mandzsuko névvel, és az utolsó kínai császár, Pu-ji vezetésével – bábállamot hoztak létre. Csang úgy gondolta, hogy a japánok elleni harchoz szükségszerűen először a kínaiak közötti ellentéteket kell felszámolnia, ezért az ország egyesítése érdekében a kommunistákkal szembeni fegyveres fellépés mellett döntött. A Kuomintang fegyveres ereje 1930 és 1935 között öt nagy hadjáratban igyekezett megtörni politikai ellenfele katonai erejét. A legsikeresebb a déli támaszpontkörzetek elleni 5. hadjárat volt, amellyel majdnem felszámolta Mao mozgalmát. A kommunista

⁵ Uo. 424. o.

⁶ Uo. 424–425. o.

⁷ Szun Jat-szen 1925. március 25-én meghalt.

⁸ JORDÁN: *Kína* (A két világháború között). 427–428. o.; BECKETT: *Encyclopedia...* 41. o.

erők azonban az 1934 októberében kezdődő, majdnem 10 ezer kilométeres „hosszú menetelés” után kicsúsztak a nemzetiek kezéből, és a Senhszi tartománybeli Jenanban rendezkedtek be.⁹ Mao úgy vélte, hogy a rövid távú túlélés hosszú távon sikert eredményezhet, amelynek azonnali eszköze a partizánháború volt. A kommunisták vezére szerint ugyanis ez az első lépés egy majdan kialakuló reguláris hadsereg felé, amellyel a forradalom győzelme biztosítható.¹⁰

A japánok egyre agresszívabb követeléseinek hatására felerősödött az országban a japánellenesség, melynek következményeként a polgárháborús felek újra egységfrontba tömörültek. Erre azonban már csak közvetlenül az újabb nagy erejű japán támadás előtt került sor, így a hódítók nem találták magukat szemben komoly ellenállással. Az 1937. július 7-éről 8-ára virradó éjjeli Marco Polo hídi incidens után induló támadással Japán alig egy év alatt megszállta Kína északi részét, de a kínai kapitulációt nem sikerült kicsikarnia.¹¹ Eközben a Mao vezette kommunisták sikeresen növelték tömegbázisukat és fegyveres erőiket: „A Kínai Kommunista párt taglétszáma az 1937-es 40 ezerről 1940-ben 800 ezerre gyarapodott. A tagság 80–90 százaléka a parasztság, 5–6 százaléka a falusi (főképpen földbirtokos és kereskedő) értelmiség soraiból került ki és csupán 4–6 százaléka volt kézműipari és műhelymunkás, valamint földmunkás napszámos.”¹²

Kína katonai ereje is dinamikusan növekedett, melyben a reguláris erők egyre nagyobb arányt tettek ki.¹³ A második világháború idején a szemben álló kínai erők katonáikat a japánok legyőzése utáni időszakra tartalékolták. A tengelyhatalmak ellen harcoló szövetségeseikben látták ugyanis azt az erőt, mely felszámolja majd a japán intervenciót, ezért 1945-ig csupán egyetlen jelentős japánellenes offenzíva indult. Ez volt az 1940 augusztusa és novembere között zajló „száz ezred csatája”, melyben a 115., 120. és 129. kínai hadosztályok és partizánosztatok vettek részt. Feladatuk az ellenség helyőrségeinek és közlekedési útvonalainak támadása volt, egy időben mért meglepetésszerű támadásokkal. Az offenzíva célja a japánok összeköttetésének, utánpótlási vonalainak szétrombolása volt, így növelve a felszabadított körzetek területét. A 3 és fél hónapos harcok során közel 20 ezer japán katonát tettek harcképtelenné, majdnem 5 milliós lélekszámú területet szabadítottak fel, de az 1940 novemberében indított japán ellentámadás hatására minden eredmény elveszett.¹⁴ Meg kell jegyezni, hogy a japán hódítók Csang erőit kezelték komoly ellenfélként (az 1944-ben indított újabb támadásuk is a nemzeti erőket vette célba), így a Mao vezette kommunisták

⁹ Uo. 42. o.; JORDÁN: *Kína* (A két világháború között). 431–432. o.

¹⁰ BECKETT: *Encyclopedia...* 147. o.

¹¹ BECKETT: *Encyclopedia...* 41. o.; JORDÁN: *Kína* (A két világháború között). 432–433. o.

¹² P. M. GYEREVJANKO: *A második világháború története 1939–1945. 3. kötet.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1977, 240. o.

¹³ JORDÁN: *Kína* (A két világháború között). 434–435. o.

¹⁴ GYEREVJANKO: *A második világháború története 1939–1945. 3. kötet.* 241. o.; BECKETT: *Encyclopedia...* 41., 148–149. o.

újjászervezhették és megerősíthették erőiket, ezáltal felkészülve a Kuomintang elleni későbbi polgárháborúra.¹⁵

A második világháború befejezése után újra fellángolt a kínai polgárháború. A két legnagyobb politikai erő, a Kuomintang és a Kínai Kommunista Párt először békés megoldást keresett az ország megosztottságának felszámolására (ehhez megvonta a győztes nagyhatalmak támogatása is), azonban erőfölénye tudatában (ekkor maga mögött tudhatta az USA, sőt egy ideig Sztálin támogatását is, és az ENSZ BT állandó tagjaként nemzetközi elismertséggel is bírt) Csang Kaj-sek a fegyveres megoldást választotta.¹⁶ 1946 nyarán ismét a harcok kezdődtek, de az események nem Csang tervei szerint alakultak. A kormányzati gondok, a japánokkal kollaborálók együttműködése és az ország belső problémái miatt a Kuomintang népi támogatottsága jelentősen meggyengült, ezzel párhuzamosan viszont a kommunistáké megerősödött. A nemzeti oldal katonai sikerei elmaradtak, sőt korábbi katonai erőfölénye 1947 nyaratól kiegyenlítődt, majd megszűnt (amíg 1946 nyarán 4–4,5 millió katonájuk állt szemben 1,3 millió kommunista fegyveressel, akik közül csak kb. 600 ezer volt reguláris, addig 1948 júniusában 2,2 millió katonájuk 2,3 millióval, köztük 1,5 millió regulárisal harcolt).¹⁷

1948-ban a kommunisták három nagy hadjáratban elfoglalták Mandzsúriát, Kína északi és keleti részeit, és 1949. január 21-én bevették Pekinget, majd tavasszal – a sikertelen béketárgyalások után – a fővárost, Nankingot és Sanghajt is. Bár Csang Kaj-sek hívei csak decemberben menekültek át Tajvan szigetére, az elért sikerek után Mao már 1949. október 1-jén kikiáltotta a Kínai Népköztársaságot, ezzel befejezve a több mint két évtizedes polgárháborút.¹⁸

MAO A PARTIZÁNHÁBORÚRÓL

Mao 1893-ban egy földműves fiaként látta meg a napvilágot Hunan tartományban. Középiskolai tanulmányai alatt ismerte meg a nyugati kultúrát, Liang Csi-csao reformeszméit és Szun Jat-szen nacionalista nézeteit. 1917-től a pekingi egyetem segédkönyvtárosa volt, ahol tanulmányozta a marxizmus elveit. A Kínai Kommunista Párt alapítójaként egyre komolyabb funkciókat töltött be a szervezetben, de az 1927-es sikertelen felkelések ártottak tekintélyének, melyet csak az 1930-as évekre szerzett vissza.¹⁹ Az 1927-től a Kuomintanggal vívott polgárháború, majd a második világháború alatt a japánok ellen vívott harcok tapasztalatait összegezve Mao kiemelte: reguláris erők, a kínai Vörös Hadsereg és a partizánerek együttműködése nélkül nem lehet sikeres háborút vívni. A hasonlatokat igen kedvelő kínai pártvezér véleménye szerint „A forradalmi háború egésze szempontjából egyrészt a népi partizánháború, másrészt

¹⁵ JORDÁN: *Kína* (A két világháború között). 435–436. o.; BECKETT: *Encyclopedia...* 148. o.

¹⁶ JORDÁN: *Kína*. (1945–1995). In: DIÓSZEGI István et al. (szerk.): *20. századi egyetemes történet. III. kötet. 1945–1995. Európán kívüli országok*. Budapest, Korona Kiadó, 2001, 106. o.

¹⁷ BECKETT: *Encyclopedia...* 41., 148–149. o.; JORDÁN: *Kína*. (1945–1995). 107. o.

¹⁸ BECKETT: *Encyclopedia...* 42. o.; JORDÁN: *Kína*. (1945–1995). 108. o.

¹⁹ BECKETT: *Encyclopedia...* 147. o.

a Vörös Hadsereg főerői – olyanok, mint az ember két karja. Ha valaki csak a Vörös Hadsereg főerőit használja fel, és nem indít népi partizánháborút – az annyit jelent, hogy fél karral harcol.”²⁰ Úgy gondolta, hogy a japánok elleni háborúban a kínai reguláris csapatok játsszák majd a döntő szerepet, de a partizánerek kiegészítő szerepe elengedhetetlen feltétele a harcok sikerességének. Mao jól látta, hogy a japánok elleni harc hosszú ideig fog tartani, hiszen a kínaiaknak először meg kell teremteni azokat a fegyveres erőket, amelyekkel sikeresen vehetik fel a harcot a hódítókkal. Hitt abban, hogy kapcsolat van a *tér*, az *idő*, az *akarat* és a *kiegészítés* kategóriái között is: a *tér* átalakulhat *idővé* (vagyis időnyeréssé), mely során a partizánok lehetőséget kapnak erőik újjászervezésére. Az *idő* birtokában *akaratot* nyernek, vagyis kiépül a párt és a nép közötti kapcsolat, akik nélkül a győzelem elérhetetlen. Az *akarat* segítségével a partizánok erői egyre nagyobbá válnak, ami a végső győzelemhez vezet.²¹ Ez az elhúzó háború a kínaiaknak kedvezett, akik az ország belsejében kiépített bázis területen (ezt ő támaszpontkörzetnek nevezte) alaposan felkészültek az ellentámadásra.

A támaszpontkörzet Mao értelmezésében egy „...stratégiai bázis, amelyre támaszkodva a partizánosztagok teljesítik stratégiai feladataikat és elérik céljaikat – saját erőik megőrzését és gyarapítását, az ellenség erőinek megsemmisítését és kiűzését...”²² Kiemelte, hogy ezeket minden körülmények között védeni kell, hiszen ezek a területek az új társadalmi rend szemléltető példái és ezek biztosítják azt a hátteret, melynek védelmében a gerillacsapatok átalakulhatnak reguláris csapatokká.²³ A nehezen megközelíthető, jól álcázható, adott esetben jól védhető és minél nagyobb kiterjedésű bázis terület nem csupán a támadások kiindulópontja volt, hanem az új egységek szervezésének, a csapatok pihentetésének, az utánpótlás biztosításának helyszíne is.²⁴

Mao műveiből kiderül, hogy a marxizmus-leninizmus klasszikusai közül Lenin munkásságából merített sokat. A partizán-hadviselésről írt művében többször idézi az orosz forradalmár gondolatait,²⁵ akire viszont Clausewitz: *A háborúról* gyakorolt jelentős hatást, így valószínűsíthető, hogy Lenin művei közvetítő szerepet töltek be a kínai forradalmár és Clausewitz fő műve között. A porosz teoretikustól vett idézetek alapján²⁶ tehát joggal állítható, hogy Mao – Lenin követőjeként – Clausewitznek a politika hadügyet determináló szerepét taglaló gondolatait is elfogadta. Clausewitz kapcsán még fontos rögzíteni, hogy „A háborúról” című művében a népfelkelés

²⁰ MAO CE-TUNG: *A kínai forradalmi háború stratégiai kérdései*. In: MAO CE-TUNG: *Válogatott művei*. 1. kötet. Szikra Kiadás, Bp., 1952, 434. o.

²¹ BECKETT: *Encyclopedia...* 147. o.

²² MAO CE-TUNG: *A japán területablók elleni partizánháború stratégiájának kérdései*. In: MAO CE-TUNG: *Válogatott művei*. 2. kötet. Budapest, Szikra Kiadás, 1953, 166. o.

²³ MAO TSE-TUNG: *On Guerrilla Warfare*. 107–108. o.

²⁴ A partizánok bázisainak fontosságáról lásd: MAO CE-TUNG: *Miért állhat fenn Kínában vörös hatalom?* In: MAO CE-TUNG: *Válogatott művei*. 1. kötet. Budapest, Szikra Kiadás, 1952, 114–115. o.; MAO CE-TUNG: *A Csingkangsanban folyó harc*. In: MAO CE-TUNG: *Válogatott művei*. 1. kötet. Budapest, Szikra Kiadás, 1952, 175–176. o.

²⁵ MAO TSE-TUNG: *On Guerrilla Warfare*. 41., 45–46. o., 49. o.

²⁶ Uo. 46. o.; MAO CE-TUNG: *Az elhúzó háborúról*. In: MAO CE-TUNG: *Válogatott művei*. 2. kötet. Budapest, Szikra Kiadás, 1953, 282. o.

önálló fejezetet kapott, amelyet Mao is ismerhetett, azonban annak gondolataival csak részben azonosulhatott, hiszen a porosz gondolkodó a népfelkelést az uralkodó rend felügyelete és irányítása alatt tartotta csupán lehetségesnek, amelynek feladata a hódítók elleni harc, nem pedig a kommunisták által hirdetett új társadalmi rend harccal történő megvalósítása.

A katonai és a politikai vezetés kapcsolatáról Mao világosan rögzítette a hadügy alárendelt szerepét a politikai célok megvalósítása érdekében. A politika irányító és vezető szerepe a politikai célokban fogalmazódott meg, melyeket tisztán és pontosan kell közvetíteni az emberek, így a hadsereg tagjai felé is. A kínai kommunisták vezetője hangoztatta, hogy a fegyveres erő tisztjeinek kiemelten fontos tanulmányozniuk a politikai irányelveket, így megérthetik a politika és a hadügy között létező kapcsolatot, vagyis azt, hogy a katonai műveleteket a politikai célok megvalósítására használják.²⁷

A politikai kontroll szerepe a partizáncsapatok szervezéséről szóló részekenél is tetten érhető: a kínai felkelők egységeinek katonai vezetői mellé politikai tisztet is küldtek, akik a pártirányítás legalsóbb szintjét képviselték.²⁸ Az egységek parancsnoki szintjére az irányító katonai parancsnok mellé komisszárokat neveztek ki, akiknek alárendeltségébe propagandaügyekkel és egyéb tömegmegmozdulások szervezésével foglalkozó hivatalokat is rendeltek. A párt vezetői a partizánok felelősségi területein bizottságok szervezését szabták feladatul, amelynek egyeztető munkájában együtt vettek részt a katonai és a politikai oldal képviselői.²⁹ A csapatok soraiban zajló politikai és ideológiai munka is a párt delegáltjaira hárult, akik a csapatok, a lakosság, sőt az ellenség soraiban végzett politikai tevékenységükkel indirekt módon segítették a háború céljainak megvalósulását,³⁰ hiszen „...a faluban, a forradalom e támaszpontján folyó hosszas forradalmi harc lényegében paraszti partizánháború, amelyet a Kínai Kommunista Párt vezet.”³¹

Mao a felszabadító háborút három szakaszra osztotta, mely korszakolást Marxtól vette át³² és fejlesztette tovább. Az *első* a stratégiai visszavonulás időszaka, melyben a kommunisták sokkal gyengébbek ellenfeleiknél, ezért szükségszerűen a védelem dominálja tevékenységüket. Ez idő alatt a birtokolt területek katonai védelme mellett a pártszervezet kiépítése, a harc infrastrukturális hátterének biztosítása, a pártkádereknek a helyi közösségekhez történő eljuttatása és a lakosság (főleg a parasztok) meggyőzése, valamint a nemzetközi támogatás megszerzése a forradalmi erők (főként az ekkor még csekély létszámú reguláris erők) fő feladata.³³ A *második* szakaszt a stratégiai egyensúly szakaszaként nevezte el Mao. Ekkor a megszerzett népi támogatás lehetővé teszi a politikai tevékenység kiterjesztését, ennek nyomán újabb támaszpon-

²⁷ MAO TSE-TUNG: *On Guerrilla Warfare*. 88–89. o.

²⁸ Uo. 44. o.

²⁹ Uo. 77–78. o.

³⁰ Uo. 89–90. o.

³¹ Mao Ce-tung: *A kínai forradalom és a Kínai Kommunista Párt*. In: Mao Ce-tung: *Válogatott művei*. 3. kötet. Budapest, Szikra Kiadás, 1954, 168. o.

³² [MARX]: *A forradalmi Spanyolország*, 448. o.

³³ MAO CE-TUNG: *Az elhúzódo...* 251–253. o.

tok jöhetnek létre, melyek segíthetik a partizánok regularizálódását, és megvalósul az erőegyensúly. Fontos kiemelni, hogy a kínai teoretikus ebben a fázisban kulcsszerepet szánt a partizánoknak, akiknek a tevékenysége mellett a reguláris erők csak kiegészítő szerepet játszanak.³⁴ Az ellentámadás szakasza zárja le Mao forradalmi háborúját. Az ellenséggel vívott fegyveres harc *harmadik* – utolsó – fázisában a reguláris erők a mozgóháború és az állásharc kombinációjával visszaveszik és megtartják a korábban elveszett területeket. E fázisban a partizánok ismét csak kiegészítő szerepet kapnak, de a pártvezér az indirekt eszközöknek, a külföldön folytatott propaganda- és diplomáciai tevékenységnek is jelentős szerepet szánt.³⁵

Fontos kiemelni, hogy mindhárom fázisban együtt harcolnak a reguláris csapatok és a partizánok. Az utóbbiak az elsőben és a harmadikban a reguláris csapatok kiegészítőként harcolnak, de harcaik jelentősége a második fázisban a legfontosabb, amikor is az ellenfél mögöttes területein tevékenykedve folyamatosan felőrlik a japánok erejét. A harcok során a partizánerők fejlődésen mennek keresztül, „...*a partizánműveletek nem maradnak meg egy és ugyanazon a színvonalon, hanem a reguláris csapatok mozgó hadműveleteinek színvonalára emelkednek. A partizánműveleteknek ily módon kettős stratégiai szerepük van: egyrészt előmozdítják a reguláris hadsereg hadműveleteinek sikerét, másrészt maguk is egyre inkább reguláris csapatok hadműveleteinek jellegét öltik.*”³⁶ „*A hosszantartó harc során a partizánosztagoknak és a partizánháborúnak nem szabad mereven megtartaniok (sic!) kezdeti formájukat. Állandóan fejlődniök (sic!) kell, egyre magasabb fokra kell emelkedniök (sic!), és fokozatosan át kell alakulniok (sic!) reguláris hadsereggé, illetve reguláris háborúvá.*”³⁷ Úgy véljük, hogy Mao mondataiból az erőszak-alkalmazás megváltozása olvasható ki, melyre Liddell Hart is rámutatott: „...*Mao lépésről lépésre reguláris hadsereggé alakította át a gerillacsapatokat, miközben képes volt egyesíteni a két hadviselési formát.*”³⁸

Az irreguláris küzdelem Mao szerint számos előnnyel járt a japánok elleni háborúban: összeszűkítette az ellenség által megszállt területeket és ezzel párhuzamosan kiszélesítette a saját reguláris hadsereg bázisterületét; tehermentesítette a reguláris küzdelmet folytató csapatokat; személyi utánpótlást biztosított a hadsereg számára; segítette a lakosságot az ellenség mögöttes területein és ezzel párhuzamosan a kínai kommunista párt befolyását is növelte; bomlasztotta a japánok morálját, és ezzel együtt emelte a kínaiakét.³⁹

Mao a következőkben foglalta össze a partizánháború stratégiai programját: „*1. A támadó hadműveletek kezdeményező, rugalmas és tervszerű folytatása a védelmi háború során, gyors hadműveletek a halogató háború során, külső vonalon vívott ütközetek és harcok a belső vonalon folyó háború során. 2. Kölcsönös együttműködés a*

³⁴ Uo. 253–257. o.

³⁵ Uo. 257–259. o.

³⁶ Uo. 322. o.

³⁷ MAO CE-TUNG: *A háború és a stratégia kérdései*. In: MAO CE-TUNG: *Válogatott művei. 2. kötet*. Budapest, Szikra Kiadás, 1953, 428. o.

³⁸ LIDDELL HART: *i. m.* 553. o.

³⁹ MAO CE-TUNG: *A háború...* 426–427. o.

reguláris csapatok hadműveleteivel. 3. Támaszpontok létrehozása. 4. Stratégiai védelem és stratégiai támadás. 5. A partizánháborúnak reguláris csapatok mozgó hadműveleteivé fejlesztése. 6. A hadvezetés különböző szervei közötti helyes kapcsolatok.⁴⁰ Véleménye szerint a partizánháború igen sajátos hadviselési forma: „Kínának, ha el akarja érni a stratégiai célt – az ellenség erőinek komoly kimerítését – a védelem szakaszában mind az elmélet szempontjából, mind a gyakorlati szükségszerűség szempontjából ki kell használnia a reguláris csapatok mozgó hadműveleteinek azt a sajátosságát, hogy főleg az ellenséges erők megsemmisítésének feladatát oldják meg, a kiegészítő jelentőségű állóháborúnak (sic!) azt a sajátosságát, hogy főleg az ellenség kimerítésének feladatát oldja meg, és végül a partizánháborúnak azt a sajátosságát, hogy egyszerre oldja meg az ellenséges erők részleges megsemmisítésének és részleges kimerítésének feladatát.”⁴¹

A partizánok küzdelmét a reguláris erők mellett a nép is segítette, sőt, a néptömegek támogatása nélkül ellehetetlenült a partizánok irreguláris küzdelme az ellenfél mögöttes területein, ezért különösen fontos a lakosság jóindulatának és támogatásának megszerzése, megtartása. Mao metaforáját idézve: „Néhányan azt gondolják, hogy a gerilláknak lehetetlen sokáig az ellenség hátában tevékenykedni. Ez az elgondolás azonban az emberek és a csapatok közötti kapcsolat nem értésén alapul. Az előzőeket tekinthetjük a víznek, az utóbbiakat a hálnak, mely ebben a vízben él. Hogyan mondhatjuk, hogy e kettő nem élhet együtt? Csak a fegyelmetlen csapatok képtelenek erre, ők a népet ellenségükké teszik és így – akárcsak a partra vetett halak – nem élhetnek.”⁴²

A néppel való kommunikációban a közérthetőség és a rövidség volt Mao egyik legnagyobb előnye riválisaival szemben. Hasonlatai, rövid példái, pontokba szedett gondolatai hatékonyan közvetítették üzeneteit a társadalom minden rétege, különösen az egyszerű emberek felé, akikre mint tömegbázisra támaszkodtak a kommunisták. A propaganda szerepét nagyra értékelte: előírta, hogy minden nagyobb partizáncsoport rendelkezzen sokszorosítógéppel és nyomtasson újságot, röplapokat, melyek segítségével biztosíthatják a nép tájékoztatását, és ezáltal támogatásuk megszerzését.⁴³

Az ő meggyőzésüket szolgálta „A fegyelem három fő szabálya és nyolc figyelemre ajánlott megjegyzése” című kiadvány is, amely mint „etikai kódex” a kínai Vörös Hadsereg, későbbi nevén a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg állományának felkészítésére készült. Mao már 1928 tavaszán, vagyis rögtön a harcok kirobbanása után kiadta az akkor három pontba szedett irányelveit a lakossággal való kapcsolatra vonatkozóan, amelyek így szóltak: „1. Csak parancsra cselekedj! 2. Ne vedd el semmit sem a munkásoktól és a parasztoktól! 3. Szolgáltass be mindent a helyi hatóságoknak!”⁴⁴

⁴⁰ MAO CE-TUNG: *A japán területrablók...* 144–145. o.

⁴¹ MAO CE-TUNG: *Az elhúzódo...* 327–328. o.

⁴² MAO TSE-TUNG: *On Guerrilla...* 92–93. o.

⁴³ Uo. 85. o.

⁴⁴ MAO ZEDONG: *On the Reissue of the Three Main Rules of Discipline and the Eight Points for Attention – Instruction of the General Headquarters of the Chinese People's Liberation Army.*

Ugyanezen év nyarán a fenti szabályokat hat megjegyzéssel egészítette ki: „1. *Tedd vissza az ajtót, amikor elhagyod a házat!* 2. *Tekerd fel az ágyneműt, amiben aludtál!* 3. *Beszélj udvariasan!* 4. *Fizess tisztességesen a megvett áruért!* 5. *Add vissza, amit kölcsönvettél!* 6. *Fizesd ki a kárt, amit okoztál!*”⁴⁵ 1929 után Mao néhány ponton megváltoztatta a fenti regulákat. A második szabály helyére került „*Se egy tűt, se egy darab cérnát ne lopj el a néptől!*”, míg a harmadik kétszer is változott: először „*Szolgáltass be minden pénzt, amit megszereztél!*”, majd ezt pontosítva „*Szolgáltass be mindent, amit megszereztél!*”. A meglévő hat megjegyzéshez is hozzátett még kettőt: „*Ne fürödj nők jelenlétében!*” és „*Ne kutass a foglyul ejtettek zsebében!*” Végül 1947. október 10-én az alábbi dokumentumot küldte el a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg Főhadiszállására:

„1. *Hadseregünk fegyelmének 3 fő szabálya és 8 figyelemre ajánlott megjegyzése az évek alatt gyakorlattá vált, de tartalmuk a különböző körzetek katonai egységei között némileg módosult. Ezeket most egységesítettük és újra kiadtuk. Elvárjuk, hogy ezt a változatot, mint hivatalos verziót használják a képzés során és legyenek szigorúak az érvényesítésében. Amennyiben szükséges, a Fegyveres Erők területileg illetékes Főparancsnoksága elrendelheti ezeknek a helyi körülmények miatti kiegészítését, és dönthet azok végrehajtásáról.*

2. *A fegyelem 3 fő szabálya a következő:
Csak parancsra cselekedj!
Se egy tűt, se egy darab cérnát ne lopj el a néptől!
Szolgáltass be mindent, amit megszereztél!*

3. *A 8 figyelemre ajánlott megjegyzés a következő:
Beszélj udvariasan!
Fizess tisztességesen a megvett áruért!
Add vissza, amit kölcsönvettél!
Fizesd ki a kárt, amit okoztál!
Ne káromkodj, és ne gúnyold ki a népet!
Ne pusztítsd el a termést!
Ne szemtelenkedj a nőkkel!
Ne bánj rosszul az elfogottakkal!*”⁴⁶

Mao módosította a népi támogatottság és a partizánok viszonyát is: amíg Marx, Engels és Lenin úgy gondolták, hogy a városi nincstelen proletárok alkotják majd a forradalmi harc tömegbázisát, Kínában a vidéki néprétegek – a parasztság – jelentették a partizánok személyi utánpótlását. A magyarázatot az eltérő társadalmi struktúrában találhatjuk: a kevésbé iparosodott Kínában az európai viszonyokhoz képest

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo.

elenyésző számú gyár volt található, ergo jóval kisebb létszámú ipari munkás élt, míg a vidéki parasztság létszámában tökéletesen elegendőnek bizonyult a partizánok személyi állományának gyarapításához.

VIETNÁM HÁROM ÉVTIZEDES HÁBORÚJA

Vietnam – a mai Laosz és Kambodzsa területeivel együtt – 1887-től része volt Francia Indokína néven a francia gyarmatbirodalomnak. A gyarmatosítók ellen többször robbantak ki felkelések és lázadások, melyeket a franciák levertek és elfojtottak. A második világháború időszakában Franciaország 1940-es megszállását követően a gyarmatot a Vichy-rezsimet kiszolgáló igazgatás irányította. Japán 1940-ben megszállta Vietnám északi részeit, így a területen kettős igazgatás érvényesült. A franciák és a japánok elleni küzdelmet és a függetlenség kivívását tűzte zászlajára a vietnami kommunisták vezetésével a Liga Vietnám Függetlenségéért, azaz a Viet Minh nevű mozgalom.

A Ho Si Minh irányította szervezet 1945 nyarán – a japán kapitulációt követően – demokratizálást hirdetve átvette a hatalmat Bao Dai császártól és 1945. szeptember 2-án deklarálta az ország függetlenségét, valamint a Vietnámi Demokratikus Köztársaság megalakulását Hanoi-ban. A világháborút megnyerő szövetségesek azonban Vietnámot kínai és brit erőkkel ideiglenesen megszállták; ez utóbbiak az északi szélesség 16. fokától délre átadták a franciáknak a terület irányítását (a kínaiak 1946 márciusában vonultak ki az országból).⁴⁷ Az 1946 januárjában megtartott választáson a Viet Minh jelentős többséget szerzett (230 mandátum a 300-ból).⁴⁸ A franciák megkísérelték helyreállítani uralmukat Vietnám felett, ami 1946-ban fegyveres harcba torkollott.⁴⁹

1947-re patthelyzet alakult ki a felek között. A franciák megkísérelték a konfliktust polgárháborúnak álcázni: a déli területeknek bizonyos önállóságot biztosítva a korábban menesztett császár, Bao Dai vezetésével bejelentették a Vietnámi Állam létrejöttét, mely a Francia Unió tagja is lett egyben.⁵⁰ Ezzel szemben Ho Si Minh egységes Vietnám létrehozásán fáradozott, és fokozta a fegyveres harcot a gyarmatosítókkal szemben. 1950-ben immár a Kínai Népköztársaság támogatását is bírva a Viet Minh erői teret nyertek a franciákkal szemben, kiváltva ezzel az USA katonai megjelenését a térségben. 1951-ben megalakult a Vietnámi Dolgozók Pártja, mely már a teljes kommunista blokk támogatását élvezte harcában. A franciák nem bírták a harcok terheit,

⁴⁷ BENKES Mihály: *Francia-Indokína*. In: DIÓSZEGI István et al.: *20. századi egyetemes történet. III. kötet*. Budapest, Korona Kiadó, 1997, 185. o.

⁴⁸ BÚR Gábor: *Délkelet-Ázsia*. In: NÉMETH István (szerk.): *20. századi egyetemes történet. 2. kötet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006, 246. o.

⁴⁹ BENKES: *i. m.* 187. o.

⁵⁰ Uo.

tehermentesítésükre az amerikaiak egyre többet költöttek,⁵¹ de a harcok végkimenetelén ez már nem tudott változtatni. A háborút végül a vietnámiak 1954. május 7-én Dien Bien Phu-nál kivívott győzelme döntötte el, mely utáni genfi tárgyalásokon a francia és az észak-vietnámi külügyminiszter az ország területének az északi szélesség 17. fokánál történő ideiglenes kettéosztásában, és a majdani egyesítés érdekében 1956-ban választások megtartásában állapodtak meg.⁵² A megállapodást azonban sem a déli részeket birtokló Vietnámi Állam, sem az USA nem írta alá.

A déli területen az uralom Ngo Dinh Diem kezébe került, aki az amerikaiak támogatását élvezve szilárdította meg hatalmát, és Vietnámi Köztársaság (1955-től) név alatt diktatórikus rezsimet épített ki.⁵³ Ennek köszönhetően a dél-vietnámi területeken a belpolitikai helyzet egyre ingatagabb lett: az itteni kommunisták fegyveres harcot hirdettek a dél-vietnámi rendszer megdöntése és a két országrész egyesítése céljából.⁵⁴ Ennek szervezeti keretét a Dél-vietnámi Felszabadítás Nemzeti Frontja, közismert nevén a Vietkong biztosította. Az 1960-as évek elején a dél-vietnámi kommunisták szövetkeztek más, a Diem-rezsim ellenes csoportokkal és egyre nagyobb területen bontakozott ki fegyveres felkelés. A Kennedy-adminisztráció ezzel párhuzamosan fokozatosan növelte a Dél-Vietnámban szolgáló amerikai csapatok létszámát, de Diem bukását (1963. november 1.) nem tudták megakadályozni. A háború amerikai szakaszát a Tonkini-öbölben 1963. augusztus 2-án lezajlott incidens nyitotta meg. Az amerikaiak kezdetben légitámadásokkal, majd 1965 után szárazföldi erőkkel kapcsolódtak be a háborúba,⁵⁵ hivatalosan Dél-Vietnám megsegítésére. Az eszkaláció 1968-ig tartott: az északiak indította – egyébként katonai szempontból észak-vietnámi vereséggel, de politikailag győzelemmel felérő⁵⁶ – Tet-offenzíva után Washington tárgyalásokat kezdett az észak-vietnámi vezetéssel, egyben megindult a háború „vietnámizálása”, azaz az amerikai csapatok létszámának fokozatos csökkentése és kivonása.⁵⁷ A háború az 1970-es évek elején – az amerikaiak és a dél-vietnámiak kambodzsai bevonulásával – kiterjedt az egész térségre, de ez tovább mélyítette az amerikai belpolitikai válságot.⁵⁸ Az 1973. január 27-én aláírt párizsi békemegállapodással azonban véget ért az Amerikai Egyesült Államok részvétele a vietnámi háborúban, két hónap múlva az utolsó amerikai csapatok is elhagyták az országot. A megkötött tűzszünetet 1974-ben többször is megszegték, s az északról indított offenzívák hatására a dél-vietnámi állam 1975. április 30-án,

⁵¹ Az Amerikai Egyesült Államok 1951-ben még a háború költségeinek 15, 1954-re 80%-át finanszírozta. BÚR: *i. m.* 247. o.

⁵² BENKES: *i. m.* 188–189. o.; GAZDAG Ferenc: *Franciaország története. 1918–1995.* Budapest, Kossuth Kiadó, 2011, 76–77. o.

⁵³ MAGYARICS Tamás: *Az Amerikai Egyesült Államok története. 1914–1991.* Budapest, Kossuth Kiadó, 2008, 116–117. o.

⁵⁴ BENKES: *i. m.* 190. o.

⁵⁵ 1965-ben közel 190 000 katona, 1968-ban a közel 550 000 amerikai mellett 70 000 ausztrál, új-zélandi, dél-koreai és tajvani katona szolgált itt. Lásd SZABÓ (főszerk.): *Hadtudományi lexikon. M – ZS. II. kötet.* 1432. o.

⁵⁶ KISSINGER: *i. m.* 668. o.; MAGYARICS: *i. m.* 120. o.

⁵⁷ BENKES: *i. m.* 194–195. o.; BÚR: *i. m.* 248. o.; KISSINGER: *i. m.* 679–680. o.

⁵⁸ MAGYARICS: *i. m.* 139–141. o.

Saigon bevételekor elbukott.⁵⁹ Kissinger rövid értékelése szerint Franciaország és az Amerikai Egyesült Államok „...nem tudta soha megfejtetni a gerillaháború rejtélyét.”⁶⁰ Vietnámot kommunista vezetéssel egyesítették, s a majdnem három évtizedig tartó háború véget ért.

GIAP ELMÉLETE A GERILLAHÁBORÚRÓL

Vietnám függetlenségéért, területei egységéért folytatott közel három évtizedes harcát a franciák, majd az amerikaiak ellen a vietnámi kommunista párt vezetői irányították, élükön Ho Si Minh-nel, aki a Szovjetunió és Kína nagyhatalmi támogatását bírta. A vietnámi konfliktus hadelméleti és hadtudományi kérdéseket is érintő elemzését – és egyben a katonai győzelem propagálását – Vo Nguyen Giap tábornok, a vietnámi fegyveres erők parancsnoka végezte el, aki a baloldali teoretikusok és főleg Mao követőjeként vietnámi viszonyokra alkalmazta a kínai polgárháború tapasztalatait.

Giap 1911-ben született, 1926-ban csatlakozott az Ifjú Vietnám Forradalmi Pártjához. Mozgalmi tevékenységéért 1930-ban elítélte a francia gyarmati hatóság. 1937-ban jogi diplomát szerzett Hanoi-ban, majd egy középiskolában történelmet tanított. 1939-ben a Vietnámi Kommunista Párt betiltása után Kínába menekült, ahol 1941-ben Ho Si Minh-nel együtt részt vett a Viet Minh megalapításában. 1944-ben tért vissza Észak-Vietnámba, hogy partizánhadsereget szervezzen az ország felszabadítására a japánok és a franciák ellen. Miután 1945 augusztusában Giap katonái elfoglalták Hanoi-t, szeptember 2-án Ho Si Minh kikiáltotta az ország függetlenségét. A megalakult kormány belügy- és hadügyminisztere lett, valamint a fegyveres erők főparancsnoka tisztséget is betöltötte. Ő vezette a franciák ellen vívott első indokínai háború (1946–1954) hadműveleteit, és ő volt a Dien Bien Phu-i csata győztese. A genfi konferencia és az ország kettéosztása után Észak-Vietnám (Vietnámi Demokratikus Köztársaság) honvédelmi minisztere, a hadsereg főparancsnoka és miniszterelnök-helyettes lett. Az USA és Dél-Vietnám ellen vívott második indokínai háborúban (1964–1975) az északi erők katonai vezetője volt. Az országegyesítés után a Vietnámi Szocialista Köztársaság honvédelmi minisztere 1980-ig volt, és 1976-tól miniszterelnök-helyettesként 1991-ig tagja volt a Vietnámi Kommunista Párt Központi Bizottságának. Mao gerillaelméletének továbbfejlesztője 2013-ban halt meg.

A vietnámi harcok irányításáról szólva Giap határozottan rögzítette a politikum, azaz a kommunista párt vezető szerepét: „...valóban népi tartalmú felszabadító háborút, igazán forradalmi háborút csakis a munkásosztály pártjának vezetésével lehet megindítani, szervezni és teljes győzelemre vinni.”⁶¹ A függetlenségi harchoz az ország teljes lakosságát⁶² meg kívánták nyerni: „A forradalmi erőszakról szóló marxista-leni-

⁵⁹ BENKES: *i. m.* 195. o.

⁶⁰ KISSINGER: *i. m.* 625. o.

⁶¹ Vo Nguyen GIAP: *Stratégia és taktika a felszabadító háborúban*. h.n., Kossuth Könyvkiadó – Zrínyi Katonai Kiadó, 1971, 106. o.

⁶² A harcok tömegbázisát – a kínai gazdasági viszonyokkal megegyező körülmények miatt – a vidéki parasztság jelentette.

nista elmélethez híven pártunk katonapolitikája a következőképpen fogalmazható meg: egész népünk felkelésének és a népi háborúnak az erejével, a munkásosztály vezetésével – teljes harci képességét kifejtve – az egész nemzet harcba száll az agresszor ellen, az imperializmus hatalmas hadseregeinek legyőzésére.”⁶³ Giap a franciák és az amerikaiak elleni harcot – a marxista elmélet szerint – igazságos célokért vívott, a nemzeti felszabadítás háborújaként aposztrofálta: a kommunisták pártjuk 1930-as megalakulása óta folytattak politikai harcot a gyarmatosítók és a megszállók ellen, melyről fokozatosan álltak át a fegyveres küzdelemre. Először lokális gerillaharcokat és részleges felkeléseket robbantottak ki, majd 1945 augusztusában hirdették meg forradalmukat.⁶⁴

A párt vezetésével folytatott háború három jellegzetes vonással bírt: jelentős szerepet kaptak benne a nem katonai eszközök, különösen a hazai és a nemzetközi térben folytatott propaganda; aszimmetrikus küzdelem volt, hiszen nagyhatalmak (Franciaország, Amerikai Egyesült Államok) ellen vívták; a világforradalom részének tekintették, így egy nagyhatalom (Szovjetunió) is támogatta.⁶⁵ „Az augusztusi forradalom előkészítése folyamán, az immár stratégiai feladattá lett gerillaharc előmozdítása érdekében pártunk megfelelő harci módszereket (»egyszer szétszóródni, máskor újra tömörülni«, »leshelyeket kiépíteni«, »rajtütésszerűen támadni«) és ezeknek megfelelően szervezési formákat javasolt (földalatti fegyveres csoport, gerillacsoport, gerillakülönítmény).”⁶⁶ – rögzítette Giap. Vagyis a kommunista párt határozta meg a küzdelem politikai és katonai irányvonalát, a forradalom feladatait és céljait, a forradalmi cselekvés módszereit, valamint a harc szervezeti formáit, módszereit és eszközeit.⁶⁷ Lokális szinten a helyi pártvezetők feladata az volt, hogy összhangba hozzák a termelést a fegyveres harccal, mozgósítsák a munkaerőt és az erőforrásokat, valamint vezessék a harcot.⁶⁸ A harc megvívásának módjáról is a párt döntött: „Pártunk katonai irányvonala a forradalom minden szakaszában alapvetőnek tekintette a gerillaháborút és a helyi népi háborút.”⁶⁹ – ez pedig megegyezett a Marx, Engels és Lenin által lefektetett elvekkel.⁷⁰ Ennek megfelelően írta Giap: „Katonapolitikánk alkotó módon alkalmazza a marxizmus-leninizmusnak a forradalmi erőszakról szóló tanítását, azt az elméletet, amelyik a forradalmat a tömegek művének, a forradalmi erőszakot pedig a tömegek erőszakának tekinti.”⁷¹ Fontosnak tartotta kiemelni a helyi sajátosságokból fakadó különbözőségeket is: „Pártunk katonapolitikája – politikai irányvonalának szerves része. Magában foglalja a háborúra és a hadseregre vonatkozó marxista-leninista tanítások alkotó alkalmazását hazánk konkrét viszonyaira, összegződnek benne a népfelkelésben és a népi há-

⁶³ GIAP: *Stratégia*... 26. o.

⁶⁴ GIAP: *Stratégia*... 11. o.

⁶⁵ GIAP: *Stratégia*... 19–26. o.

⁶⁶ GIAP: *Stratégia*... 98. o.

⁶⁷ GIAP: *Stratégia*... 108. o.

⁶⁸ Vo Nguyen Giap: *Népi háborúink regionális szinten*. In: Vo Nguyen Giap: *A népi háborúról. Válogatott beszédek*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1976, 57. o.

⁶⁹ Vo Nguyen Giap: *Regionális fegyveres erők stratégiai jelentősége*. In: Vo Nguyen Giap: *A népi háborúról. Válogatott beszédek*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1976, 129. o.

⁷⁰ GIAP: *Regionális*... 130. o.

⁷¹ GIAP: *Stratégia*... 28. o. (Giap kiemelése)

borúban szerzett gazdag tapasztalataink. Ez a katonapolitika folytatja és magas szintre fejleszti hadtudományunk évezredes hagyományait, s felhasználja a világforradalomnak a fegyveres harcban szerzett élenjáró tapasztalatait is. Pártunk katonapolitikájá fegyveres erőink és népünk legyőzhetetlen zászlaja volt és marad.”⁷²

A gerillaháború megindításához szükség volt a harc előkészítését is segítő szabad zónákra, vagyis bázissterületekre, melyek gyakran az ellenséges csapatok hátában húzódtak.⁷³ „A partizántevékenység bázisának neveztük az ellenállási harc idején azt az ellenség hátában levő területet, amely teljes mértékben csapataink ellenőrzése alatt állt, megkülönböztetésül a partizántevékenység körzeteitől, amelyeket – az erőviszonyok miatt – sem mi, sem az ellenség nem tudott teljes ellenőrzés alatt tartani.”⁷⁴ A forradalom bázisa természetesen Észak-Vietnám volt, mely kellő minőségű és mennyiségű utánpótlást és tartalékot biztosított a kommunisták harcához,⁷⁵ ehhez azonban szükség volt arra is, hogy az elesettek családjai is támogassák, vagyis a hátországi morált fenntartsák.⁷⁶ Az ellenséges területeken folytatott gerillaharcok újabb bázisok kialakításával jártak, és lehetőséget biztosítottak az ellenséggel szembeni propaganda folytatására is. Az ellenség mögöttes területein – melyek stratégiaileg is döntő jelentőségűek voltak – létrejött bázisokkal a gerillák körbezárták, elszigetelték és bekerítették az ellenség ellenőrzése alatt álló területeket.⁷⁷ Az így kiépült bázisokon tovább zajlott a gerillák katonai kiképzése és politikai felkészítése, és így váltak ezek a csapatok a reguláris erők legfőbb utánpótlásává. A vietnámi tábornok a gerillabázisoknak a háború későbbi szakaszaiban fontos műveleti szerepet is szánt: a reguláris hadsereg műveleteinek kiindulópontjaiként is számolt ezekkel a területekkel.⁷⁸

Giap a vietnámi harcokat fegyveres felkelésként és forradalmi háborúként azonosította.⁷⁹ Bár ez utóbbit nem feltétlenül tartotta időben hosszan tartónak, a helyi viszonyokban és feltételekben látta – a Mao által korábban megfogalmazott – elhúzódo háború kialakulásának okait. A vietnámi erők ugyanis katonailag tapasztalatlanok és gyengén felfegyverzetek voltak, de áldozatkészségük és a népi támogatás képessé tette őket az elhúzódo háború megvívására. „Ez ... lényegében az ellenség szünet nélküli ostromlása”⁸⁰ – írta Giap. A tábornok jól látta azt is, hogy ez a stratégia nemcsak kényszer szülte megoldás, hanem jól alkalmazható kifárasztó jellegű hadászat az ellenségekkel szemben. Mind a franciák, mind az amerikaiak gyors lefolyású küzdelemre készültek, viszont az évekig tartó harcok kimerítették az ország politikai rendszerét, gyengítették

⁷² GIAP: *Stratégia...* 5–6. o.

⁷³ Vo Nguyen Giap: *People's War People's Army*. In: Vo Nguyen Giap: *People's War People's Army*. Hanoi, Foreign Languages Publishing House, 1974, 47–48. o.

⁷⁴ Vo Nguyen Giap: *Dien Bien Phu*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1960, 53–54. o.

⁷⁵ GIAP: *Népi háborúnk...* 66. o.

⁷⁶ GIAP: *Népi háborúnk...* 67. o.

⁷⁷ Vo Nguyen Giap: *The Great Experiences Gained By Our Party In Leading The Armed Struggle And Building Revolutionary Armed Forces*. In: Vo Nguyen Giap: *People's War People's Army*. Hanoi, Foreign Languages Publishing House, 1974, 124. o.

⁷⁸ GIAP: *The Great Experiences...* 160 – 161. o.

⁷⁹ GIAP: *Stratégia...* 17. o.

⁸⁰ GIAP: *Stratégia...* 79. o.

a gazdaságot, ezzel szemben a vietnámiak apránként megerősödtek, és megváltoztatva az erőviszonyokat végül győztek.⁸¹

Marx háromfázisos szakaszolását Mao nyomán Giap is beillesztette elméletébe. Az első szakasz a védelem szakasza, melyben az ellenséggel folytatott harc során a gerillákat visszaszorítják a városokból vidékre. A középső, az egyensúlyi helyzet szakaszában kialakul a patthelyzet, mely a harmadik, a támadás fázisában oldódik fel. Giap a franciákkal vívott háború példáival igazolta a fázisok megjelenését: az 1945-ben indított küzdelem 1954-ben a Dien Bien Phu-i csatával ért véget.⁸² Eltérve a kínai teoretikustól, a vietnámi tábornok úgy vélte, hogy a gerillák az első fázisban játszanak kulcsszerepet, ugyanis az ekkori harcaik teremtik meg a második fázis előfeltételeit.⁸³

„A gerillaháború egy gazdaságilag elmaradott ország széles tömegeinek háborúja, melyet az agresszor erősen felszerelt és jól képzett hadseregével szemben vív meg.”⁸⁴ – rögzítette Giap. Hangsúlyozta, hogy itt nincs rögzített arcvonal, ott zajlik, ahol az ellenség található. Fő célja az ellenség élőerejének pusztítása, véleménye szerint mind fizikailag, mind morálisan képes a fennálló aszimmetrikus erőviszonyok megváltoztatására. A gerillákat segítette, hogy jól ismerték a küzdelmek színtereit, hiszen saját szülőföldjükön harcoltak.⁸⁵ „A »nagy szám kis számmal való legyőzésének« művészeté”⁸⁶, vagyis az egymással össze nem vethető felek küzdelmében a létszámban, felszerelésben és eljárásmodban gyengébbik fél hadművészete minden lehetséges eszközt felhasznált a győzelem elérése érdekében. A tábornok kiemelte, hogy amíg a stratégiai erőviszonyok kedvezőtlenek, addig is kezdeményezően kell fellépni, állandó zaklatással kell kifárasztani az ellenséget, mégpedig a lehető legkisebb veszteségek árán.⁸⁷ A gerillák a harcokat az egész ország területére, azaz az ellenség mögöttes területeire is ki kívánták terjeszteni, ahol minden lakos harcos, minden falu erőd, és minden pártsejt vezérkar.⁸⁸ Giap úgy gondolta, hogy az ellenség kifárasztása lehetőséget biztosít majd a megsemmisítéssel járó mozgó hadviselésre történő áttérésre.⁸⁹

„A fegyveres harcban arra törekszünk, hogy aktívan támadjuk az ellenséget, elszántsán, szünet nélkül, minden síkon, minden erőnkkel, bármilyen fegyverrel, a taktikai és a hadműveleti vállalkozások összes létező formájában, mindenütt és minden percben, a legkülönbözőbb méreteken.”⁹⁰ Giap szavaiból kiolvasható, hogy a tábornok nemcsak katonai eszközök alkalmazását tartotta lehetségesnek a győzelem érdekében. A fegyverek mellett a hazai (paraszti háttérű) lakosság, valamint az ellenség katonái és országának lakói körében végzett propaganda jelentőségét is hangsúlyozta, mely az előbbieken körében a támogatásuk megszerzéséért folyt, míg az utóbbiak körében

⁸¹ GIAP: *People's War...* 53–54. o.

⁸² GIAP: *The Great Experiences...* 114–115. o.

⁸³ GIAP: *People's War...* 54. o.

⁸⁴ GIAP: *People's War...* 56. o.; GIAP: *The Great Experiences...* 118–119. o.

⁸⁵ GIAP: *Népi háborúnk...* 64. o.

⁸⁶ GIAP: *Stratégia...* 88. o.

⁸⁷ GIAP: *People's War...* 56. o.

⁸⁸ GIAP: *People's War...* 56–57. o.; GIAP: *The Great Experiences...* 119. o.

⁸⁹ GIAP: *People's War...* 57. o.; GIAP: *The Great Experiences...* 120. o.

⁹⁰ GIAP: *Stratégia...* 87. o.

az ellenséges fegyveres erő és a háterszág bomlasztását szolgálta. A propagandát természetesen a harcokat irányító párt feladataként azonosította, de hirdette a katonák által folytatott fegyveres propagandát is, mely különösen fontos az emberekkel, vagyis a forradalmi harc tömegbázisával kialakítandó és fenntartandó kapcsolatban.⁹¹ Úgy vélte, hogy a harcoló hadsereg neveli, oktatja és segíti az embereket, akik ezért, valamint a közös célokért minden támogatást készek megadni a katonáknak. *„Az emberek olyanok a hadseregnek, mint a víz a halnak”*⁹² – Mao hasonlatát felhasználva Giap is úgy gondolta, hogy a forradalmi fegyveres erők hitelességét leginkább a fegyelmezett-ségük támasztja alá, mely jelentős tömegeket képes megnyerni számukra. A vietnámi tábornok szerint nagy és lelkesítő szavak, jelmondatok és beszédek mellett a párt irányította országépítés is hatalmas erkölcsi támogatást képes nyújtani a forradalmi háború számára.⁹³ A nemzetközi térben folytatott propaganda képes volt a világ, így az ellenség közvéleményének befolyásolására: a médiumok által közvetített háborús események elfordították a háború támogatásától az ellenséges ország lakosságát, így közvetve gyakoroltak kedvezőtlen hatást az ellenségre. A propaganda mellett a terror is megjelenik nála, mint az ellenség elrettentését szolgáló indirekt eszköz: *„Az ellenséges erők megsemmisítése azt jelenti, hogy megsemmisítjük katonai és egyszersmind politikai erőit is, az idegen agresszorokét éppúgy, mint lakájaikét.”*⁹⁴ A vietnámiak számára kulcsfontosságú volt, hogy a hidegháborúban a franciák és az amerikaiak elleni harcaikhoz maguk mögött tudták a kínaiak és a szovjetek támogatását: *„Harcunkat saját földünkön vívjuk, a vietnámi ember és az élenjáró szocialista rendszer erejével. Ugyanakkor támaszkodhatunk a világforradalom – amelynek fő ereje a szocialista tábor – rendkívül jelentékeny támogatására és segítségére.”*⁹⁵ – írta Giap.

A franciák elleni háború bebizonyította, hogy kezdeti kis alegységekkel végrehajtott támadásokat a későbbiekben az ellenséges zászlóaljok, ezredek felszámolására indított műveletek egészítették ki, majd a gerillák és a harcok közben létrejövő reguláris hadsereg képessé váltak hadjáratok lefolytatására is. *„A népi háború, az elhúzódó háború, a gerilla-hadviselés lépésről lépésre fejlődik a manőverező háború felé, és ez a legértékesebb tanulsága Vietnám felszabadításának.”*⁹⁶ – írta Giap. A hadművészet fejlődéséről értekezve a vietnámi teoretikus úgy vélte, hogy a gerillaháború fokozatosan hagyományos háborúvá fejlődik, azaz a gerilla-hadviselés átalakul manőverező hadviseléssé⁹⁷, mely részben – Dien Bien Phu példáját tekintve – állásharc is lehet.⁹⁸ A háború második és harmadik fázisában kibontakozó manőverező hadviselés céljaként az ellenséges erők megsemmisítését, valamint a mélységben való csapásmérést jelölte meg, melyhez

⁹¹ GIAP: *People's War...* 65. o.; GIAP: *The Great Experiences...* 89. o.

⁹² GIAP: *People's War...* 65. o.

⁹³ GIAP: *The Great Experiences...* 116–117. o.

⁹⁴ GIAP: *Stratégia...* 82. o. (Giap kiemelése)

⁹⁵ GIAP: *Stratégia...* 28. o. (Giap kiemelése)

⁹⁶ GIAP: *People's War...* 57–58. o.

⁹⁷ *„A manőverező hadviselés koncentrált erők harca, a reguláris hadsereg harca, mely viszonylag nagy erőket mozgatva harcol egy viszonylag nagy hadszíntéren.”* GIAP: *The Great Experiences...* 120–121. o.

⁹⁸ GIAP: *The Great Experiences...* 117., 123. o.

szerinte dinamizmus, kezdeményezés, mozgékonyság és döntési képesség szükséges. Giap azonban hangsúlyozta, hogy az előzőekben ismertetett átalakulás csak az ellenség támadásának megállítása, a bázisterületek és a mélységben húzódó összeköttetési vonalak megvédése után lehetséges. Véleménye szerint bár a győzelem elképzelhetetlen anélkül, hogy a gerilla-hadviselés ne alakulna át manőverező hadviseléssé, „...de ez nem jelenti a gerilla-hadviselés félresöpését”⁹⁹, sőt „...e kettőnek szorosan, állandó kapcsolatban kell lennie egymással.”¹⁰⁰ Összefoglalva, a gerilla-hadviselésnek meg kell maradnia, műveleti területeit ki kell terjeszteni és együtt kell léteznie a manőverező erőkkel, így megmarad a küzdelem egyik formájaként. A háború végső szakaszában azonban kiegészítő jelleget ölt, ugyanis az ellenség megsemmisítéséhez fokozatos átmenetnek kell megvalósulnia a forradalmi csapatok körében a manőverező hadviselés felé. Giap hangsúlyozta, hogy ebben a fázisban a gerillák tevékenységét össze kell hangolni a reguláris erőkkel: le kell kötniük az ellenséges erőket, sőt amennyire lehetséges, azokat a bázisaikhoz kell szegezniük, így segítve a saját reguláris erők műveleteit.

Az előzőekből látszik, hogy Giap a fegyveres erőkről szólva a Mao által kidolgozott evolúciós elméletet követte. Nézetei szerint a felkelés megindításakor egy erős politikai szervezetre van szükség, mely közeli kapcsolatban áll a tömegekkel.¹⁰¹ A népi támogatást kulcsfontosságúnak tartotta a vietnámi tábornok: véleménye szerint az illegális politikai bázisok segítségével kell elkezdeni a társadalom mozgósítását, így létrehozva a helyi gerillaegységeket, melyek egy része az elhúzódozó küzdelmek során fokozatosan regularizálódik és létrejönnek a forradalmi fegyveres erők.¹⁰² A gerillaerők szerinte ugyanis megteremtik a feltételeket a regionális csapatok felállításához, ez a folyamat pedig segíti majd a reguláris csapatok fejlődését.¹⁰³ Az így megszületett fegyveres erőket 3, egymást tevékenységét kölcsönösen segítő és együtt harcoló kategóriára osztotta: az elsőbe a népi milíciák, a gerillaegységek és az önvédelmi csapatok, a másodikba a körzeti csapatok, a harmadikba a reguláris csapatok tartoztak.¹⁰⁴ „Népi háborúnk gerincét – háromféle kategóriájú csapataikkal – a népi fegyveres erők alkotják. Csakis a reguláris hadsereg hadműveleteinek, a körzeti csapatok, valamint az önvédelmi milícia tevékenységének összehangolásával, csakis a gerillaharc és a reguláris háború, a kisebb vállalkozások és a nagyobb vagy közepes méretű csaták kombinálásával tarthatjuk fenn és fokozhatjuk forradalmi háborúnkat a végső győzelemig.”¹⁰⁵ – írta. Az irreguláris és a reguláris erők együttes alkalmazását a történelmet kiválóan ismerő Giap a Szovjetunió Nagy Honvédó Háborújának és a Mao vezette kínai kommunisták harcainak példáival igazolta.¹⁰⁶

⁹⁹ GIAP: *The Great Experiences...* 122–123. o.; GIAP: *Stratégia...* 86–87. o.

¹⁰⁰ GIAP: *Stratégia...* 94. o.

¹⁰¹ GIAP: *The Great Experiences...* 88. o.

¹⁰² GIAP: *Stratégia...* 32–33. o.

¹⁰³ GIAP: *People's War...* 61.

¹⁰⁴ GIAP: *Stratégia...* 39–40. o.; GIAP: *People's War...* 60. o.; GIAP: *Népi háborúnk...* 45. o.

¹⁰⁵ GIAP: *Stratégia...* 86–87. o.

¹⁰⁶ GIAP: *Regionális...* 133. o.

A tábornok kifejtette, hogy az erők felszerelése, a fegyverek vagy saját gyártás eredménye, vagy az ellenségtől zsákmányolják, vagy pedig a testvéri (szocialista) országokból származik.¹⁰⁷ A fegyveres erők fejlődési folyamatára kiváló példa volt a franciák ellen vívott háború: „A gerillaharc és a reguláris háború egyidejű kihasználásával fokozatosan kibontakoztattuk offenzívánkat.”¹⁰⁸ A vietnámi teoretikus Dien Bien Phu címmel kiadott művében megállapította, hogy az újonnan felállított egységeket a reguláris erőknél alkalmazott (zászlóalj, ezred, hadosztály) keretbe szervezték.¹⁰⁹ A reguláris erőknek szánta a fegyveres küzdelem eldöntését, azaz támadólag fellépve az ellenséges fegyveres erő megsemmisítését.¹¹⁰

Összefoglalva Giap nézeteit elmondható, hogy a tábornok Mao Ce-tung munkásságának követőjeként és azoknak a vietnámi viszonyokra történő alkalmazójaként elismerte, hogy a gerillacsapatok soraiban egyfajta evolúciónak kell végbemennie, ugyanis ennek a folyamatnak a végén létrejövő reguláris erők, valamint azok manőverező hadviselése nélkül elképzelhetetlen a győzelem. Jól látta ő is, hogy a népi támogatás, a vidék és a város harcának összekapcsolása, a kezdeményező fellépés, az elhúzódozó háború és nemzetközi támogatás nélkül nem győzhetnek ellenségeikkel szemben.

ÖSSZEFOGLALÁS

A gerilla-hadviselés elméletét a történelmi tapasztalat és a helyi viszonyok formálják. Mao Ce-tung és Vo Nguyen Giap hadtudományi munkái jól példázzák ezt a folyamatot, hiszen mindkét teoretikus az elődei elméleteit és harcaik színterének társadalmi, földrajzi és politikai sajátosságait alapul véve alakította ki saját elképzeléseit a gerilla-hadviselésről. Mao és Giap elmélete rávilágított arra a tényre, hogy bár gerillák nélkül nem indulhat el a fegyveres felkelés, szerepük már nem kizárólagos, ugyanis reguláris csapatok megszervezése nélkül nem lehet elérni a kitűzött stratégiai célokat. Elméleti munkásságuk hatására a gerilla-hadviselés elméletének részévé váltak a következő fogalmak: az elhúzódozó háború és annak három fázisa, a partizánok reguláris csapatokká történő fejlődése, a népi és a nemzetközi támogatás fontossága, a támaszpontkörzetek kialakításának szükségessége és a hazai és a nemzetközi propaganda mint indirekt eszköz alkalmazása. Munkáik hatása a dél-amerikai és az afrikai felkelésben ugyanúgy kimutatható, mint a napjaink nem állami szereplői által folytatott irreguláris harcokban.¹¹¹

¹⁰⁷ GIAP: *Stratégia...* 43. o.; GIAP: *People's War...* 60. o.

¹⁰⁸ GIAP: *Stratégia...* 76. o.

¹⁰⁹ GIAP: *Dien Bien Phu...* 16. o.

¹¹⁰ GIAP: *Dien Bien Phu...* 22. o.

¹¹¹ Lásd FARKAS Sándor: *Az ISIL alkalmazott eljárásai és stratégiája. Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében.* In: *Honvédségi Szemle*, 2018/2. szám, 3–15. o. és FARKAS Sándor: *A földrajzi és a társadalmi tér megszerzéséért folytatott küzdelem. Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében.* In: *Honvédségi Szemle*, 2018/1. szám, 12–25. o.

8. FEJEZET: GERILLÁK ÉS ELMÉLETEIK LATIN-AMERIKÁBAN¹

Amint azt a negyedik fejezetben bemutattuk, a modern nagyvárosokban vívott gerillaharcok és az azokat leíró és elemző teóriák a 19. század első felében jelentek meg az egyetemes katonai gondolkodásban. Bár a Blanqui és követői nevéhez köthető felkelések elbuktak, a Marx, Engels és Lenin elvei szerint vívott urbánus térben zajló irreguláris harcok sikerrel zárultak. A hidegháború első évtizedében a latin-amerikai gerillamozgalmak mindegyike a kubai forradalom sikereit szerette volna elérni: Castróék kommunisztává vált forradalma szabadabb és igazságos világot ígért, magas erkölcsi célokat és függetlenséget hirdetett. A forradalmárok az 1959-es kubai győzelem után – a Szovjetunió tevékeny támogatásával² és kívánságára – a forradalmat a lenini eszméknek megfelelően megkísérelték exportálni a szubkontinens más államaiba is, hirdetve, hogy Latin-Amerika a győzelem és a politikai hatalom megragadása után végre kiszabadulhat a világgazdasági függésből, és ezzel megszűnik a neokolonializmus, vagyis az USA gazdasági hatalma a térségben.³ A térség forradalmi átalakításáról szóló tervek alapján indult Che Guevara Bolíviába, míg *Raúl Mendez Tomassevich* és *Orestes Guerra González* Venezuelába, de nem tudtak forradalmakat kirobbantani.⁴

Az itteni forradalmak első fázisa a vidékhez kötődött, azonban a szubkontinens néhány államában (Brazília, Uruguay, Argentína), az azokat jellemző sajátos társadalmi és földrajzi viszonyok, a Che Guevara-féle „foco”-elv és a parasztgerilla mozgalmak kudarca⁵ miatt ismét megjelentek az irreguláris küzdelmek az egyre nagyobb kiterjedésű és lakosságú metropoliszokban. Laqueur szerint a városi irreguláris harcoknak,

¹ Könyvünk jelen fejezetének részei 2012-ben *Gerillák a városokban* – *Carlos Marighella* és „A városi gerilla kis kézikönyve”. (In: *Sereg Szemle*, 2012/4. szám, 99–110. o.), és 2019-ben *Abraham Guillén és a városi gerillahadviselés* (In: *Hadtudomány*, 2019/3. szám, 3–14. o.) címmel jelentek meg. A fejezet kéziratát a szerző az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készítette.

² *Alphonse MAX: Guerillas in Latin America*. The Hague, Interdoc, 1971, 2. o.

³ *ANDERLE Ádám: Latin-Amerika története*. Budapest, Pannonica Kiadó, 1998, 152–156. o.; *Jay MALLIN (ed.): Terror and Urban Guerillas. A Study of Tactics and Documents*. Coral Gables (FL), University of Miami Press, 1982, 67–68. o.

⁴ *MALLIN: i. m.* 68. o.

⁵ *TOWNSHEND: Gerillaháborúk*. 262. o.

az itt alkalmazott módszereknek megvoltak a hagyományai a szubkontinensen. Ehhez járul hozzá az a tény is, hogy a vidéki területeken a gerillák idegenként voltak jelen, ezért nem számíthattak az ott élők támogatására. Az 1960-as, 1970-es években a latin-amerikai városi gerillák a korábbi vidéki harcok kudarcai, a társadalmi és demográfiai tényezők miatt a nagyvárosokban vívtak harcot ellenségeik, az általuk elnyomónak tartott helyi politikai és gazdasági elit, valamint az Amerikai Egyesült Államok érdekeltségei ellen.⁶

Latin-Amerika forradalmainak közös vonása, hogy a forradalmárok kontinentális keretek között gondolkodtak, elsősorban a küzdelem nemzeti jellegét hirdették, irányítói pedig a helyi szellemi és társadalmi vezető réteg soraiból kerültek ki.⁷ Fontos volt, hogy a gerillák vezetőinek személye körül komoly személyi kultusz épült ki, tovább erősítve a már meglévő küldetésstudatukat. A gerillák létszáma sehol sem volt magas: ez tulajdonképpen megfelelt a Blanqui és Lenin-féle „élcsapat-konceptciónak” is, de e mögött az rejlett, hogy a gerillák mozgalmainak erősen paternalista és elitista jellege a szubkontinensen valójában sohasem vonzott tömegeket, és ez Kuba (majd később Nicaragua) esetét kivéve, mindenhol a bukásukhoz vezetett. E fejezetben Che Guevara, Carlos Marighella és Abraham Guillén gerillaelméleteit tekintjük át.

A KUBAI FORRADALOM ÉS CHE GUEVARA

Az 1898-as spanyol–amerikai háború után Kuba kormányzása a háborúban győztes Amerikai Egyesült Államokra szállt.⁸ Az USA egyenlőtlen politikai és gazdasági viszonyt alakított ki a szigetországgal: a kubai alkotmány 1901-es úgynevezett Platt-kiegészítése politikailag, az 1902-ben megkötött első kubai–amerikai egyezmény gazdaságilag rendelte az USA, illetve az észak-amerikai monopóliumok alá Kubát.⁹ A következő években az Amerikai Egyesült Államok érdekeinek védelmében többször is (1906, 1911–1912, 1917) élt a katonai beavatkozás eszközével.¹⁰ A nagy gazdasági világválság hatására a kubai gazdaság összeomlása magával rántotta a Machado-diktatúra (1924–1933) rendszerét is.

A politikai hatalom az 1930-as években fokozatosan a hadsereg vezérkari főnöke, Fulgencio Batista ezredes kezébe került.¹¹ Bár 1940-ben a szigetország új alkotmányt kapott,¹² az ebben az évben megtartott választások után Batista vezetésével alakult meg az új kormány. A második világháború alatti gazdasági problémák hatására az

⁶ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 343–344. o.

⁷ ANDERLE: *Latin-Amerika története.* 153–155. o. Andrele adatai szerint 1964–1978 között a halott gerillák 64%-a értelmiségi volt, a megkínzott gerillák 2/3-a a városi középosztályhoz tartozott (36% egyetemista vagy egyetemi oktató volt). Lásd még MAX: *i. m.* 9. o.

⁸ ANDERLE Ádám: *Kuba története.* Budapest, Akkord Kiadó, 2004, 59. o.

⁹ Uo. 58–62. o.

¹⁰ ANDERLE: *Latin-Amerika története.* 115. o.

¹¹ ANDERLE: *Kuba története.* 79–81. o.

¹² Uo. 87–88. o.

1944-es elnökválasztáson a kormánykoalíció vereséget szenvedett, de a Batista vezette koalíció a törvényhozásban és a helyhatóságokban továbbra is többséggel rendelkezett, így komoly befolyással bírt a későbbi politikai eseményekre.¹³ Ramón Grau San Martín (1944–1948) és Carlos Prío Socarrás (1948–1952) köztársasági elnökök alatt Kuba belső válsága a korrupció, a gengszterizmus, a bűnözés, a kormányok antideмократikus módszerei, valamint a gazdasági problémák miatt tovább mélyült.¹⁴

A hidegháborús időszak kezdetének kormányaival szembeni elégedetlenséget kihasználva végül az Egyesült Államokból hazatért Batista 1952. március 10-én egy újabb katonai puccsal ismét magához ragadta a hatalmat, feloszlatta a törvényhozást és eltörölte az 1940-es alkotmányt.¹⁵ A hatalomváltás hatásait súlyosbította az infláció és a munkanélküliség, melyek hatására a diktátor ellenzéke szervezkedésbe kezdett. Az ellenzéki Ortodox Párt egyik meghatározó radikális politikusaként egy fiatal ügyvéd, Fidel Castro Ruz (1926–2016) 1953. július 26-án kísérelt meg támadást csoportjával Kuba második legnagyobb katonai bázisa, a Santiago de Cubában található Moncada-laktanya ellen, azonban a „Mozgalom” támadása sikertelen volt, a túlélőket – köztük Castrót – pedig bebörtönözték. 1955-ben amnesztiát hirdetett Batista, és Castro Július 26-a Mozgalom¹⁶ néven politikai párt szervezésébe fogott, melyhez más szervezetek (Forradalmi Nacionalista Mozgalom, Felszabadító Akció, Nemzeti Forradalmi Akció) is csatlakoztak.¹⁷ Amint azt Anderle Ádám rögzítette: „A *moncadisták* öt forradalmi törvényben gondolkodtak: az 1940-es alkotmány visszaállítása, agrárreform, szociális rendelkezések a dolgozó osztályok számára (albérleti díjak csökkentése, béremelés, társadalombiztosítás stb.), a tisztességtelenül szerzett javak elkobzása mellett szolidaritást vállaltak Latin-Amerika más népeivel.”¹⁸ Castro 1955. július 8-án Mexikóba távozott, hogy előkészítse a második forradalmat. Innen 1956. november 25-én a Granma nevű hajó fedélzetén 82 fős katonai expedíció indult Kuba felé, hogy kirobbantsa a felkelést Batista ellen. A partraszállás után a csapatot rövid idő alatt szétszórta Batista csapatai, ezért az életben maradt felkelők Castro vezetésével a Sierra Maestra hegységbe húzódtak vissza. Az elhúzódó jellegű, aránytalan küzdelem során Castro gerillái valódi felkelőhadsereggé változtak, míg a kubai hadseregen belül komoly válságjelek (lázadások) mutatkoztak.¹⁹ A rezsim 1958 májusában offenzívával próbálta megtörni Castroék erőit, de támadása három hónap alatt összeomlott. 1958 augusztusában meginduló ellentámadásukkal a lázadók összehangolt támadásai legyűrték a hadsereg ellenállását, és 1959 elején véget ért Batista diktatúrája Kubában.²⁰

E harcok során tűnt fel Ernesto Che Guevara, eredeti nevén Ernesto Guevara de la Serna (1928–1967), aki Argentínában született, 1953-ban szerzett orvosi diplomát.

¹³ Uo. 94. o.

¹⁴ Uo. 94–97. o.

¹⁵ Uo. 97. o.

¹⁶ Spanyolul Movimiento 26 de Julio (M-26-7)

¹⁷ ANDERLE: *Kuba története*. 99–100. o.; BECKETT: *Encyclopedia...* 49. o.

¹⁸ ANDERLE: *Kuba története*. 100. o. (Anderle kiemelése)

¹⁹ ANDERLE: *Kuba története*. 104–106. o.

²⁰ Uo. 110–114. o.

Dél-amerikai utazásai nyomán, az ott élők nyomorát látva hirdetni kezdte a marxizmus-leninizmus tanításain alapuló forradalmi változások szükségességét Latin-Amerikában. Az 1954-es, a CIA által támogatott guatemalai katonai puccs után erősödött meg USA-ellenessége. Mexikóban csatlakozott a Kuba elleni invázióra készülő Fidel és Raúl Castorhoz, akikkel az 1956. novemberi kubai partraszállás után gerillaháborút folytattak a Batista-rendszer megdöntése érdekében. A gerillaháború kezdetén a partraszállók orvosa volt, de hamarosan katonai vezetőként, az 1957. július 17-én létrehozott „Negyedik hadoszlop” parancsnokaként harcolt a rezsim ellen.²¹ Később az állandó központi bázis vezetője lett, majd az újoncok kiképzéséért, valamint a propagandáért volt felelős. Che lassanként a mozgalom fegyveres erejének vezérkari főnökévé vált, s ezzel együtt Castro mellett a forradalom legbefolyásosabb személyiségévé lett.²² A létrejövő marxista kormány iparügyi minisztere lett, és ő képviselte Kubát a nemzetközi politikában is. 1965 után visszavonult a közszerepléstől Kongóban, majd Bolíviában folytatott harcokat a helyi kormányerők ellen. Bolíviában az általa vezetett csoportot a bolíviai hadsereg felszámolta, az elfogott sebesült Guevarát pedig kivégezték. Halála után a felkelések szimbólumává vált. Hadtudományi művei közül kiemelendő *A gerillaharcos kézikönyve*, melyben a foco-elmet hirdette. Eszerint a forradalmi tűzfészek (foco), azaz a gerillák magja egyedül, minden külső segítség nélkül is képes a sikeres küzdelem feltételeit kialakítani.

A GERILLAHARCOS KÉZIKÖNYVE

Che Guevara *A gerillaharcos kézikönyve* anyagát 1960 és 1961 között írta: a magyarországi kiadó jegyzete szerint a szerző „...mindössze háborús kézikönyvet szándékozott írni: rendszerbe foglalni szabályait, elméletté formálni a gyakorlati tapasztalatot (a kubai partizánharcot), meghatározni szervezeteit és levonni bizonyos általánosításokat.”²³ A könyvet annak megjelenése után a forradalmi mozgalmak tagjai mellett az Amerikai Egyesült Államok felkeléselleni erőit kiképzők is használták a katonák felkészítéséhez. Che a sikertelen kongói felkelés után Tanzánián keresztül Prágába utazott, majd 1966 júliusában visszatért Kubába, hogy felkészüljön a bolíviai akcióra. Prágai tartózkodása alatt kezdte meg művének átdolgozását, melyhez támpontként szolgált Castro 1966. június 3-án írt levele: „*A gerilla-hadviselés kézikönyvével kapcsolatban az a véleményem, kissé korszerűsíteni kellene a terepen szerzett tapasztalataid alapján, ideje lenne közzétenni néhány gondolatot, és hangsúlyozni néhány teljesen alapvető kérdést.*”²⁴ Az átdolgozást elkezdte Guevara, befejezni azonban már – halála miatt – nem tudta. E ténnyel együtt állítható, hogy *A gerillaharcos kézikönyve* Che Guevara elméleti tételei legteljesebb és legutolsó szintézisének tekinthető.

²¹ Uo. 105–106. o.

²² Uo. 108. o.

²³ CHE GUEVARA: *A gerillaharcos kézikönyve*. 5. o.

²⁴ Idézi a kiadói jegyzet, uo. 7. o.

A *gerillaharcos kézikönyve* – amint azt címe is kifejezi – főleg inkább gyakorlati útmutatóként kíván szolgálni, mint elméleti összefoglalásként. Szerzője személyes, főként a kubai forradalomban szerzett tapasztalatait foglalta össze, mondanivalója inkább a gerillák parancsnokainak, mint maguknak a harcosoknak szól. A mű három nagy fejezete elé az előszót Che Guevara harcostársa, Harry „Pombo” Villegas írta, aki e rövid részben a gerilla és a nép szerepe kapcsán Mao hal – víz kapcsolatát hangoztatta, valamint Engels és Lenin nyomán „hét arany szabályt” fogalmazott meg a gerillák számára: *„Ne menj bele olyan harcba, amelyet nem nyerhetsz meg. Mozogj állandóan, csapj le, és fuss. Az ellenség legyen a fő fegyverszállítód. Rejtsd el megmozdulásaidat. Élj a katonai akcióknál a meglepetés erejével. Ha friss erőhöz jutsz, alakíts új hadoszlopot. Általában véve, haladj három fázisban: stratégiai védekezés, egyensúly az ellenséges akció lehetősége és a gerillaakció között, végül az ellenség teljes megsemmisítése.”*²⁵ A munkát Che az 1959 októberében repülőgép-szerencsétlenségben meghalt Camilo Cienfuegosnak ajánlotta, akivel szintén együtt harcolt a kubai forradalomban: nem emléket kívánt neki állítani, mind inkább példaként ajánlotta őt az olvasók elé. A könyv 3 fejezete a gerilla-hadviselés általános elveit, a gerillacsapat, valamint a gerillafront megszervezésének kérdéseit tárgyalta, a függelékben pedig a kubai forradalmár az 1959 utáni helyzetet vizsgálta. A mű egészéről elmondható, hogy annak szerzője a konkrét, apró részletekbe menő gyakorlati tanácsok mellett szinte mindenben a korábbi szerzők alapvetéseit hangsúlyozza. A kubai forradalom három legfontosabb tapasztalatát az alábbiakban rögzítette: *„1. A népi erők megnyerhetik a háborút a hadsereg ellen. 2. Nem mindig kell megvárni, amíg létrejönnek a forradalom összes feltételei; a népfelkelő-tűzfészek, foco, a fennálló objektív feltételekre alapozva képes kialakítani a szubjektív feltételeket. 3. A fejletlen Amerikában a vidék a fegyveres harc legfőbb színtere.”*²⁶

Guevara számára a gerillaharc az emberek önnön felszabadításáért vívott küzdelmét jelentette, amelynek külön törvényei vannak: *„Bár minden egyes országban a földrajzi és a társadalmi feltételek határozzák meg a gerilla-hadviselés adott módszereit és formáit, az ilyen küzdelmeknek is vannak általános törvényei is. Jelenleg az a feladatunk, hogy megtaláljuk ennek a háborúfajtának az alapelveit és a szabályokat, amelyeket a felszabadulásukért küzdő népeknek követniük kell; hogy a tényekből elméletet fejlesszünk; hogy általánosítsunk, és szerkezetet adjunk tapasztalatunknak mások javára.”*²⁷ Két típusát különítette el az irreguláris küzdelmeknek: az egyikben a gerillák a nagy reguláris hadseregek tevékenységét egészítik ki, míg a másik *„...olyan fegyveres csoportok küzdelme, amelyik a fennálló, gyarmatosító vagy egyéb hatalom ellen harcol, egyedülálló bázisként jön létre, és vidéki körzetekben fejlődik.”*²⁸ Az utóbbi kapcsán azonban ő is elismerte, hogy *„a győzelmet mindig reguláris hadsereg éri el, még ha kezdetben gerillahadseregeként indult is.”*²⁹ Másként fogalmazva, a gerilla-hadviselés

²⁵ Uo. 15. o.

²⁶ Uo. 27–28. o. (Che Guevara kiemelése)

²⁷ Uo. 31. o.

²⁸ Uo. 34. o.

²⁹ Uo. 39. o.

nem biztosítja a győzelem lehetőségét, azt csak a folyamatos fejlődés, a fegyveres erő regularizálódása hozhatja el.

A kubai forradalmár elméletének kulcsa az, hogy – ellentétben Engel és Lenin tétéleivel – szerinte alaposabb előkészítés és nagyhatalmi támogatás nélkül is elindítható gerillaharc, mert a *foco*, a forradalmi tűzfészek, a gerillák magja egyedül, minden külső segítség nélkül is képes a sikeres küzdelem feltételeit kialakítani, és végül győzelmet aratni.³⁰ „A csoda pedig abban áll, hogy egy kis sejtmag, az őt támogató terebélyes népi mozgalom fegyveres élgárdája képes eljutni odáig, hogy ezt az eszmét valóra váltsa, új társadalmat teremtsen, megtörje a múlt régi sémáit, végül pedig elérje azt a társadalmi igazságot, amelyért harcolt.”³¹

Guevara a gerilla-hadviselés legfontosabb elemének a népi támogatottságot tartotta, hiszen ez „...a tömegek, az emberek háborúja.”³² A gerillacsapat ennek a tömegnek az élcsapata, ők azok a társadalmi reformerek, akik célja a társadalmi rend megváltoztatása, az uralkodó intézmények szétrombolása és a föld tulajdonjogának megváltoztatása. Ezek a törekvések egyrészt megfelelnek a marxizmus-leninizmus eszméinek, de az agrárreform egyértelműen a helyi, latin-amerikai sajátosságokra utal. Ez utóbbiból fakad, hogy Che számára a parasztság jelentette a küzdelem tömegbázisát.

A gerilla-hadviselés stratégiai kérdéseiről – összevetve a könyv gyakorlati kérdéseket tárgyaló részeinek terjedelmével – Guevara keveset értekezett. Clausewitzre hivatkozva rögzítette, hogy „a háború terminológiájában a stratégia úgy értendő, mint az elérendő célok elemzése a totális katonai helyzet fényében és az ezeknek a céloknak az eléréséhez szükséges általános utak és módok.”³³ Ezek vonatkozásában az ellenség erejének, fegyverzetének és eljárásainak elemzését, a bázisterület kialakítását tartotta elsődlegesnek. A stratégiai szinten jelentkező folyamatos kifárasztás eszközeiként a fegyveres harc mellett nem katonai eszközöket (sztrájk, szabotázs) is megjelölt, melyek alkalmazásával szerinte „...az ellenség harci szelleme hanyatlik, a harcoló egységek harci szelleme meggyengül, és beérik a gyümölcs, hogy a megfelelő percben leszedhessük.”³⁴ A népi támogatás megléte, valamint a terep kiváló ismerete mellett Che stratégiai szintű kérdésként kezelte a mozgalom erejének folyamatos növelését is: úgy gondolta, hogy amennyiben lehetséges, új hadoszlopot kell alakítani az újonnan csatlakozókból.

„Katonai értelemben a taktika a nagy stratégiai célok elérésének gyakorlati módszereit jelenti.”³⁵ – írta Guevara. Véleménye szerint harcászati szinten a mobilitás, a

³⁰ Ezt a gondolatot erősíti meg, sőt fejleszti tovább Régis Debray, amikor arra utal, hogy a gerillaszervezetből kell kialakulnia a forradalmat levezénylő párt magjának is, amely elindítja és lefolytatja a fegyveres küzdelmet. Véleményünk szerint a gerillaelméletek közül itt jelenik meg legerősebben a belpolitikai cél. Régis DEBRAY: *Forradalom a forradalomban? Fegyveres harc és politikai harc Latin-Amerikában*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1967, 3–4. o.; lásd még James D. KIRAS: *Terrorizmus és irreguláris hadviselés*. In: John BAYLIS et al. (szerk.): *A stratégia a modern korban. Bevezetés a stratégiai tanulmányokba*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2005, 274. o.; KÖSZEGVÁRI: *Gerilla-hadviselés*. 37–38. o.; TOWNSHEND: *Gerillaháborúk*. 261–262. o.

³¹ CHE GUEVARA: *i. m.* 39. o.

³² Uo. 32. o.

³³ Uo. 41. o.; vö. CLAUSEWITZ: *A háborúról*. 105. o.

³⁴ CHE GUEVARA: *i. m.* 45–46. o.

³⁵ Uo. 48. o.

meglepetésszerű támadások, a rugalmasság, a műveleti körzet és a gyorsaság kérdései a legfontosabbak, a célpontok közül pedig az ellenség közúti és vasúti szállítása. A hatékony és forradalmi módszerek tartott szabotázs kapcsán kiemelte, hogy attól el kell különíteni a terrorizmust, mely „...általában hatástalan és eredményeiben nem válogat, minthogy gyakran ártatlan emberek az áldozatai, és sok olyan életet pusztít el, amely értékes lehetne a forradalom számára.”³⁶ Ezt csak akkor gondolta értékes taktikának, ha az – akárcsak Morusnál³⁷ – az ellenség vezetőinek elpusztítására irányul.

A harcok színtereit három térségre bontva tárgyalta az argentin származású forradalmár. A vidéki területeket a gerillaharcoknak kedvező³⁸, illetve kedvezőtlen³⁹ terepként azonosította, és külön kategóriaként foglalkozott a városokkal. E részekből jól kiolvasható a véleménye – csatlakozva a korábban emlegetett teoretikusokhoz –, miszerint a harcok ideális közegének a vidéket, s nem a városokat tartotta, de kiemelte, hogy a háború döntő szakaszában a fegyveres küzdelemnek át kell tevődnie a vidékről a városokba, bármennyire is kedvezőtlen terep az egyes gerillaharcosnak. Úgy gondolta, hogy „a városi küzdelemnek **rendkívüli jelentősége van. Nagy területre kiterjedő, jól végrehajtott ilyen jellegű akció képes teljesen megbénítani egy-egy szektor kereskedelmi és ipari életét, és az egész lakosságot a nyugtalanság, az aggodalom, szinte a türelmetlenség állapotába tudja hozni, amikor mindannyian arra várnak, hogy következzenek be a feszültséget feloldó, erőszakos események. Ha a háború kezdetének pillanatától fennáll ilyen típusú küzdelem lehetősége, és megkezdődik e terület specialistáinak a szervezése, sokkal gyorsabb cselekvés garantálható, további életek és becses idő takarítható meg.”⁴⁰ Che jól látta, hogy a latin-amerikai viszonyok között a vidék képtelen mindenkor a forradalom bázisaként funkcionálni: egyrészt a posztindusztriális társadalmak esetében a városokban koncentrálódott népesség a legsebezhetőbb, másrészt az itt található hatalmas nincstelen tömegek a leginkább befolyásolhatóak, ugyanakkor a modern nagyváros is tud menedék, búvóhely lenni a gerillák számára.**

A harcászati szint egyik legfontosabb kérdése az ideális gerilla személye volt Guevarának: a parasztság sorából származó társadalmi reformer és a katona gerillaharcos képét mentális, morális és fizikai tulajdonságokat sorolva rajzolta meg.⁴¹ Szerinte társadalmi osztályonként eltérő eszmény,⁴² azaz ideológia motiválja a harcosokat. Úgy gondolta, hogy a fennálló rend megváltoztatójának az élgárda tagjaként az egyik legfontosabb ismérve a személyes példamutatás, mely önfegyelemből és önmegtartóztatásból fakad.⁴³ A tellurikus karakter, a ravaszság és észrevehetetlenség, a racionális

³⁶ Uo. 53. o.

³⁷ MORUS Tamás: *Utópia*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1989, 114–115. o.

³⁸ Nehezen megközelíthető vidékek: sűrű erdők, meredek hegyek, járhatatlan sivatag vagy mocsárvidék. CHE GUEVARA: *i. m.* 60. o.

³⁹ Sík és gyér növényzetű, sok út által szabdaltnak. Uo. 67. o.

⁴⁰ Uo. 80. o. (Che Guevara kiemelése)

⁴¹ Uo. 83–108. o.

⁴² Che szerint a parasztnak a földreform, a munkásoknak a munkához való, a megfelelő bérekhez és az igazságos társadalmi elbánáshoz való jog, a diákok és az értelmiség számára a szabadság jelentik az eszményt. Uo. 95–96. o.

⁴³ Uo. 83–87. o.

kíméletlenség, az óvatos önfeláldozás, a merészség, az optimizmus, az alkalmazkodóképesség, a gyors felfogóképesség, találmányosság, titoktartás és bajtársiasság jellemzik Che ideális irreguláris harcosának személyiségét⁴⁴, aki fizikailag fáradhatatlan, a természeti szélsőségeket jól viselő és acélos szervezetű.⁴⁵

Követve a korábbi teoretikusokat, a regularizáció szükségességét⁴⁶ igazolva Guevara felvázolta az általa ideálisan funkcionális gerillaszervezetet. Eszerint a hierarchia alján a 8-12 gerillaharcosból álló, a hadnagyok által vezetett osztagok állnak, amelyek a kapitányok irányította 30-40 fős szakaszokat alkotnak. A szakaszok hadoszloppá egyesülnek, amelynek 100-150 harcosát a parancsnok irányítja.⁴⁷ Ezek az alegységek a háború előrehaladtával sokasodnak, harcosaik pedig egyre tapasztaltabbá válnak. Ezt a folyamatot a kubai forradalom példájával mutatta be Che: e forgatókönyv szerint a kezdeti néhány fő sikeres akcióinak hatására egyre többen csatlakoztak a gerillákhoz, akik így egyre szélesedő társadalmi bázissal számolva folytatták küzdelmüket. Az általuk megszerzett területeken megszerveződnek az első támaszpontok, amelyek már önellátásra is képessé válnak. A fejlődés egyik leglátványosabb eredménye a hierarchikus szervezet kialakulása, mely a mozgalomban harcoló alegységek vezetését és irányítását képes összehangolni. Az elhúzódó harcok lehetőséget biztosítanak a tanulságok levonására és az azokból való tanulásra is. A mozgalom kiszélesedése nyomán a gerillák már nemcsak a számukra kedvező terepen vállalnak harcokat az elnyomókkal szemben, hanem a Che által kedvezőtlennek minősített terepen is megindulhat az előrenyomulás, melynek vége a döntő győzelem kivívása lesz.⁴⁸

Che Guevara külön fejezettel⁴⁹ hívta fel a figyelmet a civil kontroll szükségességére: a „*civiliszervezet*” végzi a gerillamozgalom politikai irányítását, a külső és a belső fronton zajló gyűjtéseket és behajtásokat, folytatja a propagandát és biztosítja az ellátást. E szervezetnek döntő jelentőséget tulajdonított a kubai forradalmár, ugyanis ezeken a tevékenységeken, különösen a propagandán keresztül a lakossággal kerülnek kapcsolatba a gerillák. „*A tanács – vagy központi igazságügyi osztály, forradalmi törvények és adminisztráció – a teljesen kialakult és önálló területtel rendelkező gerillahadsereg egyik létfontosságú vonása.*”⁵⁰ Elméletében a politikai szervezet felelős a jogrendért, a katonai műveletek irányításáért, az egészségügyi ellátás megszervezéséért, az adószedésért, a gazdasági és az ellátási problémák megoldásáért.⁵¹ A civiliszervezet leírásának végén érdekesen zárja a fejezetet: „*Ez nagyvonalakban a civiliszervezet a gerillák területén belül és kívül a népi küzdelem időszakában. Mindezeket a vonásokat jelentős mértékben lehet javítani; ismétlem, én itt a kubai tapasztalatokról beszélek; az újabb*

⁴⁴ Uo. 88–92. o.

⁴⁵ Uo. 92. o.

⁴⁶ Vö. uo. 39. o.

⁴⁷ Uo. 109. o.

⁴⁸ Uo. 143–147. o.

⁴⁹ Uo. 160–169. o.

⁵⁰ Uo. 164. o.

⁵¹ Uo. 164–166. o.

*tapasztalatok változtathatnak és javíthatnak ezeken az elképzeléseken. Körvonalakat ajánlunk, nem szentírást.*⁵²

Che külön részt szentelt a szabotázs témakörének, melyet a gerillák egyik legfontosabb nem-katonai eszközének tartott. Kiemelte, hogy bár ennek szervezése a civilszervezet feladata, alkalmazása a katonai főparancsnok döntésének függvénye.⁵³ Véleménye szerint mind az országos méretű, mind a harc vonalak közelében folytatott szabotázs elsősorban a kommunikáció és annak eszközeinek megsemmisítését célozza, másodlagos célpontként az ipari létesítmények és más termelési központokat jelölt meg.⁵⁴ A direktben megfogalmazott célok mellett a szerző arra is felhívta a figyelmet, hogy a végrehajtott akciók közvetve a gerillák aktivitásának jelei, vagyis propaganda-célokat is szolgálnak. Guevara egy másik nem katonai eszköz, a propaganda kérdéskörét is külön fejezetben tárgyalta, felismerte ennek az eszköznek a roppant jelentőségét, alkalmazásának sokszínűségét és a médiumok fejlődése által biztosított, azokban rejlő lehetőségeket. Rögzítette, hogy *„a forradalom eszméit minden hozzáférhető médiumon keresztül terjeszteni kell, minél szélesebb körben. Ehhez teljes felszerelés és egy olyan szervezet kell, amely két, egymást kiegészítő szárnyból áll, és amelyek lefedik az egész országot: az egyik a felszabadított területen kívülről, vagyis az országos civilszervezettől származó propagandáért felel, a másik a belülről, azaz a gerillahadsereg bázisáról származó propagandáért. A kétfajta, funkcióikban szorosan egymáshoz kötődő propagandát egyetlen igazgató testület koordinálja.*”⁵⁵ Elmélete szerint a propaganda így központi irányítással működik, és a politikai célok elérésének fontos eszközévé válik. Che eszközeit a sajtóban és a társadalom még szélesebb körét elérni képes rádióban látta. A harcok tapasztalatai Guevarát is elvezették a regularizáció kérdésköréhez. E témában a forradalmár a korábban rögzített szervezési formák (hadoszlop–szakasz–osztag–gerillaharcos) mellett a fegyelem, mint a katonai szervezetek egyik legfontosabb vonása, valamint a fegyelmezés és a büntetés kérdéseit vizsgálta.⁵⁶

A korábbi teoretikusok véleményéhez hasonlóan ő is úgy gondolta, hogy *„a gerilla-hadviselés törvényszerűségek sora szerint fejlődik, ezek némelyike a hadviselés általános törvényszerűségeiből ered, mások ennek a típusnak a sajátos jellegzetességeiből...”*⁵⁷ E sajátosságok közül a mozgalom titkosságát és a titoktartást, valamint az emberanyag kiválasztását tartotta a gerilla-hadviselés alapjainak.⁵⁸

⁵² Uo. 168–169. o.

⁵³ Uo. 182. o.

⁵⁴ Uo. 184–185. o.

⁵⁵ Uo. 191. o.

⁵⁶ Uo. 204–208. o.

⁵⁷ Uo. 211. o.

⁵⁸ Uo. 212. o.

EGY SPANYOL FORRADALMÁR LATIN-AMERIKÁBAN

Abraham Guillén 1913. március 13-án született parasztcsaládban a spanyolországi Guadalajarában. Részt vett a spanyol polgárháborúban: a köztársaságiak oldalán harcolva a madridi utcai harcok nagy hatást gyakoroltak a később kialakuló, a városi gerillaharcot összefoglaló nézeteire. Az összecsapások során szerzett érdemei elismeréseként politikai biztos lett a 14. hadosztálynál, majd később a 4. hadtest törzsében.⁵⁹ A polgárháború végén Guillén a nacionalisták fogságába esett, akik először halálra, végül 10 éves börtönbüntetésre ítélték. 1945-ben sikeres szökése után Franciaországban élt három évet, majd 1948-ban Argentínába emigrált.⁶⁰ Az 1950-es években szerkesztőként, újságíróként és gazdasági tanácsadóként dolgozott, de az Argentína északnyugati részén tevékenykedő gerillákkal való kapcsolatai miatt 1961-ben három hónapra bebörtönözték. 1962-ben Guillén politikai menedékjogot kért Uruguayban. Montevideóban kapcsolatba lépett az ottani forradalmárokkal, akik hasonlóan Castro kubai harcaihoz, vidéki gerillaháborúval tervezték a hatalom megragadását, azonban Argentína földrajzi viszonyai között a vidéki felkelés kevés sikerrel kecsegtetett. Guillén számára ekkor vált egyértelművé, hogy bizonyos körülmények között a modern nagyvárosok előnyösebb terepet jelentenek a gerillák számára, mint a vidék.⁶¹ „*A városi gerilla stratégiája*” című művének első kiadása 1966-ban jelent meg, melyet számos átdolgozás követett. Ez az írása Carlos Marighella 1969-ben megjelenő „*A városi gerilla kis kézikönyvével*”⁶² együtt a modern nagyvárosokban vívott forradalmi harc sikerességét hirdette, szemben Ernesto Che Guevara és követőinek a vidéki harcokat preferáló elveivel. Művei nagy hatás gyakoroltak a Tupamaros Nemzeti Felszabadítási Mozgalomra, mely szervezett városi gerillaharcot folytatott Uruguayban. Tagjai mentorként tekintettek Guillénre, aki emiatt Montevideóban a hatóságok állandó ellenőrzése alatt állt. Juan Peron harmadik elnöksége idején (1973–1974) visszatért Argentínába, majd Peruban élt. Franco halála után visszatért szülőhazájába, ahol 1993-as haláláig folyamatosan publikált és tanított.

Guillén és Che mindketten kontinentális forradalmat hirdettek, de azt különböző módon képelték el. Az előbbi hangoztatta a latin-amerikai népek egységét: közös célként az Amerikai Egyesült Államoktól történő gazdasági függetlenedést tűzte ki, nem pedig a szocializmus elérését, míg az utóbbi számára a fegyveres szocialista forradalom jelentette az egyetlen utat.⁶³ Guillén a két szemben álló osztály (elnyomók és elnyomottak) helyett ötöt azonosított: proletárok, parasztság, középosztály, nagypol-

⁵⁹ Douglas C. HODGES: *The Social and Political Philosophy of Abraham Guillén*. In: Douglas C. HODGES (szerk. és az előszót írta): *Philosophy of the Urban Guerrilla. The Revolutionary Writings of Abraham Guillén*. New York (NY), William Morrow and Company, Inc., 1973, 3–4. o.

⁶⁰ Uo. 5. o.

⁶¹ Uo. 6–7. o.

⁶² FORGÁCS Balázs: *Gerillák a városokban - Carlos Marighella és „A városi gerilla kis kézikönyve”*. In: *Sereg Szemle*, 2012/4. szám, 99–110. o.

⁶³ HODGES: *The Social and Political Philosophy...* 22–23. o.

gárság és földbirtokosok. Elmélete szerint az első három küzd az utolsó kettő ellen, akiket az amerikai imperializmus támogat.⁶⁴ Azt állította, hogy a gyárak megszerzése, a munkanélküliek demonstrációi, egy népszerűtlen miniszter elbocsátásának követelése és dolgozói/hallgatói sztrájkok nagyobb forradalmi jelentőséggel bírnak, mint egy forradalmi focó-t előkészíteni és bevonulni a hegyekbe.

Az 1970-es évekig írásait két korszakra lehet osztani: az elsőben (1952–1964) az USA imperializmusának és az oligarchák Latin-Amerikára gyakorolt hatásainak politikai és gazdasági elemzését végezte el, és ezekkel indokolta egy második latin-amerikai függetlenségi háború kirobbantásának szükségességét, míg 1964-től katonai természetű írásokat jelentetett meg. Az Abraham Guillén forradalmi írásait angolul közlő, 1973-ban megjelent kötet szövegeit Donald C. Hodges válogatta, és írt bevezető tanulmányt ezek elé, melyben Guillén életét, a latin-amerikai forradalmi mozgalmakra gyakorolt hatását, elveit és az anarcho-marxizmust mutatta be. E kötet harmadik részének két fejezete tartalmazza a spanyol teoretikusnak a városi gerilla stratégiájáról vallott nézeteit.

ABRAHAM GUILLÉN ÉS A VÁROSI GERILLA STRATÉGIÁJA – A FORRADALMI STRATÉGIA PROBLÉMÁI; KIHÍVÁS A PENTAGONNAK

Donald C. Hodges „*Mit lehet tenni? (A városi gerilla stratégiája)*” fejezetcím alatt közölte Guillén két írását a városi gerilla-hadviselésről. A fejezetcím érdekes átírta Lenin: „*Mi a teendő?*”⁶⁵ című művének, mintegy rámutatva arra a tényre, hogy a latin-amerikai társadalmi, gazdasági és politikai viszonyok eltérnek az európaiaktól, ezért más módszerekre van szükség a hatalom megszerzéséhez.

Az első alfejezet „*A forradalmi stratégia problémái*” címet viseli, melyben Guillén hét pontban foglalta össze nézeteit. „*A Forradalmi stratégia és imperializmus*” című részben a spanyol forradalmár az egész latin-amerikai kontinenst magába foglaló forradalom kirobbantásához az itt élő nemzetek multinacionalista szervezeteinek létrehozását javasolta. A nemzeteket elnyomó hadseregek, az azokat irányító katonai diktatúra és az Amerikai Egyesült Államok befolyása ellen hat szervezet létrehozása mellett érvelt: véleménye szerint meg kell alapítani az Egyesült Latin-Amerikai antiimperialista Frontot, az Egység és Szabadság Latin-Amerikai Hadseregét, az Egyesült Latin-Amerikai Központi Szakszervezeti Szervezetet, a Latin-Amerikai Fiatalok Egyesült Frontját, a Latin-Amerikai Hallgatói Szövetséget és a Latin-Amerikai Munkáspártot. Engels és Lenin alapján kijelentette, hogy el kell indítani a kontinens felszabadítását, melyhez támadó szellemben megívott felszabadító háborúra van szükség.⁶⁶

⁶⁴ Uo. 24. o.

⁶⁵ LENIN: *Mi a teendő?*

⁶⁶ ABRAHAM GUILLÉN: *What Can Be Done? (Strategy of the Urban Guerrilla)* In: DOUGLAS C. HODGES (szerk. és az előszót írta): *Philosophy of the Urban Guerrilla. The Revolutionary Writings of Abraham Guillén*. New York (NY), William Morrow and Company, Inc., 1973, 230. o.

A nemzetek felett álló mozgalom és ennek az egész földrészre vonatkozó forradalmi stratégiája voltak Guillén legtöbbször hangoztatott programjai. Szerinte ezek vezethetnek el egy latin-amerikai forradalmi hadsereg felállításához, mely egy kontinentális szintű főparancsnokság irányítása alatt harcolna. A latin-amerikai forradalmi stratégia legfőbb céljaként nem bizonyos területek meghódítását és megtartását, hanem – Vietnám példája alapján – a népi támogatás megszerzését jelölte meg.⁶⁷ Guillén a latin-amerikai országok reguláris hadseregeivel szembeni küzdelem kifárasztó jellegét hangsúlyozta: annak morális megtöréséig akár városi, akár vidéki területeket is át kell engedni, de folyamatos támadásokkal kell gyötörni és pusztítani annak erőit. A kifárasztás domináns jellege megmutatkozik abban is, hogy a győzelem legfőbb eszközeként nem a fegyvereket, hanem a morális, politikai és gazdasági fölény kialakítását és hosszú távú megtartását hangoztatta. A morális fölény, vagyis az erkölcsi szellem nagy hangsúlyt kapott, ennek segítségével látta mozgósíthatónak a nagyvárosok lakóit.

A harcok helyszíne kapcsán kijelentette, hogy vidéken, a hegyvidékek területén is van lehetőség a forradalmi harc megindítására, de csak abban az esetben, ha a lakosság jelentős része a közelben él. Amennyiben ez a feltétel nem áll fent, akkor „*Napjainkban a forradalmi háború epicentrumainak a nagyvárosi zónáknak kell lenniük, ahol a nehéztűzéség nem olyan hatékony a gerillák megsemmisítésében, mint a vidéken.*”⁶⁸ A városi harcokban szerzett tapasztalatai alapján hangsúlyozta, hogy az urbánus térben a reguláris katonaság tüzerőbeli fölénye a lakosság pusztítását is okozhatja, ez azonban a gerillák támogatottságát növelheti, ezért a hadseregek nem fogják majd bevetni nehézfegyvereiket. Marx⁶⁹, Mao⁷⁰ és Giap⁷¹ nézeteit követve Guillén is a háromfázisú felkelést hirdette: véleménye szerint a stratégiai patthelyzet fázisában már kellően erős gerillaegységek harcolhatnak a reguláris hadsereggel.

„*A Stratégia és városi lakosság*” címet viselő második alfejezetben Guillén a dél-amerikai társadalomföldrajzzal igazolta, hogy a kontinensen a gerillaharcokat a nagyvárosokban kell megindítani. A mű megszületésekor, a szubkontinens országainak lakói viszonylag csekély számú, hatalmas kiterjedésű ipari központokban éltek (ez a tény a mai napig igaz): szerzője szerint amennyiben a lakosság 70%-a városi népesség (Argentínában ez a szám akkor 72%, míg Uruguayban 84% volt), akkor itt kell létrehozni a forradalmi hadsereget, hiszen a tömegbázis, azaz a forradalmi potenciál itt található.⁷²

Guillén hangsúlyozta, hogy a város és a vidék együttműködése elengedhetetlen a forradalmi harc során: a városokban meginduló harcot a vidéken élőknek – főleg élelemmel – támogatniuk kell, de a városi gerilláknak is támogatniuk kell a vidéki milíciák harcait. A két területen vívott harcok közül azonban a városi harcok a fon-

⁶⁷ Uo. 232. o.

⁶⁸ Uo. 233. o.

⁶⁹ [MARX]: *A forradalmi Spanyolország*. 448. o.; FORGÁCS: *A néppel a népért...* 44. o.

⁷⁰ MAO CE-TUNG: *Az elhúzódo háborúról*. 251–259. o.; FORGÁCS: *Mao Ce-tung*. 201–202. o.

⁷¹ GIAP: *The Great Experiences...* 114–115. o.; FORGÁCS: *Hadelmélet...* 75. o.

⁷² GUILLÉN: *What Can Be Done?* 238–239. o.

tosabbak, hiszen a lakosság itt él, s nem a vidéken. Mao hasonlatát parafrázálva írta, hogy hasonlóan a vízben élő halhoz, a városi gerilláknak is mindig a harcukhoz kedvező urbánus közegben kell maradniuk.⁷³ A spanyol származású forradalmár javasolta a politikai harc fontos eszközének, a sztrájkoknak felhasználását a forradalmi harcban: hirdette, hogy a tiltakozó munkásság ellen felvonuló egyenruhásoktól kell megszerezni azok fegyvereit, melyeket a később kirobbanó harcok során tervezett felhasználni.⁷⁴

Alapvető stratégiai elvként fogalmazta meg Guillén, hogy „Élj külön és harcolj együtt, mert akkor el tudsz menekülni a rendőrség elől.”⁷⁵ A városi gerillákat kis létszámú, 5 fős csoportokba szervezeten javasolta alkalmazni. A titkosság és a túlélés biztosítása miatt a csoportok tagjai külön kell hogy éljenek, és csak a műveletek végrehajtásának idejére egyesüljenek. Úgy gondolta, hogy a lakosság támogatását élvező, főként éjjel aktív sok száz kis gerillacsoport ellen a rendőrség tehetetlenné válik, az elhúzódó küzdelem során morálisan megtörik, majd vereséget szenved. Kiemelten kezelte a gerillák mobilitását és tűzerejét: felhívta a figyelmet, hogy csak a könnyű fegyvereket (gépkarabély, gránát, géppuska, páncélököl) alkalmazó harcosok kellően mozgékonyak.⁷⁶

A harmadik alfejezet címe: „*Egy nagy csata vagy egy hosszú hadjárat?*” Guillén kérdése mögött az elhúzódó háború problematikája húzódik meg: az alfejezetben a városi gerillák szempontjából kedvezőbb kimenetelű, időben elhúzódó harc mellett érvelt. Igazolásként az 1944-es varsói felkelés kedvezőtlen, az 1917-es petrográdi és az 1936-os madridi események kedvező példáit hozta fel, és hangsúlyozta, hogy a kisebb, ismétlődő katonai akciók nemcsak az ellenséges csapatok felbomlását idézhetik elő, hanem a nép támogatását is megnyerik a gerillák számára.⁷⁷ A nagy kiterjedésű, nyílt városi harc (mint amelyet Varsóban vívtak) helyett a rajtaütések formájában zajló kisebb méretű katonai akciók Guillén szerint azt eredményezhetik, hogy az ellenség feladja a városokat, mely után a forradalmi harcot a vidékre is ki lehet terjeszteni. A vidéken zajló harccal létrejöhet az általa „alapvető szükségletnek” tartott munkás-paraszt szövetség, vagyis a forradalmi harc tömegbázisa tovább nő. A városban és vidéken élő nincstelenek egymást kölcsönösen támogathatják a küzdelemben: a parasztok végre földhöz juthatnak, és a vidéken vívott harcukkal segíthetik a munkások városi harcát. A vidék és a város egysége Guillén szerint meghozza a győzelmet, a két területen vívott harc azonban egységes stratégiát, közös vezetést és azonos parancsnokot követel meg.⁷⁸

„*A májusi diáklázadás*” című alfejezet utalás az 1968-as májusi franciaországi eseményekre. Guillén elméletének egyik fontos eleme, hogy a forradalmi harc meghatározó rétegeként tekintett az egyetemistákra. Az egyetemi diákság mint vezető réteg megjelenése annak köszönhető, hogy a latin-amerikai forradalmárok mindegyike

⁷³ Uo. 241. o.

⁷⁴ Uo. 240. o.

⁷⁵ Uo. 240. o.

⁷⁶ Uo. 241. o.

⁷⁷ Uo. 241–242. o.

⁷⁸ Uo. 244. o.

értelmiségi háttérrel, egyetemi pályafutással rendelkezett.⁷⁹ Úgy vélte, hogy a kor forradalmi élcsapatának a fiatal hallgatókból kell állnia, akiknek kapcsolatba kell lépniük az elnyomott rétegekkel. Véleménye szerint az erőszak útján végbemenő társadalmi forradalom során a felkelők eltávolítják majd a régi uralkodó osztályokat, új termelési és jogrend születik, és a nép vezetésével új kormány alakul.⁸⁰ Guillén számára a forradalmi diákság forradalmi fellépésének példája az 1968-as franciaországi diáklázadás volt: szerinte a nyugati országokban itt alakult ki a legmélyebb válság, s a diákok 10 nap alatt többet tettek Charles de Gaulle rendszere ellen, mint az ottani politikai pártok 10 év alatt.

Guillén úgy gondolta, hogy a diákságban – már csak a létszámuk miatt is – hatalmas politikai erő, döntő forradalmi tényező rejlik. A franciaországi példa követésére buzdított: Latin-Amerikában is az egyetemi hallgatóknak kell a forradalmi harc élére állni, együtt küzdve a munkásokkal, paraszttal és más elnyomottakkal, akiknek vezetését néhány száz, kipróbált és harcedzett, a forradalmi hadviselésben jártas forradalmárra bízta volna.⁸¹ A spanyol származású forradalmár szerint a nagyvárosok elégedetlen tömegei főleg a külvárosokban élnek, ezért a legfőbb mozgósítást itt kell végezni.⁸² A franciaországi városi sztrájkmozgalomban a szocialista forradalom új modelljét látta, mert az képes volt megbénítani a polgári államot és mobilizálni a társadalom jelentős részét.⁸³

A harcok sikeréhez elengedhetetlen a városi terep ismerete, de annak birtoklása továbbra is csak másodlagos, mert Guillén a tömegeket tartotta a sikeres harc legfontosabb tényezőjének. A városi gerillák eljárásait az articsóka metaforájával írta le: ennek az ehető virágbimbójú növénynek a „szívéhez” (ehető részéhez) ugyanis csak lépésről lépésre, a külső levelek eltávolításával lehet eljutni – azaz a városi gerilláknak is részenként kell megsemmisíteni az ellenfeleket, ezt tartotta a legbiztonságosabb és a legokosabb követendő stratégiának számukra.⁸⁴ Ebben az alfejezetben is megismételte, hogy a harcokat a városokból ki kell terjeszteni a vidékre, ahol a csak egy zónában harcoló helyi és a több zónában is bevethető, állandó kerületi milíciák, valamint a felszabadított népeység vívja közös harcát.

Az ötödik „*A városi gerilla politikája*” címet viselő rész alapján kijelenthető, hogy Guillén a szakszervezeti keretek között zajló, valamint az elnyomott osztályok nevében történő politizálással a sztrájkoknak a társadalmi forradalmat kiobbantó hatásában hitt. Az elnyomott három osztály (munkások, parasztok, középosztály) és a diákok egységéhez olyan felszabadító programot tartott szükségesnek, mely elnyeri a legszélesebb tömegek támogatását, akik segítségével elképzelhetetlen a győzelem. Így

⁷⁹ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 328–329. o.

⁸⁰ GUILLÉN: *What Can Be Done?* 245. o.

⁸¹ Uo. 248–249. o.

⁸² Uo. 249–250. o.

⁸³ Uo. 251. o.

⁸⁴ Uo. 250–251. o.

a forradalmi háború stratégiája lényegében politikai célokat tűz ki maga elé, hiszen a kezdeti egységes front nélkül a városi gerillák stratégiai vereséget szenvedhetnek.⁸⁵

Guillén számot vetett az erőviszonyokkal is: számításai szerint, ha a lakosság 80%-a támogatja a gerillákat, akkor bár legyen az ellenség ezerszeres túlerőben, a felkelők akkor is győzhetnek. Az ellenség erőfölénye ellenére úgy gondolta, hogy amennyiben megvannak a forradalom előfeltételei, azaz az uralkodó osztály elvesztette tekintélyét és a többség a társadalom összérdekét képviseli, a létszámbeli hátrány ellenére is elérhető a siker.⁸⁶ Ebben a részben Guillén tulajdonképpen tagadja Che Guevara „foco”-elméletét, és mindezt a kínai, az oroszországi és a spanyolországi tapasztalatokkal is igyekezett alátámasztani.⁸⁷

A hatodik, a braziliai gerillaharcok tapasztalatairól szóló részben a brazil városi gerillák és vezetőjük, Carlos Marighella tevékenységének bírálatát végezte el Guillén: egy Marxtól vett idézettel kezdte,⁸⁸ amelyben a német filozófus kritikát fogalmazott meg a forradalmi voluntarizmussal és a történelmi türelmetlenséggel szemben.⁸⁹ A spanyol forradalmár Clausewitz és Lenin nyomán arra hívta fel a figyelmet, hogy a stratégia mindig a politika alárendeltségében áll, még akkor is, ha a forradalmi gerilla-hadviselésben e kettő szinte összekapcsolódik. Azzal, hogy Marighella és követői úgy gondolták, hogy a városi harcok csupán felvezetik a döntőnek tartott vidéki harcokat, azaz az előbbi taktikai, míg az utóbbit stratégiai szintre helyezték, Guillén szerint teljesen összekeverték a két terület valós súlyát. Szerinte Che Guevara és Carlos Lamarca halála is azt támasztotta alá, hogy a lakosság támogatása nélkül a forradalmi harc eleve kudarcra van ítélve, márpedig Latin-Amerikában a lakosság túlnyomó többségét a városokban találhatjuk.⁹⁰

A brazil harcokból 12 tanulságot⁹¹ vont le Guillén: 1. fontos a kritikusság és az önkritika, vagyis ha nem tudjuk, hogy miért veszítettünk el egy ütközetet, nem nyerhetjük meg a döntő csatát sem; 2. a brazil forradalom eddig zsákutca volt; 3. a tömegek támogatása és az elnyomottak egysége szükséges a forradalmi út sikeréhez; 4. a forradalomnak nem volt igazi élcsapata, és nem támogatták tapasztalt forradalmárok sem; 5. a forradalmi szervezetek sokszor egymás ellen harcoltak; 6. új társadalmi berendezkedés (szocializmus) szükséges, de ezt nem kell a harcok során hirdetni, inkább nemzeti ügynek kell titulálni a küzdelmet; 7. az improvizáció helyett új stratégiai irány, ennek megfelelő harceljárások és -formák szükségesek; 8. a tömeget be kell vonni

⁸⁵ Uo. 252–253. o.

⁸⁶ Uo. 254. o.

⁸⁷ Uo. 255. o.

⁸⁸ „A »Kiáltvány« materialista szemlélete helyett az idealista szemléletet domborították ki [ti. a Kommunisták Szövetsége – a szerző]. A valóságos viszonyok helyett az akaratot domborították ki mint földgölgöt a forradalomban. Amíg mi azt mondjuk a munkásoknak: 15, 20, 50 évi polgárháborút kell végigharcolnotok, hogy önmagatokat az uralomra alkalmassá tegyétek, ehelyett ezt mondják: **azonnal** uralomra kell jutnunk, vagy lefekhetünk aludni.” Sz. n.: A Központi Vezetőség 1850. szeptember 15-i ülése. In: MEM. 7. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 513. o. (eredeti kiemelés)

⁸⁹ GUILLÉN: *What Can Be Done?* 256. o.

⁹⁰ Uo. 257–258. o.

⁹¹ Uo. 258–261. o.

a harcban, így szerevezve meg azok támogatását; 9. fel kell ismerni, hogy Brazíliában a néppel szemben a diktatúra és az imperializmus áll, vagyis a valós ellenétet kell látni; 10. a politikában és a harcokban tapasztalt káderekre van szükség; 11. a nép nevelését szolgáló politikai tevékenység a fő érdek, de a szocialista propagandát nemzeti kontextusban kell folytatni; 12. „történelmi pillanatra” van szükség, vagy ilyen kell kialakítani. A spanyol teoretikus úgy vélte, hogy ha ezeket figyelembe vették volna, akkor Marighella, Lamarca és társai életben maradtak volna.

A fejezet végén Guillén értékelt az uruguayi Tupamaros⁹² tevékenységét: szerinte a szervezet hitelességét az adta, hogy a tupamarók elsőként harcoltak városokban, hatékony szervezetük és taktikájuk miatt képesek voltak kitartani a forradalmi háború első fázisában, és ezzel komoly zavarokat okoztak a rendőrség és a katonaság soraiban.

Tevékenységükről tíz pontba szedve vont mérleget,⁹³ melyek közül az első tanulság az, hogy nem szabad egy adott területhez (beleértve a házakat is) ragaszkodni, hanem mobilnak kell maradni a küzdelem során. Ehhez kapcsolódott a második észrevétele, miszerint a mobilitás biztonságot nyújt a gerilláknak. Harmadik tanulságként arra hívta fel a figyelmet Guillén, hogy hiba fenntartani egy komoly infrastruktúrájú háttországot, ugyanis az pénzügyi és logisztikai nehézségeket okoz, ezzel együtt negyedik tanulságként elismerte, hogy bizonyos logisztikai hálózat szükséges a harchoz. Az ötödik pontban a teoretikus a hősök, mártírok és a bosszúállás szerepéről érkezve arra mutatott rá, hogy a győzelemhez az emberek érdekeivel, érzéseivel és akaratával összhangban kell cselekedni. Szerinte a Tupamaros mozgalom népi börtönei (mint a túszejtés eszközei) több kárt okoztak, mint hasznot hoztak, ugyanis a szükségtelen erőszak miatt elveszhet e népi támogatás. A kijelölt parancsnokokról Guillén a hatodik pontban azt írta, hogy a mozgalom vezetőit a teljesítmény, a megbízhatóság, a harckészség, a kezdeményezőkézség, a politikai képzettség és a tettekkészség alapján kell kiválasztani, valamint rotálni kell őket a küzdelem során, nehogy kialakuljon körülöttük az általa nagyon károsnak tartott személyi kultusz. A forradalomról szóló hetedik pontban elítélte a focoizmust, azaz a szűk forradalmi elit által irányított mozgalmat: hangsúlyozta, hogy az emberek bevonása nélkül nem alakul ki a társadalmi forradalom, és a gerillák elszigetelődnek. A nyolcadik pont tanulsága a Tupamaros tevékenységről az, hogy „*ha az alkalmazott taktika sikeres is, megfelelő stratégia és politikai nélkül a gerillák nem győzhetnek.*”⁹⁴ Az uruguayi gerillák emberrablásai ugyanis nem hozták meg a várt eredményeket, sőt a népesség jelentős része el is ítélte az indokolatlan erőszakot. A kilencedik pontban a tupamarók ellenpéldájaként mutatta be Guillén a szintén uruguayi OPR-33⁹⁵ mozgalmat, mely képes volt politikai és fegyveres harcát a nép szolgálatába állítani. Az utolsó részben a chilei MIR⁹⁶ és az argentin ERP⁹⁷ példáin keresztül a spanyol forradalmár felvázolta az általa ideálisnak tartott

⁹² Movimiento de Liberación Nacional-Tupamaros; Tupamaros Nemzeti Felszabadítási Mozgalom

⁹³ Uo. 264–277. o.

⁹⁴ Uo. 270. o.

⁹⁵ Organización Popular Revolucionaria 33; Forradalmi Népi Szervezet 33

⁹⁶ Movimiento de Izquierda Revolucionaria; Baloldali Forradalmi Mozgalom

⁹⁷ Ejército Revolucionario del Pueblo; Népi Felszabadító Hadsereg

forradalmi szervezetet: véleménye szerint e szervezetnek képesnek kell lennie megmutatni, hogy hozzáértőbb a hatalmon lévőknel, erről meg tudja győzni a tömegeket, akiknek meg kell mutatni, hogy a változások milyen lehetőségeket rejtenek számukra. Azzal zárta az értékelést, hogy egy ideális szervezetnek a taktikát a Tupamarostól, a tömegek meggyőzését az OPR-33-tól, míg a politikát a MIR-től kell eltanulnia – ehhez szerinte ekkor legközelebb az ERP állt.

A Hodges által közölt második írás a „*Kihívás a Pentagonnak*” címet viseli, melyben Guillén a Latin-Amerikát górcső alá vevő stratégiai elemzésében elsőként a forradalmi háború fogalmát rögzítette: véleménye szerint ez egy totális háború, az elnyomó helyi kormányzat vagy külső hatalom elleni politikai erőszak aktusa, amikor az emberek békés eszközökkel már nem érik el céljaikat.⁹⁸ A kapitalista háborúkkal szemben ezt a háborút nemcsak fegyverekkel és nem területekért vívják, nincs döntő csatája, helyette az elhúzódó háború kifárasztása jellemzi. A spanyol forradalmár hangsúlyozta, hogy ebben a háborúban az emberek, a politikai és a morális tényezők döntőbbek a fegyvereknél.⁹⁹

Szerinte a forradalmi háború aszimmetrikus fegyveres küzdelem, melyben az egyik fél erőfölénye miatt a másik kénytelen területeket feladni, ez azonban – amint azt Mao, Giap, Fidel Castro, valamint Algéria és Vietnám példáival bizonyította Guillén – a harcok elhúzódásához, valamint a gyengébb fél kitartó ellenállásához, gerillaháborújához vezet.¹⁰⁰ Véleménye szerint a kiterjedt neokoloniális tér, a „szipoj”¹⁰¹ hadsereg, a gerillák megjelenése és a potenciálisan támogató lakosság a forradalmi háború legfőbb jellemzői. Latin-Amerika több mint 21 millió km² kiterjedésű területére tekintve úgy vélte, hogy ez kiváló lehetőséget biztosít az elhúzódó háborúra. Az aszimmetria miatt a gyengébb fél területeket tud feladni és a gerillataktika a hegyvidékeken, a folyók mentén, a kiterjedt erdőségekben, de főleg a nagyvárosokban is eredményes lehet.¹⁰² Az elnyomó hadsereg legsebezhetőbb pontjának azt tartotta, hogy politikai elköteleződése gyenge, és vele szemben egy széles körű politikai stratégia mentén szervezett gerillahadsereg sikeresen harcolhat.¹⁰³ Ezt bizonyította Fidel Castro és társainak kubai győzelme is, azaz a gerillák képesek lehetnek kivívni a győzelmet egy latin-amerikai diktatúra ellen. Guillén is elismerte a gerillák – Mao által elsőként rögzített¹⁰⁴ – evolúciójának lehetőségét, vagyis hogy a felkelők a népi támogatással felszabadító hadsereggé alakulhatnak át.¹⁰⁵ Véleménye szerint a gerillák műveleteinek legfontosabb szerepe az, hogy megnyerjék a lakosság támogatását, így segítve a kirobant sztrájkokat, gyárfoglalásokat és más rendszerellenes megmozdulásokat.

⁹⁸ Uo. 278–279. o.

⁹⁹ Uo. 279. o.

¹⁰⁰ Uo. 279–280. o.

¹⁰¹ Azaz a helyi népességből toborzott, de az elnyomó hatalmat szolgáló.

¹⁰² Uo. 281. o.

¹⁰³ Uo. 282–283. o.

¹⁰⁴ MAO CE-TUNG: *A háború...* 428. o.; MAO CE-TUNG: *Az elhúzódó háborúról.* 322. o.

¹⁰⁵ GUILLÉN: *What Can Be Done?* 283. o.

A hatalom által kevésbé ellenőrzött helyeken végrehajtott akciók jelentőségét illetően Guillén kiemelte, hogy az ezekben a régiókban végrehajtott emberrablások, az itt található elszigetelt vagy gyengén őrzött katonai őrhelyek megtámadása, az ott tárolt és az öröknél lévő fegyverek megszerzése, azaz megannyi sikeres akció komoly elismerést és támogatást eredményezhet a felkelőknek.¹⁰⁶ Az 1968-ban hozzátétőlegesen 260 millió latin-amerikai 45%-a városokban élt. A spanyol forradalmár számára ez azt jelentette, hogy az itt élőknek stratégiai szövetségre kell lépniük a vidéken élő többséggel, azonban „a prérít felgyújtó szikrának”¹⁰⁷ az urbánus régiókból kell kipattannia, melyek lakói politikailag képzetebbek és radikálisabbak. A sikeres kontinentális forradalomhoz a vidék és a város kombinált harcát elengedhetetlennek, és megvalósíthatónak tartotta. Guillén összefoglalásképpen rögzítette, hogy a szubkontinensen a harcokhoz adott a kiváló terep és a támogató népesség; a nép támogatásának megnyeréséhez a felkelést a vidéki és a városi célokat figyelembe véve kell kiirradiálni; helyes módszer a forradalmi helyzetet teremteni képes Che Guevara-féle „foco”, azonban a körülmények nem mindenhol támogatják azt.¹⁰⁸

Amint azt korábban rögzítettük, a Latin-Amerika felszabadítását célzó programjában a spanyol teoretikus – Marx nyomán – három fázisát különítette el a forradalmi háborúnak. Elgondolása alapján az elsőben a túlerőben lévő ellenséges hadsereggel szemben csupán néhány gerillacsoport veszi fel a harcot, akik igyekeznek kitérni az ellenség támadásai elől. A második fázisban a gerillák már képesek maguk mellé állítani a népesség jelentős részét, az így felszabadított területek bázisul szolgálnak számukra, melyeket a statikus harcokra kényszerített ellenséges erő már nem tud sikeresen támadni. Guillén szerint a harmadik fázisban már a gerillákból létrejött, az ellenségtől zsákmányolt fegyverekkel felszerelt felszabadító hadsereg veszi birtokba az ellenséges területeket, és a lakossággal együttműködve ellenállásra képtelenné teszi az ellenséget.¹⁰⁹ A felszabadító program alapjának a kontinentális egységet hirdette, melyben közös célokként fogalmazta meg a föderális alapon működő latin-amerikai köztársaságot, a nemzeti felszabadítást, a monopóliumok betiltását, a földbirtokok felszámolását és az elnyomott osztályok egységes fellépését.¹¹⁰

Guillén hangsúlyozta, hogy a forradalmi harc megkezdése előtt gondos előkészületeket kell tenni: szükséges elemezni a gazdasági helyzetet, fel kell mérni a lehetséges támogatók körét, szervezni kell egy forradalmi élcsapatot, meg kell fogalmazni az osztályokat egyesíteni képes programot, valamint szükség van stratégiai és taktikai elképzelésekre is. Úgy gondolta, hogy a gazdasági válság és az elnyomó osztályok miatt akár maréknyi forradalmár is képes lehet a többség ellen cselekedni, azonban – Che Guevarával szemben – kiemelte, hogy ennek a forradalmi tűzfészkeknek nem szabad

¹⁰⁶ Uo. 284. o.

¹⁰⁷ Uo. 284. o.; a metafora első megjelenését lásd: CLAUSEWITZ: *A háborúról*. 524. o., majd átvételét MAO CE-TUNG: *A szikrából tűz gerjedhet*. 219. o. és CHE GUEVARA: *i. m.* 28. o.

¹⁰⁸ GUILLÉN: *What Can Be Done?* 286. o.

¹⁰⁹ Uo.

¹¹⁰ Uo. 287–288. o.

elszigetelődni a tömegektől.¹¹¹ A forradalmi stratégia eszköztára Guillénnél igen széles: a városi és vidéki gerillaharcok mellett ezek közé sorolta a tömegmegmozdulásokat, sztrájkokat, tüntetéseket, zendüléseket, gyárfoglalásokat, valamint az oktatási intézmények elfoglalását is. A forradalmi háború totális volta miatt a kisebbség által elindított harcnak mozgósítania kell mindenkit és annak során minden – katonai és nem katonai¹¹² – eszköz felhasználása megengedett.¹¹³ A mozgósított tömegek élére álló gerillák (akármilyen csekély számúak is legyenek) győzelme szerinte lehetséges, amennyiben azok az elnyomott többség érdekei szerint, valamint optimális politikai feltételek között harcászati sikereket elérve cselekszenek.¹¹⁴

Guillén a szubkontinentst piacnak és nyersanyagforrásnak tekintő Amerikai Egyesült Államokat nevezte meg a latin-amerikai népek legfőbb ellenségének, ezért annak befektetéseit és területeit jelölte meg a gerillák célpontjaiként.¹¹⁵ Emellett azt is hangsúlyozta, hogy az általa ideálisnak tekintett szocializmus elérését önerőből, azaz a Szovjetunió bevonása nélkül kell elérni, ugyanis e másik szuperhatalom befolyását is ugyanolyan károsnak tartotta, mint az amerikaiakét.¹¹⁶ Hangoztatta, hogy egy átfogó forradalmi stratégia szerint megívott forradalmi háborúban „*az ember az aktív alkotórész, a technika a passzív; a kettő közül az emberi tényező a döntő és a forradalmi értékek hordozója.*”¹¹⁷

VÁROSI IRREGULÁRIS HARCOK BRAZÍLIÁBAN

A brazíliai városi gerilla-hadviselés közvetlen kiváltó okának az 1964-es katonai puccs, illetve diktatúra tekinthető, melynek gyökerei egészen a XX. század közepéig nyúlnak vissza. Az 1920-as évek Brazíliájában a hadsereg tisztikara még szinte kizárólag arisztokrata származású katonákból állt, azonban soraikban az évtized végére egyre nagyobb számban jelentek meg a kisbirtokosok és tisztviselők leszármazottai is, akikből az 1920-as évek második felében létrejött az úgynevezett „hadnagyok mozgalma”.¹¹⁸ E mozgalom céljaként a brazil nemzeti érdekek védelmét, a külföldtől való függetlenedést (önellátást) és a gazdasági fejlődést tűzte ki. Ezzel azonban a tisztikaron belül szembekerültek az arisztokrata származású tisztekkel. *Getúlio Vargas*, aki egykor maga is tagja volt a „hadnagyok mozgalmanak”, 1930-ban katonai puccsal az ország elnöke lett és a fenti célok elérése érdekében feloszlatta a brazil pártokat, majd

¹¹¹ Uo. 289. o.

¹¹² Hegyvidéki gerillaharcok, kisvárosi és nagyvárosi gerillaharcok, a felszabadító hadsereg, regionális egységek és helyi gerillák kombinált műveletei, szabotázsakciók, emberrablások, terrorizmus, fegyveres propaganda, sztrájkok, tüntetések, a lakosság mozgósítása.

¹¹³ Uo. 290. o.

¹¹⁴ Uo. 291. o.

¹¹⁵ Uo. 293–300. o.

¹¹⁶ Uo. 300–301. o.

¹¹⁷ Uo. 302. o.

¹¹⁸ ÁRKUS István: *Egy kontinens egyenruhában, hadseregek Latin-Amerikában*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1977, 115. o.

1937-ben „Az új állam” („*Estado Novo*”) címmel új alkotmányt adott Brazíliának. Az új alaptörvény szellemiségének megfelelően Vargas elnök nagyarányú iparosításba (úgynevezett importhelyettesítő iparosítási folyamatba¹¹⁹), a gazdaság fejlesztésébe és visszaállamosításba kezdett.¹²⁰ Bár az elnököt 1945-ben katonai puccsal eltávolították, tevékenysége nyomán Brazília az 1950-es években Latin-Amerika leggyorsabban fejlődő gazdasága lett.¹²¹

Az iparosítás jelentős belső migrációt váltott ki Brazíliában, mert az ipari üzemek tömegeket vonzottak vidékről a városokba. Az ipartelepek felépülése a vidéki, zömében nincstelen, szegény és munkanélküli lakosság számára az iskoláztatás, a szociális és egészségügyi juttatások reményével kecsegtetett, de a városokba áramló embereknek csupán kisebb hányada kapott munkát az ipari szektorban, többségük vagy munkanélkülivé vált, vagy a szürke- és feketegazdaságban talált magának megélhetést (utcai kereskedelem, építkezések stb.) és a városok körüli gombamód szaporodó bádoggviskókban (favelákban) telepedett le.¹²² A lakosság nagy létszámú városba áramlása a városodás felgyorsulásával járt: 1940 és 1970 között a brazil városi népesség évente átlagosan 4-5%-kal nőtt, vagyis 15-20 év alatt megduplázódott.¹²³ Míg az ország belső területei lakatlanok maradtak, addig a tengerpart, illetve közelének bizonyos szakaszain ipari központok jöttek létre óriási népességkoncentrációval (lásd: São Paulo, Rio de Janeiro, Belo Horizonte).¹²⁴ A fenti folyamatokat erősítette a kontinens egészére jellemző népességrobbanás: míg 1900-ban közel 60 millió ember élt Dél-Amerikában, addig 1950-re 159 millió, 1960-ra 209 millió, 1970-re pedig 275 millió lakosa volt a kontinensnek.¹²⁵ A gazdasági fejlődés így szociális feszültségeket okozott: a társadalom peremén élők („marginados”) száma egyre nőtt, akárcsak a városok peremén húzódó nyomornegyedek területe, s köztük a populista és a szélsőséges politikai pártok egyre népszerűbbé váltak. Ez a folyamat gyengítette a demokratikus intézményeket, így a későbbi évtizedek katonai puccsai szinte törvényszerűen következtek be.¹²⁶

Brazília a II. világháborúban a szövetségesek oldalán harcolt. A háború végén Vargas elnök kísérletet tett rezsimjének demokratizálására: politikai amnesztiát hirdetett, szabad választásokat írt ki, de ezzel saját rendszerét szüntette meg: egy katonai puccs 1945. október 29-én megdöntötte hatalmát.¹²⁷ Az 1946-tól 1964-ig tartó időszak a „második köztársaság”¹²⁸ néven vonult be a brazil történelembe: szinte állandó po-

¹¹⁹ PROBÁLD Ferenc: *Amerika regionális földrajza. Egyetemi és főiskolai tankönyv.* Budapest, Trefort Kiadó, 2005, 318–319. o.

¹²⁰ ÁRKUS: *i. m.* 116–118. o.

¹²¹ A brazil ipari szektor aránya a gazdaságon belül például 1930-tól 1955-ig megduplázódott, 15%-ról 32%-ra nőtt. John WARD: *Latin America. Development and Conflict Since 1945.* London – New York, Routledge, 1997, 18–19. o.

¹²² Uo. 11. o.; PROBÁLD: *i. m.* 321. o.

¹²³ WARD: *i. m.* 50. o.

¹²⁴ PROBÁLD: *i. m.* 321. o.

¹²⁵ ANDERLE: *Latin-Amerika története.* 129. o.

¹²⁶ Uo. 130–131. o.

¹²⁷ Uo. 139. o.

¹²⁸ Brazília 1822-től független, államformája előbb császárság, majd 1889-től köztársaság. A „második köztársaság” elnevezés a Vargas elnök diktatúrájának (1930–1945) megbuktatása utáni időszakra utal.

litikai bizonytalanság jellemezte és a korszak elején továbbra is erősen érvényesült a megbuktatott elnök, Getúlio Vargas politikai befolyása. A belpolitikát három párt, a Brazil Munkáspárt (PTB)¹²⁹, a Szociáldemokrata Párt (PSD)¹³⁰ és a Nemzeti Demokratikus Unió (UDN)¹³¹ uralta az 1940-es évek második felében a Brazil Kommunista Párt befolyása is folyamatosan nőtt.¹³² Az 1945-ös elnökválasztáson győztes Eurico Dutra tábornok „Új Brazília” programjával megkísérelte helyreállítani a demokratikus intézményeket, de a katonaság szerepe az állam vezetésében – érthető okok miatt – nem csökkent. 1949-ben szervezték meg a brazil katonai akadémiát, az Escola Superior de Guerrát (ESG), mely hallgatói a hadtudományi ismeretek mellett politikai, közgazdasági, társadalmi, pszichológiai és szervezési tanulmányokat is végeztek. Az itt tanuló tiszteket felkészítették arra, hogy a katonai feladatok végrehajtása mellett az állami vezetésben és a nemzeti biztonság más területein jelentkező vezetői beosztásokat is képesek legyenek betölteni. Az ESG megalapítása tovább erősítette az amúgy is nagy befolyással bíró tisztikart.¹³³

1950-ben a korábban megbuktatott államfőt, Getúlio Vargast választották meg Brazília elnökévé. 1951-es hivatalba lépését követően korábbi programjához hasonlóan újra megkísérelte az állam szerepének növelését a gazdaságban: támogatta az ipar megerősítését és az erőforrások nemzeti kézbe vételét. Ekkor alapították meg a Petrobras nevű állami olajcéget is, mely a brazil kőolajfeltárást, -finomítást és -értékesítést állami kézben összpontosította. Az ötvenes évek elejét jellemző gazdasági válság hatására a politikai ellenzék és a katonaság nyomása az elnökre erősödött, amely miatt Vargas elnök 1954. augusztus 24-én öngyilkos lett.¹³⁴ A Vargas után hivatalba lépő elnökök alatt is erősödött a gazdasági nacionalizmus, de ezzel párhuzamosan az adókedvezmények hatására nőtt a külföldi befektetések nagysága is. Az 1960-as évek elején hivatalba lépő *João Goulart* elnök hivatali idején tovább erősödött a brazil baloldal, sőt az elnök még a kommunista párttal is együttműködött. A kubai forradalom 1959-es győzelme után azonban ez a lépés félelmet keltett a brazil hadseregben, mely 1964. március 31-én puccsal megbuktatta Goulartot, aki Uruguayba menekült.¹³⁵ Brazíliában megkezdődött egy újabb katonai diktatúra, melynek uralma 1985-ig tartott.

A katonai rezsim a kormánypárt (ARENA)¹³⁶ és a legális ellenzék (MDB)¹³⁷ kivételével minden más politikai ellenzékét betiltott, korlátozta a szólás- és sajtószabadságot, valamint bevezette a cenzúrát.¹³⁸ Ezzel párhuzamosan a katonai puccs és a baloldal

¹²⁹ Partido Trabalhista Brasileiro – PTB

¹³⁰ Partido social Democrático – PSD

¹³¹ União Democrática Nacional – UDN

¹³² ANDERLE: *Latin-Amerika története*. 141. o., ÁRKUS: *i. m.* 121. o.

¹³³ Sz. N.: *Brazil The Internal Security Mission, 1964–1985*; http://www.photius.com/countries/brazil/national_security/brazil_national_security_the_internal_security_the_internal_security-6986.html (letöltés ideje: 2019. szeptember 2.)

¹³⁴ ANDERLE: *Latin-Amerika története*. 141. o.

¹³⁵ WARD: *i. m.* 7. o.; ÁRKUS: *i. m.* 131. o.; ANDERLE: *Latin-Amerika története*. 158. o.

¹³⁶ Aliança Renovadora Nacional – Nemzeti Megújulás Szövetsége

¹³⁷ Movimento Democrático Brasileiro – Brazil Demokratikus Mozgalom

¹³⁸ ÁRKUS: *i. m.* 131–132. o.

ellehetetlenítésének kísérlete radikalizálta az ifjúságot és a kommunista mozgalmakat, de a rendszerrel szembeni ellenállás lassan bontakozott ki, mert az ellenállóknak nem voltak sem fegyvereik, sem stratégiájuk. 1966-ban támadás érte az amerikai konzulátust Porto Allegreben, valamint az USIS¹³⁹ épületét Brazíliában, ősszel több brazil miniszter ellen kíséreltek meg merényletet.¹⁴⁰ A rendszerrel szemben álló csoportok már a puccs után szerveződni kezdtek, de a kubai példát megvalósítani kívánó gerillák végül csak 1967–1968 fordulóján jelentek meg Brazíliában.¹⁴¹

1968-ban a brazil diákok rendszerellenes tüntetéseire válaszul a katonai rezsim felfüggesztette a habeas corpust¹⁴², szükségállapotot vezetett be és kemény erőszakot alkalmazott a tüntetőkkel szemben. A diktatúra elleni fellépés ezután földalatti mozgalommá vált és fegyveres küzdelemmel válaszolt. A brazil városi gerillák akciói ugyanezen év szeptembere után bontakoztak ki, amikor a radikális baloldal egyik legbefolyásosabb személyisége, Carlos Marighella Che Guevara emlékének ajánlott cikke megjelent a *Jornal do Brasil*-ban.¹⁴³ A cikk a braziliai állapotok megszüntetésére a gerilla-hadviselést javasolta hazájában: szerinte itt is gerilla focó-kat kell létrehozni. Azonnali cselekvésre, a katonai rezsim elleni fegyveres harcra buzdított. Az évtized második felére közel 20 jelentősebb – főleg fiatal értelmiségiekből álló – gerillacsoport jött létre (például MR-8¹⁴⁴, VPR¹⁴⁵, COLINA¹⁴⁶, VAR-Palmares¹⁴⁷, ALN¹⁴⁸), melyek a Brazil Kommunista Pártból váltak ki.¹⁴⁹ A fegyveres csoportok egymástól függetlenül harcoltak a katonai diktatúra ellen és soha nem szerveződtek egy szövetségbe, ám vezetőjüknek mégis egy személyben Marighellát tekintették.¹⁵⁰

CARLOS MARIGHELLA ÉS A VÁROSI GERILLA KIS KÉZIKÖNYVE

Carlos Marighella (1911–1969) volt az 1960-as években kibontakozott braziliai városi gerillamozgalom vezetője, teoretikusa. Középosztálybeli családban született, a középiskola után műszaki tanulmányokat folytatott, közben megismerkedett a kommunista ideológiával, és 1927-ben a Brazil Kommunista Párt tagja lett. Tanulmányait 20 éves

¹³⁹ USIS – United States Information Service (Egyesült Államok Információs Szolgálat)

¹⁴⁰ Peter FLYNN: *Brazil, a Political Analysis*. London, Ernest Benn Boulder – Westview Press, 1978, 413. o.

¹⁴¹ MAX: *i. m.* 2. o.; FLYNN: *i. m.* 411–412. o.

¹⁴² A személyes szabadságot védő törvény.

¹⁴³ A cikk – melyet Marighella 1968 augusztusában, Havannában írt – eredeti címe: *Algumas Questões Sobre as Guerrilhas do Brasil*. (A gerillákkal kapcsolatos kérdések Brazíliában). A források bizonytalanok a cikk pontos megjelenését illetően: Flynn 1968. szeptember 15-ét ír, míg az internetes források többsége (például: www.marxists.org) szeptember 5-ét. A cikk valójában a lap 1968. szeptember 15-16-i összevont számában, szeptember 15-i dátum alatt, a 20. oldalon jelent meg. Ld.: [http://news.google.com/newspapers?nid=0qX8s-2k1IRwC&dat=19680916&printsec=frontpage&hl=pt-BR](http://news.google.com/newspapers?nid=0qX8s-2k1IRwC&dat=19680916&printsec=frontpage&hl=pt-BR;); (letöltés ideje: 2019. szeptember 2.)

¹⁴⁴ Movimento Revolucionário 8 de Outubro – Október 8-a Forradalmi Mozgalom;

¹⁴⁵ Vanguarda Popular Revolucionária – Népi Forradalmi Élgárda

¹⁴⁶ Comando de Libertação Nacional – Nemzeti Felszabadítás Kommandója

¹⁴⁷ Vanguarda Armada Revolucionária Palmares – Fegyveres Forradalmi Élgárda

¹⁴⁸ Ação Libertadora Nacional – Nemzeti Felszabadítási Akció

¹⁴⁹ MAX: *i. m.* 57–59. o.; FLYNN: *i. m.* 413. o.

¹⁵⁰ MAX: *i. m.* 56–57. o.

korában abbahagyta és részt vett a kommunisták 1935-ös felkelésében. Az 1930-as évek második felében többször bebörtönözték rendszerellenes tevékenységek miatt. Az 1950-es évek második felében a brazil kommunisták egyik meghatározó személyiségévé vált, vezetésével alakult meg a párton belül a „Bahia-csoport”, melynek tagjai agresszívabb politikát vártak el a párttól. A csoport az 1964-es katonai puccs után a fegyveres ellenállást kezdte el hirdetni a rezsim ellen, és radikalizálódó tagjai 1967-től eltávolodtak a párttól. Marighella gyakran járt Kubában, ahol Castróék támogatásával tervezte meg a kommunista forradalom braziliai kioldozását. Követőivel az 1964-es puccs utáni erőszakhullámra és a kommunista párt politikájára válaszul a brazil nagyvárosokban folytatott fegyveres ellenállás útját választotta. 1968-tól hajtották végre kezdeti akcióikat, melyek célpontjai főleg bankok, valamint kisebb rendőri és katonai objektumok voltak. A korai akciók elsősorban az anyagi (pénz, fegyver) háttérrel teremtették meg a későbbi támadásokhoz. A gerillák másik jelentős bevételi forrásai az elrabolt emberek (nagykövetek) után fizetett váltságdíjak voltak. A legjelentősebb emberrablás 1969. szeptember 4-én történt, amikor az MR-8 szervezet elrabolta Charles Burke Elbrick amerikai nagykövetet, mely nyomán a mozgalom világszerte ismertté vált. Marighellát 1969-ben ölték meg, mozgalmát halála után két évvel a rezsim felszámolta.

Művének címe, *„A városi gerilla kis kézikönyve”*¹⁵¹ azt sugallja, hogy a városi gerilla-hadviselés kérdéskörét saját és társai tapasztalatait feldolgozva, főleg gyakorlati oldalról közelítette meg (igen pontos és részletes instrukciókkal látta el mozgalmának aktív és leendő tagjait), de kétségtelen, hogy elméleti problémákat is megvizsgált a szerző.¹⁵² Kiras véleménye szerint Marighella úgy gondolta, hogy *„...a brazil helyzet az 1960-as években másféle választ igényel, mint a maoista első szakasz alapos előkészítő munkája”*,¹⁵³ mert erre Brazíliájában ekkor nem volt idő – azonnali cselekvés mellett érvelt, így az időfaktor szerepe megfordult.¹⁵⁴ A mű alapvető gondolata, hogy a gerillaküzdelmeknek kora modern „dzsungelében”, a nagyvárosokban kell kibontakozniuk, ugyanis itt, az ország idegközpontjaiban végrehajtott támadásokkal meg lehet bénítani az ország mindennapi életét. Az itt szerzett tapasztalatok és pénz segítségével pedig ki lehet terjeszteni a forradalmat Brazília más vidékeire is.

A könyvecske terjedelme közel 3,5 szerzői ív. Bevezetésből és 39 rövid fejezetből áll. Mondanivalóját tekintve a brazil viszonyokra készült (ezt maga Marighella írja le az első fejezetben), de részletei más forradalmi mozgalmak számára is tanácsokkal szolgáltak. Tartalmát tekintve a fejezeteket három témakör köré lehet csoportosítani: az első 8 fejezet a városi gerilla személyéről és a mozgalom szervezeti kereteiről szól, a következő 28 rész a városi gerillák harcait elemzi, míg az utolsó 4 fejezet a harcokon

¹⁵¹ Eredeti portugál címe: *Mini-Manual do Guerillheiro Urbano*

¹⁵² KŐSZEGVÁRI Tibor: *Gerilla-hadviselés a városokban*. 64. o.

¹⁵³ KIRAS: *Terrorizmus...* 272. o.

¹⁵⁴ Mao és követői a gerillaháborút elhúzódó jellegűnek tartották, melyet három szakaszra osztottak. Az első, előkészítő szakaszban a gerillák hosszú idejű, stratégiai védelemre rendezkednek be, mely megalapozza a felkészülést (második szakasz) és az ellentámadás (harmadik szakasz) sikerét. Ld. MAO CE-TUNG: *Az elhúzódó háborúról*. 251–259. o.

túlra mutat. A struktúrán jól látszik a mű kézikönyv jellege, inkább gyakorlati tanácsok, mint elméleti kérdések jelennek meg a kötetben.

A városi gerilláról szólva Marighella definiálta, hogy „...*az a személy, aki nem hagyományos eljárásokat követve fegyveres küzdelmet vív a katonai diktatúra ellen. Forradalmár és lelkes hazafi, országa felszabadtításának harcosa, az emberek és a szabadság barátja. Harcát Brazília nagyvárosaiban vívja...*”¹⁵⁵ A szerző rögtön különbséget tett a városi gerillák és a bűnözők között, és rögzítette, hogy az előbbi „...*elsődleges feladata a zavarkeltés, a kifárasztás, a katonai rezsim és az elnyomó erők demoralizálása, valamint a külföldi menedzserek és a brazil felsőosztály bőségének és tulajdonának támadása és pusztítása*”¹⁵⁶, azaz küzdelmüket az ellenség kifárasztására való törekvés jellemzi, mellyel új típusú politikai rendszert kívánnak kiépíteni, tehát a politikai hatalom megszerzéséért is harcolnak. A brazil forradalmár részletesen írt az általa ideálisnak tartott gerilla-személyiségről: úgy gondolta, hogy az ellenséggel szemben fennálló aszimmetriát a fizikai és szellemi tulajdonságai, valamint az általa követett célok felsőbbrendűsége képesek kiegyenlíteni. A könyvecske harmadik fejezete a városi gerillák mozgalmának titkosságát részletezi, egyben rámutat e harcmodor direkt és indirekt jellegére is: alapvető célokként egyrészt „*a rendőri és a katonai felső- és középvezetés fizikai megsemmisítésé*”-t,¹⁵⁷ másrészt „*a kormányzati források és a gazdag üzleti körök, nagy földtulajdonosok és az imperialisták vagyonának eltulajdonításá*”-t¹⁵⁸ jelölte meg. A műszaki végzettségű Marighella kitért a városi gerillák technikai felkészítésére is: a megfelelő fizikai állapot elérése mellett hangsúlyozta a harc megvívásához fontosnak tartott műszaki (különbéle járművek vezetése; mechanika; rádiózás; híradás; elektronika), természet- (kémia; térképészet) és orvostudományi ismeretek elengedhetetlenségét is. A felkészítés legalkalmasabb színtereként a kiképző táborokat jelölte meg.¹⁵⁹

Marighella alapos leírásban szólt a városi gerillák fegyvereiről, azok alkalmazásáról, valamint a lökiképzés fontosságáról.¹⁶⁰ A városokban vívott gerillaharc szervezeti kérdéseit érintve a szerző a kis alegységeket, a 4-5 fős tűzcsoportokat jelölte alapegységekként, melyek párban alkothatnak tűzcsapatot. Ezek felett stratégiai parancsnokság áll, ezzel együtt Marighella hangsúlyozta a tűzcsoportok és tűzcsapatok önállóságra, kezdeményezésre való képességének fontosságát is.¹⁶¹ Kiemelte, hogy a városi gerillaharc ellátása eltér a hagyományos hadviselés logisztikai biztosításától: az előbbi

¹⁵⁵ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch01.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁵⁶ Uo.

¹⁵⁷ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch03.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁵⁸ Uo.

¹⁵⁹ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch04.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁶⁰ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch05.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.); <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch06.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁶¹ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch07.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

számára az élelem, az üzemanyag, a felszerelés és a lőszer jelentik a legfontosabb tényezőket, míg az utóbbi a motorizációtól, a pénztől, a fegyverektől, a lőszertől és a robbanóanyagoktól függ.

A kézikönyv második nagyobb egysége a városi gerillaharc különböző aspektusait és megjelenési formáit taglalja. Marighella három sajátos jellemzőjét emelte ki a nagyvárosi irreguláris küzdelmeknek: Engels¹⁶² és Lenin¹⁶³ nyomán megállapította, hogy ezek a harcok agresszív és offenzív karakterűek, a támadás és a gyors visszavonulás folyamatosan fejlődő taktikájára építenek, stratégiai szinten viszont az ellenség kifárasztása, demoralizálása és nyugatalítása a cél, és így a vidéki harcok kirobantásának segítése.¹⁶⁴ Úgy gondolta, hogy a harcok kezdeti sikerei a meglepetés erején, a harcok színterének ismeretén, a mobilitáson, az információkon és a megfelelő vezetésen múlnak.¹⁶⁵ Ezek közül a terep ismerete kapcsán azt írta, hogy „*a városi gerilla legjobb szövetségese a terep, és emiatt úgy kell ismernie, mint a saját tenyerét.*”¹⁶⁶ Ebben a részben a modern nagyváros átlényegül, és a harcok ideális színteréként tűnik fel: e „*labirintus-szerű terep*” sugárutjait, utcáit, sikátorait, a városközpontok utcasarkait, azok átjáróit, az üres telkeit, föld alatti átjáróit, csatorna- és szennyvízvezetékeit jól ismerve a városi gerillák nagy biztonságban és jelentős hatékonysággal tudják végrehajtani akcióikat. Az urbánus terek nyújtotta előnyökkel szoros összefüggésben tárgyalta a brazil forradalmár a mobilitás kérdéseit. Véleménye szerint a terep ismeretén túl motorizáltság, az ellenség szállításának és kommunikációjának pusztítása, valamint a könnyű fegyverzet szükséges a városi gerillák megfelelő mozgékonyaságához.¹⁶⁷ Az információról szólva aláhúzta, hogy ez a tömegek támogatásából fakad, bár annak csak kis részét képezi, „*...rendkívüli lehetőség a városi gerilla kezében.*”¹⁶⁸ Forrásként a városi lakosságot, valamint a médiát jelölte meg. Kiemelte: „*Szervezett struktúrával rendelkező felderítő szolgálat létrehozása elemi szükséglet számunkra. A városi gerillának alapvető információkkal kell rendelkeznie az ellenség terveiről és mozgásáról: tudnia kell, hogy merre vannak, hogyan mozognak, de ugyanígy életbevágók a bankrendszer forrásairól, az ellenség kommunikációs eszközeiről és titkos akcióiról szóló információk is. A gerillákhoz jutott megbízható információ jól irányzott ütés a diktatúra ellen.*”¹⁶⁹ E négy felsorolt

¹⁶² ENGELS: *Forradalom és ellenforradalom...* 87–88. o.

¹⁶³ LENIN: *Egy kívülálló tanácsai.* 382. o.

¹⁶⁴ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch09.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁶⁵ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch10.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁶⁶ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch12.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁶⁷ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch13.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁶⁸ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch14.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁶⁹ Uo.

tényező azonban semmit sem ér, ha nincs parancsnoki és döntési képesség, „...*mely a terv gyakorlatba való átültetését jelenti...*”¹⁷⁰

Marighella nyolc – konkrét és átvitt értelemben vett – célpontot/célt¹⁷¹ jelölt meg a brazil városi gerillák számára. Konkrét célpontokként jelölte meg a brazil ipari háromszöget,¹⁷² ahol „*az ország meghatározó erejét jelentő óriási ipari, kereskedelmi, gazdasági, politikai, kulturális, katonai és rendőri központok találhatók*”¹⁷³ és az ország biztonsági rendszerének elemeit, különösen a laktanyákat és rendőrőrsöket, míg célkitűzésként az ország területén szétszórt és egyre gyakoribb támadásokat, az ezekkel való példamutatást, a villámcsapásszerű támadásokat, valamint a gerillák mozgás- és akciószabadásának biztosítását emelte ki. A célok és célpontok felsorolása egyértelműen a harcok kifárasztó jellegére mutatnak, azok célja az ország biztonsági rendszerének túlterhelése és így annak működésképtelenné tétele. A brazil forradalmár 14 típusát különítette el a városi gerilla műveleteinek, („1. *támadások*; 2. *hirtelen megrohanások és behatolások*; 3. *megszállások*; 4. *lesállások*; 5. *utcai harcok*; 6. *sztrájkok és munkabeszüntetések*; 7. *dezertálások, eltérítések, elkobzások, fegyverek, lőszer és robbanóanyagok megszerzése*; 8. *rabok kiszabadítása*; 9. *kivégzések*; 10. *emberrablások*; 11. *szabotázs*; 12. *terrorizmus*; 13. *fegyveres propaganda*; 14. *idegháború (pszichológiai hadviselés)*”¹⁷⁴, melyek mindegyikéről rövidebb-hosszabb leírást is közölt.

A támadások céljaként anyagi források, fegyverek és lőszer megszerzését, foglyok kiszabadítását jelölte meg, melyek ideális időpontjának az éjszakát tartotta. Legsebezhetőbb célpontoknak a hitelintézeteket, a kereskedelmi és ipari cégeket (köztük fegyver- és robbanóanyag-gyárakat), a katonai létesítményeket, a hadbiztosságokat és rendőrállomásokat, a börtönöket, a kormányzati létesítményeket, a tömegkommunikációs médiát, az észak-amerikai cégeket és létesítményeiket, a kormányzati járművek (katonai és rendőrségi járművek, teherautók, páncélozott járművek, pénzszállítók, vonatok, hajók és repülőgépek) tartotta.¹⁷⁵ Az akciók közül a bankrablást tartotta a legnépszerűbb akciónak, mellyel a harc gazdasági hátterét lehetett biztosítani.¹⁷⁶ Legrészletesebben az utcai taktikáról szólt: e fejezetben az alkalmazható fegyverek mellett az alkalmazandó – esetenként új¹⁷⁷ – eljárásokat is bemutatta a szerző.¹⁷⁸ A fegyveres

¹⁷⁰ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch15.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁷¹ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch16.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁷² Rio de Janeiro, Sao Paulo, Belo Horizonte

¹⁷³ Uo.

¹⁷⁴ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch17.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁷⁵ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch18.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁷⁶ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch19.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁷⁷ Ilyen a „háló a hálóban” elnevezésű eljárás, mely során egy tüntető letartóztatására küldött rendőri csoportot kerítenek be a városi gerillák, így szerevve fegyvereket és lőszert a biztonsági erőktől.

¹⁷⁸ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch23.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

akciók mellett megjelennek a nem katonai eszközökkel végrehajtott (sztrájk, eltérő műveletek, túszejtés, szabotázs, fegyveres propaganda, pszichológiai hadviselés), valamint tisztán bűncselekménynek (emberrablás, kivégzés, terrorizmus) beillő tevékenységek is. Meg kell jegyezni, hogy Marighella nem vetette el a harc során a terror alkalmazását sem, sőt úgy gondolta, hogy „a terrorizmus egy olyan fegyver, melyről a forradalmár sohasem mondhat le.”¹⁷⁹ A kifárasztás eszközrendszerének legtipikusabb példái a fegyveres propaganda és a Marighella által „az idegek háborújának” nevezett pszichológiai hadviselés. Az előbbi fő céljaként a városi gerilla tevékenységeinek koordinálását jelölte meg a brazil forradalmár. Úgy gondolta, hogy a végrehajtott akciók híryanaggyá változnak a médiában, az így kiváltott hatás propagandaanyagga, az embereket mozgósító tényezővé alakul át.¹⁸⁰ Marighella rámutatott arra is, hogy „...ez a befolyásolás – mellyel az emberek szívét célozzuk az összes lehetséges, a városi gerilla tevékenységét bemutató propagandaeszközzel – sem jelenti azt, hogy erőnket mindenki támogatja. Elegendő, ha lakosság egy részének megszerezük a támogatását, akik majd népszerűsítik az alábbi mottót: »Érjük el, hogy aki nem akar semmit tenni a gerillákért, az ellenük se tegyen semmit.«”¹⁸¹ A demoralizálás, figyelemmegosztás leghatékonyabb eszközének a pszichológiai hadviselés eszközeit (ál- és rémhírek, hamis tervek terjesztése, szóbeszéd és leleplező publikációk) tartotta. A brazil forradalmár szerint a katonai és rendőri intézmények, létesítmények elleni robbantások, az országban jelen levő idegen érdekeltségek elleni szabotázsakciók, utcai összecsapások, a katonai, rendőri, politikai vezetők elleni támadások, a kommunikációs és szállítási rendszerek állandó veszélyeztetése (adott esetben blokkolása) fontos eszközei a városi gerilláknak.¹⁸²

A különféle műveletek bemutatása után Marighella felhívta a figyelmet a korábbi forradalmak tapasztalatainak tanulmányozására, melyeket 16 pontban („1. nyomozás és információszerezés; 2. megfigyelés és éberség; 3. felderítés és a terep adottságainak kihasználása; 4. tanulmányozás és időzítés; 5. feltérképezés; 6. gépesítés; 7. gondos személyi válogatás; 8. a tüzerő kiválasztása; 9. sikeres tanulás és gyakorlat; 10. siker; 11. leplezés; 12. visszavonulás; 13. szétszóródás; 14. a foglyok kiszabadítása vagy cseréje; 15. a bizonyítékok megsemmisítése; 16. a sebesültek megmentése”) rögzített.¹⁸³ Az alkalmazandó taktikáról szólva pedig megjegyezte, hogy az információ, a gépesítés és a visszavonulás biztosítása kulcstényezői a sikeres akcióknak.¹⁸⁴ A harcok kapcsán megjelenő gyakorlati kérdések között legvégül az egészségügyi biztosítás kapott teret,

¹⁷⁹ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch30.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁸⁰ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch31.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁸¹ Uo.

¹⁸² <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch32.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁸³ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch33.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁸⁴ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch34.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

melynek egyik kulcsa a városi gerillák közé álló, az egészségügyben dolgozó orvos, ápoló vagy gyógyszerész személye, akik adott esetben el tudják látni a sebesült irreguláris harcosokat.¹⁸⁵

„A városi gerilla kis kézikönyve” utolsó négy fejezete elsőként a városi irreguláris harcokkal kapcsolatos biztonsági kérdéseket tárgyalja. Marighella szerint a gerillák biztonságának legfőbb feltétele a mozgalom titkossága, rejtettsége.¹⁸⁶ Viszont „*még akkor is következhetnek be hibák, amikor a városi gerilla precízen követi a forradalmi eljárásokat és tartja magát a biztonsági szabályokhoz. Nincs tökéletes városi gerilla. A legtöbb, amit tehet, hogy csökkenteni a hibahatárt, ha már nem lehet tökéletes. A hibák lehetősége lecsökkentésének egyik útja, hogy megismerjük és igyekszünk elkerülni a városi gerilla hét főbűnét.*”¹⁸⁷ A római egyház által megfogalmazott hét kardinális bűn¹⁸⁸ metaforáját mindenki értette a mélyen hívő, katolikus Brazíliában: Marighella szerint ezek a tapasztalanság, a dicsekvés, a hiúság, a saját erők túlbecsülése, az elhamarkodott akció, az alkalmatlan pillanatban végrehajtott támadás és a hibás tervezésből fakadó spontán cselekvés. A felsoroltakra is – csakúgy mint az eredeti főbűnökre – igaz, hogy ezek inkább csak bűnös készségek vagy rossz szokások, melyek önmagukban nem jelentik egy művelet azonnal kudarcát, azonban gyakori előfordulásuk szükségszerűen bukásra ítéli a városi gerillákat. Minden gerillamozgalom esetében az egyik legfontosabb kérdés, hogy sikerül-e megszerezni a nép támogatását az ellenséggel szemben. A brazil forradalmár a hazájában tapasztalt jelentős társadalmi feszültségekben, gazdasági problémákban és politikai elnyomásban azonosította azokat a tényezőket, amelyek a népet elfordítják a hatalomtól és a városi gerillák mellé állítják. Kortársával, Abraham Guillénnel szemben Marighella nem hitt a hatalom választások útján történő megszerzésének lehetőségében, ezért mindenképpen a fegyveres harc jelentette számára a hatalom megragadásának egyetlen eszközét.

Marighella szerint a gerillák gyors fellépése ahhoz fog vezetni, hogy a kormányt és a hatóságokat felkészületlenül éri a támadások, és emiatt ők szélsőségesen fognak azokra reagálni. A szerző arra számított, hogy a végrehajtott hatalom képtelen lesz megoldást találni a gerillák okozta problémákra, egyre inkább a felkelők fizikai megsemmisítésére törekszik majd, miközben a nép számára mindez azt sugallja, hogy az erőszakért a kormány, s nem a gerillák a felelősek. Úgy gondolta, hogy bár a küzdelmek kezdeti fázisát nagyvárosi környezetben vívják meg, ahol az egyik állandó törekvés a

¹⁸⁵ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch35.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁸⁶ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch36.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁸⁷ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch37.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁸⁸ A főbűnök: kevélység, fősévség, bujaság, irigység, jóra való restség, harag, torkosság. A katolikus egyház szerint „...olyan bűnök, melyek önmagukban nem mindig súlyosak, de a hétköznapiak igen sűrűn teremtenek alkalmat elkövetésükre, s gyakoriságuk miatt súlyos bűnök forrásai lehetnek.” Magyar Katolikus Lexikon – főbűnök <http://lexikon.katolikus.hu/F/f%C5%91b%C5%B1n%C3%B6k.html> (Letöltés időpontja: 2019. június 24.)

tömegek támogatásának megszerzése, ugyanilyen fontos, hogy ezzel párhuzamosan vidéken is kirobbanjon a felkelés.¹⁸⁹

A vidék fontossága tükröződik a kézikönyv utolsó fejezetében is, ahol a gerillák személyi utánpótlásáról értekezett a szerző. A forradalom mint társadalmi jelenség szerinte az emberektől, a fegyverektől és az erőforrásoktól függ, melyek közül a legelső nélkül a következő két tényező használhatatlan és értéktelen. A Blanqui óta a baloldali gerillaelméletekben megjelenő forradalmi élcsapatról – mely Guevaránál „foco”-ként jelent meg – írta a brazil forradalmár: „A legjobban kiképzett, legtapasztaltabb, a városi, ugyanakkor a vidéki gerillaharc iránt elkötelezett emberek alkotják a forradalmi háború, és ennek következtében a brazil forradalom gerincét. A gerilla-hadviselésből így születik meg ez a gerinc, mely a nemzeti felszabadító forradalmi hadsereg velejévé válik.”¹⁹⁰ Úgy gondolta, hogy ez a mag a korábbi teoretikusok (főleg Marx, Engels és Lenin) elméletei és a múlt gerillaháborúinak (különösen Kuba) tapasztalatai, s azoknak a brazil viszonyokra történő adaptálása és továbbfejlesztése alapján vezet majd a forradalmat az országban. Ehhez csatlakoznak majd a városi munkások, a vidéki parasztok, a könnyen radikalizálható diákok, valamint az értelmiség és a papság tagjai, mely társadalmi csoportok jelentik számára a harc társadalmi bázisát. A kézikönyv végén a nemek közötti egyenjogúságot hirdetve Marighella a nők aktív és műveleti részvételével is számolt a gerillaakciókban.

A városi gerilla kis kézikönyve a gerilla-hadviselés elméletének egyik klasszikus teoretikusává tette szerzőjét. A könyvecske igen korszerűnek, sőt kortalannak mondható, hiszen a forradalmi mozgalom finanszírozására a modern kor „divatos” pénzszerezési technikáit (emberrablás, repülőgép-eltérítés, bankrablás) ajánlotta a gerillák számára.

ÖSSZEFOGLALÁS

Kuba kivételével a 20. század második felének Latin-Amerikájában vívott irreguláris küzdelmek mindenhol kudarcot vallottak. A térség felkeléseinek hátterében a baloldali marxista-leninista ideológia mellett a nacionalizmus is komoly mozgatórugóként jelentkezett. Laqueur rámutatott, hogy e harcok teoretikusai életkorukat tekintve jellemzően fiatalok és értelmiségiek voltak, származásuk szerint a közép- vagy a felsőosztályba tartoztak és a nagyvárosokban éltek. Elméleteik ugyanannak a problémának megoldására fókuszáltak, de a helyi adottságok, a sajátos társadalom-földrajzi jellemzők figyelembevétele okán különböztek egymástól.¹⁹¹ Jellemző, hogy a harcok során az alkalmazott eszközök körében a fegyverek mellett a nem katonai eszközök is megjelentek.

¹⁸⁹ <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch38.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁹⁰ <http://www.latinamericanstudies.org/marighella.htm> (Letöltés időpontja: 2019. június 20.)

¹⁹¹ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 327–328. o.

Che Guevara szintetizálta a sikeres kubai forradalom tapasztalatait, és úgy gondolta, hogy ezek univerzálisan felhasználhatóak más országok szabadságküzdelmeiben is. A Che Guevara halálával végződő bolíviai küzdelmek a főként vidéken kibontakozó felkelések kifulladását jelentették, azonban inspirálták a szubkontinensen a nagyvárosi gerillák harcait, akik küzdelmeinek elméleti összegzését elsőként Abraham Guillén végezte el. Munkáit inkább tekinthetjük stratégiai szintű politikai/katonai programnak, mint a harc megvívásának minden részletére kitérő harcászati útmutatónak. Ezzel szemben Carlos Marighella munkája a városi gerilla-hadviselés legteljesebb gyakorlati forrásának tekinthető.¹⁹² Úgy tűnhet, hogy az elméletek a vidék és a nagyváros ellentétét is magukban hordozták, de fontos kiemelni, hogy a teoretikusok tisztán látták e két térség elválaszthatatlanságát. Az egyik legkomolyabb ellentmondás a teoriákban (különösen Guillénnél) az volt, hogy a tömegtámogatás elérése és a titkos szervezet szinte egymást kizáró tényezőkként jelentkeztek az írásokban.¹⁹³

¹⁹² KÖSZEGVÁRI Tibor: *Gerilla-hadviselés a városokban*. 64. o.

¹⁹³ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare...* 345. o.

BEFEJEZÉS – KORUNK KIHÍVÁSAI

Napjaink fegyveres konfliktusait tekintve elmondhatjuk, hogy egy globális méretű háború kitörésének veszélye alig áll fenn, azonban regionális és szubregionális szinten nem csökkent a konfliktusok száma és intenzitása. Továbbra is igaznak tartjuk azt a 2008-ban megfogalmazott állítást, mely szerint ezekben a fegyveres összeütközésekben jelentős, fegyverzetben, anyagi és személyi erőforrásokban megmutatkozó aszimmetria figyelhető meg a szemben álló felek között. Az egyenlőtlenséget a háború minden szegmensében, így az alkalmazott eljárásokban, a háború megvívásának módjában is megfigyelhetjük.¹ E harceljárások eltérnek a háború megvívásának reguláris formáitól, hiszen a gyengébb fél az ilyen típusú műveletek megvívására képtelen, így kénytelen irreguláris módon harcolni. A sokféle névvel – irreguláris csapokkal megvívott háború, gerillaháború, partizánháború, népi felszabadító háború, sőt terrorizmus – illetett hadviselés tehát ma is jelen levő kihívást jelent a reguláris hadseregek számára.

Laqueur az először 1976-ban kiadott művének végén tizenkét pontban foglalta össze a gerilla-hadviseléssel kapcsolatban megfogalmazott gondolatait. Véleménye szerint e harcok esetében a földrajzi háttér mindig döntő volt, és azokban a térségekben gyakrabban jelentkezett a fegyveres küzdelem e módja, ahol már korábban is voltak ilyen harcok. Úgy tapasztalta, hogy kedvezőtlen korreláció figyelhető meg a gerilla-hadviselés és a gazdasági fejlettség között, és gyakori jelenségként írta le a gerillamozgalmakon belüli rivalizálást és belső harcokat. A történelem azt mutatta, hogy az elmúlt két évszázadban vagy a külföldi hódítók, vagy a központi kormányzat, vagy pedig egy helyi réteg ellen bontakoztak ki ilyen harcok, és megfigyelhető volt eközben a gerillaharcok karakterének változása is. Megállapította, hogy a gerillák vezetői a 19. században és a 20. század elején főleg a nép köréből vagy a törzsi vezetők közül kerültek ki, a 20. század második felétől azonban az értelmiség soraiból érkeztek, valamint hogy e harcok tömegbázisát főleg a parasztság jelentette, akik motivációjában a hazaszeretet dominált. Laqueur rögzítette, hogy a szervezet, a propaganda

¹ FORGÁCS: *Káosz vagy rend...* 88. o.

és a terror eszköze mindig a gerilla-hadviselés lényegi elemei közé tartoztak, és az idő folyamán jelentőségük tovább nőtt, míg technikájuk folyamatosan finomodott. Kiemelendő, hogy az eljárásokat és a szervezeti formát tekintve úgy vélte, hogy azok leginkább a megjelenés országaitól függtek. A vidéki és a városi gerillaharcok kapcsán megjegyezte, hogy a városok mindig is jelen voltak e harcok színterei között, azonban az utóbbi évtizedekben gyakrabban fordulnak elő urbánus térben vívott irreguláris harcok, mint korábban.² Kiemelte, hogy az irreguláris harcokat elindító okok (kizsákmányolás, elnyomás, jogfosztás és kiközösítés) nem szűntek meg, így a hadviselés e módjának továbbra is van jövője.³ 2004-ben, könyvének egyik újabb kiadásához írt előszavában ugyan azt írta, hogy a 20. század végére a gerillamozgalmak többsége elbukott, azonban Afganisztán és Csecsenföld példáira rámutatva állította, hogy a technikai fejlődés új lehetőségeket biztosít a gerillák számára, akik a fegyveres harc mellett a politikai hadviselés, a propaganda és a terrorizmus eszközeit is alkalmazzák céljaik elérésére. Megerősítette 1976-ban rögzített véleményét, mely szerint a gerilla-hadviselést továbbra sem szabad „leírtnak” tekinteni.⁴

„A jövő megértéséhez a múltból tanuljunk”⁵ – írta 1991-ben Martin van Creveld. A mára klasszikusnak számító „*The Transformation of War*” című kötetében az izraeli szerző az alacsony intenzitású konfliktusok jövőjét jósolta, melyek nézete szerint a világ kevésbé fejlett részén bontakoznak majd ki (illetve a fejlettebb országokban ezeket más nevekkkel illetik). Úgy gondolta, hogy ezek ritkán válnak a modern kollektív fegyverek által dominált, két hadsereg konfliktusává. Ezzel szemben amíg az egyik oldalon az erőszak államilag szervezett eszköze jelenik meg, a hadsereggel szemben a másikon gerillák, terroristák, civilek (sokszor nők, gyerekek) állnak majd.⁶ A jövő háborúját tehát Creveld szerint nem fegyveres erők (hadseregek) vívják, hanem olyan csoportok, melyeket terroristáknak, gerilláknak, banditáknak vagy rablóknak hívnak, de akik magukat hivatalosnak tűnő címekkel illetik.⁷

Ian F. W. Beckett az ezredfordulón úgy vélte, hogy a felkelés továbbra is kritikus fenyegetés maradt,⁸ sőt terjedése nem állt meg.⁹ A bizonyos régiókat jellemző társadalmi, gazdasági és politikai problémákat a gyors urbanizáció és a népességnövekedés tovább súlyosbította, a folyamatok kedveztek a felkeléseknek, melyek tömegbázisát egyre inkább a radikalizálható és növekvő számú fiatalság alkotja.¹⁰

Jean Pierre Derriennic szerint a második világháború befejezése óta a polgárháborúk „...viszonylag gyakran fordulnak elő, és több áldozatot szednek, mint az államközi háborúk.”¹¹ Ebből fakad szerinte az, hogy a polgárháborúk pusztítóbbnak tűnnek a

² LAQUEUR: *Guerrilla Warfare*... 393–404. o.

³ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare*... 408–409. o.

⁴ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare*... xi–xiii. o.

⁵ Martin van CREVELD: *The Transformation of War*. New York (NY), The Free Press, 1991, 198. o.

⁶ Uo. 20. o.

⁷ Uo. 197. o.

⁸ BECKETT: *Modern insurgencies*... 217. o.

⁹ BECKETT: *Modern insurgencies*... 236. o.

¹⁰ BECKETT: *Modern insurgencies*... 237. o.

¹¹ Jean-Pierre DERRIENNIC: *Polgárháborúk*. Pécs, Jelenkor Kiadó, 2004, 16. o.

szervezett erőszak másik formájánál. Ezekben a polgárháborúkban gyakori jelenség, hogy az egyik fél – mely jellemzően gyengébb fegyverzettel bír – gerillastratégiát folytat: „ez a mozgékonyaságra és az ellenség állandó zavarására épülő stratégia egy olyan harci módszer, mely lehetővé teszi kisebb csoportoknak, hogy a döntő győzelem kivívásának a lehetősége nélkül csapást mérjenek egy erős hadseregre.”¹² A francia gondolkodó a polgárháborúk egyik fajtájaként tekintett a gerillaharcra, melynek stratégiája ugyan segíthet a vereség elkerülésében, de nem legyőzhetetlen.¹³ A polgárháború jelenségét komplex szemlélettel vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy azok az ember történelmének velejárói, melyek súlyossága a gazdasági és egészségügyi feltételek alakulásától függ, különösen a legszegényebb országokban.¹⁴ A polgárháborúk valószínűségére hívta fel a figyelmet Somkuti Bálint is: tanulmányában Rupert Smith és Max Boot művei alapján arra is rámutatott, hogy ezekben a konfliktusokban a gyengébb fél (jellemzően nem állami szereplő) egyre gyakrabban fogja az irreguláris hadviselés eszközeit használni.¹⁵ Véleménye szerint az irreguláris hadviselés „...alkalmazkodva a megvívásának környezetében lezajlott változásokhoz, megújult formában a jövőben is része lesz az érdekek fegyveres érdekérvényesítésének.”¹⁶

David Kilcullen ausztrál szakíró 2009-ben megjelent könyvében¹⁷ azt állította, hogy a napjaink konfliktusaiban megjelenő új szereplők (határokon átnyúlva tevékenykedő felkelőcsoportok, globális terrorista hálózatok, törzsi és regionális csoportok, bandák Latin-Amerikában, kis csoportokban tevékenykedő terroristák, katonai magánvállalatok, kalózkodók) a birtokukban levő új technológiák (új kommunikációs és médiaeszközök, nagy hatásfokú egyéni fegyverek, nanotechnikai eszközök, robotok, újfajta robbanóanyagok és lőszer) segítségével új, vagy átalakult hadviselési módokkal veszik fel a harcot a hagyományos nyugati típusú hadseregekkel. Az új háborús eljárások között sorolta fel az internetalapú terrorizmust, a transznacionális gerilla-hadviselést, és a médiapiacot, melyek nemcsak a szemben álló fegyveres erőkre képesek nyomást gyakorolni, hanem magára az ellenségnek tekintett államra is.¹⁸ Az irreguláris hadviselés városi megjelenését feldolgozó 2013-as művében¹⁹ Kilcullen a városi gerilla-hadviselés korszakának eljövételét jósolta meg. Véleménye szerint e téma már a 20. század végén is foglalkoztatta a katonai gondolkodást, azonban a 2001. szeptember 11-i események ezt háttérbe szorították.²⁰ A szerző a háborúra, mint az

¹² Uo. 164. o.

¹³ Uo. 168. o.

¹⁴ Uo. 265. o.

¹⁵ SOMKUTI Bálint: *Az irreguláris hadviselés a XXI. században*. In: RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2013, 381–382. o.

¹⁶ SOMKUTI: *Az irreguláris hadviselés...* 384. o.

¹⁷ DAVID KILCULLEN: *The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One*. London, Hurst & Co., 2009,

¹⁸ KILCULLEN: *The Accidental Guerrilla...* 5–6. o.

¹⁹ DAVID KILCULLEN: *Out of the Mountains. The Coming Age of the Urban Guerrilla*. Oxford, Oxford University Press, 2013,

²⁰ KILCULLEN: *Out of the Mountains...* 261. o.

emberiség történetében mindenkor jelen lévő társadalmi intézményre tekintve megállapította, hogy a fegyveres konfliktusok ott zajlanak, ahol az emberek élnek, vagyis az emberi települések közelében és sokszor magukban a településeken. Napjainkról szólva azt állította, hogy az emberek egyre zsúfoltabb városokban, part menti és hálózatok által összekötött helyeken élnek, és ebből fakadóan a fegyveres küzdelmek is itt bontakoznak majd ki.²¹ Az ausztrál származású szerző a népességnövekedést, a városodás jelenségét, a települések tengerpart menti elhelyezkedését és az embereket összekötő hálózatokat azonosította mint a jövő fegyveres konfliktusaira hatást gyakorló tényezőket.²² A nagyvárosi közeg előtérbe kerülése egyet jelentett számára a harcok irreguláris jellegének megerősödésével: ez egyértelműen hátrányos lesz az ott alkalmazott reguláris erőkre nézve, melyek elsősorban nem a városi környezetben vívott harcokra vannak felszerelve és felkészítve.

A modern államnélküli hadviselést vizsgáló monográfiájában²³ Paul Brooker megállapította, hogy mindig jellemzőek voltak a történelemben olyan erők, amelyek nem államként viseltek hadat, vívtak háborúkat. Az államiság alatti szereplők egymás közötti háborúi vagy eltűntek, vagy modernizálódtak, de globálisan marginalizálódtak.²⁴ Ezzel szemben az államok elleni felkelések fejlődtek, modernizálódtak, de nem marginalizálódtak. Az elmúlt két évszázadban végbemenő fejlődés háttérében Brooker az irreguláris elméletek alakulását emelte ki, melyek a változó körülményekhez (a földrajzi, a társadalmi és a politikai környezet) igazították a felkelések stratégiáját. Elemzésének szakaszolásában a felkelések fejlődését három időszakra²⁵ bontva tárgyalta: a nem számozott premodern időszak után a 19. század elején jelentkező első, nacionalista fázist a 20. században kialakuló, maoistának nevezett második modernizációs szakasz követte. A harmadik szakasz az 1960-as években jelent meg, s az új technikai eszközökön és technológiákon alapuló fejlődése napjainkban is tart. Brooker a jelenleg is zajló hadügyi forradalom – a számítógépek és a kiberhadviselés, a genetika, a biológiai fegyverek, a nanotechnológia alkalmazása – miatt egy új, apokaliptikus hatást kiváltani képes negyedik fázis kialakulását is megjósolta, melyben a felkelők gengsztertípusú szervezetekben hajtanak majd végre terrortámadásokat az államok ellen.²⁶

Michael Clarke tanulmányában azt olvashatjuk, hogy bár a második világháború áldozatainak számához képest korunkban kevesebben esnek áldozatul a fegyveres konfliktusoknak, az emberek biztonságérzete sokkal rosszabb, mint korábban volt.²⁷ Bár a hagyományos háborúk továbbra is jelen vannak az emberiség történelmében azok a nemzetközi rendszerre már nem gyakorolnak olyan döntő hatást, mint a

²¹ KILCULLEN: *Out of the Mountains*. 27–28. o.

²² KILCULLEN: *Out of the Mountains*. 28–35. o.

²³ PAUL BROOKER: *Modern Stateless Warfare*. Hampshire, Palgrave MacMillan, 2010,

²⁴ Uo. 1–2. o.

²⁵ Táblázatos megjelenítését lásd uo. 17. o.

²⁶ Uo. 207–209. o.

²⁷ MICHAEL CLARKE: *Does War Have a Future?* In: JULIAN LINDLEY-FRENCH – YVES BOYER: *The Oxford Handbook of War*. Oxford, Oxford University Press, 2014, 648. o.

20. század közepéig.²⁸ Az államok továbbra is fenntartják fegyveres erejüket, továbbra is fejlesztik azok fegyverzetét, ez azonban nemcsak az ellenség legyőzését segíti elő, de az aszimmetrikus hadviselést is serkentheti. Az aszimmetrikus hadviselő fél ugyanúgy használja a kommunikációs csatornákat, mint ellenfele, a kibetér műveleti területé változott, de a korábbi bevett eljárások (túszejtés, terrorizmus) is a kezében maradtak. Clarke megjegyezte, hogy ezek az eszközök a gyenge, államiság alatti szinten szereplő csoportok mellett az erős államok (Kína, Oroszország, Irán) számára is adottak,²⁹ sőt a valóságban képesek ezek a hagyományos katonai erő csökkentésére, esetleges semlegesítésére.³⁰

Ennek példáját láthatta a világ, amikor Oroszország megszállta és magához csatolta az Ukrajnához tartozó Krím-félszigetet.³¹ Az események háttérében az oroszok által új generációnak – a nyugati szakasjtó szerint hibridnek – nevezett hadviselés állt, melynek lényege, hogy a katonai eszközök mellett a nem katonai eszközök nagyobb szerepet kapnak, mint korábban. A Valerij Geraszimov tábornokhoz köthető elmélet – mely eredetileg 2013-ban a Vojenno-Promislenij kurjer folyóiratban, „*A tudomány szerepe az előrejelzésben*” címmel közölt tanulmány – a katonai erőtől álcázott, nem hagyományos és irreguláris tevékenységeket várt el.³² A vezérkari főnök felhívta a figyelmet arra, hogy napjaink katonai műveleteinek megértéséhez, „...*az új formák és módszerek*” megvitatásához az orosz katonai gondolkodásnak a saját, a németek és csatlósai ellen vívott Nagy Honvédő Háborúban, valamint Afganisztánban és a Kaukázusban az irreguláris erők elleni küzdelem során szerzett tapasztalatokat is fel kell dolgozni.³³

A fent idézett munkák alapján és a napjaink fegyveres konfliktusaiban markánsan jelentkező aszimmetrikus tüneteket tekintve kijelenthető, hogy a jelen hadügyének megértéséhez elengedhetetlenül fontos az irreguláris harc elméletének alapos ismerete, hiszen „...*aki ismeri az ellenséget és ismeri önmagát, száz csatában sem kerül veszélybe.*”³⁴ A mindenkori felkeléseket jellemző irreguláris hadviselés elleni küzdelemre napjaink fegyveres erőit, így a Magyar Honvédséget is fel kell készíteni. A felkelések elleni harc konkrét feladatként jelentkezik hazánk fegyveres ereje számára is, hiszen a 2012-es Nemzeti Katonai Stratégia A haderő várható alkalmazásának jellemzői című alfejezet 41. pontja szerint „*A Magyar Honvédség alkalmazására jellemzően válságkezelő műveletekben kerül sor, sok esetben Magyarországtól jelentős távolságra, szélsőséges természeti és éghajlati viszonyok között, nehezen megközelíthető terepen, ahol csupán*

²⁸ Uo. 653–654. o.

²⁹ Uo. 655–656. o.

³⁰ Uo. 659. o.

³¹ Az eseményekről lásd RÁCZ András: *Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában*. In: *Külügyi és Külgazdasági Intézet Tanulmányok*, 2014/1. szám, 1–20. o.; András RÁCZ: *Russia's Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist*. Helsinki, Finnish Institute of International Affairs, 2015.

³² HOLECZ József: *A Geraszimov-doktrina – Egy másik megvilágításban*. In: *Feldertítő Szemle*, 2018/3–4. szám, 13. o.

³³ Uo. 16. o.

³⁴ SUNZI: *A hadviselés törvényei*. In: TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor (szerk.): *A kínai hadtudomány klasszikusai*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018, 37. o.

*korlátozott mértékben vagy egyáltalán nem áll rendelkezésre befogadó nemzeti támogatás. A válságok kezelése során a hálózatalapú hadviselés, a hírszerzés és a felderítés, a precíziós fegyverek és modern technikai eszközök, a civil-katonai együttműködés, a pszichológiai hadviselés, valamint a különleges rendeltetésű erők széles körű alkalmazása szükséges. A válságkezelésre általában olyan, az alapfeladatát ellátni képtelen, gyenge államokban kerül sor, ahol irreguláris, félkatonai szervezetekkel, felkelőkkel, fegyveres csoportokkal, nemzetközi zsoldos és terrorista csoportokkal szemben kell a biztonságot megteremteni és fenntartani.*³⁵

Úgy véljük, hogy a harc sikeres megvívásához szükséges az ellenséges erők hadviselése elméleti háttérének ismerete, így a gerilla-hadviselés elméletének kutatása gyakorlati haszonnal is jár. Hiszen „*ha békét akarsz, értsd meg a háborút, különösen a gerilla- és a felforgató háborút.*”³⁶

³⁵ 1656/2012. (XII. 20.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájának elfogadásáról; 1. melléklet Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája III. Működési környezet C. A haderő várható alkalmazásának jellemzői

³⁶ LIDDELL HART: *i. m.* 550. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800040.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XL.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)
1868. évi XLII. törvénycikk a népfelkelésről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800042.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)
1913. évi XLIII. törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=91300043.TV&celpara=&dbnum=1#ljlid7785> (letöltés ideje: 2019. július 11.)
1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98900020.TVR> (letöltés ideje: 2019. július 11.)
- 2000/17. Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől a hadrakelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0000017.NK&txtreferer=93600030.TV> (letöltés ideje: 2019. július 11.)
- 2000/18. Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől a tengeri haderők sebesültjei, betegei és hájtöröttei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0000018.NK&txtreferer=95400032.TVR#ljlid8ba8> (letöltés ideje: 2019. július 11.)
- 2000/19. Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől a hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0000019.NK&txtreferer=93600030.TV> (letöltés ideje: 2019. július 11.)
- [Friedrich ENGELS]: *A franciaországi harc.* In: *MARX – ENGELS Művei (MEM). 17. kötet.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 151–154. o.
- [Friedrich ENGELS]: *A háború esélyei.* In: *MARX – ENGELS Művei (MEM). 17. kötet.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 177–181. o.
- [Friedrich ENGELS]: *A katonai helyzet Franciaországban.* In: *MARX – ENGELS Művei (MEM). 17. kötet.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 166–169. o.
- [Friedrich ENGELS]: *Jegyzetek a háborúról XXII.* In: *MARX – ENGELS Művei (MEM). 17. kötet.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 115–117. o.
- [Friedrich ENGELS]: *Jegyzetek a háborúról XXXI.* In: *MARX – ENGELS Művei (MEM). 17. kötet.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 186–190. o.

- [Friedrich ENGELS]: *Megerősített fővárosok*. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 17. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 159–162. o.
- [Friedrich ENGELS]: *Metz eleste*. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 17. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 138–141. o.
- [Friedrich ENGELS]: *Porosz szabadcsapatosok*. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 17. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 182–185. o.
- [Friedrich ENGELS]: *Zaragoza – Párizs*. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 17. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 130–131. o.
- [August Wilhelm Anton Neithardt von GNEISENAU]: *Kivonat Észak-Németország Franciaország elleni általános fegyveres felkelésének alaptörvényéből*. In: GOTTFREICH László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1974, 530–532. o.
- [Karl MARX]: *A forradalmi Spanyolország*. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 10. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965, 421–469. o.
- A Pallas nagy lexikona: az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben*. VIII. kötet *Gesztely – Hegyvám*, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1894
- ALMÁSI Ferenc: *A hadijogról*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1990
- ANDERLE Ádám: *Kuba története*. Budapest, Akkord Kiadó, 2004
- ANDERLE Ádám: *Latin-Amerika története*. Budapest, Pannonica Kiadó, 1998
- ANDERLE Ádám: *Spanyolország története*. (Budapest), Pannonica Kiadó, 1999
- ANDOR László: *Amerikai Egyesült Államok*. In: DIÓSZEGI István et al.: *20. századi egyetemes történet*. III. kötet. Budapest, Korona Kiadó, 1997, 7–39. o.
- ANDÓ Gergely – SZIRMAI Gábor: *Magyar vasútüzem a Közel-Keleten. Arábiai Lawrence és az elfeledett első világháborús katonai misszió*. In: *Indóház*, 2013/8. szám, 38–43. o.
- ANDÓ Gergely: *Az igazi Közel-Kelet. Dicső múlt és kaotikus jelen: a szír vasutak*. In: *Indóház*, 2012/6. szám, 46–51. o.
- N. G. ANDRONYIKOV (főszerk.): *A második világháború története 1939–1945*. 4. kötet. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1977
- Robert B. ASPREY: *War in the Shadows: The Guerillas in History*. I. Garden City (NY), Doubleday & Co., 1975
- ÁRKUS István: *Egy kontinens egyenruhában, hadseregek Latin-Amerikában*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1977
- A. I. BABIN: *Engels katonaelméleti nézeteinek kialakulása és fejlődése*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1980
- BABINYÁK Ilona et al.: *A nemzetközi munkásmozgalom története 1830–1945*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1977
- BAKOS Csaba Attila: *Clausewitz „újrátöltve”*. In: *Hadtudomány*, 2015/1–2. szám, 99–104. o.
- BAKOS Csaba Attila – JOBBÁGY Zoltán: *Explaining the Evolutionary Dynamics of an Insurgency: T. E. Lawrence and the Art of Tribal Warfare*. In: *AARMS*, 2015/1. szám, 91–99. o.
- BAUCSEK Rajmund: *A gerilla jelenség*. In: KOVÁCS Bálint – HAKOB MATEVOSYAN (szerk.): *Politikai krízisek Európa peremén: a Kaukázustól a Brit-szigetekig*. Budapest, Magyar Napló, 2014, 81–91. o.
- BÁNLAJKY József: *A magyar nemzet hadtörténelme*. [számítógépes dokumentum] Budapest, Arcanum, 2001. ISBN 963 86118 7 1 <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/index.html> (letöltésének ideje: 2019. július 9.)
- Ian F. W. BECKETT: *Encyclopedia of Guerrilla Warfare*. New York, Checkmark Books, 2001
- Ian F. W. BECKETT: *Modern Insurgencies and Counter-Insurgencies. Guerrillas and their Opponents since 1750*. London – New York, Routledge, 2004
- BÉKÉS Márton: *A gerilla-hadviselésről*. In: *Kommentár*, 2016/4. szám, 3–32. o.

- BÉKÉS Márton: *Gerillaháború. A fegyveres felkelés elmélete és gyakorlata*. Budapest, Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2017
- BENCZE László: *Königgrätz. A testvérháború vége*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1991
- BENKES Mihály: *Francia-Indokína – Vietnam*. In: DIÓSZEGI István et al.: *20. századi egyetemes történet. III. kötet*. Budapest, Korona Kiadó, 1997, 185–198. o.
- BEREI Andor et al. [szerk. biz.]: *Új magyar lexikon. 3. kötet. G – J*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960
- BEREI Andor et al. [szerk. biz.]: *Új magyar lexikon. 5. kötet. Mf – R*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962
- BERKÁNÉ DANESCH Marianne – M. SZABÓ Miklós – MEZŐ András (szerk.): *Katonai terminológiai értelmező szótár*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2015
- Louis BERTRAND: *Spanyolország története*. (Budapest), Athenaeum, (1936)
- Biblia. A Szent István Társulat Szentírás-Bizottságának fordítása. <http://szentiras.hu/SZIT> (letöltve: 2019. május 25.)
- Jeremy BLACK: *Edmund Allenby*. In: Andrew ROBERTS (szerk.): *A hadviselés művészete. Nagy hadvezérek az újkorban*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2010, 268–275. o.
- Auguste BLANQUI: *A La Villette-i üggy*. In: uő.: *Válogatott művei*. Budapest, Gondolat, 1968, 237–242. o.
- Auguste BLANQUI: *A területi elv szerint megszervezett nemzetőrség*. In: uő.: *Válogatott művei*. Budapest, Gondolat, 1968, 234–237. o.
- Auguste BLANQUI: *Figyelmeztetés a néphez (Az 1851. február 25-i pohárköszöntő)*. In: uő.: *Válogatott művei*. Budapest, Gondolat, 1968, 133–135. o.
- Auguste BLANQUI: *Manual for an Armed Insurrection*. <https://www.marxists.org/reference/archive/blanqui/1866/instructions1.htm> (A letöltés ideje: 2018. november 29.)
- Auguste BLANQUI: *Útmutató a fegyverforgatáshoz*. In: uő.: *Válogatott művei*. Budapest, Gondolat, 1968, 213–219. o.
- Max BOOT: *Invisible Armies: An Epic History of Guerrilla Warfare from Ancient Times to the Present*. New York (NY), Liveright, 2013
- Albert Sydney BRITT III.: *The Wars of Napoleon*. West Point (NY), United States Military Academy, 1979
- Paul BROOKER: *Modern Stateless Warfare*. Hampshire, Palgrave MacMillan, 2010
- BŰR Gábor: *Délkelet-Ázsia*. In: NÉMETH István (szerk.): *20. századi egyetemes történet. 2. kötet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006, 241–251. o.
- Raymond CARR: *Spain 1808–1939*. Oxford, Clarendon Press, 1966
- René CHARTRAND: *Spanish Guerrillas in the Peninsular War 1808–14*. Botley, Osprey Publishing Ltd., 2004
- Ernesto CHE GUEVARA: *A gerillaharcos kézikönyve*. Budapest, Ulpius-ház Könyvkiadó, 2007
- Michael CLARKE: *Does War Have a Future?* In: Julian LINDLEY-FRENCH – Yves BOYER: *The Oxford Handbook of War*. Oxford, Oxford University Press, 2014, 647–662. o.
- Carl von CLAUSEWITZ: *A Battalion in Battle*. In: Walter LAQUEUR: *The Guerrilla Reader. A Historical Anthology*. Philadelphia (PA), Temple University Press, 1977, 29–30. o.
- Carl von CLAUSEWITZ: *A háborúról*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2013
- Carl von CLAUSEWITZ: *The Campaign of 1812 in Russia*. London, John Murray, 1843
- Martin van CREVELD: *The Transformation of War*. New York (NY), The Free Press, 1991
- CZANIK Péter: *A Példabeszédek Könyvének magyarázata*. <http://152.66.64.20/gergo/biblia/jbooks/Peld.%201.htm> (letöltés ideje: 2019. május 25.)
- CSIKÁNY Tamás: *Az európai hadművészet a harmincéves háborútól a XIX. század végéig*. Budapest, ZMNE, 2001

- Christopher DAASE: *Clausewitz and Small Wars*. In: Hew STRACHAN – Andreas HERBERG-ROTHE: *Clausewitz in the Twenty-First Century*. New York (NY), Oxford University Press, 2007, 182–195. o.
- Denisz Vaszilevics DAVIDOV: *A partizánháborúról*. In: GOTTFREICH László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1974, 542–550. o.
- Denis DAVYDOV: *Partisans Against Napoleon*. In: Walter LAQUEUR: *The Guerrilla Reader. A Historical Anthology*. Philadelphia (PA), Temple University Press, 1977, 49–53. o.
- Charles DE GAULLE: *Háborús emlékiratok*. Budapest, Gondolat, 1973
- Régis DEBRAY: *Forradalom a forradalomban? Fegyveres harc és politikai harc Latin-Amerikában*. [Budapest] [Kossuth Könyvkiadó] [1967]
- Carl von DECKER: *On Partisan War*. In: Walter LAQUEUR: *The Guerrilla Reader. A Historical Anthology*. Philadelphia (PA), Temple University Press, 1977, 58–61. o.
- Jean-Pierre DERRIENNIC: *Polgárháborúk*. Pécs, Jelenkor Kiadó, 2004
- Georges DUBY (szerk.): *Franciaország története I–II*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005
- R. Ernest DUPUY – Trevor N. DUPUY: *The Encyclopedia of Military History from 3500 B. C. to the Present*. 2. rev. ed. New York (NY), Harper & Row, 1986
- Dwight D. EISENHOWER: *Keresztes háború Európában*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1982
- Francisco ESPOZ Y MINA: *Fighting in Spain*. In: Walter LAQUEUR: *The Guerrilla Reader. A Historical Anthology*. Philadelphia (PA), Temple University Press, 1977, 46–48. o.
- Friedrich ENGELS: *A Kommun blanquista menekültjeinek programja*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 7. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 500–506. o.
- Friedrich ENGELS: *A magyar harc*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 6. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 157–167. o.
- Friedrich ENGELS: *A német parasztháború*. (Részlet). In: KOCSIS Bernát (vál. és szerk.): *Engels válogatott katonai írásai*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1983, 51–73. o.
- Friedrich ENGELS: *A piemontiak veresége*. (Részlet) In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 6. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 374–381. o.
- Friedrich ENGELS: *Bevezetés [Karl Marx „A polgárháború Franciaországban” című művének 1891-es kiadásához]*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 22. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1970, 475–492. o.
- Friedrich ENGELS: *Bevezetés [Marx „Osztyárharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig” című művének 1895-ös kiadásához]*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 22. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1970, 177–188. o.
- Friedrich ENGELS: *Előmunkálatok az „anti-Dühring”-hez*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 20. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1963, 665–696. o.
- Friedrich ENGELS: *Eugen Dühring úr tudomány-forradalmasítása*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 20. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1963, 5–317. o.
- Friedrich ENGELS: *Forradalom és ellenforradalom Németországban*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 20. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 3–98. o.
- Friedrich ENGELS: *Magyarország*. In: MARX – ENGELS Művei (MEM). 6. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 494–502. o.
- FARKAS Sándor: *A földrajzi és a társadalmi tér megszerzéséért folytatott küzdelem. Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében*. In: *Honvédségi Szemle*, 2018/1. szám, 12–25. o.
- FARKAS Sándor: *A kifárasztó gerilla-hadviselési forma szakaszai: az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében*. In: *Honvédségi Szemle*, 2017/6. szám, 13–42. o.
- FARKAS Sándor: *Az ISIL alkalmazott eljárásai és stratégiája. Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében*. In: *Honvédségi Szemle*, 2018/2. szám, 3–15. o.

- FARKAS Sándor: *Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében: a kifárasztó gerilla-hadviselési forma*. In: *Honvédségi Szemle*, 2017/2. szám, 38–46. o.
- Peter FLYNN: *Brazil, a Political Analysis*. London, Ernest Benn Boulder – Westview Press, 1978
- FORGÁCS Balázs – SZEM Géza: *A partizánság Magna Chartája*. In: *Társadalom és Honvédelem*, 2015/3. szám, 19–39. o.
- FORGÁCS Balázs: *A háború és a politika viszonyrendszere*. In: GÖCZE István (szerk.): *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 123–130. o.
- FORGÁCS Balázs: *A második világháború partizánharcai és ellenállási mozgalmi Európában*. In: *Hadtudományi Szemle*, 2018/3. szám, 45–67. o.
- FORGÁCS Balázs: *A néppel a népert – korai baloldali partizánelméletek, (Marx, Engels és Lenin a forradalmi háborúról)*. In: *Hadtudomány*, 2018/2. szám, 41–55. o.
- FORGÁCS Balázs: *A néppel az uralkodóért. Az első gerillaelméletek*. In: *Felderítő Szemle*, 2016/1. szám, 21–57. o.
- FORGÁCS Balázs: *Abraham Guillén és a városi gerilla-hadviselés*. In: *Hadtudomány*, 2019/3. szám, 3–14. o.
- FORGÁCS Balázs: *Arábiai Lawrence és az arab felkelés*. In: *Hadmérnök*, 2017/2. szám, 321–340. o.
- FORGÁCS Balázs: *Auguste Blanqui és a városi felkelések*. In: *Hadtudományi Szemle*, 2019/Különszám, 87–97. o.
- FORGÁCS Balázs: *Emlékiratok és hadikultúrák*. In: *Társadalom és Honvédelem*, 2007/3–4. szám, 151–164. o.
- FORGÁCS Balázs: *Gerillák a városokban - Carlos Marighella és „A városi gerilla kis kézikönyve”*. In: *Sereg Szemle*, 2012/4. szám, 99–110. o.
- FORGÁCS Balázs: *Hadelmélet. A magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017
- FORGÁCS Balázs: *In memoriam Kovács Jenő*. In: *Hadtudomány*, 2009/1-2. szám, 105–112. o.
- FORGÁCS Balázs: *Káosz vagy rend a gerilla-hadviselésben?* In: *Kommentár*, 2008/1. szám, 88–100. o.
- FORGÁCS Balázs: *Mao and Giap on the Partisan Warfare*. In: *AARMS*, 2019/2. szám 31–38. o.
- FORGÁCS Balázs: *Mao Ce-tung*. In: GÖCZE István (szerk.): *Állam és katona*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 195–207. o.
- FORGÁCS Balázs: *Napjaink hadikultúrái: A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, ZMNE, 2009
- FORGÁCS Balázs: *Reglamento de Partidas y Cuadrillas – Az első gerillaszabályzat*. In: *Hadtudományi Szemle*, 2017/1. szám, 23–35. o.
- FORGÁCS Balázs: *Tito háborúja. A partizán-hadviselés elmélete és gyakorlata Jugoszláviában*. In: KOVÁCS Bálint – HAKOB MATEVOSYAN (szerk.): *Politikai krízisek Európa peremén: a Kaukázustól a Brit-szigetekig*. Budapest, Magyar Napló Kiadó, 255–271. o.
- Stig FÖRSTER: *A globalizált háború*. In: Stephan BURGENDORFF – Klaus WIEGREFE (szerk.): *Az első világháború. A 20. század őskatasztrófiája*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2010, 185–194. o.
- DAVID FROMKIN: *A Peace to End All Peace. The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*. New York, Henry Holt and Company, 2001
- GALÁNTAI József: *Az I. világháború*. Budapest, Korona Kiadó, 2000
- Lewis H. GANN: *Guerrillas in History*. Stanford (CA), Hoover Institution Press, 1971
- GAZDAG Ferenc: *Franciaország története. 1918–1995*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2011
- Heinz GÄRTNER: *Nemzetközi biztonság: fogalmak A-tól Z-ig*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2007
- Vo Nguyen GIAP: *Dien Bien Phu*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1960
- Vo Nguyen GIAP: *Népi háborúnk regionális szinten*. In: Vo Nguyen GIAP: *A népi háborúról. Válogatott beszédek*. Budapest, Zrínyi Katonai Katonai Kiadó, 1976, 35–69. o.

- Vo Nguyen GIAP: *People's War People's Army*. In: Vo Nguyen GIAP: *People's War People's Army*. Hanoi, Foreign Languages Publishing House, 1974, 41–74. o.
- Vo Nguyen GIAP: *Regionális fegyveres erők stratégiai jelentősége*. In: Vo Nguyen GIAP: *A népi háborúról. Válogatott beszédek*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1976, 129–168. o.
- Vo Nguyen GIAP: *Stratégia és taktika a felszabadító háborúban*. h.n., Kossuth Könyvkiadó – Zrínyi Katonai Kiadó, 1971
- Vo Nguyen GIAP: *The Great Experiences Gained By Our Party In Leading The Armed Struggle And Building Revolutionary Armed Forces*. In: Vo Nguyen GIAP: *People's War People's Army*. Hanoi, Foreign Languages Publishing House, 1974, 75–169. o.
- August Wilhelm Anton Neithardt von GNEISENAU: *A népfelkelés eszméjéről*. In: GOTTFREICH László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1974, 524–529. o.
- Philip W. GOETZ (ed. in chief.) – Robert MCHENRY (ed.): *The New Encyclopaedia Britannica: in 32 volumes. Volume 5*. Chicago, University of Chicago Press, cop. 1991
- GOTTFREICH László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1974
- Abraham GUILLÉN: *What Can Be Done? (Strategy of the Urban Guerrilla)* In: Douglas C. HODGES (szerk. és az előszót írta): *Philosophy of the Urban Guerrilla. The Revolutionary Writings of Abraham Guillén*. New York (NY), William Morrow and Company, Inc., 1973, 227–302. o.
- John GURWOOD (szerk.): *The dispatches of Field Marshal the Duke of Wellington: during his various campaigns in India, Denmark, Portugal, Spain, the Low Countries, and France, from 1799 to 1818*. 5. kötet. London, J. Murray, 1838
- Robert P. GWINN: *Lawrence of Arabia*. In: Philip W. GOETZ (ed. in chief) – Robert MCHENRY (ed.): *The New Encyclopaedia Britannica. Vol. 7. 15th ed.* Chicago, Univ. of Chicago Press, 1991, 206–207. o.
- P. M. GYEREVJANKO: *A második világháború története 1939–1945*. 3. kötet. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1977
- Werner HAHLWEG: *Clausewitz and Guerrilla Warfare*. In: Michael I. HANDEL (ed.): *Clausewitz and Modern Strategy*. London, Frank Cass, 1986, 127–133. o.
- HAHNER Péter: *Franciaország története*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2002
- HALÁSZ György (főszerk.): *Britannica Hungarica világciklopédia. 7. kötet*. Budapest, Magyar Világ Kiadó, 1997
- HEGEDŰS Miklós: *Gazdasági fejlődés és az urbanizáció*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973
- HEGYI András: *Németország újkori története (1789–1871)*. Szöveggyűjtemény. I. kötet. Budapest, Tankönyvkiadó, 1980,
- HERMANN Róbert: *A népfelkelés 1848-ban*. In: *Hadtudományi Szemle*, 2019/Különszám, 127–135. o.
- E. J. HOBBSAWM: *A forradalmak kora (1789–1848)*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964
- E. J. HOBBSAWM: *A tőke kora (1848–1875)*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978
- Douglas C. HODGES: *The Social and Political Philosophy of Abraham Guillén*. In: Douglas C. HODGES (szerk. és az előszót írta): *Philosophy of the Urban Guerrilla. The Revolutionary Writings of Abraham Guillén*. New York (NY), William Morrow and Company, Inc., 1973, 1–55. o.
- Peter HOFCHRÖER – Bryan FOSTEN: *Prussian Line Infantry 1792–1815*. London, Osprey Publishing Ltd., 1984
- Peter HOFCHRÖER – Bryan FOSTEN: *Prussian Reserve, Militia & Irregular Troops 1806–15*. Botley, Osprey Publishing Ltd., 1987
- HOLECZ József: *A Geraszimov-doktrína – Egy másik megvilágításban*. In: *Felderítő Szemle*, 2018/3–4. szám, 5–27. o.
- HORVÁTH Attila: *A terrorizmus csapdájában*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2014

- HORVÁTH Attila: *Az európai nagyvárosok terrorfenyegetettségének jellemzői az Iszlám Állam megjelenése előtti időszakban*. In: *Hadtudomány*, 2018/E. szám, 19–32. o.
- INSTRUCCIÓN QUE SU MAJESTAD se ha dignado aprobar para el curso terrestre contra los ejércitos franceses. 1809-04-17. Sevilla. N.12 In: Órdenes, circulares y decretos de la Junta Central. 1809 Código de Referencia: ES.28079.AHN/1.1.19//ESTADO,11,A
- JENEY Lajos Mihály: *A portyázó, avagy a kisháborúnak sikerrel való megvívásának mestersége korunk géniusza szerint*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986,
- JOBBÁGY Zoltán: *Clausewitz és a felkelők: a háború csodálatos háromsága és a felfegyverzett nép ereje*. In: *Honvédségi Szemle*, 2013/3. szám, 28–31. o.
- [Antoine Henri] JOMINI: *A hadviselés alapelveiről. Részletek. Szemelvények a XIX. század burzsoá katonai teoretikusainak és szakíróinak műveiből. I.* Budapest, ZMKA, 1973, (vál. és bev. Ölvédi Ignác)
- [Antoine Henri] JOMINI: *The Art of War*. Westport (CT), Greenwood Press, é.n.
- JOMINI, Antoine Henri: *A hadművészet meghatározása*. In: GOTTFREICH László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1974, 568–622. o.
- JORDÁN Gyula: *Kína [1890–1914]*. In: DIÓSZEGI István et al. (szerk.): *20. századi egyetemes történet. I. kötet. 1890–1945*. Budapest, Korona Kiadó, 1997, 145–150. o.
- JORDÁN Gyula: *Kína [A két világháború között]*. In: DIÓSZEGI István et al. (szerk.): *20. századi egyetemes történet. I. kötet. 1890–1945*. Budapest, Korona Kiadó, 1997, Budapest, Korona Kiadó, 1997, 423–436. o.
- JORDÁN Gyula: *Kína*. In: DIÓSZEGI István et al. (szerk.): *20. századi egyetemes történet. III. kötet. 1945–1995. Európán kívüli országok*. Budapest, Korona Kiadó, 2001, 105–138. o.
- John KEEGAN: *A második világháború*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2008
- KEMÉNY János: *A felkelések elméleti alapjainak fejlődése 1945–1982 között és azok hatása a mai teóriákra*. In: *Honvédségi Szemle*, 2015/1. szám, 3–14. o.
- David KILCULLEN: *Out of the Mountains. The Coming Age of the Urban Guerrilla*. Oxford, Oxford University Press, 2013
- David KILCULLEN: *The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One*. London, Hurst & Co., 2009
- James D. KIRAS: *Terrorizmus és irreguláris hadviselés*. In: John BAYLIS et al. (szerk.): *A stratégia a modern korban. Bevezetés a stratégiai tanulmányokba*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2005, 264–293. o.
- KISS Álmos Péter: *A negyedik generációs konfliktusok jellemzői és tapasztalatai*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, ZMNE, 2011
- KISS Álmos Péter: *Ál-gerillák: nélkülözhetetlen erők az aszimmetrikus hadviselésben*. In: *Hadtudomány*, 2010/1-2. szám, 85–96. o.
- KISS Álmos Péter: *Átvihetők-e az aszimmetrikus hadviselés tapasztalatai?* In: *Hadtudomány*, 2009/ Elektronikus szám, 1–24. o.
- KISS Álmos Péter: *Generációk a hadviselésben: a negyedik generáció*. In: *Hadtudományi Szemle*, 2009/2. szám, 10–18. o.
- KISS Álmos Péter: *Háború a nép között: esettanulmányok a negyedik generációs hadviselés történetéből*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016
- KISS Álmos Péter: *Információs műveletek aszimmetrikus konfliktusokban*. In: *Sereg Szemle*, 2011/3–4. szám, 156–173. o.
- KISS Álmos Péter: *Koszovó, (1990–1999) – az aszimmetrikus hadviselés látványos sikere*. In: *Felderítő Szemle*, 2012/2. szám, 206–230. o.
- KISS Álmos Péter: *Winning Wars amongst the People: Case Studies in Asymmetric Conflict*. Lincoln (NE), Potomac Books – University of Nebraska Press, 2014
- Henry KISSINGER: *Diplomácia*. Budapest, Panem – Grafo, 1998

- KOLLÁR Zoltán: *Latin-Amerika*. In: DIÓSZEGI István et al.: *20. századi egyetemes történet. III. kötet*. Budapest, Korona Kiadó, 1997, 40–61. o.
- KOSSUTH Lajos: *Összes Munkái XIII. Kossuth Lajos 1848/49-ben III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén Első rész 1848 szeptember–december. 120. Budapest, 1848 október 16. Az OHB utasítása a népfelkelés tárgyában*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiii-FDB0/kossuth-lajos-184849-ben-iii-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-elso-resz-1848-szeptemberdecember-FDBC/120-budapest-1848-oktober-16-az-ohb-utasitasa-a-nepfelkeles-targyaban-10615/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)
- KOSSUTH Lajos: *Összes Munkái XV. Függelék Pótlások Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén I–II. részéhez. 1. Szolnok, 1848 szeptember 27. Kossuth utasítása Blaskovics Gyula hevesi alispánnak: ismerteti vele a heves megyei népfelkelés megszervezésének szabályait*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xv-150DA/fuggelek-potlasok-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-iii-reszehez-179F9/1-szolnok-1848-szeptember-27-kossuth-utasitasa-blaskovics-gyula-hevesi-alispannak-ismerteti-vele-a-hevesmegyei-nepfelkeles-megszervezesenek-szabal-179FA/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)
- KOSSUTH Lajos: *Összes Munkái XV. Kossuth Lajos 1848/49-ben. V. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai 1849 április 15. – augusztus 15. 190. Debrecen, 1849 május 18. A minisztertanács előterjesztése Kossuthhoz a cári beavatkozás elleni keresztes háború meghirdetésére; Kossuth jóváhagyó záradéka; a magyar nemzet ünnepélyes óvása a cári beavatkozás ellen*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xv-150DA/kossuth-lajos-184849-ben-v-kossuth-lajos-kormanyzoelnoki-iratai-1849-aprilis-15-augusztus-15-150E3/190-debrecen-1849-majus-18-a-minisztertanacs-eloterjesztese-kossuthhoz-a-cari-beavatkozas-elleni-kereszteshaboru-meghirdetesere-kossuth-jovahagyjo-1602F/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)
- KOSSUTH Lajos: *Összes Munkái XII. Kossuth Lajos 1848/49-ben III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén Első rész 1848 szeptember–december 470. Budapest, 1848 december 18. Kossuth rendeletei a népfelkelés megszervezésére*.
- a) *Az ország valamennyi törvényhatóságának. Rendelet a népfelkelés és szabad mozgó (guerilla) csapatok iránt*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiii-FDB0/kossuth-lajos-184849-ben-iii-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-elso-resz-1848-szeptemberdecember-FDBC/470-budapest-1848-december-18-kossuth-rendeletei-a-nepfelkeles-megszervezesere-121F8/a-az-orszag-valamennyi-torvenyhatosaganak-121F9/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)
- b) *Kiegészítő rendelet Magyarország törvényhatóságainak*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiii-FDB0/kossuth-lajos-184849-ben-iii-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-elso-resz-1848-szeptemberdecember-FDBC/470-budapest-1848-december-18-kossuth-rendeletei-a-nepfelkeles-megszervezesere-121F8/b-kiegeszito-rendelet-magyarorszag-torvenyhatosaganak-1220B/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)
- c) *Lukács Sándor győri kormánybiztosnak*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiii-FDB0/kossuth-lajos-184849-ben-iii-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-elso-resz-1848-szeptemberdecember-FDBC/470-budapest-1848-december-18-kossuth-rendeletei-a-nepfelkeles-megszervezesere-121F8/c-lukacs-sandor-gyori-kormanybiztosnak-12240/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)

- d) *Hunkár Antal veszprémi főispánnak*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiii-FDB0/kossuth-lajos-184849-ben-iii-kossuth-lajos-az-oroszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-első-resz-1848-szeptemberdecember-FDBC/470-budapest-1848-december-18-kossuth-rendeletei-a-nepfelkeles-megszervezesere-121F8/d-hunkar-antal-veszpremi-foispannak-12245/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)
- KOSSUTH Lajos: *Összes Munkái XII. Kossuth Lajos 1848/49-ben III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első rész 1848 szeptember–december 495. Budapest, 1848 december 22. Kossuth felhívása Magyarország népeihez általános népfelkelésre*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiii-FDB0/kossuth-lajos-184849-ben-iii-kossuth-lajos-az-oroszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-első-resz-1848-szeptemberdecember-FDBC/495-budapest-1848-december-22-kossuth-felhivasa-magyarország-nepieihez-altalanos-nepfelkelesre-1245A/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)
- KOSSUTH Lajos: *Összes Munkái XV. Kossuth Lajos 1848/49-ben. V. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai 1849 április 15. – augusztus 15. 352. Budapest, 1849 június 27. Kossuth és a minisztérium felhívása a néphez általános népfelkelése és a keresztes háború megindítására*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xv-150DA/kossuth-lajos-184849-ben-v-kossuth-lajos-kormanyzoelnoki-iratai-1849-aprilis-15-augusztus-15-150E3/352-budapest-1849-junius-27-kossuth-es-a-miniszterium-felhivasa-a-nephez-altalanos-nepfelkelese-es-a-keresztes-haboru-meginditasara-16D01/> (letöltés ideje: 2019. augusztus 14.)
- KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája. (Komplex kutatási téma) I–III.*, Kézirat, Budapest, k. n., 1993, 1995, 1996, a kézirat a NKE EKKL HHK Kari Könyvtárában található, raktári jelzetek: I. kötet: 585/1767:1; II. kötet: 585/2060:1; III. kötet: 585/2154:1
- KŐSZEGVÁRI Tibor: *A gerilla-hadviselés korunkban. 1.* In: *Honvédségi Szemle*, 2009/1. szám, 13–16. o.
- KŐSZEGVÁRI Tibor: *A gerilla-hadviselés korunkban. 2.* In: *Honvédségi Szemle*, 2009/2. szám, 23–26. o.
- KŐSZEGVÁRI Tibor: *A katonai felderítés aktuális kérdései a terrorizmus elleni harcban*. In: *Hadtudomány*, 2005/3. szám, 30–41. o.
- KŐSZEGVÁRI Tibor: *A nemzetközi terrorizmus elleni harc elméleti és gyakorlati kérdései*. In: *Hadtudományi Tájékoztató*, 2004/2. szám, 7–64. o.
- KŐSZEGVÁRI Tibor: *A nemzetközi terrorizmus elleni harc tapasztalatai*. In: *Felderítő Szemle*, 2004/4. szám, 5–17. o.
- KŐSZEGVÁRI Tibor: *Az ellenség diverziós erői és az általuk szervezett ellenforradalmi gerilla-csoportok (bandák) elleni fegyveres harc problémái a hadműveleti területen és a háterszágban*. Doktori értekezés, Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1987
- KŐSZEGVÁRI Tibor: *Diverzió*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1984
- KŐSZEGVÁRI Tibor: *Gerilla-hadviselés a 21. században*. In: *Felderítő Szemle*, 2009/1. szám, 127–151. o.
- KŐSZEGVÁRI Tibor: *Gerilla-hadviselés a városokban*. In: *Hadtudomány*, 2009/1-2. szám, 63–71. o.
- KŐSZEGVÁRI Tibor: *Gerilla-hadviselés*. Budapest, ZMNE, 2008
- KRUPSZKAJA, N. I.: *Visszaemlékezések Leninre*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1974
- T. E. LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére. I–II. kötet*. Budapest, Révai, 1935
- T. E. LAWRENCE: *Guerrilla Warfare*. Az Encyclopædia Britannica 1929-es 14. kiadásához írt szócikk. <https://www.britannica.com/topic/T-E-Lawrence-on-guerrilla-warfare-1984900> (letöltés ideje: 2019. május 25.)
- Thomas Edward LAWRENCE: *Lázadás a sivatagban*. Budapest, Új Géniuszt Kiadó, 1990,

- Walter LAQUEUR: *Guerrilla Warfare: a Historical and Critical Study*. New Brunswick (NJ), Transaction Publishers, 2004
- Walter LAQUEUR: *The Guerrilla Reader. A Historical Anthology*. Philadelphia (PA), Temple University Press, 1977,
- J. F. A. LEMIÈRE (sic!) DE CORVEY: *Un Peu de Fanatisme*. In: Walter LAQUEUR: *The Guerrilla Reader. A Historical Anthology*. Philadelphia (PA), Temple University Press, 1977, 62–65. o.
- V. I. LENIN: *A forradalmi hadsereg és a forradalmi kormány*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 10. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966, 314–322. o.
- V. I. LENIN: *A forradalmi hadsereg osztagainak feladatai*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 11. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966, 327–331. o.
- V. I. LENIN: *A moszkvai felkelés tanulságai*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 13. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966, 360–367. o.
- V. I. LENIN: *A partizánháború*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 14. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1967, 1–11. o.
- V. I. LENIN: *Állam és forradalom*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 33. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965, 1–111. o.
- V. I. LENIN: *Az OSzDMP II. kongresszusa. Határozati javaslat a tüntetésekről*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 7. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965, 235. o.
- V. I. LENIN: *Az OSzDMP III. kongresszusa. 1905. április 12. (25.) – április 27. (május 10.)*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 10. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966, 83–187. o.
- V. I. LENIN: *Egy kivülről tanácsai*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 34. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1967, 381–383. o.
- V. I. LENIN: *Marxizmus és felkelés*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 34. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1967, 244–249. o.
- V. I. LENIN: *Mi a teendő?* In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 6. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964, 1–176. o.
- V. I. LENIN: *Politikai sztrájk és utcai harc*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 11. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966, 333–340. o.
- V. I. LENIN: *Taktikai platform az OSzDMP egyesítő kongresszusa számára*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 12. kötet*. Második kiadás. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1980, 211–227. o.
- V. I. LENIN: *Védelemből támadásba*. In: V. I. LENIN: *Összes művei. (LÖM) 11. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966, 257–259. o.
- B. H. LIDDELL HART: *Stratégia*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2002
- Magyar Katolikus Lexikon – főbűnök <http://lexikon.katolikus.hu/F/f%C5%91b%C5%B1n%C3%B6k.html> (Letöltés időpontja: 2019. június 24.)
- MAGYARICS Tamás: *Az Amerikai Egyesült Államok története. 1914–1991*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 2008
- Jay MALLIN (ed.): *Terror and Urban Guerillas. A Study of Tactics and Documents*. Coral Gables (FL), University of Miami Press, 1982, 67–69. o. (Mallin előszava Marighella művéhez)
- MAO CE-TUNG: *A Csingkangsanban folyó harc*. In: MAO CE-TUNG: *Válogatott művei. 1. kötet*. Budapest, Szikra Kiadás, 1952, 125–185. o.
- MAO CE-TUNG: *A háború és a stratégia kérdései*. In: MAO CE-TUNG: *Válogatott művei. 2. kötet*. Budapest, Szikra Kiadás, 1953, 403–433. o.
- MAO CE-TUNG: *A japán területreblök elleni partizánháború stratégiájának kérdései*. In: MAO CE-TUNG: *Válogatott művei. 2. kötet*. Budapest, Szikra Kiadás, 1953, 137–203. o.
- MAO CE-TUNG: *A kínai forradalmi háború stratégiai kérdései*. In: MAO CE-TUNG: *Válogatott művei. 1. kötet*. Budapest, Szikra Kiadás, 1952, 329–464. o.

- MAO CE-TUNG: *A kínai forradalom és a Kínai Kommunista Párt*. In: MAO CE-TUNG: *Válogatott művei*. 3. kötet. Budapest, Szikra Kiadás, 1954, 145–199. o.
- MAO CE-TUNG: *A partizánkörzetekben is lehet foglalkozni termeléssel*. In: MAO CE-TUNG: *Válogatott művei*. 4. kötet. Budapest, Szikra Kiadás, 1954, 475–483. o.
- MAO CE-TUNG: *A szikrából tűz gerjedhet*. In: MAO CE-TUNG: *Válogatott művei*. 1. kötet. Budapest, Szikra Kiadás, 1952, 209–231. o.
- MAO CE-TUNG: *Az elhúzódozó háborúról*. In: MAO CE-TUNG: *Válogatott művei*. 2. kötet. Budapest, Szikra Kiadás, 1953, 205–360. o.
- MAO CE-TUNG: *Miért állhat fenn Kínában vörös hatalom?* In: MAO CE-TUNG: *Válogatott művei*. 1. kötet. Budapest, Szikra Kiadás, 1952, 105–124. o.
- MAO TSE-TUNG: *On Guerrilla Warfare*. New York, Praeger Publishers, 1961
- MAO ZEDONG: *On the Reissue of the Three Main Rules of Discipline and the Eight Points for Attention – Instruction of the General Headquarters of the Chinese People’s Liberation Army*. https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-4/mswv4_23.htm (letöltés ideje: 2019. május 21.)
- Carlos MARIGHELLA: *Algumas Questões Sobre as Guerrilhas do Brasil*. In: *Jornal do Brasil*, 1968/szeptember 15–16., 20. o. <http://news.google.com/newspapers?nid=0qX8s2k1IRwC&dat=19680916&printsec=frontpage&hl=pt-BR;> (letöltés ideje: 2019. szeptember 2.)
- Carlos MARIGHELLA: *Minimanual of the Urban Guerrilla* <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/index.htm> (letöltés időpontja: 2019. június 20.)
- MAYER-CSEJKOVITS Károly: *A hadviselés és a hadvezetés történelmi fejlődése*, In: *Magyar Katonai Szemle*, 1931/10. szám, 1–23. o.
- Karl MARX – Friedrich ENGELS: [Recenziók a „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*” negyedik, 1850 áprilisi számából]. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 7. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 246–283. o.
- Karl MARX – Friedrich ENGELS: *A Kommunista Párt kiáltványa*. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 4. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1959, 437–470. o.
- Karl MARX: *Louis Bonaparte Brumaire tizennyolcadikája*. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 7. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 7–103. o.
- Karl MARX: *Louis Watteau-hoz, 1861. november 10.* In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 30. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 589. o.
- Karl MARX: *Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig*. In: *MARX – ENGELS Művei (MEM)*. 7. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 7–103. o.
- Alphonse MAX: *Guerillas in Latin America*. The Hague, Interdoc, 1971
- V. P. MOROZOV (főszerk.): *A második világháború története 1939–1945*. 5. kötet. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1978
- MORUS Tamás: *Utópia*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1989
- David MURPHY: *Lawrence of Arabia*. Botley, Osprey Publishing, 2011
- David MURPHY: *The Arab Revolt 1916–1918. Lawrence sets Arabia ablaze*. Botley, Osprey Publishing, 2008
- NAGY Miklós Mihály: *A katonai erőszak elmélete és a XX. század*. In: *Múltunk*, 2004/4. szám, 146–175. o.
- NAGY Miklós Mihály: *A magyar hadiutazás története*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2009
- NAGY Miklós Mihály: *Boldog békeidők haditengerészei. A k.u.k. hadiflotta utazástörténete*. Budapest, Kornétás Kiadó, 2003,
- NAGY Miklós Mihály: *Clausewitz korunkban, avagy a háború hermeneutikája*. In: GÖCZE István (szerk.): *Állam és katona*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 107–118. o.

- NAGY Miklós Mihály: *Interpretáció Clausewitz fő művének nyolcadik könyvéhez*. In: *Hadtudományi Szemle*, 2017/1. szám, 98–112. o.
- NAGY Miklós Mihály: *Világjáró magyar katonák. Arcok és képek a magyar katonai utazások történetéből. (Magyar hadiutazók II.)* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2007
- Sigmund NEUMANN – Mark von HAGEN: *Engels and Marx on Revolution, War, and the Army in Society*. In: Peter PARET (ed.): *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. Princeton (NJ), Princeton University Press, 1986, 262–280. o.
- David NICOLLE: *Lawrence and the Arab Revolts*. Botley, Osprey Publishing, 2002
- N. V. OGARKOV – A. A. GRECKO: *Sovetskaa voennaa enciklopedia. 2. kötet, Vavilon-Grazdanskaa*, Moskva, Voenizdat, 1976
- N. V. OGARKOV – A. A. GRECKO: *Sovetskaa voennaa enciklopedia. 6. kötet, Obektü-Radiokompas*, Moskva, Voenizdat, 1978
- Charles OMAN: *A History of the Peninsular War. Vol. 1*. Oxford, Clarendon Press, 1902
- Charles OMAN: *A History of the Peninsular War. Vol. 2*. Oxford, Clarendon Press, 1903
- PÁLFY József: *Párizs*. Budapest, Panoráma, 1980
- PARAGI Beáta: *Arábiai Lawrence. A 20. század egyik legvitatottabb kalandora*. In: *Rubicon*, 2009/9. szám, 52–59. o.
- Peter PARET: *Clausewitz and the State. The Man, his Theories and his Times*. Princeton (NJ), Princeton University Press, 2007
- PERJÉSZ Géza: *Carl von Clausewitz: A háborúról. I-II. (Budapest, Zrínyi Kiadó, 1961–1962. 349+517 l.)* In: *Századok*, 1966/4-5. szám, 990–996. o.
- PERJÉSZ Géza: *Clausewitz*. Budapest, Magvető Kiadó, 1983
- G. Kurt PIEHLER: (ed.): *Encyclopedia of Military Science. Volume 2*. Thousand Oaks (CA), SAGE, 2013,
- PORKOLÁB Imre: *A hadviseléssel kapcsolatos elméletek és elvek változása napjaink konfliktusainak tükrében*. In: *Honvédségi Szemle*, 2014/6. szám, 6–14. o.
- PORKOLÁB Imre: *A kifárasztó gerilla-hadviselési mód*. In: *Kard és Toll*, 2006/2. szám, 113–122. o.
- PORKOLÁB Imre: *A különleges műveleti erők szerepe az aszimmetrikus kihívásokból adódó katonai feladatok tükrében, különös tekintettel a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemre*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, ZMNE, 2009
- PORKOLÁB Imre: *Aszimmetrikus hadviselés: az ortodox és a gerilla-hadikultúra összecsapásai*. In: *Hadtudomány*, 2005/4. szám, 188–193. o.
- PORKOLÁB Imre: *Új kihívások az aszimmetrikus hadviselésben*. In: *Honvédségi Szemle*, 2013/4. szám, 2–4. o.
- PROBÁLD Ferenc: *Amerika regionális földrajza. Egyetemi és főiskolai tankönyv*. Budapest, Trefort Kiadó, 2005
- RÁCZ András: *Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában*. In: *Külügyi és Külgazdasági Intézet Tanulmányok*, 2014/1. szám, 1–20. o.
- András RÁCZ: *Russia's Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist*. Helsinki, Finnish Institute of International Affairs, 2015
- RÁNKI György: *A második világháború története. 3. kiadás*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1982
- RÁZSÓ Gyula: *A forradalmi stratégia születése*. In: *Szabolcs-Szatmári Szemle*, 1967/4. szám, 11–16. o.
- Révai nagy lexikona: Az ismeretek enciklopédiája. IX. kötet Gréc – Herold*, Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1913
- RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2013
- RESPERGER István: *A terrorizmus és az aszimmetrikus hadviselés jellemzői a jelenkori műveletekben*. In: *Honvédségi Szemle*, 2009/3. szám, 24–28. o.

- RESPERGER István: *Az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői*. In: *Hadtudomány*, 2010/4. szám, 68–77. o.
- RESPERGER István: *Az aszimmetrikus hadviselésre adható válaszok*. In: *Honvédségi Szemle*, 2017/1. szám, 24–43. o.
- Paul B. RICH – Isabelle DUYVESTEYN (ed.): *The Routledge Handbook of Insurgency and Counterinsurgency*. Abingdon, Routledge, 2012
- E. RODRIGUEZ-SOLIS: *Los guerrilleros de 1808. Historia popular de la Guerra de la Independencia. Tomo Primero*. Barcelona, La Enciclopedia Democrática, 1895
- George RUDÉ: *Forradalmárok, zendülők*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1986
- Oliver SCHMIDT – Steve NOON: *Prussian Regular Infantryman 1808–15*. Botley, Osprey Publishing Ltd., 2003
- Carl SCHMITT: *A partizán elmélete*. In: Carl SCHMITT: *A politikai fogalma*. Budapest, Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor, 2002, 103–173. o.
- John SHY: *Jomini*. In: VESZPRÉMY László (szerk.): *A korai stratégiai gondolkodás. Tanulmányok*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2005, 209–245. o.
- John SHY – Thomas W. COLLIER: *Revolutionary War*. In: Peter PARET (ed.): *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. Princeton (NJ), Princeton University Press, 1986, 815–862. o.
- SOMKUTI Bálint: *A 4. generációs hadviselés*. In: *Hadtudományi Szemle*, 2009/2. szám, 42–51. o.
- SOMKUTI Bálint: *A negyedik generációs hadviselés: az érdekérvényesítés új lehetőségei*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, NKE, 2012
- SOMKUTI Bálint: *Az irreguláris hadviselés a XXI. században*. In: RESPERGER István – Kiss Álmós Péter – SOMKUTI Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2013, 377–384. o.
- SOMKUTI Bálint: *Irregular warfare of the near future*. In: *Tradecraft Review*, 2014/1. szám, 5–11. o.
- SOMOGYI József: *Arábia koronázatlan királya: T[homas] E[dward] Lawrence ezredes*. In: *Történetírás*, 1939/2. szám, 65–74. o.
- Donald STOKER: *Clausewitz. His Life and Work*. New York (NY), Oxford University Press, 2014
- SUNZI: *A hadviselés törvényei*. In: TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor (szerk.): *A kínai hadtudomány klasszikusai*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018, 29–66. o.
- Sz. JÓNÁS Ilona (szerk.): *Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*. Budapest, Osiris Kiadó, 1999, www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/kozepkori-egyetemes/adatok.html (letöltés ideje: 2019. július 18.)
- Sz. N.: *A kisháborúk, irreguláris, gerilla- és partizánharcok, hadműveletek tanulságai*. In: *Új Honvédségi Szemle*, 1994/7. szám, 46–56. o.
- Sz. N.: *A Központi Vezetőség 1850. szeptember 15-i ülése*. In: *MEM. 7. kötet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 513–516. o.
- Sz. N.: *Brazil The Internal Security Mission, 1964–1985*; http://www.photius.com/countries/brazil/national_security/brazil_national_security_the_internal_security~6986.html (letöltés ideje: 2019. szeptember 2.)
- SZABÓ József (főszerk.): *Hadtudományi lexikon. A – L. I. kötet*. Budapest, MHTT, 1995
- SZABÓ József (főszerk.): *Hadtudományi lexikon. M – ZS. II. kötet*. Budapest, MHTT, 1995
- SZABÓ Márton: *A politika fogalmának elmélyítése Carl Schmitt partizánelméletéről*. In: *Világosság*, 2003/7–8. szám, 67–78.
- SZAK Andrea: *Media Influence and Reception Analyses*. In: *Hadtudományi Szemle*, 2014/1. szám, 152–157. o.
- SZAK Andrea: *Társadalmi kommunikáció*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2012

- SZÉKY János (főszerk.): *Britannica Hungarica világciklopédia. 17. kötet.* Budapest, Magyar Világ Kiadó, 1998
- SZENDY István: *Hadelmélet és katonai műveletek I. kötet: Katonai műveletek elmélete és gyakorlata.* Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt., 2013
- SZENDY István: *Hadügy és hadviselés.* Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017
- Joszif Visszarionovics SZTÁLIN: *A honvédelmi népbiztos parancsa (130. sz. – 1942. május 1.).* In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról.* Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 45–54. o.
- Joszif Visszarionovics SZTÁLIN: *A honvédelmi népbiztos parancsa (345. sz. – 1942. november 7.).* In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról.* Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 74–77. o.
- Joszif Visszarionovics SZTÁLIN: *A Legfelsőbb Főparancsnok parancsa (95. sz. – 1943. február 23.).* In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról.* Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 83–91. o.
- Joszif Visszarionovics SZTÁLIN: *A Legfelsőbb Főparancsnok parancsa (195. sz. – 1943. május 1.).* In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról.* Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 92–99. o.
- Joszif Visszarionovics SZTÁLIN: *A Legfelsőbb Főparancsnok parancsa (309. sz. – 1943. november 7.).* In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról.* Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 122–127. o.
- Joszif Visszarionovics SZTÁLIN: *A Legfelsőbb Főparancsnok parancsa (316. sz. – 1944. február 23.).* In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról.* Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 128–135. o.
- Joszif Visszarionovics SZTÁLIN: *A nagy októberi szocialista forradalom 24. évfordulójára.* In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról.* Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 14–32. o.
- Joszif Visszarionovics SZTÁLIN: *A nagy októberi szocialista forradalom 26. évfordulójára.* In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról.* Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 104–121. o.
- Joszif Visszarionovics SZTÁLIN: *Beszéd a Vörös Hadsereg szemléjén 1941. november 7-én Moszkvában, a Vörös téren.* In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról.* Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 33–36. o.
- Joszif Visszarionovics SZTÁLIN: *Rádióbeszéd.* In: uő.: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról.* Budapest, Szikra Kiadás, 1949, 6–13. o.
- SZÜCS Anita: *Mozgalomból állam? A francia ellenállási mozgalom szerepe a második világháborúban.* In: *Múltunk*, 2014/3. szám, 38–61. o.
- Nigel THOMAS – Peter ABBOTT: *Partisan Warfare 1941–1945.* London, Osprey Publishing, 1983
- THORDAY Attila: *Az emberi bölcsességtől Isten bölcsességéig.* https://users.itk.ppk.hu/~thorday/attila/bevezetes_a_bolcsesseg_irasokba.pdf (letöltés ideje: 2019. május 25.)
- Joszip Broz TITO: *A fegyveres felkelés stratégiája és taktikája.* In: uő.: *Összegyűjtött művei. VI. kötet. 1940. október – 1941. április.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1980, 174–209. o.
- Joszip Broz TITO: *A JKP és a JKISZ valamennyi tartományi bizottságának.* In: uő.: *Az általános honvédelem és a nemzeti önvédelem.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1980, 5–8. o.
- Joszip Broz TITO: *A jugoszláv hadsereg végső hadműveletei. Sikereink titka.* In: uő.: *Önéletrajzi vallomások. 1 kötet.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985, 339–349. o.
- Joszip Broz TITO: *A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg megteremtése. Tudja meg mindenki, ki mikor és hogyan kezdte a harcot.* In: uő.: *Önéletrajzi vallomások. 1 kötet.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985, 293–295. o.
- Joszip Broz TITO: *A jugoszláv népfelszabadító harc fejlődése és a nemzetközi események.* In: uő.: *Az általános honvédelem és a nemzeti önvédelem.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1980, 153–164. o.
- Joszip Broz TITO: *A népfelszabadító harc és pártunk szervezeti kérdései.* In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése.* Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 20–28. o.
- Joszip Broz TITO: *A népfelszabadító partizánosztatok feladatai.* In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése.* Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 52–54. o.

- Joszip Broz TIŦO: *A népfelszabadító partizánosztatok szerbiai főparancsnokságának*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 90–95. o.
- Joszip Broz TIŦO: *A párt harci felhívása a felkelésre*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 47–51. o.
- Joszip Broz TIŦO: *A proletár népfelszabadító rohambrigádok statútuma*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 84–87. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Az 1. proletárbrigád megalakítása. Megkérdeztem a harcosokat, mi a véleményük róla*. In: uő.: *Önéletrajzi vallomások. 1 kötet*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985, 279–287. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Az 1941. évi szerbiai népfelkelés. A hősiesség csodái*. In: uő.: *Önéletrajzi vallomások. 1 kötet*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985, 219–225. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Az Első Proletár Népfelszabadító Rohambrigád megalakítása*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 83. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Az új forradalmi hadsereg*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 88–89. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Brkónak és Vládónak*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 59–60. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Jugoszlávia Kommunista Pártja a mai népfelszabadító harcban*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 16–17. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Jugoszlávia leigázott népeinek harca*. In: uő.: *Az általános honvédelem és a nemzeti önvédelem*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1980, 172–189. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Jugoszlávia megszállása 1941 áprilisában. A nép látta, hogy mi vár rá*. In: uő.: *Önéletrajzi vallomások. 1 kötet*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985, 215–218. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Jugoszlávia Népfelszabadító Hadseregének megteremtése*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 197–198. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Jugoszlávia népfelszabadító osztagai minden parancsnokának és századparancsnokának*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 58. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Kedves Brkó*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 64. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Macedónia Kommunista Pártja Tartományi Pártvezetőségének*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 76–77. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Mik az új Jugoszlávia felszabadító harcának és forradalmi átalakulásának sajátosságai*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 35–43. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Parancs valamennyi jugoszláv népfelszabadító partizánosztat törzskarának, politikai biztosának és harcosának – válaszul a megszállók és csetnikek gaztetteire*. In: uő.: *Az általános honvédelem és a nemzeti önvédelem*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1980, 63. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Rendelet*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 200. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Rendelet*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 242. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Rendeletek*. In: uő.: *A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése*. Újvidék, Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, 1951, 74–75. o.
- Joszip Broz TIŦO: *Támaszunk az ifúság. A börtönben megfigyeltem, mennyire helytállnak a fiatalok*. In: uő.: *Önéletrajzi vallomások. 1 kötet*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985, 203–209. o.

- Joszip Broz TITO: *Tárgyalásaim Draža Mihailovićiyyal. Elárultak bennünket.* In: uő.: *Önéletrajzi vallo-mások. 1 kötet.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985, 226–230. o.
- Joszip Broz TITO: *Utasítás a partizán harcmódról frontális harcokra való áttérés fogyatékoságainak kiküszöbölésére.* In: uő.: *Az általános honvédelem és a nemzeti önvédelem.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1980, 197–198. o.
- Tolnai új világlexikona: az általános tudás és műveltség tára. 5. kötet Fel – Gőz,* Budapest, Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Rt., 1926
- TOMOLYA János: *Adalékok a terrorizmus és a gerilla-hadviselés azonosságaihoz és különbségeihez.* In: *Sereg Szemle,* 2014/2. szám, 96–109. o.
- TOMOLYA János – PADÁNYI József: *A terrorizmus és a gerilla-hadviselés azonosságai és különbségei.* In: *Hadtudomány,* 2014/E-szám, 126–154. o.
- Charles TOWNSHEND: *Gerillaháborúk.* In: Richard HOLMES: *A háborúk világtörténete. Katonai újítá-sok, amelyek megváltoztatták a történelem menetét.* h. n., Corvina Kiadó, 1992, 250–265. o.
- Spencer C. TUCKER (ed.): *Encyclopedia of Insurgency and Counterinsurgency. A New Era of Modern Warfare.* Santa Barbara (CA), ABC-CLIO, LLC, 2013
- Jean TULARD: *Napoleon.* Budapest, Osiris Kiadó, 1997
- URBÁN Aladár (szerk.): *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. II. kötet.* Budapest, Argumentum Kiadó, 1999
- Vass Henrik (főszerk.): *Munkásmozgalomtörténeti Lexikon.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1976
- Verordnung über den Landsturm. Vom 21sten April 1813.* <http://www.5-preussische-brigade.de/wb/media/PDF/VerordnungLandsturm.pdf> (letöltés ideje: 2019. július 18.)
- Velimir VUKSIC: *Tito's Partisans 1941–45.* Botley, Osprey Publishing Ltd., 2003
- John WARD: *Latin America. Development and Conflict Since 1945.* London – New York, Routledge, 1997
- Heinrich August WINKLER: *Németország története a modern korban. I. kötet.* Budapest, Osiris Kiadó, 2005
- ZACHAR József: *Bevezetés.* In: JENEY Lajos Mihály: *A portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megví-vásának mestersége korunk géniusza szerint.* Budapest, Magvető Kiadó, cop. 1986, 5–39. o.
- ZAI CZ Gábor (főszerk.): *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete.* Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2013
- G. K. ZSUKOV: *Emlékek, gondolatok I–II. kötet. 4. átdolgozott kiadás.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó – Kossuth Könyvkiadó, 1976

ISBN 978 963 327 798 0

Vezető szerkesztő: Kiscelli Piroska
Műszaki vezető: Sztáryné Benkő Krisztina
Szerkesztő: Mészáros Károly
Korrektor: Eszes Boldizsár
Borító: Gróf István
Tipográfia és tördelés: Teszár Edit

Nyomdai kivitelezés:
HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú
Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság, Sokszorosítóosztály
Felelős vezető: Pásztor Zoltán